ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

DUMITRU
POPESCU

Reducția celulară

Cronos autodevorându-se...

MEMORII
V

Curtea veche

Dumitru Popescu

Cronos autodevorându-se...

Reducţia celulară

MEMORII V

CURTEA VECHE PUBLISHING
2013

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

Colecţie coordonată de
ADRIAN CIOROIANU

CRONOS AUTODEVORÂNDU-SE…
Reducţia celulară. Memorii V
Dumitru Popescu

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu, nr. 35, Bucureşti
tel.: (021)260 22 87, (021)222 57 26
redacţie: 0744 55 47 63
fax: (021)223 16 88
distribuţie: (021)222 25 36
e-mail: redacţie@curteaveche.ro
internet: www.curteaveche.ro

ISBN ePUB: 978-606-588-617-9
ISBN PDF: 978-606-588-618-6
ISBN Print: 978-973-669-312-0

Editor: Grigore Arsene
Coperta: Dan Stancu

elefant.ro

Dumitru Popescu (n. 18 aprilie 1928, la Turnu Măgurele). Prozator, poet şi eseist. Licenţiat în ştiinţe economice în anul 1951. Intră în presă în anul 1950, ca redactor la *Contemporanul*. În 1956 urmează şcoala Superioară de Partid „A. Jdanov“ de perfecţionare a ziariştilor. Este redactor-şef al cotidianului *Scînteia Tineretului* (1956–1960), director general la Agerpres (1960–1962), adjunct al ministrului Culturii (1962–1965), redactor-şef al ziarului *Scînteia* (1965–1968), preşedinte al Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste (1971–1976) preşedinte al Consiliului Naţional al Radioteleviziunii (1969–1971; 1976–1981). Din 1981 până la căderea regimului comunist, rector la Academia „Ştefan Gheorghiu“.
A ocupat următoarele funcţii politice: membru al Biroului CC al UTM (1956–1960); membru CC al PCR (1965–1989); membru CPEx (1969–1989); secretar CC al PCR (1968–1981); deputat de Banat, Arad, Alba, Mureş şi Iaşi (1965–1989).
Implicat, după 1989, în procesul CPEx, a fost condamnat, achitat şi iarăşi condamnat, beneficiind în cele din urmă de graţierea prezidenţială. În toţi anii ulteriori n-a mai participat sub nicio formă la viaţa politică, dedicându-se în exclusivitate scrisului.
Debutează cu versuri şi proză în *Teleormanul liber*, în 1949.
Înainte de 1989 au apărut:

- volume de publicistică: *Impresii de călător* (1962), *Drumuri europene* (1965);
- eseistică: *Biletul la control!* (1968), *Ieşirea din labirint* (1973);
- poezie: *Pentru cel ales* (1968), *Un om în Agora* (1972), *Gustul sîmburelui* (1974), *Raza de cobalt* (1979), *Insomnia dragonului* (1989);
- romane: trilogia *Pumnul şi palma* (*O dimineaţă înşelătoare* — 1980, *Ochiul ciclonului* – 1981, *Marşul cariatidelor* — 1982), *Muzeul de ceară* (1984), *Vitralii incolore* 1985, *Cenuşa din ornic* (1988).

În intervalul scurs de la căderea regimului comunist publică mai multe cărţi:

- memorialistică: *Timpul lepros — jurnalul unui deţinut politic postdecembrist* (1992, reeditat în 2004 cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor), *Am fost şi cioplitor de himere* (1993), *Elefanţii de porţelan* (1996), *Cronos autodevorându-se. Memorii vol. I–VI* (Curtea Veche, 2005–2007);
- eseistică: *Eclipsă în Cetatea Soarelui* (1994), *Spaţiile dintre negru şi alb* (2012), *Diformitatea liniilor în portret* (2012);
- poezie: *Ieslea minotaurului*, conţinând versuri scrise în închisoare (1993);
- romane: *Focul de paie* (1999), *Pasajul* (2002), *Omul zăpezilor* (2003), *Atelierul de vară* (2009), *Cândva după izgonirea din Paradis* (2010), *Artemis sau uzurparea sentimentului* (2013).

„Frumoase perspective“ ratate

Ultimul spectacol politic de anvergură al regimului Ceauşescu a fost congresul al XIV-lea. Cred că mulţi din cei prezenţi la reuniunea partidului de guvernământ — pregătită din vreme cu surle şi trâmbiţe ca „moment istoric de cotitură“ şi, în acelaşi timp, chermeză a elanului popular supraîncins de satisfacţie şi speranţă — au suferit un şoc psihologic identic dezagregării atomului. Suportul moral al convingerilor noastre — unitatea între idee şi acţiune ce mai subzista în cugete — s-a făcut una cu pământul. Aşa şi arătam: cu feţe pământii, negre, inerte. Ne era ruşine să ne uităm unii în ochii celorlalţi şi să privim în noi înşine. Un virus pătrunsese în spaţiul înconjurător, descompunând şi desfigurând mediul până la neidentificare. Pentru că, într-adevăr, nu mai recunoşteam nimic. Se mai întâmplase de-a lungul timpului ca ceva să sune strident, să nu placă ochiului, să strice armonia. Dar era vorba de excepţii, şi orchestra absorbea repede cacofonia, organismul anula anormalitatea corectând-o sau pur şi simplu dizolvând-o. Acum organismul însuşi se scălda în diformitate, întreaga orchestră scârţâia îngrozitor, partitura în ansamblu sfida legile armoniei. Nu ştiu dacă ne-o mărturiseam deschis, dar simţeam că în jurul nostru au ieşit la iveală sporii unei nebunii degradante, că realul cunoscut, pe care ne sprijinisem, se scufundă într-un abis halucinant, că suntem inundaţi de o substanţă ce erodează imaginile până la os, transformând lumea în caricaturi. Ne-am îmbolnăvit de inimă rea, spiritele au intrat în convulsii, gata să vomite întregul univers constituit din idealuri şi convingeri, din milioane de clipe trăite cu intensitate şi speranţă. Dintr-odată, sistemul ideologic şi politic în

care crezusem ni se înfăţişa cu o mască pe care nu o cunoşteam; nu era doar obrăzar ocazional, aplicat într-un moment de neatenţie generală, ci expresia unei mutaţii de care abia luam cunoştinţă în toată plenitudinea şi expresivitatea ei demoralizantă. Ca şi când, brusc, un fetus pe care îl creşteam se transforma într-o broască râioasă.

Cu câteva luni înainte, Ceauşescu alcătuise un colectiv al Comitetului Politic Executiv însărcinat să elaboreze tezele congresului al XIV-lea. Oricât i-o fi displăcut, s-a simţit dator să mă includă şi pe mine în acest nucleu, a cărui componenţă nu mi-o mai amintesc integral. Tezele schiţau liniile generale ale analizei politice a momentului, indicau direcţiile schimbărilor necesare, un ansamblu de măsuri pentru economie, organizarea socială, partid şi suprastructură. Dar când a venit momentul să-şi întocmească raportul, N.C. le-a dat deoparte şi a dictat o polilogie interminabilă de locuri comune, banalităţi sforăitoare şi lozinci. Niciodată nu m-a plictisit, îngreţoşat şi deprimat mai mult un document de partid ca această trăncăneală cu ifose. Fusese ridicată la pătrat mai vechea manie a lui N.C. de a încheia fiecare paragraf în tonalitate ridicată, rezolută, ca un fel de pecete a irefutabilului, în genul acelui „Am zis" ce se pune în gura căpeteniilor amerindiene prin cărţile de aventuri. Acum, însă, sentenţioasa ştampilă se apăsa pe un şir de vorbe goale, iar scopul nu era să simuleze o concluzie inamovibilă, ci doar să indice momentul intrării în acţiune a „echipei de zgomote", să creeze pauzele pentru consumarea zbieretelor corului nebunilor.

Raportul la acest congres n-a făcut nici o analiză, n-a preconizat nici o schimbare, n-a prevăzut nici un fel de măsuri în concordanţă cu imperativele societăţii care, numai datorită uriaşului ei stomac de struţ, reuşea să digere atâtea inadvertenţe şi să preîntâmpine crizele. Nimic despre modificările reclamate de stingere a datoriei externe. Am în vedere reechilibrarea comerţului exterior, prin calmarea exportului şi reluarea, într-o gamă diversificată, a importurilor blocate. Ca şi destinderea consumului, prin reorientarea unor mărfuri spre piaţa internă, majorarea salariilor şi a pensiilor. Renunţarea la cavalcada exportului punea la ordinea zilei anularea

stilului militarist al planificării, luarea în serios a legii contractului economic, o revedere radicală a mecanismului cointeresării materiale. Un asemenea ansamblu de măsuri ar fi detensionat societatea, atenuând spasticitatea civică, permiţând revenirea la standardul din anii ’60-’70 şi îmbunătăţirea raporturilor cu Vestul. Ceauşescu a preferat să tragă căciula pe urechi, să uite sau să mimeze că uită de toate acestea, obligând congresul să sorbecăie o zeamă chioară şi să înlocuiască substanţa cu un stupid vacarm agitatoric. Amatorii de statistică au numărat peste 500 de ridicări în picioare ale asistenţei biciuite de turma zbierătorilor, asurzită de urale şi lozinci scandate până la răguşeală sau ilaritate. Fiindcă „agitatorii“ nu se mai jenau, când pierdeau tempo-ul şi corul se destrăma, izbucneau în râs ca la peluză sau la cârciumă. Sala Congresului se transformase în bâlci, în talcioc, unul prezidat cu inconştientă toleranţă de însuşi secretarul general al partidului, mulţumit că „însufleţeşte“ şi „mobilizează“.

Paralel cu gongorismul ieftin al oratoriei raportorului şi cu isteria ţipătorilor grobieni, congresului al XIV-lea i s-a imprimat şi linia obscenă a mitomaniei. Li s-a cerut vorbitorilor, oameni cu greutate în societatea acelei vremi, să se compromită în cea mai neruşinată bălăceală a cifrelor false, a mistificării unor adevăruri uşor de verificat. S-au raportat bilanţuri astronomice, victorii economice neplauzibile şi în ţările cele mai dezvoltate. Atinsesem 10 000 kg de grâu la hectar, 20 000 kg de porumb şi raportorii — şefi de întreprinderi agricole, de CAP-uri, agronomi ş.a.m.d. —, prinşi în iureşul unei competiţii paranoice, supralicitau ca în imaginile burselor intrate în epilepsie. Un timp n-am înţeles ce se petrece, mi-am închipuit că e vorba de un caz, două şi că minciunile nu vor fi înghiţite, dându-li-se replica din sală ori din partea preşedintelui prezidiului. Dar nu, sala aplauda frenetic, iar preşedintele prezidiului clătina din cap admirativ, ca şi când nu bătuse cu propriile picioare tarlalele acelor întreprinderi agricole unde de fiecare dată se arăta nemulţumit. A devenit clar că patrona personal dezmăţul, că era la originea impertinentei concurenţe a falsurilor, că el îi punea pe bieţii oameni să se facă de râs. Cum aveau să se escamoteze aceste cifre în bilanţul sfârşitului de an, când trebuia nu numai să se justifice

cantităţile, ci să fie şi repartizate, distribuite organismelor de comerţ exterior şi pieţei? Puţin îi păsa lui N.C. pe unde vor scoate cămaşa conducătorii din agricultură. Ce era? Un cântec de lebădă neghiob şi inconştient? Spera să se aneantizeze până la sfârşitul anului, atât el cât şi armata iluzioniştilor cu păsărici de hârtie colorată ascunse prin toate buzunarele? Presimţea că panorama va lua foc, dimpreună cu ieftinele iluzii? Că nu va mai apuca bilanţul? Că nimeni nu va fi confruntat cu minciunile debitate în cascadă? Îl bântuia premoniţia morţii şi a dezastrului?

Congresul al XIV-lea n-a avut nici o solemnitate, a fost lipsit de orice rigoare şi, în ultimă instanţă, de cea mai elementară utilitate. O formalitate penibilă, concepută parcă pentru a ne face sânge rău, pentru a ne scârbi. Poate, fără intenţie, ne-a ajutat să ne despărţim de comunism, de imaginea sa trivială vreau să spun, fără regret.

Aspectul cel mai grav consta însă în faptul că pentru societatea românească — am în vedere populaţia majoritară, ce n-ar fi avut motive să manifeste ostilitate faţă de regim, neanimată de ură viscerală împotriva comunismului — el a reprezentat o enormă decepţie. Din instinctul sănătos al poporului, care urmărise meandrele politicii ultimului deceniu, se născuse speranţa că la acest congres Ceauşescu va face o cotitură. Mulţi nădăjduiau că programul de austeritate va fi curmat — ca un rău necesar din care se naşte binele —, că greul a fost depăşit şi, eliberaţi de povara datoriei, de cortegiul privaţiunilor şi restricţiilor impuse de aceasta, ne vom permite o viaţă mai încăpută, mai lejeră şi liberă. De aceea, congresul a venit ca un nor sterp pe vreme de arşiţă. Din burta lui nu a căzut nici un strop de ploaie fertilă. Oamenii au aşteptat, au sperat şi au rămas profund dezamăgiţi, răniţi în credinţele lor sincere, în nădejdile lor raţionale. Ce să mai spere, ce bine să mai nutrească, după ce omul care le putea aduce raza de lumină i-a înşelat, i-a trădat? La sfârşitul congresului în ţară s-a aşternut o mohorală vânătă, de plumb, o opacitate lipsită de orizont, o tăcere amară, pâcloasă, în care se puteau distinge reproşuri grele şi sâmburele duşmăniei. În zilele acelea s-a pronunţat divorţul dintre Ceauşescu şi cetăţenii de rând ai

României, atunci a pierdut el ultimele rezerve de popularitate şi simpatie, devenind în ochii oamenilor un personaj indezirabil. S-a înfăţişat ca stăpân hapsân, lipsit de inimă, fără pic de afecţiune pentru supuşi, absorbit nu numai de preocupări meschine, ci şi de intenţii dubioase, nepăsător la suferinţele, vrerile şi nădejdile ţării.

Ce l-a determinat pe N.C. să facă urechea toacă la ecoul imperios al nevoilor poporului, la presiunea nerăbdării existenţiale a acestuia, care frigea aerul? Atrofia oricărui fler politic şi a oricărei sensibilităţi de om de stat? O imbecilizare autistă, de dictator surd şi orb, întors definitiv cu spatele la mulţimile pe care şi-a asumat răspunderea să le păstorească? Exacerbarea dispreţului pentru presupusa gloată aptă să mai îndure, animalizată de lipsuri, cu voinţa zdrobită, cu nervul vital al dorinţei de mai bine mort? Şi-a zis că unde merge mia merge şi suta, că dacă oamenii au răbdat un deceniu, s-au învăţat cu răbdarea şi pot s-o ducă aşa mereu? Doar Elena Ceauşescu nu înceta să mârâie, pe unde se nimerea, că noi românii mâncăm mult şi risipim, că avem obiceiuri proaste, orientale, şi trebuie să ne modernizăm, trăind cumva din nimic! Chiar erau convinşi aceşti oameni bătrâni, proveniţi din pătura de jos a poporului unde s-a răbdat întotdeauna de foame, că în România este exces şi risipă? Ei erau, într-adevăr, aproape asceţi în privinţa hranei şi a băuturii, şi N.C. nu scăpa ocazia să-i ironizeze, ba să-i şi blameze public pe colaboratorii obezi. Dar de la aceasta până la a te pune stavilă necesităţilor fireşti, fie ele şi puţin mai epicuriene, ale unui întreg popor, cu tradiţiile, temperamentul şi gusturile sale, e o distanţă ca de la cer la pământ.

La congresul al XIV-lea N.C. era în situaţia financiară de a provoca un salt spectaculos al aprovizionării pieţei, printr-un simplu gest. În vistierie se adunase din comerţul exterior un excedent lichid de aproape două miliarde de dolari, din lumea a treia aveam de încasat creanţe de trei miliarde de dolari, iar bugetul ţării dispunea de rezerve financiare impresionante, astăzi de neimaginat. La o mişcare de baghetă, aceste fonduri — nu toate, o jumătate măcar — s-ar fi putut materializa în marfă, în hrană, în delicatesuri şi coloniale, iar o bună parte în surplusuri la veniturile populaţiei. De ce n-a

săvârşit-o hapsânul fiu de ţărani din Scorniceşti? Unii demnitari din economie, aflaţi pe atunci în preajma lui, au pus în circulaţie versiunea că N.C. se pregătea să investească rezervele ţării în afaceri de bancă, râvnind să facă din România bancherul şi cămătarul Europei de Est, cu alte cuvinte o Elveţie a Orientului. Se pare că pasiunea lui ascunsă, ca a jucătorilor la ruletă, era întinderea coardei până aproape de punctul plesnirii. O emoţie vicioasă, de aventurier cu simţul de conservare pervertit, ca cei ce pun un singur glonte în butoiaşul revolverului şi apoi, cu ţeava lipită de propria tâmplă, apasă la întâmplare! Până la urmă, jocul paranoic îi face să cadă fulgeraţi, cu creierul stropşit într-o baltă de sânge.

Dar de ce se mai şi lăuda, exagerând nemăsurat bogăţia noastră la acel congres, din moment ce nu intenţiona să dea titularului ei nici o fărâmă, pentru a-i îndulci cât de cât sufletul? De ce mai şi minţea, punând oamenii să reverse imaginare cornuri ale abundenţei? Aici şi-a spus cuvântul megalomania. N.C. se afla în rivalitate (una abia camuflată) cu Gorbaciov, şi ţinea să-l copleşească pe acela — sovieticul nu se ruşina să-şi recunoască jena financiară şi să cerşească în dreapta şi în stânga de la capitalişti — sub mirajul averilor noastre iluzorii. Ca şi când statisticile economice ale statelor pot fi învăluite la infinit în mister, ca şi când poţi păcăli finanţiştii lumii, ca să nu mai vorbim de serviciile secrete. Trăia şi el himera unei revanşe în faţa gauleiterului de la Moscova, ce schimba pretutindeni, în raza puterii sale, echipele de conducere şi dădea lecţii voalate Bucureştiului. Îl vedea pe acela perpelindu-se de necaz că bătrânul rezistent valah nu importă cereale, ca el, nu mai are datorii, în timp ce el se căciuleşte, gata la orice concesie, pentru un credit. Era visul suprem al lui Ceauşescu să-i sfideze pe sovietici, să-i facă să crape de invidie, să le demonstreze că e mai deştept decât ei. Bietul, trăia aroganţa haiducului neînvins care ignoră că potera i-a luat urma.

După vreo două săptămâni ne-am trezit că cere membrilor CPEx propuneri pentru un program de guvernare: să punem pe hârtie ce credem noi că trebuie făcut în scopul rezolvării problemelor la ordinea zilei. Ce voia să însemne aceasta? Recunoaşterea fiasco-ului congresului, declararea

acestuia ca o farsă, confirmarea că n-a avut nici o legătură cu problemele reale ale guvernării? Sau întindea o capcană? Pipăia cât de mult s-au îndepărtat unii de el? Aflase câte ceva despre părerea noastră privitoare la congres şi ne constrângea s-o expunem oficial, cu argumente, dând formă clară divergenţelor politice? Ideea a sunat straniu. Nu ne-a pus sula în coastă, reieşea că avem destul timp. L-a pus apoi pe cancelar să tatoneze, să vadă în ce ape ne scăldăm. „Cum staţi cu propunerile?“ a întrebat acesta pe unul şi pe altul, la telefon. Nici el nu se grăbea. Mă apucasem de treabă, condeiul începuse să zboare pe hârtie şi, în timp ce-mi elaboram propriile „teze“, nu ştiu de ce, făceam abstracţie de faptul că trebuie să le predau lui Ceauşescu. Era un exerciţiu fără precedent; când am terminat, am stat câteva zile şi m-am întrebat ce am de gând să fac în realitate cu topul de hârtii scrise. M-am mai interesat la Cancelarie cum decurg lucrurile, n-am primit un răspuns edificator. Nu ştiu dacă predase cineva ceva, dar Cancelaria nu mai părea interesată să primească lucrările. Acţiunea căzuse în desuetudine. De altfel, evenimentele s-au precipitat şi „propunerile de guvernare“ au devenit caduce. Am dat de ele la începutul lui ianuarie, când m-am apucat să pun ordine prin hârtii. Am râs în sinea mea de caraghioslâcul ideii lui Ceauşescu, ca şi de propria-mi naivitate, şi am rupt primul program politic pus vreodată pe hârtie de subsemnatul.

După congres a început, de asemenea, să circule zvonul că N.C. şi clanul pregătesc o amplă remaniere a organelor de conducere politică şi statală. Probabil că ideea fusese pusă în circulaţie ca să pregătească spiritele, precizându-se şi data evenimentului: începutul lui 1990. În închisoare, Postelnicu mi-a confirmat că nu era zvon, acţiunea fiind pregătită până în cele mai mici amănunte: avea să fie restructurat CPEx, se hotărâse numirea unui nou premier şi a altor miniştri, se înlocuiau membrii Consiliului de Stat, însumându-se astfel cea mai mare schimbare de cadre produsă vreodată sub jurisdicţia lui Ceauşescu. Nu operase nimic la Congres, pentru a-i demonstra lui Gorbaciov că PCR este monolit granitic şi că năzuinţa aceluia de a sparge unitatea *establishment*-ului român nu are nici o şansă. De ce în ianuarie sau februarie, când urma să se producă

vânzoleala, nu mai era atât de stringentă unitatea politică, e greu de dedus. Postelnicu ştia pe dinafară listele cu propunerile nominale pentru toate posturile, dar această bucătărie de cadre nu cred că mai prezintă astăzi interes. În privinţa situaţiei mele personale, perspectiva se contura îmbucurătoare, chiar roză: aveam să ies din CPEx (după un stagiu de 20 de ani) şi să reprezint ţara într-o capitală vestică. N-a fost să fie; alţii se pregăteau să-mi ofere ceva mai original, aici, acasă, şi au fost mai iuţi de picior. La rândul său, Ceauşescu, răpus de diabet, hărţuit de adenom de prostată şi hemoroizi, împuţinat de o scleroză cerebrală galopantă, îşi pregătea retragerea somptuoasă, deocamdată în Pantheonul relicvelor vii ale mişcării muncitoreşti, apoi sub arcul de triumf al monumentului eroilor comunişti (abia scăpat recent de arhitecţii bucureşteni din mâinile Patriarhiei). Urma să ocupe loja centrală a areopagului de partid în calitate de preşedinte de onoare, oscilând încă, pentru funcţia activă, între cei doi presupuşi succesori de drept (în ordinea conceptului coreean), Elena şi Nicu Ceauşescu. Nici el n-a mai apucat să se înfrupte din repausul edenic, rămânând să aştepte, cu răbdarea ce nu-i era caracteristică, instalarea în ediţiile viitoare, încă îndepărtate în timp, ale manualului de istorie a României.

Hieroglife?

Semnele prevestitoare începuseră de multişor să se arate, dar pe unele nu le ştiam descifra, ca un novice în cabalistica avertismentelor ce eram, iar pe altele le goleam de încărcătura explozivă, minimalizându-le cu vechea mea înclinaţie de a înfrunta pericolele nu lucid şi prudent, ci sub anestezia unui olimpianism de cioban mioritic. În ţările din jur se schimbau echipele de conducere în ritm susţinut, fireşte cu sprijinul neprecupeţit al lui Gorbaciov, şi priveam această înnoire aprobativ, chiar cu simpatie. Mi se părea bine-venită înlocuirea lui Honeker, Jaruselski, Jivkov, Kadar, ruginiţi în puterea lor rutinieră, aşa cum aşteptam cu interes şi speranţă îndepărtarea lui Ceauşescu şi a echipei sale, odinioară vie, benefică, progresistă, acum apatică, lipsită de nerv, neputincioasă să împrospăteze aerul stătut din conducerea politică a ţării. Nu mă alarma procesul ireversibil ce, neîndoios, ne viza şi pe noi, şi nu mă bântuia nici curiozitatea de a anticipa modul în care istoria avea să ne poarte pe val. Nici prin minte nu-mi putea trece că în România curentul înnoitor îl va duce pe Ceauşescu la zid, şi pe noi în carcerele Jilavei. În fantezia mea instinctuală, cea secretată de subconştient, de bagajul informaţional pasiv — nu mai vorbesc de sfera tumultuoasă a raţionalităţii — nu apărea din această direcţie nici cea mai vagă adiere prezumtivă. Oricât te-ai blinda, emanaţiile secrete ale culpabilităţii — atunci când aceasta există chiar în stare gazoasă, neagregată, printre neuroni marginali — încep să se strecoare prin crăpături şi te alertează. Eram liniştit, pentru că, în pofida defectelor inerente oricărei fiinţe, mă consideram un om de bine, cinstit, rob al datoriei patriotice şi cetăţeneşti, şi

nimic nu mă îndemna să cred că aceste elementare virtuţi vor fi puse vreodată la îndoială de cineva.

În cursul plimbărilor de seară prin parcul Herăstrău, întâlneam figuri noi, dar nu vedeam nimic semnificativ în aceasta. Printre ei se afla generalul Militaru, cu care m-am intersectat de mai multe ori. Nu ne cunoscusem direct, dar ne salutam, de fapt prezenţa lui nici nu mi-ar fi atras atenţia dacă n-aş fi descoperit cu această ocazie că e căsătorit cu o veche cunoştinţă din Turnu Măgurele, despre care ştiam că-şi făcuse studiile în URSS. La prima întâlnire cu surprinzătorul cuplu ne-am oprit cu toţii pe o alee şi am schimbat câteva cuvinte, inclusiv despre oraşul meu natal. După un timp, l-am mai întâlnit, tolănit pe o bancă, pe Cornel Mănescu şi, în virtutea vechii noastre simpatii reciproce, m-am oprit şi am făcut glume, râzând amândoi (de data aceasta fără prea mult chef). Era întovărăşit de un prieten pe care mi l-a prezentat. L-am văzut acolo şi în alte seri, mereu cu altcineva, şi când ne descopeream ridicam amândoi braţele într-un fel de salut roman molatic, orientalizat. Semnase scrisoarea celor şase, pe care o găseam decentă, şi singura mirare mi-o stârnea cutezanţa lui de a face drumul până în parc, fiindcă mă dumirisem cât e de comod. În sfârşit, la un moment dat a început să apară şi Ion Iliescu, ţinut la braţ de soţia sa. M-au surprins matul de cretă al figurilor lor, din care nu răzbătea nici o expresie, şi opacitatea privirilor, parcă aparţinând statuilor de gips, întoarse înăuntru, închise într-o carapace fără strălucire. Ce legătură puteam face între aceste mărunte noutăţi de itinerar vesperal, lipsite de orice conotaţie?

În săptămâna care a precedat declanşarea „decembrismului“ am asistat la două momente, în sine pline de tâlc, dar pentru mine mai degrabă anoste decât semnificative. Se petreceau în Secretariatul CC, la o zi sau două distanţă una de alta. Astfel, în timp ce examina o informare despre micul trafic de frontieră cu Iugoslavia, unde se semnalau infracţiuni ale speculanţilor de ambele părţi, N.C. a pus şefilor de instituţii ce înaintaseră documentul câteva întrebări, din care am dedus că se află în posesia unor date suplimentare deosebite. În final a cerut închiderea imediată a frontierei şi a târgurilor unde se schimbau mărfuri. N-a dat explicaţii, şi împuterniciţii

n-au comentat măsura. Pentru ca a doua sau a treia zi, la o convocare inopinată a Secretariatului, să asist la un dialog destul de încordat al secretarului general cu şefii ministerului de interne şi ai armatei, în legătură cu regimul de frontieră din est, de la graniţa cu URSS. De data aceasta s-a spus răspicat că în dosul înţelegerilor turistice, din ţara vecină se produce, de o bucată de vreme, un adevărat exod de spioni. Ceauşescu i-a admonestat pe demnitari (dacă nu mă înşel, printre ei se afla şi generalul Ilie Ceauşescu) pentru lipsă de vigilenţă şi tembelism, imputându-le daunele aduse siguranţei naţionale.

În cândva liniştitul, aproape adormitul cartier unde locuiam, începuseră de la un timp să foiască Dacii gri. Când mă întorceam seara, obosit de drum, mişcarea automobilistică se înteţea. În timp ce unii demarau în grabă, părăsindu-şi locurile de parcare, alţii trăgeau lângă trotuar. „Ce e cu ăştia, domnule, sunt de la voi?“ îl întrebam pe căpitanul care mă însoţea. El se lepăda de bănuială cu un gest pe jumătate dispreţuitor, pe jumătate semeţ: „Sunt de la filaj“. „Păi ce ne tot filează atâta, doar ne desfăşurăm la suprafaţă, în văzul lumii“, protestam. „Nu pe dumneavoastră“, mă contrazicea moale. Şi amintindu-şi că încercase odată să scape de învinuirea că m-a turnat, invocând filajul, adăuga: „Şi pe dumneavoastră… dar au ei alţi clienţi mai graşi“. Şi îmi destăinuia că în faţa casei lui Iliescu fac cu schimbul trei maşini. „Dar de ce prezintă Iliescu un interes atât de mare pentru filaj? mă miram. Vinde secrete editoriale străinilor?“ Căpitanul zâmbea înţelegător, crezând că glumesc, arătându-mi totuşi că nu gustă gluma. „Vinde el altele“, conchidea sec.

Toate acestea aveau să se plaseze, în curând, ca în jocul de puzzle, în locurile dinainte stabilite, configurând o imagine coerentă şi concludentă a evoluţiei evenimentelor istorice.

Snagovul

Duminică, 17 decembrie 1989, ca în fiecare sfârşit de săptămână al anilor ’80, mă aflam la Snagov. Încă de pe vremea *Scânteii* frecventam această aşezare de câmpie, întinsă de-a lungul lacului. Redacţia ziarului, ca mai toate instituţiile centrale importante, dispunea acolo de o locuinţă şi, în jurul ei, se adunau în weekend familiile ziariştilor de bază. În calitate de secretar al CC mi s-a oferit apoi posibilitatea să închiriez o clădire (din câte îmi aduc aminte plăteam o chirie lunară de 500 de lei), dar spre jumătatea anilor ’70 am renunţat la acest privilegiu. Devenise o servitute. Cum ajungeam, eram convocat la reşedinţa lui Nicolae Ceauşescu pentru o partidă de volei, o plimbare pe lac sau pe malul lacului, un prânz, o cină, o trăncăneală pe terasă sau chiar o şedinţă ad-hoc pe teme absolut întâmplătoare, ca pretext al „vieţii în colectiv“. Ideea acestei vieţi colective — o marotă a comunismului — era adânc înrădăcinată în mintea lui N.C., opusul confundându-se cu individualismul, nocivă rămăşiţă mic-burgheză. După câţiva ani am făcut alergie la viaţa colectivă de la Snagov şi, invocând vechea mea boală de coloană, am obţinut — mi-am impus-o mai exact — dispensa de a rămâne sâmbăta şi duminica în Bucureşti. Copiii se făcuseră măricei, aveau nevoie de prezenţa mea — duceam şi eu propria viaţă de colectiv — şi în afară de aceasta preferam să citesc (cerneala mi se usca, la rândul ei, în călimară). Vreo cinci-şase ani n-am mai călcat prin staţiune, cu excepţia convocărilor oficiale la şedinţele CPEx (în special vara, în timpul concediilor lui N.C.) sau când trebuia să-i arăt secretarului general proiectele documentelor politice la care lucram.

În a doua jumătate a anilor ’70 a început şi N.C. să renunţe la Snagov, concediile petrecându-şi-le la mare şi la munte, iar în weekend preferând partidele de vânătoare, excursiile prin ţară, „vizitele de lucru“ la tot felul de obiective economice (în deceniul al nouălea, ani de zile, „se odihnea“ la „Casa poporului“). Atunci am revenit eu în staţiune, refugiindu-mă aici în toate sfârşiturile de săptămână şi chiar în concediile legale de odihnă.

Nicăieri nu mă simţeam mai bine ca în căsuţa fără etaj, cu destule cămăruţe pentru întreaga familie, ba la nevoie şi pentru rude sau prieteni, unde programul zilnic îmbrăca cele mai variate forme. Citeam, scriam, dădeam cu copiii la peşte, plecam cu barca pe lac. Gabriela şi Octavian înotau ca delfinii şi traversam împreună lacul fără nici o dificultate sau ne dădeam drumul spre debarcaderele sportivilor de performanţă, către şosea.

N-am văzut asfinţituri mai plastice ca la Snagov. Un mare pictor expunea în fiecare seară altă variantă a aceluiaş peisaj, obstinat în limitele fixe ale cadrului, pentru ca întreaga lui forţă creatoare, toată inventivitatea talentului să se concentreze asupra metamorfozelor culorii, a expresivităţii inepuizabile a nuanţelor. Apusul, privit invariabil din acelaşi unghi, către acelaşi decupaj de pădure, apă şi cer, constituia o infinită gamă de stări de spirit — de la dispoziţia ludică infantilă, până la halucinaţia unui tragism astral. Fireşte, şi norii aveau rolul lor, deschizând şi închizând luminile, ca blenda aparatului de fotografiat, aprinzând lacul sau stingându-i fosforescenţa, până la cernita eşarfă a doliului. Nu puteam pierde acest spectacol pentru nimic în lume, dar nu ieşeam special pentru a-l vedea, ca la panoramă, ci mă lăsam surprins de el în timp ce mă îndeletniceam cu cine ştie ce pe lângă lac. Nu-l aşteptam, nu ştiam când vine, întotdeauna apărea pe nepregătite, smulgându-mi o exclamaţie de surpriză, uluială şi admiraţie. Pictura era atât de pregnantă încât conţinea parcă şi o substanţă sonoră, degajând note sublime de flaut şi violă, accente grave de orgă şi violoncel, ori profunde şi îndepărtate bubuituri de tobă. Crepusculul era o taumaturgie celestă: aspirai când o doză de optimism duios, când melancolie alinătoare, câteodată durere şi regret pentru frumosul pierdut, uitat, speranţă sau, dimpotrivă, deznădejde, izolare odihnitoare de lume ori plonjarea într-un

altruism febril. După anotimp, expoziţia dura mult, epuizându-te, storcând din tine valuri de emoţie ca într-un plâns regenerator, sau te încremenea în explozia surdă a unei clipe scurte, năpraznice, tăindu-ţi respiraţia. Te întorceai de la ritualul vesperal ca dintr-o călătorie în cosmos, cu un nou sentiment fraternal pentru aştri, cu un rest de pulbere siderală pe pleoape, şi-ţi trebuia ceva timp să te adaptezi lumii domestice.

Iarna ţiuiau pe lac topoarele braconierilor care spărgeau copci, iar lumina puţină, cu vagi luciri sidefii, sărea între gheaţa înzăpezită şi norii pufoşi de culoarea perlei, ca o minge de ping-pong pe care n-o mai vedeai, reţinându-i doar dâra. Nu era răsărit, nu era apus, doar un enorm tub de neon care se răcea şi se încălzea cu încetinitorul, revărsând sau aspirând materialitatea decorului. Noaptea găseam câteodată cerul dezgolit ca o cupolă îngheţată de observator astronomic, şi haosul astral era atât de îndepărtat, încât părea să aparţină altui univers, nesigur dacă real sau plăsmuit din refracţia resturilor luminii de astă-vară. Lătrau câinii ca la ţară, la cer sau la amintirile lor, concentrând pentru o clipă în vocile dogite, singuratice şi zadarnice, toată tristeţea pământului şi apei părăsite în noapte.

La 17 decembrie 1989 nu venise încă iarna, aerul era cald, umblasem prin pădure în haină. Fusesem căutat de Cancelarie şi mi se lăsase vorbă că la CC e şedinţă de CPEx. Mă iritau aceste convocări inopinate, fiindcă ştiam că nu au urgenţa pe care le-o imprima N.C. şi uneori nu se soldau cu nimic relevant. Mă bătea gândul să pretextez că nu mi-a parvenit mesajul şi să nu gonesc nebuneşte pe şosea, cum se întâmplase nu o dată, pentru a ajunge la spartul târgului. M-am dus totuşi la sediu şi, deşi şedinţa începuse, am prins destul ca să mă pot pronunţa asupra acestui moment, calificat apoi în rechizitoriile procuraturii — însărcinată să caute ţapi ispăşitori pentru întâmplările de la Timişoara — drept crucial şi istoric. Ceea ce am şi făcut în depoziţiile mele la faimosul proces al CPEx. Descrierea amănunţită a desfăşurării şedinţei şi relevarea semnificaţiilor juridice le conţin respectivele luări de cuvânt, publicate la timpul respectiv in extenso, şi n-am să revin asupra lor. Dar în ultimii 15-16 ani m-am tot gândit la momentul acela, încercând să-l cristalizez într-o formă atemporală şi

definitivă. Un embrion al viziunii de acum am avansat în *Cioplitor de himere*, carte publicată în 1994.

Noaptea testelor capitale

Propriu-zis, şedinţa din 17 decembrie a fost ultima în existenţa instanţei de conducere a PCR. Ne-am mai întâlnit de două ori în săptămâna următoare, dar în fugă şi formal, o dată ca să omologăm majorarea salariului minim, şi altă dată ca să luăm cunoştinţă de sinuciderea generalului Milea. Nici aceasta, de duminică, nu avea ordine de zi, dar până la urmă i s-a conturat una, şi încă de o originalitate fără precedent. Pentru prima dată, N.C. s-a confruntat cu nesiguranţa puterii în partid şi în stat, cu riscul de a apăsa zadarnic pe pârghiile comandei, clamând în van, ca un Richard al III-lea căzut de pe cal, ascultare şi supunere.

Manifestările de stradă de la Timişoara, din noaptea precedentă, despre care în conducerea ţării nu se suflase până atunci nici un cuvânt, îl preocupau pe N.C. doar lăturalnic, tangenţial. Nu ele erau motivul convocării şedinţei; nu numai că nu le-a supus vreunei analize politice, sociologice sau juridice, dar le înfăţişa de o manieră atât de sincopată şi prolixă, că mult timp n-am înţeles adevărata origine a nemulţumirii sale. Când am început să descifrez imaginile şi mi-am amintit, concomitent, de recenta măsură a blocării micului trafic de frontieră, am căpătat convingerea că la Timişoara s-au revoltat bişniţarii, „loviţi în pălărie“ de Ceauşescu. Oricum, reieşea că oamenii fuseseră de condiţie proastă, se dedaseră la vandalism, comiseseră furtişaguri, isteria lor neavând nimic dintr-o revendicare principială. Dar, repet, pentru N.C. anarhia de stradă se situa pe un plan secund. Pe el îl obseda ideea că trei instituţii fundamentale ale Statului — Armata, Internele şi Securitatea — nu reacţionaseră la ordinul

său conform datoriei, obligaţiilor statutare, reglementărilor legale pe care se sprijineau siguranţa şi liniştea ţării, regimul social în vigoare.

În noaptea de 16 / 17, când pertractase cu cei trei miniştri (Milea, Vlad şi Postelnicu) pe marginea acţiunii de restabilire a normalităţii în Timişoara, sau dimineaţa, după ieşirea din spasticitate, după somn şi limpezirea minţii, Nicolae Ceauşescu a trăit o revelaţie cutremurătoare. Marile simboluri defensive ale regimului, „paloşul" şi „pavăza" revoluţiei, se desacralizaseră. Nici prin minte nu-i trecea să învinuiască executanţii de rând, trupa, ofiţerii, aparatul, contrarietatea şi semnele de întrebare apăsate, atroce, le îndrepta către căpetenii. Nu existau decât două posibilităţi: că cei trei erau tembeli, incapabili să se descurce în situaţiile cele mai simple (o mână de infractori sfidaseră legea şi pe apărătorii ei) sau că miniştrii, cu suitele lor cu tot, se vânduseră, trădaseră, trecuseră de partea duşmanilor socialismului, creând în ţară o situaţie intolerabilă, lăsând regimul muncitoresc descoperit. N.C. convocase şedinţa CPEx pentru a se lămuri el însuşi asupra adevărului, punându-ne pe toţi în faţa dramaticei dileme. Venise hotărât să taie în carne vie, să extirpe răul de la rădăcină. Niciodată nu mai atinsese asemenea acute în acuzaţie şi ameninţare. E drept, nici persoanele supuse bombardamentului interogativ nu se străduiau, sau nu reuşeau, să dea satisfacţie, să lămurească, să convingă, mai ales să explice bâlbâiala din noaptea precedentă. Din contră, se bâlbâiau şi acum, parcă neconvinşi că picaseră la examen, neputincioşi să-şi conştientizeze culpele, ceea ce accentua şi mai mult suspiciunile şi enervarea lui N.C. Secretarul general nu s-a ferit să pronunţe cuvântul fatidic: trădare. După ce a văzut că perspectiva destituirii din funcţii nu provoacă efectul scontat asupra impricinaţilor, a plusat până la miza maximă: îi va pune în faţa plutonului de execuţie. Ce se putea concepe mai mult? Îi taxa ca pe vânzătorii de ţară. Doar Postelnicu a reacţionat „muncitoreşte", dând de înţeles că şi aşa, împuşcat, mort, va sluji fără preget partidul, pe el, pe comandantul suprem, şi întregul proletariat. Ceilalţi au lăsat la latitudinea şefului să hotărască aşa cum va crede el de cuviinţă.

Nu-mi venea să accept ideea că sunt trădători, nici proşti nu-i socoteam pe toţi. Mă gândeam că probabil nu dăduseră importanţă grupului de bişniţari timişoreni (turbaţi că şi-au pierdut pâinea) sau că repetatele intervenţii ale lui N.C. mai degrabă îi bruiaseră. Poate dacă i-ar fi lăsat în pace s-ar fi descurcat şi, procedând cum ştiau ei, până dimineaţa i-ar fi împrăştiat pe tulburenţi. Acum mă întreb: de ce excludeam *de plano* eventualitatea trădării? Pe Milea îl consideram un ostaş cinstit dar, până la urmă, N.C. l-a calificat public trădător, iar sinuciderea poate stârni o mulţime de dubii. Nici Vlad nu mi se părea mai puţin onest şi devotat regimului, şi totuşi, după 22 decembrie nu s-a sfiit să afirme că l-a trădat pe Ceauşescu, mândrindu-se cu isprava sa. Pentru Postelnicu aş fi băgat chiar mâna în foc, el mi se părea un bloc de beton armat al sistemului — e drept zgrunţuros, dar rezistent — şi bănuiesc, fără teama de a greşi, că aşa a rămas şi după aceea. Pe atunci aveam o percepţie deficitară a ideii de trădare. Şi eu îmi exprimasem dorinţa de a contribui la înlăturarea lui N.C., dar într-un proces natural, când incompatibilitatea lui cu puterea ar fi ieşit de la sine la iveală, convingând pe toată lumea şi determinând-o să se distanţeze făţiş de conducător. Nu în complot murdar cu duşmanii — ai lui şi ai ţării suverane. Să-l dai legat celor pe care îi înfruntase ca să salveze independenţa şi demnitatea României? Se vede treaba că aveam în vedere idealurile, nu meschinele interese personale ale indivizilor coruptibili. Cât de departe de adevăr mă aflam!

Nu ştiu ce intenţii avea N.C. cu cei trei demnitari. Cred că gradul pedepsei administrate pentru prestaţia din noaptea precedentă, calificată lamentabilă, depindea pe de o parte de concluzia la care ajungea personal în timpul anchetei, iar pe de altă parte de atitudinea CPEx faţă de greşelile lor. El personal oscila între sentinţa de incompetenţă profesională şi cea de trădare, şi aştepta ca CPEx să-i furnizeze noi argumente. Poate spera ca vreunul dintre noi să dispună de probe mai puternice, sau măcar de supoziţii care să-l completeze ori să-l infirme. Nu cunosc ce or fi avut în cap ceilalţi, dar eu nu mă puteam hazarda în nici o direcţie, nici pentru ipoteza de vânzare nici pentru aceea de prostie, nici pentru destituire nici pentru un

simplu avertisment. Plutonul de execuţie nu-l luam, fireşte, în serios, oricine putea să-şi dea seama că N.C. se exprimase retoric, sărise peste cal în pedagogia înfricoşării. Un timp am crezut că ne-a consultat formal, ca să se prevaleze apoi de o hotărâre colectivă dar, reflectând, m-am convins că de fapt acesta era testul capital pus la cale de N.C. în seara aceea. Prin noi urma să-şi verifice judecăţile despre şefii militari. Totodată, împingându-ne într-o situaţie limită, avea să se edifice cât de extinsă este prostia sau trădarea în conducere. Căci reacţia ezitantă a celor trei, din noaptea precedentă, făcuse să-i încolţească în cap bănuiala că s-a pus la cale un complot, că fără să prindă de veste l-a luat apa pe dedesubt.

Cum s-au comportat membrii CPEx în calitate de judecători ai trădării? S-au bâlbâit, ca şi învinuiţii. N.C. ne-a cerut să ne pronunţăm. A trebuit să aştepte mult şi bine, pentru că nimeni nu se grăbea să intre în jocul tulbure, alambicat şi periculos. El şi-a impus răbdare, abţinându-se să preseze, să repete apelul, să interpreteze în vreun fel lunga tăcere. Până la urmă s-a urnit cineva, Gogu sau Mănescu, nu mai ştiu care a fost primul, şi a început să bălmăjească. În aceeaşi tonalitate s-a manifestat şi următorul. Adică da, înţelegem, e o greşeală serioasă, dar poate să nu recurgem la măsuri extreme — se avea în vedere destituirea, bineînţeles — tovarăşii şi-au luat aici angajamente, au tras învăţăminte, pe viitor îşi vor organiza munca mai bine, să vedem cum se comportă ei în serviciu de-acum încolo. Tovarăşul va lua, desigur, măsura cea mai potrivită, dânsul ştie mai bine cum a fost, va aprecia şi va hotărî. Umila noastră părere aceasta ar fi, deocamdată… Din sală s-au mai rostit câteva vorbe în plus, rotunjind pe la colţuri exprimarea cam incoerentă a celor doi. N.C. a mai aşteptat un timp în aceeaşi tăcere reculeasă — ca o meditaţie transcendentală (pe care cu câţiva ani în urmă o blamase dezgustat) — şi îi vedeam pe toţi tentaţi să spere că diferendul e pe punctul de a se aplana, că intervenţiile şi-au atins ţinta şi că secretarul general caută un golf liniştit pentru acostare. Apoi l-am auzit întrebând, aproape indiferent, ca un aprod de tribunal ce vrea să ştie dacă a mai rămas vreun martor nestrigat: „Alte opinii mai sunt? Nu? Aceasta este opinia tuturor?“ Şi-a răsucit capul spre toate ungherele sălii, pentru a recepta în

întregime murmurul aprobativ al celor prezenţi, convinşi de justeţea liniei mediane conturate în cele din urmă.

În clipa aceea ne-am înşelat cu toţii asupra stării de spirit a lui N.C. şi a naturii gândurilor ce-l bântuiau. Noi credeam că e pe punctul de a ceda şi a se resemna, or, el trăia o teribilă deprimare, însoţită de un neobişnuit acces de furie amestecată cu teamă. A izbit cu pumnul în masă şi a ţipat: „Eu cu acest comitet politic nu mai pot lucra". În mintea lui se rostogoleau în avalanşă ipotezele — de la aceea că se află în faţa unui complot general, militarii nefiind decât vârful aisbergului atins întâmplător în noaptea precedentă, până la varianta mai blândă că şi-a pierdut autoritatea, că nu-l mai respectăm, nu-l mai urmăm şi rămânem indiferenţi la ţipetele şi ameninţările lui. Oricum, bănuiala i se confirma; răul era foarte adânc. Rămăsese singur într-un organ de partid înstrăinat, dacă nu ostil, gata să-l debarce ca pe colegii din ţările vecine şi să se închine sultanului moscovit. N-a mai avut timp să-şi elaboreze o tactică, viclenia sa proverbială n-a mai funcţionat. S-a ridicat în picioare şi a rostit propriul pronunciamento: „Din clipa aceasta nu mai sunt secretarul vostru general". Ce vrea să spună? Că va fi al altora? Că-şi va alege un nou Comitet Politic Executiv? Unii au interpretat gestul ca un fel de demisie. În realitate formula denota mai degrabă hotărârea de a ne demite el pe noi. E drept, a mai adăugat, cumva în batjocură: „Alegeţi-vă alt secretar general!" Unde? În exil, în parc, în puşcărie? Luat de valul impulsivităţii, s-a îndreptat marţial spre ieşire. Atunci cred că a realizat implicaţiile gestului săvârşit sub imperiul furiei, orgoliului şi fricii, şi a trecut în revistă urmările imediate. Dacă pleca, nefiind în niciun caz dispus să demisioneze, se cuvenea să trimită un detaşament militar pentru a ne aresta. Dar actul trebuia făcut public şi motivat. Avea dovezi să ne condamne de trădare? Apoi, o asemenea lovitură de trăsnet i-ar fi priit, sau i-ar fi agravat situaţia, slăbindu-i poziţia, stârnind opoziţia partidului, a populaţiei, dezvăluind cât e de singur şi încolţit? Nu, nu se putea aventura într-o atare acţiune de forţă, exhibiţia risca să-i grăbească rostogolirea. Nici măcar nu era sigur că CPEx se va grăbi să solicite o împăcare. După cum se vedea, majoritatea rămâneam de lemn la

fulminanta lui declaraţie şi la intenţia de a părăsi sala. Doar câţiva s-au precipitat în urma sa (un Dăscălescu, un Bobu, două-trei femei), ajungându-l la uşă, cu atât mai mult cu cât el încetinise sensibil pasul, aşteptând probabil înfrigurat ca urmăritorii să-l reţină înainte de a pune mâna pe clanţă.

Aşa s-a şi întâmplat, şi fără a mai pretinde cine ştie ce argumente, s-a lăsat tras uşurel înapoi, până la scaunul prezidenţial. Nu s-a mai aşezat, s-a rezemat de spătar, conştient că şedinţa s-a terminat şi nu mai poate s-o ia de la capăt, că tot ce-i rămânea de făcut era să se plimbe puţin pe muchia cuţitului. Prin urmare, convenea că mai poate lucra, totuşi, cu CPEx, deşi acesta nu răspundea sub nici un raport cerinţelor, că rămânea încă secretarul „nostru" general, nu ne trimitea să ne alegem altul, şi deocamdată continuam să împărţim necazurile. A fost o înfrângere usturătoare, probabil prima de o asemenea anvergură din viaţa lui. În câteva minute a făcut o cotitură de 180 de grade de la *pronunciamento*-ul acela ritos şi ameninţător, la compromisuri totale. S-a transformat într-un Hamlet melancolic şi reflexiv. Discuta cu noi, cu falca sprijinită în palmă, cu cotul rezemat de spătarul scaunului, ca un vechi amic covârşit de treburi, împărtăşindu-ne ezitările. Se gândea că nu prea e oportună plecarea de a doua zi, în Iran, dar fiind de rezolvat şi acolo probleme serioase, ar fi bine totuşi să se ducă. Miniştrii blamaţi rămâneau în suspensie, urmând ca problema să fie clarificată altă dată. A propus să-i ţină locul Elena Ceauşescu şi Manea Mănescu, şi noi nu ne-am mirat, deşi până atunci nu se obişnuise un asemenea interimat. Despre Timişoara n-a mai pomenit, a dat câteva indicaţii mărunte şi s-a urnit, amintindu-ne că ne vom revedea dimineaţă la aeroport.

Conlucra cu un CPEx indezirabil, asupra căruia plana bănuiala trădării, lăsa mai departe în funcţie trei şefi ai forţelor militare, pe ataşamentul cărora nu mai conta, dădea treburile ţării pe mâna Elenei, niciodată încercată într-o asemenea răspundere. Pierduse simţul prudenţei şi instinctul de conservare? Ce obţinea? Un mic răgaz? Şi după aceea? În ce-şi mai

punea speranţa? Naviga în derivă? Nădăjduia să-i pice din cer o idee salvatoare? Voia să se consulte cu cineva? Eventual în Iran?

Cu cine?

„Săptămâna patimilor“

La aeroport, N.C. a fost tăcut, interiorizat, distant. A trecut prin faţa noastră ca de obicei, dar ne-a dat mâna grăbit, fără vlagă, privind împrăştiat sau undeva peste capetele celor de faţă. În afara CPEx-ului, Cancelariei şi a activului restrâns de la Capitală, nu-l mai conducea nimeni. Nu ştiu dacă existase un precedent de atare sobrietate, de obicei îl salutau şi trimişii sectoarelor de partid, grupuri de muncitori din marile întreprinderi bucureştene, membrii guvernului şi şefii instituţiilor centrale. S-a urcat în nava aeriană şi în scurt timp a dispărut de pe cerul patriei. Exact peste o săptămână avea să fie ciuruit de gloanţele unui pluton de execuţie, la zidul interior al unei cazărmi, alături de soţia sa prăbuşită în praf, unde un câine îi lingea creierii împrăştiaţi.

Ce gândea el în timp ce se îndrepta spre o ţară străină, motivul oficial al călătoriei constituindu-l un oarecare contract de achiziţionare a petrolului necesar industriei noastre chimice supradimensionate în raport cu resursele naţionale? Oamenii nu-şi intuiesc destinul nici când ajung în apropierea prăpastiei de unde vor cădea în neant, când deja apar jaloanele sfârşitului? Fireşte, dacă aş fi putut intui, la rândul meu, că inevitabila „schimbare“ va fi atât de tragică şi monstruoasă, l-aş fi urmărit cu alţi ochi în acea fatidică săptămână a vieţii lui, încercând să descifrez scurta şi radicala metamorfoză spirituală a unui şef de stat condamnat. Cu atât mai înverşunată a fost, de aceea, dorinţa ulterioară de a desluşi o urmă de premoniţie sau, invers, dovada opacităţii totale, în comportamentul acestui personaj tragic, de-a

lungul zilelor ce-l despărţeau de eşafodul de nimeni anticipat (cu excepţia relelor ursitoare de prin marile cancelarii politice).

A stat aproape trei zile în ţara străină. De ce atât de mult, când vizita se putea circumscrie, precis şi pragmatic, la câteva ore de tratative? A vrut să se distanţeze de ţară în condiţiile — dacă nu alarmante, cel puţin îngrijorătoare — bine cunoscute? Uneori apreciezi mai exact un eveniment când te desprinzi şi te îndepărtezi de el spaţial. Or, N.C. avea de examinat nu întâmplări locale, segmenţiale, ci un capitol de istorie, un raport global cu poporul român, într-o conjunctură internaţională sumbră. Se afla la momentul bilanţului carierei politice, intrată dintr-odată sub auspicii nefaste. Este exclus, după opinia mea, ca realitatea, evidenţiind o mulţime de date potrivnice, să nu-l fi împins la introspecţie. Aceasta se impune omului cu o forţă inexorabilă nu numai în spectralele ore ale nopţii, când somnul nu se lipeşte de pleoape şi maşina cibernetică cerebrală împroaşcă tot felul de termeni ai ecuaţiei trecutului şi prezentului, cerând imperios soluţii, dar şi în decursul îndeletnicirilor diurne, străluminându-l cu dezvăluiri fulgurante şi revelatorii. Fireşte, hărţuiala creierului se converteşte în concluzii lucide sau în decizii eronate, se sublimează în înţelepciune sau se amalgamează în confuzie, în funcţie de inteligenţă şi temperament, ca şi de capacitatea debarasării de plasa intereselor meschine.

Ce demersuri relevante, sub acest raport, a produs N.C. la întoarcerea din străinătate, după o absenţă de trei zile? A făcut o declaraţie publică televizată, afişându-se în compania soţiei sale şi a câtorva colaboratori exponenţiali sub raport oficial. Am ascultat cu speranţa că va conţine un expozeu crucial. M-a decepţionat, fiindcă evenimentele au fost interpretate şi comentate şablonard, prin vehicularea clişeelor arhicunoscute, fără un contur de ansamblu pregnant, fără caracterizări percutante, elocvente, de natură să surprindă, să capteze şi să redirecţioneze opinia publică. O mare ocazie pierdută! M-am dus apoi în vechea sală a plenarelor, cu aparatul CC, pentru a asculta prin difuzor teleconferinţele lui N.C. cu judeţele. Expuneri greoaie, scremute, fracţionate, incongruente, din care se desprindea doar tendinţa de a da îndărăt, de a mlădia tactica, promovând principiul

nonviolenţei, al toleranţei, iertării şi reconcilierii cu nucleele turbulente pe care le considera rătăcite, induse în eroare, victime ale manipulării străine. Dar într-o înlănţuire ideatică inconsecventă, pe alocuri lipsită de logică şi mai ales neîncadrată într-un context global. Apoi ne-a chemat să ne informeze că va adăuga un flecuşteţ la salariul minim pe economie, motivând că bugetul nu permitea mai mult atunci, la sfârşit de an. Cu această ocazie ne-a invitat pe terasa Comitetului Central — acolo unde se consumase memorabila scenă din august 1968 şi se consacrase ca mare om de stat european, elogiat pe toate lungimile de undă de purtătorii de cuvânt ai timpului — ca să asistăm la un miting. Fireşte, improvizaţia dovedea intenţia clară de a reînvia în mintea românilor simbolul istoric al „balconului", dar cu ce subiecte, cu ce mijloace de persuasiune? Anunţând o majorare meschină, de câteva sute de lei, la venitul de jos al muncitorilor necalificaţi şi punând câţiva proletari, fie ei şi Eroi ai Muncii Socialiste, să-i veştejească pe agitatorii de la Timişoara care, iată, nu erau simpli bişniţari, ci cozi de topor ale serviciilor străine de spionaj, instrumente ale Estului şi Vestului ce-şi dăduseră mâna pentru a îngenunchea România? Ce s-a ales din acest miting se ştie, el dovedind doar precara inspiraţie politică a lui Ceauşescu, naivitatea de a-şi închipui că prin evocări indirecte mai poate resuscita simpatia unui public deprimat, ce-i întorsese definitiv spatele.

În sfârşit, l-am mai văzut — pentru ultima dată în carne şi oase — în dimineaţa zilei de 22 decembrie. Atunci a anunţat că Milea a trădat şi şi-a luat viaţa, a întrebat aiurea pe câţiva dacă îi rămân loiali, şi a lăsat „cu limbă de moarte" să nu se tragă asupra muncitorilor ce tocmai începuseră să înainteze în coloane nesfârşite spre Comitetul Central scandând „Jos Ceauşescu!" Nu mi-a produs nici atunci o impresie specială; era calm, dar afazic, şi făcând ceea ce făcea părea că se află în treabă. Fără nerv şi convingere, fără motivaţie, ca un cetăţean pripăşit pe acolo întâmplător, lipsit de ţel, intrând abulic dintr-o încăpere într-alta. Ce nevoie avea să convoace CPEx-ul în împrejurările date, când se circula atât de greu prin Bucureşti, printre formaţiuni militare şi manifestanţi, doar ca să-i spună că Milea s-a dovedit trădător? Ca să ne demonstreze că avusese dreptate în

duminica de 17 decembrie, că nu bătuse câmpii, că noi fusesem nătângi, nu-l înţelesesem, nu-l susţinusem, şi ca atare uite unde ajunsesem? Şi întrebările acelea atât de stupide: „Cutare, lupţi cu mine?“, de ce le punea? Aşa voia să verifice loialitatea CPEx? Sau doar ca să-şi reitereze îndoiala, suspiciunea, închipuindu-şi că acum, în ultimul moment, îl prinde pe vreunul cu mâţa în sac? Şi dacă l-ar fi prins, la ce i-ar mai fi folosit? Gesturi gratuite, de prisos! Reflexe întârziate ale unei pedagogii sâcâitoare, de dascăl sever depăşit.

Măcar realiza că e ultima întâlnire cu noi? Că pierduse puterea, iar autoritatea asupra noastră încetase? Că deveniserăm cu toţii simpli cetăţeni şi nu ne mai lega nici o convenţie, nici o vrajă, nici o mistică? Decât cel mult afinităţi, respect, simpatie — în cazul când existaseră vreodată? Nu mă întreb dacă intuia că va muri şi că nu aveam să ne revedem pe acest pământ. Doar dacă în clipa aceea ştia că se va urca în elicopter şi va fugi, părăsindu-ne fără avertisment şi fără măcar o vorbă de rămas-bun. Sau o urare de noroc într-o epocă istorică nouă, despre care nu ştiam dacă ne va asimila, ori dacă noi vom putea să ne integrăm ei. Să îţi părăseşti postul, cedând toate împuternicirile şi pierzându-te în necunoscut, pentru prima dată după decenii ca muritor de rând, şi să nu faci un gest de despărţire? Să nu întorci, măcar în fugă, capul, aruncând celor ce rămân o ultimă privire? Era atât de rece şi indiferent în forul interior? Nu se legase de colectivul acela, de oamenii cu care muncise zeci de ani, prin nici un fir de afectivitate? Se elibera cu atâta uşurinţă de noi, ca şi când abia atât ar fi aşteptat, să rămână singur, să ne dea uitării, să-şi trăiască restul vieţii fără nici un CPEx? Poate voia, în acea finală clipă fatală, să scape de el însuşi. Se pregătea să renunţe la tot, pentru a intra mai uşor în nefiinţă. Sau, pentru moment, în postura de fugar hărţuit, de paria, de victimă a celei mai groteşti şi sinistre farse pe care, cu ajutorul mâinilor murdare ale unor români de pripas, istoria însăşi i-o pregătea?

Bizareriile istoriei

Apoi, tot ce mai ştiu despre N.C. provine din auzite şi din fragmentele documentare transmise la televizor, la nivelul de informare al tuturor cetăţenilor. Fostul preşedinte al României a stat în detenţie trei zile în cazarma de la Târgovişte. Ce-a mâncat, unde şi cât a dormit, cum i-au fost tratate bolile cronice destul de grave, nu ştim. A reieşit că din când în când militarii făceau manevre cu el pe dinafara cazărmii, transportându-l într-un TAB. O imagine surprinsă în acele momente a rămas memorabilă. Cineva îl expulzează din burta mecanizatei şi el, aterizând pe sol cu căciula căzută pe ochi, ameţit, dezorientat, încearcă să-şi elibereze vederea. Între timp, la televiziune ni se vindeau grămezi de gogoşi: că N.C. organizează în munţi rezistenţa armată, dirijând acţiunea comandourilor teroriste care seceră populaţia pe străzi, că duce tratative cu străini pentru un atac general asupra Capitalei. Eteroclita grupare venită la putere, în care se combinau vechea agentură sovietică, oamenii serviciilor secrete occidentale şi indivizi până mai ieri plecate slugi ale dictatorului comunist, prăvăleau asupra României valuri de minciuni. Ca o năpraznică invazie de tsunami, menită să căpieze şi să supună tot ce respira pe aici. De altfel, ei înşişi, dezinformatorii, păreau năuci, nesiguri pe poziţiile dobândite, înfricoşaţi de propriile născociri şi neîndrăznind să riposteze ordinelor aberante primite din afară, de la cercuri puternice, necunoscătoare nici ale situaţiei specifice, nici ale poporului român.

Au apărut de-a lungul anilor pe la posturile de televiziune tot felul de indivizi, pretinzând că au coabitat în unitatea militară de la Târgovişte cu

preşedintele şi cu soţia sa. Numitorul comun al fabulaţiilor îl constituia aşa-zisa ură de care erau animaţi ei şi colegii lor împotriva prizonierilor. Oricare s-ar fi oferit, chipurile, să-i ciuruiască fără milă, cu un pistol-mitralieră, pe cei doi bătrâni, încredinţat că astfel dă glas dorinţei arzătoare a tuturor conaţionalilor. Pretinşii foşti militari reproduceau sintagme ale dispreţului şi aversiunii, scăpate printre dinţi în faţa ostaticilor, când nu-şi mai puteau stăpâni sfânta mânie justiţiară. Mă îndoiam că fuseseră atât de viteji şi că putuseră urî cu atâta înverşunare; mai degrabă simţeau nevoia să se alinieze limbajului şi atitudinii „înaltei curţi" de judecată constituite ad-hoc, într-un birou de furier al cazarmei provinciale. Reieşea că noile autorităţi nu conveniseră să-i lase pe eroii rataţi să închidă imediat, prin câteva rafale, acel tulbure capitol de istorie, ţinând să inaugureze era democraţiei printr-o ireproşabilă lecţie de legalitate judiciară, punând piatra de temelie a statului de drept. Aşa s-a ajuns la faimosul proces soldat cu sentinţa de condamnare la moarte a preşedintelui României, pe care conducătorii provizorii ai ţării (actul nu sugera conştiinţa provizoratului, ci a eternităţii) l-au filmat şi l-au făcut public, în nădejdea că vor satisface presupusa sete de sânge a poporului român. Se deduce că nu i-a frapat degradanta mascaradă, atenţia fiindu-le în întregime absorbită de scopul dorit. Chiar dacă vreunul o fi avut mici dubii asupra acurateţei actului juridic, şi-a închipuit că forma va fi în întregime eclipsată de fulminantul conţinut (deşi conţinutul era chiar mai scandalos decât forma). Nu, şefii încropiţi în acele zile, ieşiţi cu totul de sub răspunderea statală şi auspiciile legii, n-au fost în stare să realizeze monumentalitatea hidoşeniei pe care o comiseseră. Când vrei să iei viaţa cuiva, ce mai contează că-l şi scuipi, îi dai picioare în fund, îl îneci în invective?

Încercam să surprind pe pelicula procesului privirile îndreptate de N.C. spre omul — prezent acolo — pe care îl chemase cu trei zile înainte să-l ungă drept căpetenie a armatei, după ce ani de zile îi acordase încrederea de a conduce înzestrarea militară a ţării, comerţul internaţional românesc de armament. În asemenea momente nu resentimentele te copleşesc, ele sunt reacţii psihice minore, de suprafaţă, şi pot domina doar un om mic. Un

caracter puternic, aşa cum era N.C., îşi pune întrebări în centrul cărora se instalează propria eroare. „Cum am putut să mă încred în el? Doar pentru că îmi zâmbea cu proteza aia de fabricaţie occidentală, ca şi atunci, în ultimele clipe, când în calitate de ministru al apărării mă îmbarca în elicopterul fără itinerar şi fără destinaţie?“ Pe el se acuza N.C., cu siguranţă, nu pe acest Tartuffe cazon, rigid şi simplist.

Dar prizonierul, căzut sub ploaia săgeţilor veninoase ale bateriei de jurişti fără robe şi fără conştiinţe, mai căuta pe cineva din ochi. Se vedea cum cercetează, cu privirile uscate, prin grămada de circari în derizoria reprezentaţie. Spera să-l zărească pe „copilul de suflet“ ai cărui primi paşi în viaţa socială îi călăuzise îndeaproape şi pe care, descoperindu-i fibra şubredă a personalităţii, încercase să-l călească, trecându-l prin greutăţi, prin asprimea nivelurilor mai de jos ale muncii, pentru a-l ridica apoi, realist şi experimentat, în înalte răspunderi ce ştia că-l hipnotizau. Îi găsise însă călcâiul lui Ahile şi, deziluzionat, renunţase să-l mai tragă spre vârful piramidei, asigurându-i totuşi o viaţă lipsită de dezagremente şi privaţiuni, în ultimă instanţă la condiţia posibilităţilor profesionale reale. Îl căuta printre mardeiaşii îngrămădiţi în sufocanta încăpere militărească, deşi singur îşi putea da seama că omul respectiv nu avea curajul să-l înfrunte direct. Fugise de ochii săi, se baricadase într-un birou capitonat central, de unde telecomanda mizerul vicleim, cu sângerosul şi oribilul lui deznodământ. Despre acest om N.C. ştia că e bolnav de vanitate, şi că toată viaţa a fost mistuit de dorinţa de a parveni, autointoxicându-se în ciudă şi duşmănie ori de câte ori ascensiunea îi era împiedicată, dată cu o treaptă sau două îndărăt. Ceea ce probabil nu-i trecuse prin minte lui N.C., făcându-l acum să se învinovăţească amarnic de miopie, era că poziţia lui personală şi-o dorise „copilul de suflet“, postul său îl râvnise, şi pentru a-şi vedea împlinit acest vis dezmăţat nu s-ar fi dat şi nu s-a dat înapoi de la nimic. Precum se putea vedea cu ochiul liber, în plină lumină a zilei. Iată, N.C. descoperea unde se afla ascunsă cea de a doua cheie a destinului său, prima, singura pe care o luase în considerare cu seriozitate, fiind de mult transmisă din mână în mână de şefii KGB-ului şi tăinuită într-un seif al Kremlinului.

Erau chei cu aceeaşi destinaţie, duplicate ale aceluiaşi model, şi acum se îmbucau perfect, scârţâind împreună în ferecătura vieţii şi morţii preşedintelui României.

Nicolae Ceauşescu a refuzat să răspundă aberantului rechizitoriu — care îl învinuia că a ucis la Timişoara 60000 de oameni, a subminat cu bună ştiinţă economia naţională şi şi-a adunat averi de miliarde de dolari — negăsind constituţională instanţa şi simţind că se coboară în propriii ochi dacă intră în abjectul joc pseudojuridic. I se poate găsi îndreptăţire în această obstinaţie. Dar a pierdut din vedere că e unicul prilej de a se adresa poporului, în deplină cunoştinţă de cauză, după ce toate liniile de forţă ale evenimentului se clarificaseră, când deţinea în sfârşit întregul fascicul de fire vechi şi noi ale trădării. Ca să nu mai vorbim de iluminarea panoramei propriilor greşeli, despre care s-ar fi cuvenit să vorbească într-un ultim cuvânt în faţa naţiunii, căci de ea nu avea voie să se ferească, ea ştiindu-i şi bune şi rele.

La începutul fatalei săptămâni, N.C. nu s-a dovedit stăpân pe situaţie — atât în sensul că n-a imaginat amploarea acţiunii puse la cale împotriva sa şi a regimului, neştiind să se apere, cât şi în acela că nu a realizat până la ce grad a scăpat din mâini pârghiile puterii. Intuiţia lui funcţionase corect în după-amiaza aceea de duminică, 17 decembrie 1989, flerul spunându-i că cele trei instituţii îl trădează. Nu avea, desigur, dovezi, se bizuia pe bunul-simţ şi pe deducţii, de aceea n-a putut oferi argumente convingătoare unui CPEx aproape adormit, cu simţurile politice atrofiate şi, în plus, sătul de gongorismul demagogic ceauşist.

Preşedintele era un om vigilent, bănuitor, capabil să facă rapide conexiuni, să coroboreze informaţiile şi să citească subtextul realităţii. Cum s-a lăsat îmbrobodit, prostit, înşelat? Cine a reuşit să-i tocească simţurile până la orbire şi surditate? Când a realizat adevărul era, fireşte, târziu. Cu o solidă coloană a cincea sovietică în ţară, întărită sub nasul lui, cu puternice infiltraţii de agenţi occidentali temeinic sprijiniţi de vecini, şi cu presupusul dar nesurprinsul complot al unor înalţi comandanţi militari, ce mai avea de făcut? Dacă ar fi prins de veste mai devreme ce i se pregăteşte, putea cere

să negocieze. N.C. a fost un negociator abil, şi poate, în condiţiile date, ar fi putut obţine pentru sine măcar viaţa. Dacă viaţa fără grad îl interesa, rămânea de văzut, dar cel puţin avea posibilitatea să opteze în cunoştinţă de cauză, după pofta inimii.

Un istoric mi-ar da, laconic şi caustic, replica: „Domnule, dumneata nu ştii că istoria nu se scrie cu «dacă»? Noi consemnăm şi conjugăm faptele, aşa cum s-au petrecut. Ipotezele adiacente n-au relevanţă, nu ne interesează". Mi se pare logic şi corect din punct de vedere ştiinţific. În aceste memorii, paralel cu desluşirea propriului destin, încerc să-mi explic traiectoria prin lume şi a unor personaje cunoscute îndeaproape, în care fascinantă mi se pare combinaţia dintre cauzele obiective şi cele subiective, dintre predestinare şi hazard, dintre liniile majore ale personalităţii şi hiatusurile sau lacunele de moment, dintre ghinioane istorice şi greşeli individuale evitabile.

Undeva mi-am permis o comparaţie privitoare la ţinută, fermitate şi voluntarism, între Nicolae Ceauşescu şi Ion Antonescu, celălalt conducător al statului românesc pus în faţa plutonului de execuţie. Între ei n-a fost decât un *intermezzo* de 20 de ani, ocupat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care îşi consumase drama înainte de accederea la putere, petrecându-şi mai bine de un deceniu în închisori, dar care, prin finalul lui apoteotic, a stricat simetria sumbrei serii fatale a soartei căpeteniilor româneşti. Spusesem că în confruntarea sa cu un complot oarecum asemănător ca acuitate (dar redus la forţele interne), Ion Antonescu s-a manifestat decis. Adică milităreşte, neezitând în faţa perspectivei macabre a vărsării de sânge. Deşi general şi el, N.C. nu era militar de carieră, nu făcuse războiul, pentru el oamenii reprezentau valori morale, nu ţinte de tir. Mai puţin complexat de consecinţele violenţei a fost succesorul lui la scaunul prezidenţial, sub oblăduirea căruia au muşcat caldarâmul străzilor o mie de civili şi militari români. Când profera la teleconferinţe ideea evitării confruntării armate, N.C. nu era atât de pueril să-şi închipuie că realmente agitatorii anticomunişti pot fi convertiţi la un *modus vivendi* paşnic, la colaborare şi conciliere. Dar ţinea să-şi facă datoria în spiritul convingerilor sale

filozofice umaniste, să confirme că ideologia în care credea s-a îndepărtat pentru totdeauna de soluţiile extreme în lupta politică şi că la nevoie preferă să piardă decât să se umple de sânge omenesc. E tot un „dacă“ anistoric să te întrebi ce-ar fi făcut mareşalul Antonescu în locul lui. Acel om îmbrăcase de mult cămaşa morţii şi nu se temea de consecinţele actelor de stat ce i se păreau necesare, convins că până la urmă istoria îi amnistiază pe marii temerari.

Dacă această comparatistică ipotetică poate fi demonetizată de un istoric, mai rămâne una în picioare, şi aceasta în exclusivitate bazată pe fapte. Şi unul şi altul din cei doi conducători autoritari — deveniţi dictatori, unul în virtutea împrejurărilor excepţionale şi a regimului militar reprezentat, celălalt datorită specificului sistemului şi vulcanismului personalităţii — au fost exterminaţi de aceeaşi putere străină. Straniu este că primul, în calitate de duşman înverşunat al sistemului social pe care puterea dorea să-l extindă, iar al doilea invers, ca exponent al sistemului de mult implantat la noi, prin urmare ca aliat, tovarăş de idei, înflăcărat apostol al doctrinei. Ce a fost la mijloc? O fatalitate? O nestatornicie a umorilor celor mari şi puternici, pentru care nu există logică istorică, ci doar interese schimbătoare, necesităţi de moment, simpatii şi antipatii, ambiţii şi plăcerea de a-şi impune voinţa? Istoria se bazează, într-adevăr, pe fapte, nu pe ipoteze retrospective, dar bizareriile subiective unde le încadrăm? De ce i-a surâs mai mult lui Gorbaciov o Românie condusă de Ion Iliescu decât de Nicolae Ceauşescu? Pentru că puternicul de la Kremlin era un novice în politică? Pentru că nu prevedea apropiata prăbuşire a sistemului? Pentru că nu-şi putea imagina că o Românie condusă fără vlagă şi fără program, de un amator, se va transforma în detonatorul întregului eşafodaj european al regimului muncitoresc? După umila mea opinie, o istorie fără întrebări e un biet registru de conţopist, o disciplină moartă, în care ştiinţa îşi găseşte o prea modestă aplicare şi din care spiritul scormonitor e alungat spre alte ramuri ale cercetării, mai receptive, mai puţin rigide.

Autismul

Greu de încadrat este şi comportamentul Comitetului Politic Executiv după improvizaţia dramaturgică, realmente percutantă, la care a fost chemat să asiste — fără nici o prefaţă, în absenţa oricărui antecedent — în după-amiaza zilei de 17 decembrie 1989. Să zicem că surpriza, lipsa reperelor, penuria totală de informaţie a celor mai mulţi au facilitat cvasiparalizia intelectuală şi psihică în care a căzut în decursul şedinţei, şi pe care am încercat să o descriu mai sus. Imaginaţi-vă că sunteţi vârâţi pe nepregătite într-o încăpere de anchetă poliţienească şi obligaţi să urmăriţi instrucţia făcută unor infractori de gradul zero, sub ameninţarea cu pedeapsa capitală. Făcând abstracţie de faptul că, la un moment dat, vi se cere să vă şi pronunţaţi asupra sancţiunii enunţate şi să emiteţi propriul verdict. Inhibiţia mi se pare o reacţie plauzibilă în atari împrejurări, ceea ce procurorii puşi să încadreze penal „pasivitatea CPEx“, s-au prefăcut a nu înţelege (cu toate că, aşa cum s-a dovedit, faptul nu avea nici o relevanţă juridică).

Dar infinit mai dificil de interpretat este reacţia CPEx în decursul celor cinci zile care au urmat. Şi în acest caz avem de-a face cu handicapul informaţional, cu o punere în temă incompletă, neaprofundată, incorectă chiar. E drept, nu toţi membrii CPEx au fost loviţi în aceeaşi măsură de gravul dezavantaj. Cei care lucrau în centrală (la partid sau la guvern) mai puteau da sau primi un telefon, cere lămuriri autorităţilor locale — de la Timişoara la început, apoi de la Cluj, Braşov etc. — ori eventual schimba între ei ştiri, comparându-le sau comentându-le. Nu sunt sigur că materialul adunat astfel ar fi fost pe deplin edificator, mai ales în primele zile când mi

s-a părut că se instituise şi un anumit embargo al ştirilor — poate nu unul ordonat de sus, ci izvorât din năuceala protagoniştilor, solicitaţi în fiecare moment de alt aspect al evenimentelor încă neindicând un deznodământ. Îndrăznea cineva să declare ritos, oficial, pe proprie răspundere, că la el în judeţ s-a declanşat o rebeliune politică anticomunistă sau că grupuri violente de agitatori cer demiterea imediată a lui Ceauşescu? Nu ştiu dacă în această manieră au debutat dezordinile, inclusiv la Timişoara, şi dacă s-au proferat asemenea revendicări, şi cine erau purtătorii de drapel. Autorităţile judeţene raportaseră că e vorba de un lumpen pestriţ, de adunături stradale ce nu se revendicau de la o categorie anume şi fără însemne sociale identificabile. În niciun caz de exponenţi ai claselor şi categoriilor de bază. În aceste condiţii, organele de stat şi de partid locale preferau să evite formulele definitorii, lăsând lucrurile să se scalde în ambiguitate. Poate că în forul intim îşi făcuseră o idee, poate N.C. însuşi avea una, dar toţi preferau echivocul, cel puţin până când faptele aveau să se contureze mai decis şi firul roşu să răzbată la suprafaţă clar.

Pentru majoritatea membrilor CPEx — sunt conştient că au existat şi excepţii — mai exercitau un rol derutant şi manevrele lui Ceauşescu. Plecarea în Iran a lăsat impresia că tulburările s-au atenuat sensibil, că dezordinea din noaptea de 16 a fost stăpânită şi că se cercetează cauzele şi se caută soluţii (fireşte, nu ca în cazul Văii Jiului unde fusese implicat un detaşament reprezentativ al clasei muncitoare, ci în maniera cerută de micii infractori exacerbaţi). După revenirea din străinătate, N.C. a luat câteva măsuri propagandistice — o declaraţie televizată, teleconferinţe — în care, fără a introduce, convins, dimensiunea politică a evenimentelor, a sugerat că vandalismele şi demonstraţiile de stradă sunt puse la cale din exterior, de servicii secrete ostile României. Paralel, a început să se arate conciliant faţă de elementele manipulate din afară, găsindu-le circumstanţe (naivi, rătăciţi, corupţi din greşeală) şi întinzându-le ramura de măslin a înţelegerii, iertării şi concordiei. Şi mitingul din Piaţa Palatului a fost de natură să dea pentru un moment iluzia opririi agitaţiei de stradă, precum şi a aducerii conflictului în matca lui firească — în forumul public —, unde N.C. obişnuise cândva

să regleze problemele politice de interes naţional. Cu o oră înainte apăruseră în faţa CPEx cei doi trimişi oficiali la Timişoara, Dăscălescu şi Bobu, dar aceştia se abţinuseră să prezinte vreun raport, primul-ministru refuzând, chiar şi după şedinţă, să satisfacă cererea mea minimală de a confirma sau infirma închiderea dosarului. Fireşte, discreţia acestora nu prea era de bun augur, dar speram ca mitingul, sau ceva de după miting să clarifice situaţia.

Mitingul a făcut-o însă mai confuză, mai grotescă şi sumbră. Zgomote de megafon, ţipete, grupuri de oameni fugind aiurea, ca loviţi de streche, Ceauşescu ridicol, cu mărunta lui majorare de salariu bruiată, bătând în microfon şi cerând ordine ca un dascăl de provincie depăşit în curtea şcolii dominate de recalcitranţi, oameni retrăgându-se, unii cu steaguri înclinate ca o mică oştire înfrântă, împrăştiată. Inducea în eroare şi faptul că cetăţenii au părăsit piaţa docili, nu s-au organizat într-o masă ostilă, furioasă, gata să ia cu asalt Comitetul Central. Mă gândesc acum că organizatorii din umbră ai defecţiunii dispuneau la ora aceea de instrucţiuni timide. „Creierul“ nu luase în calcul posibilitatea transformării mitingului în momentul culminant al rebeliunii. Probabil nu se sperase nici atât, adică spargerea marii manifestări bucureştene şi zădărnicirea folosirii ei de către Ceauşescu pentru reactivarea opiniei publice favorabile. Nu s-a mizat pe adeziunea muncitorimii adunate în piaţă, acest potenţial uriaş a fost lăsat să se irosească, inspiratorii s-au mulţumit cu câteva grupuri sigure la „Intercontinental“ şi cu o mână de studenţi la Piaţa Romană.

Mitingul a fost însă o înfrângere dezastruoasă a partidului şi regimului, a lui N.C. personal. Să nu poţi tu, şef de stat prestigios, cu o istorie de un sfert de secol în spate, după ce ai cutreierat ţara în lung şi în lat şi te-ai adresat tuturor românilor, să nu poţi, aşadar, termina un *speech* în mijlocul proletariatului bucureştean! Să vezi cum marea adunare populară se sparge ca un bâlci răsuflat şi mitingiştii pleacă plouaţi, cu lozincile nerostite?

Ei bine, după acest fiasco deprimant nu a urmat nimic; laboratorul politic al ţării s-a închis, comandamentul guvernamental n-a fost convocat de nimeni, creierul naţiunii a rămas inert, comportându-se ca o legumă

fiartă. N.C. s-a închis în birou cu aerul unui puşti supărat pe toată lumea, nu ştiu de ce în primul rând pe ai săi, iar membrii CPEx s-au împrăştiat ca făina orbilor, ducându-se fiecare să-şi digere în solitudine profundele nedumeriri şi sumbrele presimţiri. Poate fi conceput ceva mai atipic, lipsit de sens, un abandon mai nătâng şi laş al navei intrate în furtună — nici măcar în furtună propriu-zis, doar în norii încărcaţi de fulgere, şi poate nici atât, numai din cauza câtorva mateloţi care stricau ordinea?

Aceşti câţiva mateloţi reprezentau însă imaginea de suprafaţă, semnalul pe trei sferturi înăbuşit, ecoul reţinut, zgârcit al unui clocot surd, din adânc, primele clătinări ale mării intrate în hulă urmând să sfărâme corabia şi s-o înghită. Se instalase deja sentimentul zădărniciei? Ce să mai analizezi, să pui la cale, ce plan să mai întocmeşti în faţa fatalităţii?

Ştiam oare că intrăm în negură, în burta balenei, că dezastrul e iminent şi ireversibil? Nu ştia nimeni nimic. Totul ţinea de intuiţie, de inconştient. Şi cred că acest zvon al unei prorociri nedesluşite îl purtam în noi de câteva zile, de duminică propriu-zis, el fiind explicaţia autismului în care se afundaseră fruntaşii partidului comunist în zilele cele mai fierbinţi ale regimului pe care îl reprezentau. Căci autism a fost! O neputinţă şi un refuz de a înregistra, de a lua act, de a transmite semnalele în creier, pentru a le aşeza în lumina rece a raţiunii, de a le întoarce pe toate feţele şi defini în substanţa lor inedită, în înlănţuirea lor tendenţioasă, în devenirea lor încâlcită şi gravă. În realitate ne-am încăpăţânat cu toţii să nu înţelegem despre ce e vorba, să acceptăm versiuni interpretative bagatelizatoare, să ne refugiem în tot felul de ipoteze liniştitoare, unele puerile (cum a fost convingerea mea că şi-au făcut de cap bişniţarii iritaţi de interzicerea micului trafic de frontieră), parcă anume alese ca să împiedice realitatea să depăşească limita benignului. Dădeam valoare de verosimilitate oricărei fantezii menite să ne îndepărteze de politic, să nu apropie flacăra de trotilul ideii agresiunii anticomuniste.

Cu toţii aşteptam să ne vină rândul, în suita începută în Polonia şi Germania răsăriteană, dar nu aşa, prin violenţă, prin deschiderea cutiei Pandorei şi lăsarea răului să năpădească ţara — umplând-o de sânge, ruine

şi amărăciune. Ne opuneam instinctiv, din toată fiinţa, posibilităţii ca România să facă excepţie de la regulă, să treacă la noua etapă prin haos şi suferinţe, printr-o ură caustică de masă, semănată dinadins ca să învrăjbească, să dezorienteze şi să slăbească poporul, manipulându-l ca pe un invalid puţin la minte.

În apatia noastră autistă subzista refuzul implicării în oprirea, accelerarea sau devierea cursului istoriei. Venise vremea să stăm deoparte, să ne menţinem în pasivitate şi anonimat. Ne agitasem cât timp regimul comunist îşi găsea o motivaţie progresistă logică, predestinată. Mersesem cu timpul nostru, cu valul înnoitor, catalogat ca atare nu numai de manualele sistemului, ci şi de filozofia revoluţionară a epocii. Şi chiar aşa fusese — în pofida greşelilor, societatea mersese o vreme vijelios înainte, primenind structura de clasă, concentrând resursele naţionale spre dezvoltarea şi modernizarea forţelor de producţie, instituind asistenţa socială a maselor de jos. Eram şi acum departe de a crede că menirea sistemului s-a încheiat, că i-a sunat ceasul, că cei vizaţi a fi îngropaţi din punct de vedere istoric i-au săpat lui groapa şi în curând îl vor împinge în ea, bătătorind deasupra pământul, însământând pe el din nou ocărâtul capitalism, gata să se nutrească din seva marelui răpus. Nu ştiam ce vor agitatorii din stradă, care pentru un timp păreau să se mărginească la a cere capul lui Ceauşescu. Apăsând pe pedala acestei lozinci au reuşit să ajungă la mase, determinându-le să asculte şi apoi să susţină moral schimbarea, chiar să exulte la producerea ei.

Asta a fost. Fruntaşii PCR — CPEx-ul — s-au abţinut să influenţeze în vreun fel cursul evenimentelor. Nu fiindcă ar fi fost convinşi că N.C. e capabil, cum îşi dădea aere, să gestioneze singur posibila criză. Nici pe departe. N.C. nu mai avea har şi forţă, şi adevărul acesta devenise evident. Simţeam însă cu toţii nevoia, poate nemărturisită deschis nici nouă înşine, să lăsăm evenimentele sub auspiciile arbitrului legitim — opinia publică românească. Era imperios să-şi spună în sfârşit cuvântul poporul — neîndrumat, nesfătuit, nesupravegheat şi nemanipulat (după cum se poate observa cădeam în altă utopie). Să-l vedem odată manifestându-se deschis,

spontan, visceral, dezvăluind ce gândeşte şi ce-şi doreşte cu adevărat. Nu ştiam nici până la ce grad îl detestă pe Ceauşescu, nici cât se confundă cu propriul său regim muncitoresc, nici ce forţe centrifuge ascunde, cu atât mai puţin dacă în interstiţiile sale există disimulată, dar virulentă, o opoziţie anticomunistă. Opinia publică românească activă trebuia să se bucure de posibilitatea de a decide de partea cui vrea să fie. Să-i gestioneze ea pe agitatorii din stradă, să se confrunte cu întrezăritul complot al ma-rilor puteri, să se descotorosească de cine nu-i place şi să opteze pentru cei aflaţi pe gustul ei. Nu era din partea noastră fatalism şi zădărnicie, ci o altă logică politică, o formă de a anticipa democraţia liberă, conştientă şi, credeam noi, responsabilă, a mulţimilor (pe care, din nefericire, n-aveam s-o vedem aievea).

În ziua aceea, după miting, am străbătut Bucureştiul pe jos până în Militari, la Academie. Poate nu m-aş fi încumetat să fac această excursie, dar garajul CC nu mi-a putut furniza un vehicul, iar autobuzele le credeam încărcate cu populaţia revărsată din Piaţa Palatului. N-am desluşit nici un mesaj special al străzii, deşi asta căutam, lumea îşi vedea liniştită de treabă, ca şi când n-ar fi avut cunoştinţă de vreun miting, nici chiar de Timişoara, acestea fiind doar halucinaţii ale noastre, ale cepeexiştilor, sau un joc ascuns, ferit, practicat între Nicolae Ceauşescu şi parteneri de-ai săi necunoscuţi — cum îşi găsea adesea pe vremuri pentru a încropi pe loc două echipe de volei, la Snagov sau la Neptun. M-am dus acasă pe seară, cu maşina, şi pe drum însoţitorul mi-a vorbit de zurbagiii adunaţi la Universitate şi de un grup de studenţi din Piaţa Romană ce nu voia să se împrăştie. Cu alte cuvinte, mărunţişuri. Nu se închega nimic semnificativ. Se încerca ceva şi în Capitală, dar fără forţă, anemic, pe un perimetru restrâns. Ce şanse au, mă gândeam, câteva zeci, chiar sute de „stradali“ căpoşi care nu vor să mai ştie de legile în vigoare, dispuşi să înfrunte miliţia, formaţiunile „antitero“? Meciul se pornise şi aici, dar nu se anunţa palpitant. O hărmălaie oarecare pe un teren de mâna a doua, deşi spaţiul de dispută era cât se poate de central. Atâta timp cât marii bucureşteni — muncitorimea, intelectualitatea, funcţionarii, tineretul şcolar şi universitar

— preferau să stea în casă, cazna temerarilor rămânea zadarnică. Nu ştiam ce hram poartă oamenii aceia, însoţitorul pretindea că sunt vagabonzi, ţigani, indivizi fără căpătâi, uşor de cumpărat cu o sută de dolari şi o sticlă de whisky de trimişii ambasadei americane, aflate la câteva sute de paşi, dar oricine ar fi fost, nu credeam că aşa se poate zgâlţâi din temelii regimul, cu rutinatele sale mecanisme de apărare.

Atlantida

A doua zi dimineaţa, nu cu mult înainte de zece, Cancelaria m-a convocat la o şedinţă intempestivă a CPEx. Ce era? N.C. se hotărâse să dea cărţile pe faţă? Luase o decizie personală şi ţinea să ne-o aducă la cunoştinţă? Momentul se anunţa interesant. Nici acum garajul CC n-a putut să-mi ofere un mijloc de transport, maşinile cu care ne deplasam de obicei fuseseră blocate. Am rugat administratorul Academiei să-mi trimită vreun hârb de-al lor disponibil. În stradă m-a contactat generalul Athanasie Stănculescu, vecinul meu de peste drum, cu piciorul cam ţeapăn, luxat în baie în timp ce făcea duş, după cum m-a informat. Mergea şi el la CC, avea şi maşină, dar a lui nu-i convenea fiindcă purta număr de armată. Am plecat împreună în hârbul de la Academie şi pe drum am ascultat pentru prima dată un reportaj al întâmplărilor timişorene. Omul, prim-adjunct al ministrului apărării, fusese deplasat acolo din prima zi, împreună cu şeful de stat-major, colegul lui, generalul Guşe. Venise din oraşul răvăşit de protestatari în timpul nopţii, chemat urgent de N.C., şi acum mergea să se prezinte comandantului suprem. Relatarea lui nu degaja nimic dramatic, fioros sau măcar de natură să îngrijoreze. Generalul era flegmatic, ca un caricaturist englez. Înalt, slab, cu o faţă prelungă şi trasă, când vorbea abia deschidea gura, lăsând barierele coroanelor dentare, de o regularitate mai degrabă falsă, uşor întredeschise. Buzele subţiri, uscate îi dezveleau dantura într-un rictus ironic, ce spunea că şi atât cât permite vocii să se exteriorizeze e prea destul, comunicarea la care se angaja nemeritând nici ton înalt şi pronunţie marcată, nici vervă, patos, înflăcărare şi cursivitate. În palatul

bucal, ca şi în gât, îi stăruia tot timpul un amortizor umoristic, un fel de căluş folosit pentru a încărca sunetele de haz reţinut, imposibil de reprimat dar nici îngăduit să erupă. Mi-a înfăţişat laconic, fragmentar, sacadat, câteva imagini de toată nostimada. „Hahalerele“ de manifestanţi îi subtilizaseră tipografia — fireşte, ca să tipărească manifeste şi să cheme la revoltă bănăţenii cam molâi, comozi şi greu de decis. Dar îşi găsiseră naşul! Le-a venit de hac. A lansat paraşutişti şi a luat câţiva ostatici. Repede, repejor i-au returnat tipografia. Nu el, ei se rugau să se ducă tratative. La un moment dat nodul acela din gât, prevestitor de haz mare, s-a îngroşat, semnalizând că urmează una gogonată de tot. Şi chiar a fost. Venise momentul ca Dăscălescu şi Bobu să plece din sediu. Erau chemaţi de urgenţă la Bucureşti, dar ieşirea fusese blocată. „Hahalerele“ i-ar fi înhăţat. A urmat bomba. I-a scos pe demnitari prin „cucumea“, pe acoperişul casei. De unde să le dea ălora prin cap năzdrăvănia? I-au preluat pompierii prin spate, cu scările, şi i-au făcut nevăzuţi.

Rezulta că generalul e într-adevăr năzdrăvan, pus pe şotii, că vocaţia lui înnăscută sunt scamatoriile. Se părea că „hahalerele“ deveniseră partenerii lui de distracţire, într-o interminabilă partidă de poker al cacialmalelor. Audiţia era amuzantă, îmbrăcând evenimentele, atât de crispat enunţate de N.C., într-o lumină nouă, ilară, de *comedia dell'arte*. Generalul petrecuse, nu glumă, la Timişoara! Mă gândeam că a părăsit cu regret teatrul comic în care se ambalase cu atâta inventivitate şi inspiraţie. Din păcate, nu mă puteam dedica în întregime ascultării reportajului de la faţa locului, tocmai coboram pe Calea Victoriei şi încercam să iau pulsul străzii. Nici cunoscuta arteră bucureşteană nu fusese întru nimic afectată, ca şi străzile pe care le străbătusem pe jos în ajun, după miting. Doar că pietonii nu mai aveau obişnuita seninătate nepăsătoare de plimbăreţi, sau vioiciunea sprintenă a funcţionarilor în drum spre birou, ori ieşiţi în pauza de prânz. Parcă îşi ascundeau feţele, înghesuindu-şi capetele între umeri, ridicându-şi cât se putea gulerele pardesielor, căutând ceva pe jos, dezinteresaţi de chipurile trecătorilor, de însăşi panorama străzii şerpuitoare. Abia în dreptul Athenée Palace-ului, la intrarea în Piaţa Palatului, mi s-a învederat adevărata stare de

lucruri. De o parte şi de alta a străzii se aliniau cordoane de militari înarmaţi, în uniforme de campanie. Cred că am zărit pe undeva şi boturile unor tancuri sau taburi, dar nu sunt absolut sigur că imaginaţia n-a completat peisajul cu acest element decorativ. Generalul şi-a întrerupt naraţiunea, dar n-a comentat profesional situaţia, fiind probabil informat de ministerul său cu ceea ce eu găseam a fi absolut nou, ori prea obişnuit cu asemenea imagini de la Timişoara. Ne-am despărţit în holul clădirii, eu urcând pe jos, ca de obicei, la etajul întâi, unde se ţinea şedinţa, el aşteptând liftul.

Altă variantă a străzii mi s-a oferit la ieşirea din CC, cred că după nici o oră. Piaţa, aproape goală, fusese ocupată de formaţiuni militare, străzile din jur erau blocate de cordoane ale ostaşilor. În schimb, atmosfera se animase în direcţia străzii Oneşti; acolo, soldaţii, în poziţie regulamentară, stăteau faţă în faţă cu civilii, — nu ştiu cât de numeroşi, nu prea gălăgioşi, dar trimiţând totuşi o rumoare înăbuşită şi, mai ales, impunând prin curajul de a înfrunta oştirea înarmată până în dinţi. Situaţia nu mă mai îngrijora însă, ordinul dat de N.C. ca armata să nu tragă în niciun caz asupra muncitorimii, ne detensionase pe toţi. Mai zăbovisem pe culoar, la etajul întâi, cu câţiva colegi, în timp ce N.C. se retrăsese în birou (ca să se întreţină cu generalul Stănculescu, pe care îl numea ministrul apărării) dar nimeni nu ne solicita prezenţa, în mediul respectiv dominând o atmosferă de aşteptare lâncedă, de *dolce far niente* iresponsabil şi tembel. Fiecare ştiam cam tot ce trebuia şi n-aveam nimic de spus, pentru că nu mai era nimic de făcut. Coloanele de muncitori se îndreptau pe marile artere spre Comitetul Central; probabil aveau să urmeze negocieri, eventual o nouă comunicare publică a lui N.C. cu masele, de pe terasă, de data aceasta pe cont propriu, în numele său personal, ca principal vizat de delegaţiile reprezentative ale colectivelor uzinale bucureştene.

Eu aveam un motiv special să mă grăbesc spre Academie, căutând o spărtură printre cordoanele militare cu hârbul de la administraţia instituţiei. Cineva, o femeie, îi propusese lui N.C., în scurta şedinţă de adio (măcar dacă ar fi avut acest caracter!) să se mobilizeze partidul şi organizaţiile de

masă în apărarea socialismului, şi acesta se declarase de acord — ce altceva şi-ar fi putut permite? — fără să întreprindă nimic în consecinţă. Mă gândeam însă că poate-i vine ideea să dea curs sugestiei, şi până la urmă să treacă de la retorică la acţiune. În acest caz, unde ar fi găsit o masă de manevră politică mai concentrată decât la Academie (acolo, la un singur semn putea dispune de cel puţin o mie de militanţi întreprizi)? Mă duceam să devansez cu câteva zile vacanţa de iarnă a studenţilor.

Practic, în decurs de un sfert de oră, şcoala s-a golit, atât de rapidă a fost reacţia studenţilor, a corpului profesoral şi a personalului la dezlegarea dată de mine. Adjuncţii mei se uitau pe fereastră şi îmi comunicau cum se scurg şuvoaiele în stradă, în direcţia Gării de Nord. Oamenii intuiau primejdia? Voiau să iasă din raza riscului unor confruntări stradale? Constituiau pentru mine un indiciu elocvent asupra dispoziţiei de angajare politică a activului de partid, a nucleului elitist al aparatului Comitetului Central. Dispăruse ca prin farmec motivul arzător ce-i determinase pe aceşti tineri să acceadă în Academie, uitaseră că vor să urce în ierarhie, să-şi croiască o carieră solidă, interesul lor pragmatic fundamental şi de perspectivă se pulverizase subit.Aflaţi în plină ascensiune, abandonau, renunţând la viitorul mult râvnit? Ce presimţiri îi stăpâneau, ce calcule îşi făceau, ce alt ţel începea să le pună în mişcare energiile, spre ce nou liman se avântau? Instinctul le spunea să se grăbească pentru a prinde un tren încărcat de surprize, al cărui semnal urechea lor fină îl auzea apropiindu-se? Intuiau că vine o clipă unică, pe aripile căreia erau purtate şansele îmbogăţirii rapide, fără principii doctrinare şi fără devotament partinic? Nu acesta a fost până la urmă reflexul ce i-a determinat pe mulţi foşti activişti de partid, manageri industriali socialişti sau slujbaşi de vază ai vechiului stat, bine plasaţi, să plonjeze în afaceri, la început subterane, apoi deschise, pe seama avuţiei ţării şi a adevăraţilor ei proprietari colectivi ignoraţi, azvârliţi în stradă, sărăciţi, reduşi la condiţia slugii de patron?

Văzusem pe fereastră valurile care înghiţeau Atlantida…

Când Academia a fost părăsită de tot, ca o corabie spartă, cu apa în cală, şefa de cabinet a intrat pe uşă şi mi-a deschis televizorul. Începuse

transmisia „revoluţiei“ în direct. Ceauşescu nu mai era în Bucureşti, pe micul ecran exultau câţiva actori, regizori şi poeţi, precum şi o vermină obscură, probabil din rândul agitatorilor ce se expuseseră prin confruntare cu organele de ordine. Am rămas siderat. Ce căutau aceşti oameni în plexul solar al momentului? Nu exista o echipă de schimb demnă de gravitatea situaţiei, capabilă să preia din mers conducerea ţării fără suferinţe, pierderi şi zigzaguri păgubitoare? Chiar aşa, România era condamnată să intre pe mâna unor persoane întâmplătoare, având meritul că au ţipat pe stradă? Era un mare patrimoniu economic de gestionat, instituţii sociale vitale de condus, un mecanism statal, indispensabil, de adaptat. Şi atâtea altele de făcut, întru înălţarea, nu prăbuşirea civilizaţiei societăţii. Cine să facă toate acestea, actorii, regizorii, poeţii, suspectele figuri de oameni fără profesie, uzaj public, programe politice, şi fără o minimă garanţie de eficienţă civică? Unde erau oamenii de nădejde ai ţării, cu înaltă pregătire profesională, cu incontestabilă experienţă, cunoscuţi şi apreciaţi de instituţiile şi breslele lor, de opinia publică românească?

Cei câţiva protagonişti şterşi ai scenetei televizate, ce se încurajau unii pe alţii să se prefacă într-un mod cât mai convingător că lucrează (cum a reieşit ulterior), au formulat totuşi un apel, cam la întâmplare, dar de natură să deschidă o perspectivă. Suna cam aşa: „Cine doreşte să contribuie la binele public să poftească la TV, unde se afla comandamentul schimbării.“ Ei bine, în pofida tuturor posibilelor pronosticuri contrare, m-am considerat dator să dau curs chemării. Nu pentru a-mi oferi serviciile, nici vorbă de aşa ceva. Abia scăpasem de servitutea răspunderilor şi constrângerilor publice, ştiam de-acum ce înseamnă politica, aveam destul de făcut pentru recuperarea timpului meu personal pierdut (propriu-zis nu a timpului, acesta e irecuperabil, ci a golurilor provocate de irosirea lui). Voiam să atrag atenţia asupra enormelor riscuri pe care le comporta începerea unui nou capitol de istorie fără oameni potriviţi. În partid se găseau personalităţile cel mai bine pregătite ale societăţii — aceasta fusese mult timp obsesia lui Ceauşescu — şi după socotelile mele circa două sute de mii de specialişti, manageri, oameni de ştiinţă, gânditori, constituiau o armată perfect

instruită, gata să preia din mers povara asigurării bunei funcţionări a treburilor publice. Dacă se pornea la drum fără ei, eram condamnaţi la eşec, la dezastru sau chiar colaps social. „Mă duc să spun public lucrul acesta şi să-mi salvez inima — mi-am zis. Poate vor fi urechi care să audă, poate şi străinătatea va înţelege imperativul, dacă nu are intenţia să arunce România la lada de gunoi!“

Am povestit în *Cioplitor de himere* cum au zădărnicit demersul meu persoanele influente ale clipei, îngrijorate că vreau să le fac cine ştie ce concurenţă. Deplasarea de colo-colo (la televiziune, pe străzi, în Piaţa Palatului, la CC etc.) mi-a permis să iau pulsul social chiar în primele ore ale noii epoci.

Din ce se închega Lumea Nouă

Primul contact cu populaţia l-am avut în timp ce traversam oraşul de la Academie spre Televiziune, în maşina personală a şoferului meu Preda George, dornic să mi se pună în continuare la dispoziţie fără mandat oficial (însoţitorii se făcuseră nevăzuţi încă de la CC; au mai rămas lângă mine, până în ultima clipă, în afară de şofer, cele două doamne de la cabinet). În zonele periferice, Bucureştiul părea golit de locuitori, dar ici-colo câte o maşină particulară se îndrepta în viteză, claxonând nebuneşte, spre centru. Cu cât înaintam în inima oraşului, cu atât goana maşinilor particulare devenea mai isterică, dar exprimând nu alarmă, nelinişte, ofensivă, ci o bucurie generală dezinteresată, eterică. Pe trotuare nu circula aproape nimeni, iar pasagerii vehiculelor, cu geamurile coborâte, comunicau între ei prin intermediul unor eşarfe, al pălăriilor, sau pur şi simplu al braţelor goale mişcate lejer, într-un morse al beatitudinii nirvanice. Mă frapa contrastul dintre cadenţa bezmetică a apariţiei şi dispariţiei automobilelor din raza vizuală, unele conduse parcă în stare de ebrietate, sinuos, cu volute ample, nesoldate prin accidente doar pentru că mijloacele publice de transport se făcuseră nevăzute, şi această caligrafie aeriană a braţelor scoase pe fereastră, invitând la elegantă exaltare şi exuberanţă. În acea primă oră de libertate, adică de absenţă a oricărei rigori publice şi a oricărei autorităţi statale coercitive, dominau nu înverşunarea, ura, vendeta, ci o fraternitate degajată, luminoasă, profund umană, neipotecată nici de resentimente politice, nici de mania împărţirii în tabere. Plutea în aer o senzaţie de unitate

edenică a poporului, de reîntoarcere la idealurile umane ale iubirii ontologice, la o convieţuire deasupra rigidei geometrii sociale.

A doua imagine semnificativă am imortalizat-o pe pelicula retinei în curtea Televiziunii, literalmente înţesată. M-am strecurat cu greu prin masa densă, nediferenţiată, aproape încremenită. Aceştia erau altfel de oameni, nu le semănau celor cu care ne salutasem pe stradă într-un consens sublimat, exalat de esenţa speţei la care ne întorceam într-o clipă de extaz existenţial (chiar dacă naiv în ultimă instanţă). Adunaţii de aici voiau ceva special. Fiind mai iuţi de picior ocupaseră o poziţie strategică de la care puteau întinde mâna să apuce, gata să se prezinte la primul apel, să se ofere la orice solicitare, inevitabil fructuoasă în perspectivă. Aveau feţe aspre, neconcesive, nici vorbă la ei de vreo iluminare fraternală atavică, de vreun impuls pentru ieşirea în întâmpinarea mesagerilor iubirii ce fluturau eşarfe diafane din maşinile în goană după bucurii gratuite. Purtau scurte negre de postav, canadiene ieftine din material plastic, cizme de cauciuc, descinşi parcă de pe şantiere, de prin încăperi de subsol neîncălzite, unde îşi petrecuseră noaptea îmbrăcaţi, gata să ţâşnească în stradă la primul semn, sau chiar din încleştările cu poliţia de la „Intercontinental“ ori de aiurea. Nu mai lăsau pe nimeni să se strecoare printre ei, monopolizaseră clădirea televiziunii ca pe o redută, sau înălţime de ofensivă, pentru un război îndelungat şi greu pe care ei aveau instrumentele să-l prevadă.

Şoferul, neadmiţând să mă părăsească nici o clipă, mai scund şi mai îndesat, mi-a deschis totuşi pârtie prin magma rigidă şi ostilă, până în faţa uşii de la intrare, blocate de o echipă de ordine constituită ad-hoc din sumbrii purtători de canadiene şi scurte de postav inferior. Aceştia se instalaseră acolo din proprie iniţiativă, ca un zid inexpugnabil. Nu aveau intenţia să permită nimănui accesul în clădire. Am căpătat impresia că sunt recunoscut, dar aceasta a făcut şi mai inflexibilă şi impenetrabilă opoziţia. Televiziunea fusese sechestrată de masa compactă a celor câteva mii de „sumane negre“, să le zic aşa, metaforic, organizată spontan într-un scop nu prea clar mie, animată doar de voinţa ţinerii în cleşte a „cartierului general“, poate pentru a-i permite să delibereze netulburat, de aceasta depinzând şi

soarta proprie. Fireşte, am renunţat. M-am retras, cu senzaţia că sunt împins din spate, într-un fel de grăbire a eliminării.

Acasă, într-o doară, am făcut numărul de telefon scurt al directorului Radioteleviziunii, blândul, harnicul şi cam prolixul Petre, nu prea dedat profesiei imaginii şi sunetului, dar bine intenţionat şi, după cum mi-am dat seama, dornic să slujească şi noua autoritate politică (instalată în biroul lui ca într-un centru al forţelor de desant). Mi-a răspuns chiar el, cu vocea obişnuită, de om receptiv, serviabil, conciliant, dispus să convină la orice meandre ale umorii interlocutorului. S-a bucurat că am vrut să-l vizitez şi mi-a propus să revin, angajându-se ca de data aceasta să-mi faciliteze pătrunderea. Aşa am făcut, şi cu ajutorul unei regizoare trimise anume la intrare (i-a împrăştiat destul de sever pe paznicii plantaţi din proprie voinţă în faţa uşii) am ajuns unde trebuia. Aici, alt tablou al „revoluţiei“ — unul de interior, nu de ecran, confidenţial, nu pentru transmisie în direct. Cabinetul destul de încăpător al lui Petre era plin ochi. La o oră, hai să zicem două, după cvasicomunicatul televizat al fugii lui Ceauşescu, în această încăpere reuşise să se adune toată gruparea însărcinată să preia puterea, devenită vacantă în statul român. Compoziţia plastică a tabloului era dominată de persoana lui Ion Iliescu, poate aflat nu chiar în centrul ei optic, dar spre ea convergând privirile ca spre un sâmbure magnetic, spre un nimb. Vorbea la telefon şi gesticula cu mişcări mari şi moi ale mâinii neocupate, ca atunci când mimezi o convingere disproporţionată cu ce simţi. Ochii i se mişcau însă mobili, liberi, ţinând sub stăpânire toată adunarea. Aşa se face că mi-a reperat imediat intrarea pe uşă, făcându-mi chiar un semn pe jumătate de recunoaştere, pe jumătate de salut. Nu m-a mirat că l-am văzut acolo, dar mi-am dat seama imediat că la atât se va rezuma contactul nostru. Se putea desluşi ce spune, dădea instrucţiuni, apăsând moale pe cuvinte, respectiv ferm dar fără rezonanţă poruncitoare. Privirea mi-a fost deturnată de cineva care îmi strângea mâna într-o doară; nu era altul decât Silviu Brucan, aflat în imediata apropiere şi care-mi oferea zâmbetul lui şolticar, plin de sarcasm, băşcălios. Nu prea avuseserăm noi de-a face, decât pe vremuri, când trăia Dej, şi atunci sporadic şi superficial, dar în ultimii ani îmi pusese

la căsuţa poştală a locuinţei cărţile lui de politologie, neortodoxe şi interesante. Mai era pe acolo tinerelul în pulovăr roşu, râzând mut, crispat şi fals, ca întotdeauna. Îl cunoscusem flăcăiandru, ţinând trena părintelui său pe la mare, mereu cu aerul că se dă în vânt după dialogul adulţilor, sorbindu-le cuvintele din gură şi nepierzând ocazia să plaseze şi el o înţelepciune, peste limitele şi preocupările vârstei. Am mai descoperit şi alte figuri cvasicunoscute. Petre mi-a ieşit în întâmpinare vesel, curtenitor şi m-a întrebat dacă vreau să-mi prezinte pe cineva, de unde reieşea că este introdus în mediu. Nu, nu-mi ardea de cunoştinţe, şi în general nu prea mă simţeam în largul meu în acea constelaţie, căreia nu-i vedeam conturul, şi care nici nu prezenta cine ştie ce atractivitate. Călăuza mea, regizoarea — îi apreciasem întotdeauna energia constructivă, consumată pe platouri —, m-a întrebat dacă n-aş prefera să mă duc într-unul din studiourile în funcţiune — două transmiteau în direct — şi am mărturisit că pentru asta şi venisem. Petre mi l-a adus pe bine cunoscutul realizator Ciurăscu, cel ce comunica ştirile, şi în jurul căruia foiau necunoscuţi cu mină importantă, de eminenţe cenuşii ale autorităţii în plămădire, rugându-l să mă întovărăşească la Studioul 4.

M-am mai uitat o dată la ceea ce ghiceam că reprezintă statul-major al viitorului regim, încercând să deduc din coloratura sa orientarea politică ce avea să fie în curând pronunţată. Destul de eterogen, el exprima în mic, stângaci, un fenomen politic senzaţional al etapei, noua regrupare a superputerilor, de o stranietate bulversantă, pe eşichierul mondial. Aveam de-a face, fără să ne dăm seama, cu o reeditare a relaţiilor internaţionale de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial — coaliţia antifascistă *redivivo* — în care îşi dădeau mâna din nou Estul şi Vestul. Cum destul de exact se exprimase în ultimele zile ale degringoladei, „fugarul“ — aflat în clipa aceea Dumnezeu ştia unde, într-o bejenie de rege fără ţară, de Lear pe care l-au gonit „copiii de suflet“. Îmi era clar că urma va fi un melanj gorbaciovisto-buchist, hibrid chinuit şi chinuitor, echilibru fragil, prea puţin benefic pentru ţară, între o stângă fanată, încercând zadarnic să se agaţe de „perestroika“ deja eşuată, şi o dreaptă deocamdată politicoasă, dar în curând

acidă, trăgând cu dinţii nu numai de partea ei de pradă, ci hotărâtă să înghită tot.

Următoarea revelaţie mi-au furnizat-o studiourile. În primul, aşa-numitul stadion, se instalase la masa moderatorului — s-a dovedit că se voia mai mult — Teodor Brateş, „Calul troian“ al superinspiratorilor scenariului propagandistic-imagistic la care a fost supus poporul zile în şir, un teleast ieşit brusc dintr-o obscură mediocritate. El a tocit nervii privitorilor zi şi noapte, metodic, fără grabă, cu o perseverenţă strivitoare, de râşniţă de cafea ce nu se lasă până nu face zob şi ultimul bob intrat între măselele neiertătoare. S-a ridicat în faţa mea, în toată grandoarea-i statuară, ca un „Statu-palmă-barbă-cot“ atotputernic şi inflexibil, şi m-a alungat cu vorbe de ocară, rostogolind spre mine, sub lentilele groase ale ochelarilor, valuri de priviri ca leşia, prin care voia să mă ardă până la os. A fost primul meu contact cu duhul rău al unei voinţe ce ţinea să se instaleze nu pentru a vindeca şi ameliora ceea ce i se păruse nociv şi strâmb, să zicem, înainte (când respectivul slujise cu aceeaşi râvnă şi patimă neagră), ci ca să-şi răzbune ascunse ulceraţii ale orgoliului şi torturante invidii patologice[1].

Tocmai se transmiteau pe micul ecran jurămintele de credinţă rostite la adresa noii puteri, nici măcar bănuită, necum identificată, de un general bătrân înfăşurat în pelerină albă de cruciat (dăruită, cred, de rege după Primul Război Mondial, odată cu ordinul Mihai Viteazul). Puţin la trup, scofâlcit, cu o proteză defectă, omul şi-a pronunţat litania cu o înfocare fără suflu, nepercutantă, ca o rafală ratată de pistol vechi. Cine şi de ce îl trimisese acolo, în calitate de mic Irod la serbarea de Crăciun, încredinţându-i un rol pe care încerca să-l interpreteze cu vocea lui de front de altădată? Mai erau şi alţi generali, unii în civil, alţii în uniforme prea largi pentru trupurile împuţinate de ani, aliniaţi în spatele lui Nicolae Militaru venit să-şi reclame drepturile uzurpate.

Se îngrămădeau în încăperea nu prea largă a studioului două categorii distincte de declamatori, înscrişi la simpozionul abnegaţiei ce se anunţa: şefi de instituţii centrale grăbiţi să se desolidarizeze de fostul preşedinte şi de epoca lui, să declare, după modelul nemuritor al lui Pristanda, că

„altceva fusese în sufletul lor“, şi să asigure noua conducere, chiar înainte de a se instala, de neprecupeţitul lor devotament, şi foste vedete politice (de rangul doi sau trei) marginalizate sub Ceauşescu pentru fapte infamante, care sperau să-şi obţină rangurile înapoi, chiar cu asupra de măsură, din mâna abia aşteptaţilor succesori. Pe unii îi cunoscusem vag, abia extraşi de memorie din galeria puternicilor zilei afirmaţi în tinereţea mea; pe alţii mi-i aminteam destul de bine dar de o vreme îmi ieşiseră din câmpul vizual fără a le sesiza lipsa. (N.C. trecuse pe linie moartă oameni ai Moscovei cunoscuţi de mult ca atare, dar reactivizaţi la un moment dat şi deveniţi periculoşi.) Îmi încrucişam privirile cu ale lor şi citeam în ele o aversiune rece ca gheaţa, un sentiment de ură nu atât individual, cât de tagmă, apropiat cu cel de clasă dacă vreţi, derivând din rivalitate doctrinară, din opoziţie politică. Aveam confirmarea convingerii, căpătată de mult, că nimeni nu mi-a purtat sâmbetele mai înverşunat pe lumea aceasta ca prosovieticii — zelul lor de neofiţi depăşind resentimentele sovieticilor de sânge, mai relative, maleabile şi dispuse la recul. Explicaţia stă în faptul că eu însumi detestasem înzecit categoria vânduţilor, în comparaţie cu cea a cumpărătorilor. Când conduceam *Scânteia*, de pildă, nu veştejeam atât dogmatismul filozofic rusesc (specific nu numai comunismului, ci şi slavismului pravoslavnic, vechi de când lumea), cât mimarea acestuia (surclasare caricaturală) de către ucenicii români subordonaţi din prostie, laşitate şi micime sufletească unui model, doar pentru că aparţinea stăpânilor. Dacă m-aş strădui, aş reuşi să citez câteva nume de foşti demnitari comunişti purtând acest sigiliu, întâlniţi acolo, la coada reabilitării şi răzbunării publice, dar mi se pare nerelevant sub raport istoric, social şi chiar literar.

Fiindcă am pomenit de acest ultim criteriu, mă văd nevoit să vorbesc de Dan Deşliu care, cu o voce spartă şi un rânjet sardonic, a pretins la un moment dat celor doi moderatori (poetul Dinescu şi actorul Caramitru) să modifice lista înscrişilor la cuvânt, dându-i lui întâietate faţă de persoana mea. Ne cunoşteam de mult. Pe la sfârşitul anilor cincizeci, când poezia lui seacă, scrâşnită şi absurd bombastică se demonetizase, şi puţini îl mai

respectau ca poet, îi dădusem la *Scânteia Tineretului* o rubrică de însemnări. Am ieşit odată cu el şi cu Ion Brad la Athenée Palace să gustăm dintr-o sticlă de Târnave, veche, adusă de la origine de poetul ardelean, şi am constatat că omul ce personificase în versuri „planul economic de stat“ nu era nici pe departe aşa de sărac sufleteşte cum se credea. Ion Brad avea darul acesta, de a şti să dezvăluie resurse de valoare în câte cineva pe care împrejurările, cu bine cunoscuta lor cruzime, îl devalorizaseră. Am făcut, aşadar, din versificatorul dezavuat colaborator permanent al ziarului pe care îl conduceam. Cu timpul, probabil pe măsură ce mi s-a conturat mai distinct şi mai motivat antisovietismul, am aflat că una dintre marotele lui Deşliu a devenit ţintuirea mea la stâlpul infamiei. Când dirija „Floarea din grădină“ la televizor, se făcuse scorţos, arogant, batjocoritor, dar m-am abţinut să mă pronunţ, deşi răspundeam de audiovizual şi primeam sesizări din partea unor telespectatori contrariaţi, dacă nu indignaţi de ceea ce numeau ţinuta respingătoare a realizatorului emisiunii. Cu toate acestea, antipatia pe care mi-o purta nu numai că nu s-a domolit, s-a convertit şi mai precis în rivalitate politică manifestă.

Acum, în studioul revanşei, se simţea în largul lui şi i se părea că mă are la mână. Îşi doza însă tactica, începea cu această meschină cerere de întâietate, dublată de rânjetul superior cu care mă persifla.

Probabil erau de faţă şi revanşarzi de factură opusă, pe care n-am avut nici vreme, nici acribia necesară să-i identific. În apropierea organizatorilor emisiunii (i-am numit) se afla esteticianul Alexandru Paleologu – un aristocrat al spiritului căruia nu îi plăcea să facă din cultura sa o cocardă ostentativă, ca altora, inferiori lui pe toate planurile (mai puţini înainte de ’89, mai mulţi după). Nu făcea parte din grupul coordonator, probabil venise să ia cuvântul, dar n-am putut să nu remarc enorma diferenţă de educaţie şi stil faţă de Deşliu. Din când în când, regizorul emisiunii intercala în decurgerea vorbitorilor muzică patriotică, şi tocmai se introdusese un calup de cântece ardeleneşti interpretate de nu ştiu ce cor masculin folcloric. Am remarcat imediat că era aceeaşi recuzită folosită de TV pentru a înălţa sufletele şi în ajun, când mai garanta respectivul

sentiment popular N. Ceauşescu. Ne-am întâlnit privirile, pe jumătate amuzate, pe jumătate scârbite şi, gândind acelaşi lucru, am evaluat împreună întâmplarea. Era o confirmare, artistică să-i zicem, a maliţiosului dicton românesc „pleacă-ai noştri, vin ai noştri“, sau poate doar efectul rutinei profesionale ce ignoră fineţurile politice. Dar ne spunea mult despre autenticitatea „înnoirii spontane“ a celor ce tocmai tunau şi fulgerau împotriva „fugăritului“ (în realitate, N.C. îşi încheiase periplul, la ora aceea fiind pus „la dos“ în vechea cetate de scaun a Ţării Româneşti). Am ridicat din umeri şi ne-am resemnat în maniera în care suntem nevoiţi să o facem de multişor pe aceste ţinuturi „mioritice“.

Fireşte, ştiam că scriitorul făcuse puşcărie comunistă şi bănuiam că simpatizează cu partidele istorice, prezenţa sa acolo neavând decât o singură explicaţie: să vitupereze comunismul. Dar vedeam că face parte din categoria celor care nu confundă conflictele ideologice şi politice cu relaţiile umane — aveam să constat în epoca „postdecembristă“ că la noi aşa ceva e o *rara avis*. Nu mă uimea că anticomunismul ieşea la rampă, mă frapa graba cu care o făcea, însă am sfârşit prin a înţelege că aşa era piesa. Fiecare îşi învăţase rolul dinainte, se cunoşteau momentele intrărilor în scenă, nu era chiar brambureala percepută de privitorii de rând ai spectacolului numit „revoluţia în direct“. Ceea ce deruta erau amatorii intraţi la grămadă (o grămadă şi ea regizată, presupusă a aparţine democraţiei străzii), poate ştiind ce vor, dar nu şi s-o spună, ceea ce făcea ca liniile de forţă ale politicii să se deformeze, precum imaginea distorsionată de paraziţi pe ecran.

Cel mai interesant ar fi fost pentru privitori să distingă faptul că, sub auspiciile pactelor internaţionale, se trezeau alături, susţinând aproape aceeaşi partitură combativă, dogmaticii stalinişti travestiţi în fervenţi novatori şi adversarii congenitali, inflexibili ai comunismului, protagoniştii dreptei (chiar şi ai extremei drepte) care fie îşi azvârliseră cât colo deghizamentul, fie ieşiseră din interstiţiile unde au aşteptat momentul (câţiva poate făcuseră în ultimul timp şi figură de disidenţi). Cele două tabere, împinse alături de către marii „mânuitori“ din umbră, aveau să se

apropie şi să se depărteze în anii următori, după cum o cereau interesele extranaţionale fluctuante, instabile ca raportul de forţe ce le guverna, generând tot felul de zigzaguri şi convulsii politice de suprafaţă, configurând ceea ce s-a numit democraţia românească postcomunistă, inclusiv alternanţa puterii, succesiunea la sursele de înavuţire.

Involuntar, îmi atrăgeau atenţia în acel studio şi cei veniţi să-şi declare supunerea de slujbaşi faţă de putere — indiferent cine avea s-o reprezinte. O anumită stridenţă prezentau feţele bisericeşti venite în număr impresionant, cu ranguri înalte în ierarhia cultelor, purtând turban, camilafcă sau tichie (dacă nu mă înşel, în clipele acelea decorau tabloul, altfel destul de pestriţ, şi însemnele imaculate ale şefului ortodoxiei, grăbit să…). Ei, tocmai asta e, nu prea reieşea clar „să ce“, cultele nefiind prea bine informate asupra direcţiei pe care o va lua ideologia societăţii româneşti. Nu sosise poate momentul de a repudia deschis ateismul, cel mult puteau fi incriminate excesele lui N.C. (reale sau inventate), aceasta cădea bine oricine i-ar fi luat locul, dar nici inversul nu era recomandabil — dacă Cel de Sus ne blagoslovea cu o echipă de credincioşi? Cum de altfel s-a şi întâmplat (cine n-a fost martor, în nopţile de Înviere, la demonstraţiile de pioşenie făcute de guvern prin curtea Patriarhiei?) Se îngrămădeau la microfon şi militari activi cu multe stele, considerând de datoria lor să-i asigure pe foştii colegi „ce suferiseră“ pentru fidelitate faţă de patronii de la răsărit, că nu împărtăşiseră niciodată antisovietismul dictatorului. Veneau şi artişti, scriitori, oameni de ştiinţă, ca să arate cum se spală ei de urmele avantajelor primite în regimul lui Ceauşescu, unii chiar să le conteste şi să garanteze că nu-şi putuseră pune în valoare geniul, ratându-şi capodoperele. Până şi diplomaţi am văzut în după-amiaza aceea, depunând mărturie că politica externă a ţării suferise din cauza orientării eronate a conducătorului, şi că a venit momentul afirmării României în lume la nivelul tradiţiei şi vocaţiei naţionale.

Crochiul meu n-a fost dus până la capăt, fiindcă echipa din biroul lui Petre, pe unde trecusem, constatând că mi-a venit rândul, a ordonat intrarea

studioului într-un fel de remont, care a impus o lungă pauză (până aveam să părăsesc, anume sfătuit, clădirea Televiziunii).

A urmat o scenă caraghioasă pe culoare: m-a sechestrat o grupă de jurişti, implorându-mă şi poruncindu-mi, totodată, să iau act de proclamaţia pe care tocmai o terminaseră de redactat. Nu-i cunoşteam, fireşte (ei mă cunoşteau şi ţineau să mă coopteze în ceea ce numeau nucleul de iniţiativă „Pentru o nouă societate"), dar oamenii degajau un aer de intelectualitate serioasă şi m-am lăsat convins. Lucrarea era crudă, însăilată în fugă, iar ei extrem de avizi să audă amendamentele propuse de mine. Mi-am pierdut ceva timp cu juriştii aceia, unul dintre ei ieşind din când în când din încăperea în care ne refugiasem pentru a-mi anunţa eventuala redeschidere a studioului. Dar cauza neintrării acestuia în funcţiune eram eu însumi, şi cât aveam să întârzii pe acolo uşa rămânea fatalmente zăvorâtă. Nu mai reţin ce „moşi pe groşi" scriseseră juriştii în proclamaţia lor, idei bine intenţionate în tot cazul, dar sumare şi exprimate neconvingător. Tocmai când mă incinsesem mai abitir în dezbateri cu „grupul de iniţiativă", şi-a făcut apariţia în tocul uşii o veche cunoştinţă; avea o mină misterioasă şi aceasta m-a determinat să ies. Într-un fel îmi prindea bine, fiindcă realizam cât de ridicolă e poza pe care o făceam printre profesorii de drept sau juristconsulţi, ce erau. Persoana respectivă m-a dus la Sergiu Nicolaescu, aflat chipurile întâmplător pe culoare, dar nu mi-a fost greu să realizez că întâlnirea fusese ticluită. Regizorul m-a abordat deferent şi oarecum mentoral, ca un povăţuitor dezinteresat, intrând fără ocolişuri în miezul chestiunii: să renunţ la intenţia de a vorbi în studio. Îşi aduna faţa într-un mare efort de reflecţie, pentru a-mi arăta cât de sincer frământat e de binele meu: nu alesesem momentul potrivit, bineînţeles că trebuia să vorbesc, dar nu imediat, aveam să găsim altă ocazie. Deocamdată să se manifeste personajele acelea, adunate la întâmplare, pe care le văzusem. De altfel, îmi propunea o îndeletnicire mult mai serioasă, urgentă şi potrivită rangului meu: să particip la o reuniune cu Ion Iliescu în sediul fostului CC, în vechea sală a plenarelor. Acolo aveau să se discute sarcinile politice generale, şi eu puteam aduce o contribuţie utilă. Voi fi aşteptat, tuturor le va face plăcere să

mă vadă. Vorbele aveau o sonoritate de „bla-bla“ şi, după ce am dedus mobilul convorbirii, nu m-au mai interesat. Era clar, trebuia să plec neîntârziat, pentru ca studioul să-şi reia funcţia urgentă şi imperioasă. Fără a diseca lucrurile, de-acum clare, cu Sergiu Nicolaescu, am hotărât să mă retrag.

În timp ce-mi căutam cojocul prin cuierele din hol, unde îl lăsasem (şi unde nu l-am mai găsit), m-am trezit cu Titus Popovici, agitat ca întotdeauna, băşcălios, autoironic, trimis de nu ştiu cine să mă contacteze în scopul deplasării în grabă la CC. Ştia că fusesem în studio şi nu vorbisem, el făcuse coadă dincolo, la cerberul încrâncenat, dar cineva l-a pus pe jar să meargă la reuniunea cu Ion Iliescu. Cam aceeaşi tactică, prin urmare! Mi-ar fi făcut plăcere să ies cu Titus în oraş, să observăm împreună strada, dar nu mă interesa convocarea la CC. Voisem să mă adresez opiniei publice, în special celor două sute de mii, a căror înaltă competenţă mă temeam că va fi ignorată, ba chiar respinsă de noua putere (ceea ce s-a şi întâmplat) nu aveam ce păreri să schimb în conclavul ales pe baza unor criterii bănuite, şi unde eram îndrumat doar pentru a elibera locul la televiziune. Titus, însă, ca scaiul. Gălăgios, insistent, trăgând de mine la propriu, invocând şi el considerentul observării străzii, oraşului, al documentării literare. Eu făceam haz de necaz că mi s-a furat cojocul, lui împrejurarea i se părea amuzantă, catalogând-o drept sacrificiu pentru „schimbare“. De altfel, afară era cald şi frumos. M-am lăsat târât şi am iuţit pasul, fiindcă după socotelile lui întârziasem.

Am făcut ceva drum, trecând prin Piaţa Romană şi coborând pe Magheru până la Oneşti. Marea arteră mediană a Bucureştilor intrase în fierbere. Mai circulau şi autoturisme private, dar în principal huruiau acum vehicule mari, camioane deschise, încărcate cu gloată. O masă de tip muncitoresc, chiar sub această categorie, cam ce văzusem în tinereţea mea pe şantierele naţionale de muncă patriotică — la Salva Vişeu şi Bumbeşti-Livezeni —, adică tineret fără căpătâi, dispus la orice pentru a-şi câştiga pâinea şi a-şi deschide drum. Nu se făcea agitaţie de pe platformele camioanelor, nu se fluturau steaguri, grupurile transportate nu comunicau cu

pietonii. Trecătorii păreau grăbiţi, se avântau în sus şi în jos cu ţintă precisă, nu ca să se plimbe, să stea la taifas, să intre la o bere. Nu se uita nimeni la nimeni, oamenii nu se căutau din ochi să se recunoască, se intersectau entităţi strict individuale fără nici o tangenţă. Evident, era colectivismului apusese.

Titus Popovici îmi spunea că ar fi dispus să scoată el *Scânteia* de acum încolo, se gândise şi la un titlu nou, *Adevărul* (gând la gând cu bucurie cu cei care l-au editat până la urmă, inspirându-se de la *Pravda* lui Lenin). Îmi amintea că noi doi prevăzusem acest moment, devenit inevitabil, şi se mira puţin că nu suntem atât de bucuroşi pe cât ar fi trebuit. Nu vedea altă perspectivă decât continuarea liniei de stânga, o evoluţie progresistă, dar mai liberă, mai lucidă şi intelectuală a societăţii. Presimţea că deocamdată se va miza pe Iliescu, ceea ce nu-l încânta din cale afară. Ar fi vrut un lider mai original şi profund, o personalitate intelectuală întrunind revoluţionarul, gânditorul şi managerul pragmatic, destul de puternic şi perspicace pentru a stăvili mareea veleitară ce se anunţa. Nu putea avansa nici un nume, nu dispunea de un corespondent real al tipului ideal de conducător la care aspira, dar bănuia că alţii ar putea oferi propuneri demne de examinat. Îşi închipuia că la reuniunea anunţată aceasta se va face, de aceea se grăbea să fie de faţă, hotărât să nu mai îndeplinească rolul de mobilă, să se pronunţe deschis şi să se bată pentru convingerile lui. Numai din cauza neutralităţii asistenţei pot promova neaveniţii, spunea, şi cu asta eram întru totul de acord. Nu mă prea încânta aspectul străzii, se deosebea net defavorabil de cel de la prânz. Nu mai vedeam nici expansiune luminoasă, nici vreun semn optimist, nici entuziasm elevat.

O mare surpriză oferea noul aspect al Comitetului Central. Am dat să intrăm prin poarta C, respectiv aceea de la Oneşti, pe unde pătrunseseră o viaţă întreagă în clădire intelectualii. Aflând ce vrem, un bărbat ceva mai spălat decât ceilalţi — îngrămădiţi pe scări cu aere de paznici — ne-a condus prin curte, printr-un subsol necunoscut mie, direct la holul mare de la intrarea principală a clădirii, pe unde urcau Nicolae şi Elena Ceauşescu. Acolo — ca la Smolnîi: haidamaci (doar că nu erau matrozi) cu ghiotura,

colcăind pe paviment şi pe scările de marmură, unii cu arme automate, alţii cu centuri diagonale şi pistoale cât toate zilele. Marea uşă de fier forjat ce da în Piaţa Palatului fusese închisă cu cheia, prin ea nu se putea circula. Substituţii de matrozi, coagulaţi în grupuri restrânse, puneau ţara la cale, dar deşi nu se vorbea în şoaptă, nu puteai distinge nici o voce, sunetele suprapunându-se într-o polifonie deasă şi tenace de fond. Cei de pe trepte nu lăsau pe nimeni să urce şi descoseau pe oricine se încumeta să păşească pe prima sau a doua treaptă. S-a luat cunoştinţă de intenţia noastră de a merge la şedinţă, şi unul dintre pistolari s-a dus să anunţe postul de dispecerat de la etaj. S-a întors repede, cu răspuns negativ: şedinţa a început, s-au dat dispoziţiuni să nu se mai introducă nici un nou venit. Titus nu s-a resemnat. „Ce vorbă e asta? Suntem aşteptaţi! Venim de la Televiziune, chemaţi anume." Citeam pe faţa lui o contrarietate decepţionată: „Ce, păreau să spună ochii lui, începeţi cu prostii de-astea? De-abia l-am gonit pe ăla şi v-aţi şi apucat de şmecherii?" Indignarea plină de prestanţă a scriitorului a impus; l-au lăsat să se ducă la faţa locului ca să se convingă singur.

Între timp m-am pus în mişcare prin hol, printre grupurile de zdrahoni, nu ştiu de ce foarte bruneţi — ca nişte mexicani din filmele revoluţiilor hispano-americane de la începutul secolului. Câţiva s-au întors spre mine şi m-au salutat, alţii au întins braţul şi m-au bătut prieteneşte pe umăr, semn de recunoaştere şi simpatie. Mi-am dat seama că e o confuzie, respectivii închipuindu-şi că fac parte din comandament. În momentele acelea se putea presupune orice.

După cum am aflat ulterior, în fostul sediu al CC se pritociseră toată după-amiaza formule de guvernare. Candidaseră la postul de premier sau de preşedinte al Comitetului provizoriu Verdeţ şi Dăscălescu. Avuseseră fiecare echipe proprii şi se concuraseră pe toate căile vizibile şi oculte. După cum ştim, până la urmă s-a preferat soluţia Iliescu — dar neîndoios se lucrase după metoda cadristică sovietică străveche: cu trei propuneri pe listă. Ce atuuri aveau primii doi? Verdeţ făcuse şi el studii politice în URSS (informaţia mi-a parvenit târziu, în anii '90) şi, în plus, se considera

disident, fiindcă fusese scos de la guvern şi trimis la Comisia Centrală de revizie (în calitate de preşedinte, fireşte). Târziu m-am dumirit cu cine complotasem eu să-l dărâmăm pe Ceauşescu şi pe cine mă gândisem să-l instalăm şef al partidului şi statului. Dăscălescu, şi el cândva cursant la Moscova, se bucura de o recentă simpatie gorbaciovistă, colectată în împrejurări misterioase şi dată pe faţă la ultima călătorie făcută alături de Ceauşescu în URSS. Punctele acumulate de cei doi n-au fost însă, cum s-a văzut, suficiente pentru a întruni sufragiile juriului. Se spune că cei doi n-au fost bine primiţi de vulg, atunci când au ieşit pe balconul CC-ului ca să-şi prezinte candidatura. Unul s-a trezit fluierat, celălalt chiar huiduit. Mă îndoiesc, personal, că aceste manifestări au fost spontane, că respingerea a emanat în modul cel mai democratic din publicul adunat în piaţă. La asemenea contestări sunt de-ajuns câţiva agitatori implantaţi aproape de scenă, ca să dea tonul şi să dirijeze corul pregătit dinainte pentru respingere. Până la urmă, juriul s-a pronunţat pentru Ion Iliescu (cu voia dumneavoastră, ultimul pe listă) şi piaţa, mobilizată de exponenţii ei autorizaţi, a aclamat (ca în Evul Mediu, când se anunţa succesoratul regal).

A apărut, în sfârşit, Titus, plouat, cu faţa descleiată de decepţie. „Ăştia ne-au tras clapa, mi-a spus. Iliescu a ordonat în mod special să nu fim primiţi. Şi marele meu colaborator (regizorul Sergiu Nicolaescu) e implicat. A ajuns înaintea noastră, cu maşina, şi a luat măsurile de rigoare.“ Am convenit că „matrozii“ se dovediseră mai cumsecade, acceptând să pertracteze cu noi, dându-i lui Titus drumul la etaj. Salvaseră aparenţele, încadrând mişculaţiile şefilor într-un chenar de cinste. Nu apucaseră să se ticăloşească pe de-a-ntregul. Aveau tot timpul, nu intraseră zilele în sac.

Uşa de la intrare fiind zăvorâtă, am fost catapultaţi din clădire pe o ferăstruică laterală, îngustă, situată la înălţimea unui stat de om. Am descris în *Cioplitor de himere* impactul dezagreabil şi periculos avut la aterizarea în Piaţa Palatului. Vreau să notez doar impresia făcută de mulţimea în al cărui val mort şi adânc ne-am trezit. Am rămas consternaţi. Când se adunaseră atâţia oameni? La venire nu observasem mai nimic — atenţia ne fusese concentrată evident asupra negocierilor cu paznicii, dar cu siguranţă nu era

atâta lume. La un cuvânt de ordine mulţimea se strânge în câteva minute. În centru, densitatea trebuie să fi fost extremă, fiindcă marginile ajunseseră să preseze asupra zidurilor clădirii, astfel că nu te puteai strecura nici cu o carcasă extraplată.

Cel mai mult atrăgea atenţia compoziţia adunării. Nici urmă din glorioasele coloane muncitoreşti ce împânziseră dimineaţa, în mare disciplină ofensivă, arterele centrale ale Capitalei. Maurul îşi făcuse datoria, putea să piară. Nimic din entuziaştii inspiraţi, fluturând eşarfe diafane pe străzi pentru a anunţa despresurarea cetăţii, libertatea ca stare de agregare primordială a spiritului, ca distilerie voluntară a sentimentelor şi idealurilor. O femeie ne ţinea în cleştele bănuielilor ei sulfuroase, mobilizând în juru-ne forţe opresoare — or, la ora aceea nu se pornise încă vânătoarea de terorişti. Această anticipare a cruntei suspiciuni publice ordonate, pe când ostilităţile nu fuseseră încă pornite, dovedeşte că oamenii respectivi trecuseră printr-o instruire, aveau scenariul în cap. Nu făceau decât să-şi devanseze puţin intrarea în scenă, grăbind replica la o ameninţare ce nu fusese anunţată, şi care avea să fie până la capăt neplauzibilă.

La o privire mai atentă se distingeau două categorii de manifestanţi sau mitingişti (magistraţi ai unei curţi politice de masă, chemată să decidă ceva solemn, radical şi ireversibil). Pe de o parte, populaţia premuncitorească gen „Salva-Vişeu“ (neproletară, antiproletară, nici măcar aparţinând lumpenului, şi el cândva al sistemului), pe care o văzusem cu Titus deplasându-se, sumbră, pe platformele deschise ale camioanelor. Pe de alta, o populaţie la polul opus (prin ţinută, apartenenţă socială şi motivaţie politică), ce nu se încurca în beatitudini metafizice, venind acolo tocmai ca să-şi exhibe neîngrădit ura faţă de regimul comunist, să protesteze împotriva oricărei perpetuări cosmetizate a acestuia, să reclame nu schimbări de echipă, ci de sistem, să sprijine curentul dinspre Vest împotriva celui dinspre Est, să folosească nesperata clipă istorică, picată din cer, pentru restauraţia vechii ordini sociale, a claselor privilegiate crezute moarte, să reconecteze societatea românească la dinamul capitalismului mondial. „Titus, vezi ce e aici?“ mi-am întrebat amicul, după ce am ieşit din

încercuirea neîndurătorilor, chemaţi în ajutor de „femeia-comisar“ (pe celălalt versant al noţiunii). „Lasă-i încolo, încerca el să diminueze revelaţia care, de bunăseamă, nu-l putuse ocoli. Hai să ne grăbim că s-a lăsat frig.“ Nici nu-mi dădusem seama cât de neîndestulător se făcuse veşmântul meu. Aparatul organic de reglare termică îmi fusese amortizat de senzorii vizuali, stimulaţi la maxim de biciul curiozităţii reportericeşti. Era totuşi iarnă, apusul aducea cu sine răceală cosmică, greu de înfruntat în echipamentul sumar. Ne-am precipitat spre ceea ce Titus considera a fi destinaţia cea mai apropiată posibil, propria lui locuinţă. Îmi părea rău să părăsesc teatrul marilor surprize ce aveau să se producă în curând. Am mai aruncat o privire încărcată de semne de întrebare spre suta aceea de mii de bucureşteni ieşiţi, poate pentru prima dată într-o constelaţie, ca să-şi strige lozincile, să-şi facă auzite speranţa şi voinţa într-o noapte de răscruce a istoriei.

Pe Magheru se mai domolise circulaţia vehiculelor mari, încărcate cu oameni, probabil că ţinta fusese atinsă în mare. Începea să coboare înserarea, ziua fiind atunci cea mai mică din an. Şi pietonii se împuţinaseră, cei fără misiuni speciale grăbindu-se să se închidă în case. Eu însumi începeam să mă întreb ce caut în acel amurg de decembrie, şi de istorie, pe străzile oraşului vânzolit. Titus şi-a trădat preocupările: „Domnule, i-or fi adunat pe ăştia, în piaţă, cu vechiul mecanism de mobilizare, sau o mai funcţiona şi altul?“ Părerea mea era că, spre deosebire de trecut, acum mitingiştii nu mai veneau dintr-un singur centru. Se deschiseseră şi alte supape, şi dacă şuvoaiele diferite păreau să aibă deocamdată acelaşi ţel, în curând aveau să se ciocnească violent, ferindu-se să mai ocupe acelaşi perimetru. Mersul iute ne lua suflul, împiedicându-ne să conversăm, astfel că am făcut majoritatea drumului în tăcere.

La Titus acasă era pace, dar soţia sa nu se arăta deloc încântată de vagabondajul pe străzile Capitalei. Urmărise perindarea pe ecranul televizorului şi se înspăimântase. De aceea şi închisese aparatul. „Se spun tot felul de enormităţi, iar anumite figuri îţi dau fiori“, ne-a informat. S-a oferit să ne servească un ceai fierbinte, dar Titus a adus o sticlă de vin, considerat mai eficace decât fiertura. Începea să se destindă, e drept,

picătură cu picătură, şi abia acum realizam cât de încordat fusese. Nu prea mă îmbiam la vinul lui, l-am gustat doar. Nu ştiu de ce, m-a apucat graba, am zis că plec acasă, dar Titus s-a scandalizat. „Fără să bem un pahar, fără să schimbăm câteva impresii? După atâta alergătură prin oraş?“ I-a trecut prin cap şi o idee practică: a adus o canadiană de-a lui lungă, de vânătoare cred, considerând că nu mai e cazul să umblu în haină. Soţia sa mergea şi mai departe. Nu mă sfătuia să mai iau străzile în piept. De la ora aceea Bucureştiul nu mai putea fi sigur. Mă expuneam unor mari pericole. O să înceapă să bântuie nu numai fioroşi din aceia cum văzuse ea la televizor, ci şi răufăcători, borfaşi de rând. De cine le-ar fi frică? Organele de pază, ca şi ordinea însăşi, erau abolite. Nu puteam să fac apel la o maşină, la un şofer? Da, era o idee. Aveam şi eu Dacia mea, în garaj. Gabriela nu ştiam unde umblă, absorbită de evenimente. O văzusem pe la prânz plecând în oraş cu un grup de colege. Octav se afla la mama lui, şi nu îndrăzneam să-i deranjez. Am sunat-o pe Alexandra care s-a oferit să vină cu Dacia proprie. Cei doi mă cam tulburaseră cu presupunerile şi pronosticurile lor şi, punând la punct acest aranjament, m-am liniştit.

Titus se înseninase de-a binelea şi, devenit hâtru, ţinea să mă surprindă cu ceva de mare senzaţie. „Tu ştii ce a fost azi-noapte aici?“ m-a întrebat. „Aici la tine? Vreun zaiafet. Cu vinul ăsta de cursă lungă…“ Mustăcea. „Vezi să nu ghiceşti! Nici prin minte nu-ţi trece.“ Chiar. Mă încânta la Titus un anume infantilism, pe care nici el nu şi-l contesta. „Spune, omule, că mai mult te perpeleşti tu să divulgi decât eu să aflu.“ Nu nega. „Adunarea generalilor“, a eşapat. Pentru moment m-am gândit la vreun film de epocă, la consultanţi de la minister, la Sergiu Nicolaescu. M-am şi trezit întrebând: „Cu Sergiu?“ A tresărit. „De unde ştii?“ „Am şi eu sursele mele.“ A dedus că e un mod de a-l trage de limbă. Nu era nevoie, spunea totul din proprie iniţiativă. Mi-a dezvăluit că, într-adevăr, regizorul îl rugase să pună casa la dispoziţie pentru o întâlnire între militari de grad înalt. „Au fost ăştia cu răsturnarea, omule!“ m-a adus cu picioarele pe pământ. L-am privit lung. „Te-ai băgat în chestiile astea?“ „Păi ce să fac? M-a presat colaboratorul. Mi-a garantat că nu e niciun pericol, că situaţia e controlată.“ Puseseră

acolo, în sufrageria lui, ţara la cale, o bună parte din noapte. „Şi tu ce făceai în timpul ăsta, dormeai?“ Nu dormea. Orişicât, era un risc. Am dedus că se închisese în dormitor cu soţia şi aştepta. Poate le oferise militarilor vinul casei, anume ales ca să nu impieteze logica reuniunilor nocturne conspirative. Nu l-am mai întrebat ce hram purtau ofiţerii, pentru cine lucrau. Nu erau decât două posibilităţi, şi între ele puteam face singur presupuneri. Pentru Titus ar fi fost egal. Nu era un prosovietic, dar niciun antimotivat politic. Îl fascinau dedesubturile istorice ale puterii moscovite, culegea material de la bătrâni ilegalişti — principalele lui surse fuseseră Sencovici şi Walter Roman — cu o curiozitate pasionată de biograf, mai mare ca cea de scriitor. Dar ar fi putut face lejer servicii şi Vestului, deşi din când în când îl vituperase propagandistic. După el, oricine ne scăpa de Ceauşescu era bun, convins că legităţile istorice vor rămâne aceleaşi, că ordinea socială pe care mizase din tinereţe va dăinui. Nu i-am arătat lui Titus, dar m-a impresionat dezvăluirea lui. Nu se dovedise autist ca mine, unul care-şi conştientizează meteahna, chiar şi-o protejează tăinuit. Nu voisem să ştiu, să mă bag, să influenţez cursul istoriei căci, în pofida eforturilor de prognozare, acest curs îmi rămânea neclar, ascuns într-o ceaţă impenetrabilă.

Ne-a întrerupt dialogul, dezlânat după epuizarea surprizei, grevat de reflecţiile ambilor, soneria. Venise Alexandra. Nu ea conducea însă maşina, ci Preda, ţinând să-şi prelungească protecţia asupra subsemnatului. O informase că aspectul străzii s-a schimbat, că au apărut puncte de control civile care purică trecătorii.În Piaţa Palatului se produsese marele declic şi aceasta motiva înăsprirea regimului, justifica zvonul că în oraş, în ţară, bântuie fantoma lui Ceauşescu şi a armatei sale de terorişti. Începea cursa, vânătoarea, cea care avea să scalde străzile în sânge şi să pună tunurile pe locuinţele cetăţenilor înspăimântaţi ca la o invazie militară străină. Îngrijorată, Alexandra m-a invitat să înnoptez la ea, în cartierul infinit mai popular al Şoselei Iancului, într-un bloc plin cu oameni cunoscuţi, paşnici, serioşi. Apartamentul meu i se părea nesigur, cufundat într-un clarobscur dubios, anatemizat *de plano* pentru un păcat originar, ce arunca asupra

fiecărui locatar o umbră. Puţin derutat, am acceptat şi Preda a pornit pe Ştefan cel Mare, arătându-mi din mers cuiburile de control care opreau maşinile şi le cotrobăiau de arme şi trăgători. Am ajuns cu bine la destinaţie, după o zi lungă în care traversasem, ca în vis, sau ca în muzeele cu panopticuri magice, câteva lumi. Mă trezisem dimineaţa într-un regim, mă preumblasem bezmetic prin altul, încheiam acum periplul sub consemnuri de dictatură. Era prima noapte în haloul necunoscutului ce prindea viaţă halucinant, spre o direcţie confuză dar fermă.

1 Nu demult, cineva mi-a adus la cunoştinţă că personajul cu pricina redă acest moment într-o evocare a „zilelor lui de glorie“ (trei într-o viaţă de om, cum rezultă şi din titlul operei). Că îl redă n-ar fi nici o supărare, dar nu se sfieşte să inventeze de la cap la coadă, ceea ce pune sub semnul întrebării valabilitatea istorică a întregului reportaj consacrat momentului.

În fragmentul respectiv, aproape fiecare cuvânt este un fals. Astfel, pretinde că, văzându-mă în studioul lui, s-a găsit deodată într-o situaţie „foarte dificilă“ — pe de o parte, i-ar fi surâs o „confruntare“ cu subsemnatul (mai ales că el însuşi proclamase (?) pluralismul de opinie), pe de alta, s-a temut că revoluţionarii mă vor agresa. Dilemă, nu jucărie! În realitate, cum m-a văzut a ţipat la mine isterizat: „Cât sunt eu aici, n-ai să vorbeşti în acest studio!“ La el erau pâinea şi cuţitul.

În al doilea rând, cu conştiinţa sfâșiată de dilema arătată mai sus, s-a gândit, chipurile, să consulte democratic masa revoluţionarilor din studio, recurgând chiar la „un fel de plebiscit“. Să vorbească sau să nu vorbească D.P.? Răspunsul „corului antic“ a fost categoric negativ, tribunul democrat putând lua astfel o hotărâre cu inima uşoară. Lectura acestor „evocări“ m-a aruncat şi pe mine în dilemă: omul a fost în acele zile de „glorie“ total halucinat sau este un mitoman de mare calibru? În Studioul 4 nu s-a petrecut absolut nimic din toate aceste aiureli.

În sfârşit, autorul afirmă că până la urmă revoluţionarii s-au îndreptat ameninţător spre persoana mea, cineva (nu reiese cine) abia reuşind să-i îmblânzească. Adevărată scenă mută de tragedie! Or, în momentul intrării mele împreună cu bine cunoscutul realizator I. Ciurăscu, şi în tot timpul scurtului dialog, în studio nu au existat decât funambulescul personaj şi un tinerel brunet, pus acolo, se părea, ca decor.

Păi dacă o minte febriciteazǎ în asemenea măsură după 16 ani de la petrecerea faptelor, cum trebuie să fi fost ea atunci, în plin clocot, şi sub influenţa nesperatei glorii de comper al celui mai lung scheci transmis pe sticlă?

După câţiva ani m-am întâlnit cu dl Ciurăscu pe stradă şi, invocând relatarea acestui moment în Cioplitor de himere — care abia apăruse — a râs cam acru. „V-am produs neajunsuri?“ l-am întrebat (destăinuisem acolo ce-mi spusese domnia sa la auzul replicii înrăitului moderator: „Daţi-l în mă-sa, hai să mergem la celălalt studio“.) A ridicat din umeri. „Nici pomeneală, a explicat, doar că s-a mai adăugat unul la cohorta duşmanilor.“

Mie însă mi-a prins bine spasmodica intoleranţă, aproape sufocată în propriul venin, fiindcă mi-a permis să cunosc fastuoasa faună adunată în celălalt studio aflat în funcţiune, unde cerberi de altă factură, beneficiind cel puţin de înrâurirea civilizaţiei, au făcut onorurile casei cu amabilitate şi bună creştere.

Fără vizibilitate, printre vulcani noroioşi

Dintre disciplinele şcolare de bază, cel mai mult m-a atras, după limba şi literatura română, înaintea chiar a geografiei — fascinantă devoalare a misterelor planetei — istoria. Elev şi student fiind, credeam că istoricii sunt un fel de magi, prin peniţa cărora se scurge inspiraţie divină; tablourile de mare forţă sintetică ale epocilor, ca şi clasificările şi definiţiile aspectelor atât de variate ale curgerii timpului peste speţa umană, le vedeam derivând din observaţia exactă, de o imperturbabilă severitate ştiinţifică, a ochiului imparţial de deasupra pământului. Altfel cum s-ar fi putut introduce atâta ordine în haosul secolelor şi mileniilor terestre? Pe măsură ce am putut verifica însă clişeele evenimentelor, ca martor şi actor (cum se spune astăzi), mi-am dat seama că în respectiva disciplină se lăfăie o relativitate (ca să nu zic incorectitudine) demoralizantă. Magia acestei ştiinţe vine din neputinţa raportării la ceva anume a verdictelor privind lumea anterioară şi din veridicitatea variantelor ticluite în laborator, despre aventurile sociale ale înaintaşilor. De aceea, puţini savanţi adevăraţi mai dau azi sentinţe, chiar referitoare la epoca pe care o asistă sau, dacă o fac, se deghizează în simpli cronicari. Lasă scena istorică pe care au evoluat la îndemâna urmaşilor. Sau a apologeţilor, ce nu se jenează să-i împroaşte pe contemporani cu grăbite interpretări arogant-mincinoase. Intuitiv, oamenii nu se mai duc la manuale, ci la mărturii. Acestea sunt fără îndoială subiective, nu redau constatările unui ochi magic, vigilent, de deasupra, ci reflectă limita vederii individuale, sentimente şi emoţii personale, chiar interese unilaterale. De aceea se pot contrazice între ele, dintr-un unghi sau

altul, dar tot rămân mai bune decât o obiectivitate disciplinară falsă, decât sentenţioasele formule unice recomandate ca definitive, ca monumente ale posterităţii.

Despre cele întâmplate în decembrie ’89, ca şi în anii următori, la noi şi în toată zona europeană lovită de aceleaşi intemperii politice, istoricii evită să se pronunţe, şi bine fac. Le-au luat locul aşa-zişii analişti — purtători de cuvânt ai diferitelor grupuri de interese, ce-şi arogă dreptul de a anticipa ştiinţa istorică nu prin mărturii personale sau compararea şi contopirea surselor, ci prin penibile raţionamente de suporteri transformaţi în arbitri. Analiştii se grăbesc să încropească o istorie simplistă, univocă, ignorând nu numai complexitatea factorilor cauzali, împletirea intereselor, ci şi diversitatea consecinţelor şi efectelor, bilanţurile succesive şi mai ales linia tendinţelor, atât cât pot fi întrezărite în momentul de faţă. Cât despre atitudinea lor faţă de mărturii, ce să mai vorbim, le califică exclusiv prin prisma antecedentelor politice ale autorilor; dacă au fost comunişti, mărturiile sunt inevitabil nostalgice, dacă au aparţinut taberei adverse devin istorie pură. Or, mărturiile nu au, prin definiţie, caracter de profesiune de credinţă, de polemică ideologică, ele exprimă impresionabilitatea observatorului faptelor, decantarea memorială a propriei vieţi, în contextul unui fragment de timp şi de loc.

Am simţit nevoia câtorva consideraţii înainte de a developa propriile instantanee luate în învălmăşeala din decembrie şi ianuarie, când aproape nimeni nu ştia ce este şi ce va fi, deşi unii se opinteau din răsputeri să tragă de timonă. Aceştia credeau că ştiu în ce scop, dar în realitate scopurile îi învârteau pe ei. Nici eu nu prea înţelegeam ce se întâmplă şi de ce, în ciuda faptului că încercam să raportez cele văzute şi auzite la lecţii de istorie, la principii şi definiţii teoretice, la experienţa politică trăită, la o cultură ideologică eliberată de partizanat. Pentru mine trecuse timpul partizanatului, el nu-mi mai folosea la nimic — de altfel nu-mi folosise nici până atunci. Nu-mi mai puteam găsi refugiul decât în critica imparţială, nealiniată. Acum, când pun pe hârtie amintirile amestecate involuntar cu

impresiile ulterioare, cu atât mai puţin mă situez de-o parte sau de alta a partidei jucate în România, interesându-mă doar scorul, ca în sport.

Locuiam pe strada Heleşteului, într-o casă veche, cu etaj, ocupând apartamentul de sus, unde mai locuiseră înaintea mea doi scriitori: Virgil Teodorescu, fost preşedinte al Uniunii, şi, după moartea lui, Nicolae Breban. Cartierul Primăverii (după numele străzii principale, care îl taie în două) era mai depopulat ca oricând. Probabil că o parte din locuitori, detaşaţi din provincie cu serviciul, avându-şi acolo cuiburile familiale de bază, după pierderea obiectului muncii, deci a raţiunii prezenţei în Bucureşti, închiseseră şi plecaseră. Ici-colo fuseseră plantate grupe de militari pentru pază, una din acestea făcându-şi din prima clipă semnalată prezenţa peste drum de mine, la generalul Stănculescu, membru al noului guvern, una din figurile centrale ale puterii provizorii din România. Deşi în perioada aceea el îşi avea bivuacul prin cine ştie ce comandament central, simţise nevoia să ia măsuri de apărare a locuinţei (nu ştiu dacă soţia sa locuia atunci acolo) fiindcă pe gardurile curţii apăruseră, însemnate cu var sau cretă, cuvinte injurioase. Nu cu nominalizare expresă, dar cu trimitere certă spre familia sa. Existau grupări rivale în conducere? Făceau agitaţie elementele din opoziţie, dornice să-i compromită pe liderii noului regim? Important este altceva: că imediat ce reuşise să fie acreditată prin televiziune ideea apariţiei teroriştilor în oraş, şi a enormei primejdii pe care o reprezentau formaţiunile de luptă fidele lui Ceauşescu, cartierul Primăverii se transformase în poligon de tragere demonstrativ. De cum cădea seara, cerul începea să se brăzdeze de trasoare şi apoi, câteva ore bune, văzduhul răsuna sinistru sub rafalele pistoalelor-mitralieră. S-ar fi putut pretinde că sunt simulatoare — pe atunci nu cunoşteam această noţiune de pirotehnie militară, a ajuns la cunoştinţa mea prima dată în închisoare, pusă în circulaţie de un ziar ce dădea în vileag procedeele folosite la noi de puterile străine pentru a sugera forme ale războiului — dar într-o dimineaţă m-am trezit cu fiul meu, nedormit şi speriat, povestindu-mi cum apartamentul locuit cu mama lui, la două străzi depărtare, intrase în cursul nopţii în vizorul trăgătorilor. Deschisese focul o linie de soldaţi, fără

nici un avertisment, ciuruind literalmente casa. Gloanţele intraseră prin ferestre, străpunseseră mobilierul, făcuseră harcea-parcea veşmintele dintr-un şifonier, spărseseră sticlăria, oglinzile şi i-ar fi făcut strecurătoare şi pe locatari, dacă nu s-ar fi aruncat la podea, unde au rămas, sub masa de sufragerie, până la încheierea încrâncenatei ofensive. Într-un târziu a apărut un gradat ca să evalueze succesele repurtate în atac, mormăind ceva despre teroriştii puşi pe fugă. Nu-i identificase nimeni, propriu-zis nu fuseseră decât umbre, mai exact vedenii, vedenii programate în caietul de sarcini militare, apărând seară de seară, la aceeaşi oră, provocând o ripostă necruţătoare, încheiată cu noi clădiri ciuruite şi alţi paşnici cetăţeni puşi să vadă moartea cu ochii. Şi clădirea unde locuiam eu a fost ţinta atacului, căpitanul de vizavi povestindu-mi cu lux de amănunte cum îi urmărise pe bandiţi în timp ce traversau parterul edificiului. La o cercetare atentă am găsit sticle de vişinată (uitate de chiriaşul plecat în provincie cu câteva zile înainte) desfundate şi urme de bocanci soldăţeşti plini de noroi. Supralicitând, în grija pentru securitatea mea, căpitanul mi-a sugerat să scot armele de vânătoare, pe care le-a şi verificat, sfătuindu-mă cum să le ţin la îndemână pentru a face faţă asaltului invadatorilor.

Îl provocam pe căpitan la un elementar exerciţiu de logică dedectivistă: ce-ar căuta, ziceam, gherilele ceauşiste în cartierul Primăverii? Pe foştii nomenclaturişti au ei sarcina să-i extermine, sau măcar să-i pună pe fugă, pentru a despresura Comitetul Central unde N.C. abia aştepta să revină în forţă ca să-i pedepsească pe trădători şi să reinstaureze vechea putere (aceasta în ipoteza — pe care nu aveam încă elemente s-o pun la îndoială — că fostul preşedinte al României era liber, concepea undeva planuri războinice şi mişca invizibile trupe)? Ofiţerul se ascundea stângaci în dosul sloganului că armata nu face politică, nu intră în polemici partizane, ea apără poporul şi puterea legitimă (?!) şi când pericolul a dispărut, se întoarce în cazarmă. Altfel, era un tânăr agreabil, vesel, prietenos, dispus nu numai să parlamenteze (încerca din ce în ce mai puţin să mă îmbrobodească), dar să facă şi troc, simbolic fireşte, primind din mâna mea sticle de vin şi dându-mi în schimb pite soldăţeşti de grâu integral.

„Lupta eroică“ dintre formaţiunile armatei regulate, apărătoare a revoluţiei, şi bandele de terorişti încercând cu disperare să-l reînscăuneze pe Ceauşescu, a continuat noapte de noapte, în tot acel sfârşit de decembrie şi început de ianuarie, soldându-se cu victorii strategice şi tactice remarcabile, şi sfârşind prin a pune în cele din urmă agresorii „pe fugă“. Nu ştiu să se fi înregistrat victime în acest perimetru, de vreo parte, traumatizată la culme rămânând doar populaţia civilă, care şi-a făcut cruce că a scăpat cu viaţă. Şansă de care nu s-au bucurat, din nenorocire, mulţi concitadini din centrul Bucureştilor, unde după cum ştim au muşcat caldarâmul sub tirul gloanţelor şi canonada blindatelor, peste o mie de români pe care ghinionul i-a scos în stradă când „se trăgea“. Dincolo de machiavelicul raţionament de a da amploare „revoluţiei“ (total neconvingătoare ca proporţii şi substanţă), de a-i proclama temerari pe cei convocaţi după fuga lui Ceauşescu în biroul lui Petre de la Televiziune, şi apoi în sala vechilor plenare de la CC, de a colecta capete de acuzare împotriva captivului de la Târgovişte, suficiente pentru a motiva grăbita aducere a plutonului de execuţie, în afara acestor cauze, aşadar, înscenarea o mai fi avut şi alte mobiluri? Poate suprimarea imediată a unor indezirabili din corpul ofiţeresc (MFA şi MAI) ce nu agreau trădarea sub auspiciile consilierilor sovietici deghizaţi şi alături de vechea coloană a V-a moscovită? Poate înmuierea genunchilor unor cadre vechi care urmau să fie imediat disponibilizate, pensionate, puse la index? Poate avertizarea „tovarăşilor de drum“ reprezentând Vestul, din care să reiasă că nu e de glumit cu Estul, aflat acasă la el? Poate înfricoşarea Bucureştiului oscilant, ca şi a provinciei nu prea încântate de palmaresul politic al unor lideri „noi“, în jurul cărora circulau zvonuri compromiţătoare? Şi, nu în ultimă instanţă, fantezia morbidă a unor scenografi ce nu puteau concepe capitala postdecembristă fără frumoasele cimitire de marmură ale martirilor care îşi dăduseră mărinimoşi viaţa pentru cauză? Cine şi-ar fi putut închipui că democraţia românească postcomunistă va debuta prin atâta cinism, perversitate şi cruzime? Conceptul „scopul scuză mijloacele“ a fost primul readus pe tapet şi promovat cu o voinţă devastatoare, acoperită doar de frunza de viţă a inocenţei, practicată abil de sus până jos.

Am stat acasă cam douăzeci de zile — un adevărat concediu. Ieşeam pe Heleşteului, făceam câţiva paşi în sus şi în jos, ascultând tăcerea de ziuă a cartierului şi, dincolo de ea, ecoul unor zgomote înăbuşite de pereţii caselor, ca de muntele de apă de deasupra, când stai pe fundul oceanului. Mai schimbam câteva cuvinte cu militarii care îmi comunicaseră oficial că mă aflu sub aripa lor ocrotitoare. Credeam că n-am de cine mă teme, fantomele putând cel mult să stârnească scârţâituri în podelele prea uscate sau în podul prăfuit, unde încercam să mă refugiez ca să scriu. Singurul risc real era să pătrundă până la centura aceea a Capitalei necunoscuţii pe care îi înarmase puterea ca să apere cartierele generale de invazia teroriştilor şi a desantului arab ce chipurile tatona cerul patriei. Ăştia da, dacă ar fi ajuns până acolo, ar fi tras, fără să stea pe gânduri, fără să aleagă între civili şi ostaşi, cum făcuseră şi pe arterele centrale ale oraşului. Se părea că misiunea lor e să aţâţe armata, să-i ofere pretext pentru a pune tunurile pe Muzeul Republican de Artă şi pe Biblioteca Naţională, ca şi pe clădirile însemnate cu creionul de zgrafitto. Câţi nu şi-or fi reglat astfel conturile cu duşmanii personali, cărora le reţinuseră adresa? Nu m-a vizitat nimeni, nu m-a căutat nimeni. Pentru minimele cumpărături diurne se duceau în oraş Gabriela şi Octavian, iar Alexandra prepara câte ceva de mâncare. Aş fi vrut să scriu, dar mai tare era ispita de a asculta zvonul oraşului prin ferestrele deschise şi la televizor.

Urmăream delegaţiile care citeau declaraţii de adeziune la platforma Frontului Salvării Naţionale, telegramele primite la sediul central, îi auzeam pe solitarii confuzi, bâlbâiţi, dând sfaturi abracadabrante, inventând tot felul de politici de balamuc. Din acest punct de vedere televiziunea a oferit un spectacol instructiv: nu-mi imaginam ce viziuni sociale distorsionate se pot plămădi în mintea unor mizantropi sau autişti, ce încâlcite scheme filozofice, fără nici o contingenţă cu realul, pot imagina oamenii derutaţi de conceptul abstract al democraţiei. Altcândva n-aş mai fi putut surprinde asemenea bule de gaze toxice, ieşite la suprafaţa vieţii sociale din vulcani subterani noroioşi. În adâncurile societăţii se produc cele mai stranii reacţii psihochimice. O democraţie responsabilă le lasă să se elibereze doar pentru a eşapa periculoase presiuni, nu pentru a tulbura limpiditatea gândirii

sociale şi strica echilibrul ecologic al atmosferei publice. Unii dovedeau oarecare bun-simţ, recunoscând că nu se simt calificaţi să participe la deciziile cetăţii. „Noi am deschis drumul — spuneau, neprecizând în ce direcţie, pentru că nici măcar nu-şi puseseră această problemă — voi duceţi-ne înainte." Era, evident, o expresie a infantilismului social, a spontaneităţii şi exaltării primare. Cum se poate crede revoluţionar un om care nu ştie ce vrea? mă gândeam. O atare reprezentare despre revoluţie coincide cu haosul şi în anii următori chiar haosul s-a instalat în societate, sub forma tranziţiei. Au existat câteva platforme imediate, cu ţeluri limitate, de bătaie scurtă, ale FSN, dar n-a apărut nici un program revoluţionar de sistem. Aşa cum, ulterior, publicul a fost pus la curent cu sumarele programe electorale ale partidelor, ce candidau la putere, dar niciodată cu opţiuni închegate, gândite în perspectivă, pentru o Românie economică, socială, culturală şi morală coerentă şi plauzibilă, care să galvanizeze energiile naţionale pe termen lung. S-a dovedit încă din primele zile, şi apoi de-a lungul anilor, că schimbarea din '89 a fost lipsită de vizibilitate, nici n-a urmat, nici n-a premers unor decantări inteligente de modele posibile, unor scrutări competente ale aspiraţiilor şi vocaţiilor naţionale, preluând avizat din experienţa modernă a celorlalte popoare, a societăţilor avansate. Ceea ce se spunea atunci la televizor era o bolboroseală impură, un must acru, opac, fierbând în zăcători nepregătite, nespălate, din care niciodată nu putea ieşi o licoare limpede, de soi. Nici la nivelul deliranţilor individuali, ieşiţi în arenă pe cont propriu, şi nici al autorilor de platforme.

Teroarea

Prima declaraţie politică esenţială, cu rezonanţă programatică, rostită la postul de televiziune, în numele Frontului Salvării Naţionale, a fost: întoarcerea la socialismul ştiinţific pur, spălarea doctrinei de tina gândirii lui Ceauşescu şi a celorlalţi autointitulaţi lideri comunişti. Pentru oamenii avizaţi, formula avea sens univoc: revenirea la matricea moscovită, renunţarea la disidenţa românească naţionalistă, antihegemonistă, înregimentarea într-un nou, de mult râvnit, Komintern. Mărturisesc, mi-a produs greaţă această slugărnicie ridicată la rangul politicii şi ideologiei de stat, şi aş fi preferat orice îngenuncherii făţişe, lipsite de cea mai elementară pudoare. A venit apoi decretul, sau ce era, de anulare a întregii suprastructuri politice comuniste — partidul, statul, sindicatele, celelalte organizaţii de masă, instituţiile de sinteză, Constituţia, imnul, drapelul etc. Cu ce rima aceasta? Ce-i apucase pe oamenii lui Gorbaciov? Ce se întâmplase cu Gorbaciov însuşi? Atât de mare era ura lui — a Moscovei, în general — împotriva lui Ceauşescu, încât dădea foc întregului regim, considerând că e infestat până în măduva oaselor de ceauşism, adică de naţionalism şi antihegemonism, de antisovietism? În celelalte ţări ruşii nu desfiinţaseră pârghiile puterii, schimbaseră doar echipele. Şi aici cu ce voia el să înlocuiască *establishment*-ul comunist clasic? Poate cu acel front fără doctrină, fără program, fără tradiţie, în care intra cine se nimerea, direct de pe stradă, şi care se şi erijase în detaşament de avangardă, cerând adeziunea scrisă, sforăitoare a tuturor întreprinderilor şi instituţiilor, a întregului popor! Dar apăreau şi alte schimbări majore de strategie gorbaciovistă.

Cancelarul Kohl îl capacitase pe şeful URSS să împlinească visul Bonn-ului, şi al tuturor germanilor fără îndoială, de unificare a celor două ţări teutone (corectură a hărţii europene lăsate de Al Doilea Război Mondial pe care, după modesta ea părere, aliaţii vestici nu prea ar fi agreat-o dacă nu şi-ar fi dorit să alunge diviziile sovietice din RDG). Prevalându-se de această primă mare concesie sovietică, Bush i-a smuls liderului de la Kremlin şi acceptul renunţării, în schimbul cine ştie căror promisiuni (neonorate până la urmă), la dreptul dobândit după Ialta, de dominare politică a Europei răsăritene. Astfel că amatorii de „socialism ştiinţific neîntinat“ au rămas, cum se spune, cu buza umflată.

Cum să se adapteze ei noii conjuncturi? Căci începea, pe aceste teritorii, marea concurenţă deschisă între Est şi Vest. Fireşte, mai puteau beneficia cât de cât de sprijinul Moscovei (înţelegerea gorbaciovisto-bushistă nu-l excludea *de plano*, dimpotrivă îl presupunea în măsura în care rămânea camuflat), dar şi opoziţia dispunea acum de proptele solide, şi nu prea disimulate, pentru că Vestul n-avea de ce să se simtă jenat că intervine unde i se dăduse acces. Gorbacioviştii români trebuiau să se bizuie în principal pe forţele proprii, pe dârzenie dar şi pe mlădiere, pe francheţe dar şi pe viclenie, pe resturile de simpatie de masă pentru vechiul regim (cu care în subsidiar îi plăcea să fie confundat) şi pe capitalul câştigat prin radicalitatea anticeauşistă, pe demagogie dar şi pe demascarea opoziţiei. În aceste condiţii ce platformă puteau să emită Frontul şi liderii săi? Ei trebuiau să se strecoare şerpeşte printre obstacole, să procedeze conform dictonului „văzând şi făcând“, schimbând adică tacticile de la o zi la alta, adaptându-se cameleonic neprevăzutului, făcând concesii, renunţând la câte ceva ca să câştige sau măcar să păstreze teren. Ei nu mai puteau miza nici pe socialism — singuri dezlănţuiseră stihiile împotriva lui — dar nu-şi puteau permite nici luxul de a se recomanda dintr-odată capitalişti, burghezi, partizani ai exploatării. De la socialismul ştiinţific neîntinat (cuvinte al căror ecou mai stăruia în mintea naivilor) la restaurarea capitalismului şi a claselor bogate, e un interval prea mare ca să poată fi străbătut în câteva luni, chiar în câţiva ani. Acesta a fost handicapul

principal al feseniştilor, deveniţi pesederişti şi pesedişti; timp de cincisprezece ani n-au îndrăznit să pronunţe numele nici unuia dintre cele două sisteme opuse, pentru care cineva angajat serios la guvernare trebuia să opteze neapărat. Salvarea au fost NATO şi Uniunea Europeană; în disperare de cauză, le-au transformat pe acestea în idealuri supreme ale României. Intrarea în Europa, cel mai stupid slogan la care au recurs vreodată politicienii dintr-o ţară europeană, a devenit perdeaua de fum în dosul căreia s-a putut ascunde ani de zile un partid fără ideologie, fără doctrină şi fără program, incapabil să ofere poporului o perspectivă clară nici pentru un deceniu, darămite pentru o epocă.

La un moment dat, cum era de aşteptat, populaţia s-a săturat de acest mers pe trei cărări, semănând cu ebrietatea, şi a optat pentru opoziţia de sorginte vestică, alcătuită din resturi precare ale vechilor partide naţionale. S-a adeverit zicala că într-o democraţie pluralistă cei noi sunt întotdeauna mai răi decât cei vechi, mai avizi de câştig, mai lacomi, mai lipsiţi de scrupule, mai dezinteresaţi de nevoile generale şi mai puşi pe căpătuială personală. Singurul avantaj public al aducerii dreptei la putere a fost devoalarea ţelurilor „istorice" — redobândirea privilegiilor de clasă, un *restitutio in integrum sui-generis*, inclusiv prin fals şi uz de fals. N-au făcut purici mulţi, s-au compromis, au pierdut puterea şi o parte au intrat în decrepitudine. De-atunci, soarta poporului român s-a conturat definitiv: să suporte înlocuirea periodică a celor compromişi prin corupţie şi ineficienţă cu alţii, nerăbdători să-şi umple buzunarele golite în răstimpul cât au privit cu jind rivalii punând osânză.

Prin urmare, ne aflam atunci, la sfârşitul lui decembrie şi începutul lui ianuarie, într-un vacuum instituţional general. Aproape toată lumea provenea dintr-o structură desfiinţată, marcată apăsat de amprenta ceauşismului. Adjectivul respectiv devenise ocară infamantă. Pe la cozi, dacă aspectul sau manierele cuiva displăceau, i se aplica epitetul, reducând omul la tăcere sau punându-l pe fugă. Nu servea doar ca blam la adresa unui fost atom al organismelor aneantizate, ci şi ca mijloc de stigmatizare a

tuturor indezirabililor — cunoscuţi sau nu — de scoatere din circulaţie a mutrelor antipatice.

Pe acest refren s-au declanşat teroarea şi valul urii românilor contra românilor. Putem presupune că oamenii acumulaseră aversiune împotriva lui Ceauşescu şi, după dispariţia lui, neavând asupra cui s-o reverse, o împroşcau între ei. Dar, probabil, a fost mai mult decât atât şi mai încâlcit: vechi invidii ieşite brusc şi violent din inconştient, frustrări tăinuite, fără cauze precise, şi de aceea puse pe seama cui se nimerea. Şi-o fi spus cuvântul şi egalitarismul, greu suportat de unii, transformat în idiosincrazie faţă de oricine le furase presupuse drepturi naturale, privilegiul superiorităţii, aura elitismului, plăcerea de a strivi fiinţele umile (protejate de stat). Cred că a existat şi o ură împotriva celor înveşmântaţi în toga autorităţii ce nu deriva din proprietate şi bogăţie individuală, adică din atribute moştenite ori dobândite pe viaţă, ci din convenţii politice, a căror valabilitate unii n-o recunoşteau în forul intim. A fi obligat să te supui cuiva, doar pentru că acela a fost cândva muncitor, are dosar de cadre „curat“, deţine o vechime mare în partid ş.a.m.d. poate fi într-adevăr stresant, eclipsându-ţi lumina zilei. Şi câte surse de ură tăinuită, înăbuşită, devenită patologică, nu există într-o lume în care fiecare e convins că la o concurenţă deschisă i-ar surclasa pe cei care dispun de puterea de a-i domina! Anumiţi psihologi malefici trebuie să fi studiat modul de pompare a urii din lăcaşurile subconştientului, ca pe un sânge negru, lipsit de oxigen, gangrenat în nemişcarea venelor ascunse. Un individ bărbos, iţit la televizor din primele clipe în spatele „carismaticilor“, devenit apoi el însuşi din om al străzii, sau şi mai rău, al subsolurilor insalubre, misterios nr. 3 sau nr. 4 al „revoluţiei“, declara cu o voce peltică, de puşti întârziat, vicios şi cinic, trecut prin toate perversiunile vârstelor critice, că principiul iniţial de guvernare al „revoluţionarilor“ a fost stârnirea fricii. Ca să poţi conduce nestingherit, clefăia prin barba cultivată ca unic semn al virilităţii (ipochimenul se lăuda în gura mare că a trăit toată viaţa între bornele metafizicii şi clitorisului) trebuie să bagi frica în oasele tuturor. Adică să declanşezi teroarea, asasinatul, crima de masă, din care ies, năuce, însetate

şi insaţiabile, fiarele urii. Ce altceva a fost ploaia de gloanţe abătută în după-amiaza lui 22 decembrie, la câteva ore după încarcerarea secretă a lui Ceauşescu, asupra Pieţei Palatului? Mi-a povestit un muncitor din cei aduşi de dimineaţă cu rândul, din fabrici, precum copiii de grădiniţă, şi care din prostie, spunea el, întârziase în piaţă, cum a văzut roiurile de gloanţe şuierând la o jumătate de metru peste capete, înfigându-se apoi în pereţii clădirii de unde ieşiseră carismaticii ca să primească botezul mulţimii. El n-a crezut că o să scape cu viaţă dar, inspirat de instinctul de conservare, şi-a scos fularul roşu de la gât şi l-a legat la braţ, strigând cât îl ţineau plămânii: „Sunt rănit. Faceţi loc, sunt rănit". A reuşit să iasă din piaţă şi, pus la adăpost, a aşteptat să vadă răniţii adevăraţi. Sau morţii. A râs de unul singur: „Ai dracului, buni ţintaşi! a murmurat. Cum au reuşit să nu se atingă nici de un fir de păr din capul oamenilor? Şi mai ales al celor de pe terasa CC?"

Acesta a fost semnalul dezlănţuirii terorii. În continuare, ochitorii nu s-au mai jucat cu gloanţele. Le-au băgat cu duiumul în trupurile bucureştenilor. Rolul principal a revenit de-acum dispeceratului care încrucişa detaşamentele militare ca să se poată secera reciproc. Încredinţa „misiuni" unor ofiţeri superiori pentru a fi luaţi în vizor din faţă, în plin, şi-i chema pe năucii străzii să vie să apere revoluţia ici-colo, unde avea loc uşor, confortabil, căsăpeala. Şi atunci, în timp ce se producea masacrul, şi apoi, ani de zile, când venea vorba despre aceste crime, „carismaticii" se grăbeau să se dea drept pildă. „Şi pe noi, şi pe noi era să ne omoare! Uite aşa ne-au trecut gloanţele pe la ureche… dacă nu ne aruncam la pământ eram morţi."

Frica se răspândea în oraş ca o molimă! Se extindea în cercuri concentrice, cuprinzând străzile, blocurile bombardate de tancuri, cartierele. Trecătorii se trezeau în faţa pichetelor ce puricau actele de identitate, aşteptând să li se spună dacă mai prezintă încredere ori nu, sau se trezeau deodată fugăriţi, prinşi într-un unghi mort şi ţintuiţi cu ţeava puştii, auzind în jur: „E terorist! L-am văzut eu! Banditul!" Îl luau în primire „voluntarii" şi dispăreau cu el, lăsând în urmă valul dubiului cuprinzându-i pe cetăţeni, strecurându-le fiori reci prin şira spinării: „Dar dacă şi pe mine or să mă

hăituiască aşa?“ La cozi la Alimentara se puteau auzi voci răguşite, ameninţătoare, încărcate de patimă, amplificate apoi de corul furios: „Ceauşistule! Uitaţi, ceauşistul! Prindeţi-l!“

A urmat destituirea. Un inginer din Braşov mi-a spus că muncitorii din uzina unde lucrase 30 de ani parcă mâncaseră verde de Paris, şoricioaică. Se uitau la el ca antropofagii, gata să-l arunce în cazanul cu ciorbă comună. Cineva le băgase în cap că el, directorul, şi celelalte cadre de conducere au stat în calea fericirii lor, le-au supt snaga, i-au asuprit. Erau oamenii lui Ceauşescu — duşmanul de moarte al muncitorimii. Pe directorul general şi pe adjuncţi i-au gonit, punând în schimb indivizi buni de gură, el şi-a cerut pensionarea. Acesta a fost tratamentul aplicat managerilor de bază ai economiei, directori, specialişti, şefi de instituţii — până la echipele de conducere ministeriale.

De-a lungul anilor care au urmat, ori de câte ori am avut de-a face cu muncitori de fabrică — acum şomeri, chemaţi în calitate de meseriaşi ambulanţi — i-am adus cu binişorul la zilele din decembrie ’89 şi i-am rugat să-mi spună cum au ajuns ei să scandeze pe străzi, în deplină ordine (ca la 23 August) „Jos comunismul!“ Şi apoi să-şi alunge şefii cu care munciseră cot la cot zeci de ani. N-am auzit din gura lor o singură frază cu noimă. Decât bâiguieli confuze şi exclamaţii de regret. „Păi ce, noi am ştiut?“ „Am crezut c-o să fie mai bine!“ „Dar cine v-a mobilizat, v-a organizat şi v-a condus pe străzi, spunându-vă ce lozinci să strigaţi?“ „Cine? Dracu! Secretarul de partid! Ăia de la sindicate. Cei ce ne încolonaseră şi merseseră în fruntea noastră şi înainte.“ „Şi pe ei cine îi instruia şi-i dirija din umbră?“ „Ăia care au fost. Dracu să-i pieptene!“ Şi începeau să ofteze şi să înjure. Dacă ar fi bănuit ei unde se va ajunge… „Dar voi duceaţi dorul patronilor? Speraţi că la patroni o să găsiţi fericirea? Nu ştiaţi traiul la patron?“ Nu mai ziceau nimic. Puneau bărbia în piept sau trăgeau din ţigară şi se aplecau să schimbe ţeava de la baie sau să spargă peretele ca să scoată un fir ros. Şi până la sfârşit rămâneau muţi. Strângeau sculele, luau banii şi plecau înnegura ţi. Halal clasă conducătoare! Jos pălăria! Cu asemenea susţinători morali, sponsori politici, adevărată temelie

socială de granit, merita să se ducă dracului toată şandramaua. Şi-au dat singuri foc la valiză, cum se spune, şi nici acum nu s-au dezmeticit. Încă nu ştiu exact pe ce lume trăiesc!

În cazul că asupra managerilor „ceauşişti“ nu-şi făcea efectul iperita urii muncitoreşti — unii dintre aceştia îşi cunoşteau marfa, nu dădeau doi bani pe opinia proletară — se aplica sentinţa Frontului. Cei mai mulţi au fost înghesuiţi cu anasâna în corpul pensionarilor, indiferent de vârstă, chiar cu 10-15-20 de ani înainte de scadenţa legală. Aşa s-a ajuns la efectivul aberant de patru-cinci milioane de consumatori ai bugetului asigurărilor sociale, în timp ce forţa de muncă activă scădea neîncetat, ajungând tot la atât. Apoi guvernanţii n-au mai făcut decât să asmută cele două tabere una împotriva alteia. „Vedeţi, le spuneau salariaţilor, de ce o duceţi greu? Fiindcă îi purtaţi pe ăştia în cârcă. Suportaţi consecinţele paternalismului comunist. Din sudoarea voastră hrăniţi atâtea guri de paraziţi bătrâni.“ Iar pensionarilor: „De unde fonduri, dacă uzinele nu mai varsă nimic la asigurări? Vă dăm aşa, de la noi, din rezervele guvernului“. Atât nivelul salariilor, cât şi al pensiilor au fost reduse, în ceaţa inflaţiei, de 10 ori. De această tragică realitate îşi dau seama şi unii şi alţii, sub revelaţia subită a „leului greu“ — adică leul dinainte de ’89. Toţi se uită lung la cifre. „Cum am ajuns eu, domnule, să primesc o pensie de 250 de lei? Păi în ’89 aveam 2 500.“ Un şofer cu regim special, de 12 ore pe zi, mi-a spus: „Am acum salariu 850 de lei. Exact ca acum 30 de ani, când am intrat ucenic“.

După teroarea gloanţelor şi a spiritelor inflamate, a urmat teroarea concedierilor, a nesiguranţei zilei de mâine — şi apoi teroarea generală a sărăciei. Fireşte, pentru românii care trăiesc din muncă cinstită. Pentru politicienii corupţi, oamenii de afaceri crapuloşi şi speculanţii venali ai conjuncturilor, România a devenit raiul pe pământ.

Un orizont îndepărtat

Printre alarme false (că s-au otrăvit fântânile, că Ceauşescu a pornit spre Capitală în fruntea unor fundamentalişti fanatici, că nu ştiu ce escadrile chemate de dictator vor bombarda Bucureştii) şi apeluri ipocrite, menite să învălmăşească mulţimile şi să le expună gloanţelor, printre cadavre de oameni nevinovaţi culeşi de pe trotuare şi din blocuri făcute ferfeniţă în lupta cu fantomele, a venit Crăciunul. Un Crăciun tulbure, minat de provizorat, asurzit de torentul minciunilor televizate. Fără brad, fără jucării, fără colinde, fără mesele tradiţionale, fără reculegere şi prietenie. Doar cu surpriza macabră a procesului de la Târgovişte şi cu sumbrul comunicat al execuţiei. Toată suflarea românească, anunţată dinainte, şi-a lipit ochii de televizor. „În sfârşit“, fugarul fusese prins. Se părea că de foarte curând, chiar în ziua aceea. Un clişeu mai vechi, surprinzând manevrele executate pentru „protejarea“ captivului, devenise momentul descinderii prinsului dintr-un TAB. Hărţuit, cu o căciulă prea largă, dezorientat, abia ţinându-se pe picioare.

În încăperea procesului au apărut doi bătrâni spectrali, cu feţele emaciate şi ochii mistuiţi de un foc înăbuşit. Ascultau cu o curiozitate stinsă, dezinteresată, acuzaţiile fără cea mai vagă urmă de verosimilitate juridică — şi tăceau. Că au omorât 60000 de timişoreni, că au subminat economia naţională, că au peşterile lui Ali Baba burduşite cu miliarde de dolari furaţi din avuţia poporului. Dacă n-ar fi fost atât de bolnav, Ceauşescu ar fi râs cavernos, cum obişnuia la auzul enormităţilor nătânge.

De la bun început mi-a sărit în ochi discrepanţa dintre acuzat şi acuzatori şi un timp am crezut că aceasta vine din slăbiciunea senectuţii primului şi din vitalitatea stridentă, zdrobitor de insensibilă, a celorlalţi. Dar nu era aceasta: Ceauşescu distona printr-o ţinută net superioară, moral şi civic, faţă de călăii săi. Procurorii, avocaţii, judecătorii — nediferenţiaţi în gaşca aceea animată de un singur ţel — îşi pierduseră linia sobră a profesionalităţii, demnitatea intelectuală (nu mai spun, imparţialitatea caracteristică actului de drept) şi, în ultimă instanţă, urbanismul elementar al slujbaşilor publici. Se dădeau în stampă, ca mitocanii de rând, scoţând la iveală o educaţie de mahala. Se adresau fostului şef de stat, de la tribuna improvizată, şi ea desacralizată, a justiţiei, cu „mă“, cu „bă“, cu „tu“, în fiecare frază introducând sarcasme grosiere, replici încărcate de duşmănie ostentativă, ca şi când ar fi fost nu arbitri, ci reclamanţi sufocaţi de cea mai violentă subiectivitate. Soţia lui Ceauşescu, şfichiuită de verva trivială a magistraţilor, făcută analfabetă, alienată mintal şi nu mai ştiu ce, dădea să răspundă, dar Ceauşescu, perfect conştient de exigenţele momentului, o tempera cu un gest tandru, strângându-i pumnul crispat într-al lui. N.C. n-a răspuns cu aceeaşi monedă, n-a dat replici pe măsura tratamentului agresiv şi ofensator la care îl supunea acea justiţie de adunătură. Din atitudinea lui reieşea că nici nu-i aude, sau că nu le reţine ignominiile. Le-a contestat însă dreptul de a-l judeca, evidenţiindu-le neconstituţionalitatea, şi a declarat fără emfază că nu intră în joc, mulţumindu-se să privească mascarada de pe margine. A cerut convocarea Marii Adunări Naţionale, singura în măsură să-l supună anchetei (n-avea de unde să ştie că cineva o dizolvase pe baza unei hârtii citite la televizor), promiţând că în faţa forului legal constituit va răspunde la toate întrebările.

Fireşte, abţinerea de a vorbi nu a fost în întregime inspirată. Când şi-a dat seama că va fi omorât imediat după ieşirea din sala imundă, trebuia să folosească dreptul la ultimul cuvânt pentru a face depoziţii complete despre complot. Şi, mai ales, pentru a dezvălui ce ştia, atât cât ştia, despre personajele vândute, ca şi despre forţele străine implicate. A văduvit opinia publică de explicaţii şi mărturisiri preţioase, şi mă gândesc acum că, poate,

dinadins inspiratorii (şi consilierii psihanalişti) ai farsei, au cerut să se apese pe pedala abjecţiei — ca să-l oblige pe N.C. să intre în grevă, să tacă şi să coboare în mormânt cu tainele mârşăviilor surprinse, de natură să-i stigmatizeze în veci pe autori.

Acesta a fost darul oferit de Crăciun poporului român de matadorii „salvării naţionale“. Sub atari auspicii a început noua istorie a ţării, marcată de înscenări şi minciuni.

Apoi ni s-a oferit, chiar de Anul Nou, a doua porţie a ororii. Imaginea execuţiei — sau a postexecuţiei — cu trupul preşedintelui prăbuşit în genunchi şi frânt pe spate, şi cu soţia lui întinsă la pământ, având capul răsucit într-o baltă de sânge. Tabloul acesta a fost reluat de zeci de ori, pe fondul unor voci care ba susţineau că a tras plutonul, mândru şi fericit de a răzbuna poporul, ba că un viteaz n-a mai avut răbdare şi şi-a descărcat puşca, nemaiaşteptând plutonul, în capetele celor doi. Mai târziu s-a dat un supliment. Nişte ostaşi îi legau, şi Elena implora: „Măi băieţi, îmi rupeţi mâna“, amândoi protestând împotriva intenţiei de a-i scoate şi omorî separat: „Nu, nu! Împreună!“ Niciodată nu s-a convenit să se difuzeze secvenţa dinaintea răpunerii, când N.C., aşa cum susţin cei ce au fost de faţă, a început să cânte „Internaţionala“.

Nu mai avusesem ocazia să văd pe peliculă cinematografică, sau în poză, momentul autentic al execuţiei unui şef de stat — parcă mi-a rămas în memorie ceva fulgurant de la împuşcarea lui Ion Antonescu, dar sunt tentat să cred că era film de ficţiune. Îmi închipuiam însă că scena trebuie să aibă neapărat oarecare solemnitate, cerută şi de actul morţii în sine, act transcendental sacru, ca şi de rangul lumesc al celui căruia i se ia viaţa. În cazul nostru, împrejurarea n-a fost marcată decât de o notă terifiantă, traumatizantă şi pentru sangvinii autentici. Ca într-un asasinat infracţional de duzină, sau în cruzimile bandelor mercenare, anarhiste, nu la îndeplinirea unei severe datorii de către militari sub drapel.

Zile în şir nu mi-am revenit din stupoare, şi nici din infuzia aceea năpraznică de macabru. De Anul Nou, sufleteşte m-am îmbolnăvit. Îl cunoşteam pe N.C. de trei decenii şi jumătate, din vara lui ’56 când mă

chemase să-mi încredinţeze conducerea *Scânteii Tineretului*. Îl văzusem în infinite ipostaze şi aveam pretenţia că pot aprecia, cu aproximaţie, dozajul de bun şi rău din structura personalităţii sale. Multe trăsături de caracter şi efecte ale educaţiei precare îmi displăcuseră, mă iritase impulsivitatea lui necontrolată, iar în ultimul deceniu mă demoralizaseră şi scandalizaseră propensiunea spre autoritarism, spre dictat, dispreţul arogant faţă de părerile altora şi, în primul rând, ale colaboratorilor. Dar nimeni nu m-ar fi putut convinge că acest om nu şi-a iubit ţara, că nu şi-a dăruit ultimul strop de energie pentru ceea ce socotea a fi viitorul ei de demnitate şi prosperitate. A fost un fanatic al suveranităţii României — lecţia supremă desprinsă de el din vicisitudinile istoriei naţionale, din destinul tragic şi din înţelepciunea domnitorilor. Mult timp a reprezentat România în lume onorabil. Dacă ar fi fost să exprim în fracţiuni matematice dozajul de bine şi rău la care m-am referit, şi pe care ar trebui să-l ia în considerare istoria, aş fi spus, ca Hu Iao Bang despre Mao Tze Dun — „Jumătate, jumătate".

Cum să fie împuşcat ca un câine, lângă un zid de cazarmă, şi arătat aşa, răsturnat pe spate într-o involuntară poziţie indecentă de leş, poporului pe care l-a păstorit un sfert de secol? I-au urmat conducători politici mult mai nevolnici şi mai răi, vinovaţi în primul rând de un cinic dezinteres faţă de soarta poporului, sub ochii cărora s-a năruit şi s-a jefuit tot ce au făurit românii cu mâinile lor timp de o jumătate de secol. S-a pus problema judecării şi condamnării lor la moarte? N.C. a murit pentru că a rănit orgoliile unor vanitoşi, a lezat trufia imperiului rusesc şi a împiedicat uneltele acestuia să-i facă jocul în România.

În noaptea aceea copiii mei au ajuns acasă târziu, cu puţin înainte de ora 24, de prima bătaie a orologiului într-un deceniu nou, care avea să aducă atâta decepţie şi amărăciune celor de jos. Am ciocnit un pahar şi parcă n-am îndrăznit să ne urăm nimic. Eram trist de moarte şi o neagră premoniţie mă îneca. Ajunsesem şi eu un biet şomer. Îmi încununam 40 de ani de muncă prin izolare, prin sentimentul pustiitor al inutilităţii, cu cenuşa deşertăciunii ajunsă la gură. Ratam frisonul cosmic al trecerii pe graniţa arată dintre segmentele eternităţii. Şi de o parte şi de alta, timpul vegeta

maculat. Cel nou îşi arăta plăgile, într-o halucinaţie de coşmar. În rest, ce să mai vorbim: aveam mortul în casă. Şi în suflet.

Zilele acelea m-a sunat cineva de la Academie, un profesor de jurnă, ofiţer de serviciu. Îmi cerea permisiunea să-mi citească o telegramă a colectivului didactic adresată Frontului. „V-a cerut-o cineva?“ Da, li se ceruse. Îndrugau acolo frazele de rutină. Îşi exprimau solidaritatea, se angajau… Am întrebat ce rost are, doar nu-şi închipuiau că Academia de partid avea să supravieţuiască partidului. Aşa e, a convenit profesorul, dar ei trebuiau să lucreze undeva, în învăţământul de stat sau în vreo şcoală nouă de management. Apoi am comunicat cu Academia zilnic şi, în aceeaşi măsură, cu un comandament militar instalat în clădire, cu şeful acestuia, un colonel. Ofiţerul s-a interesat de securitatea mea şi a avansat o propunere uluitoare: să mă mut cu familia la Academie, punându-mă sub protecţia unităţii militare. I-am mulţumit, asigurându-l că deocamdată nu e nevoie. I-am uitat numele, dar mult timp m-am gândit la iniţiativa, şi mai ales la orientarea lui. Om integru, român adevărat, caracter inflexibil. Fără îndoială, nu-i raportase demersul lui generalului Militaru şi celorlalte căpetenii ale Frontului. De altfel, probabil că nici acolo nu se luaseră încă deciziile finale cu privire la soarta mea şi a colegilor din CPEx.

Tocmai atunci s-a mutat, la parterul gol al clădirii unde locuiam, primul-ministru, Petre Roman. Aceasta era o garanţie în plus pentru securitatea mea? Sau invers? M-a mirat că în marea învălmăşeală, sub presiunea evenimentelor tulburi, preşedintele guvernului provizoriu găsea timp să-şi caute locuinţă nouă. S-a făcut curat, s-a adus mobilă. Tocmai arsesem acolo, într-o chiuvetă de serviciu, un maldăr de fotografii găsite prin mapele vechi, în timp ce făceam curat. Majoritatea erau banale, instantanee de rutină luate de fotoreporterii Agerpres-ului cu prilejul unor manifestări oficiale oarecari, trimise din reflex pe vremea când coordonam presa. Dar cred că unele ar fi prezentat, totuşi, interes, conţinând scene inedite cu lideri străini, chiar cu N.C. în ipostaze mai puţin cunoscute: făcând sport, cântând la reuniuni restrânse, ieşind din tipic. Era efectul sentimentului de zădărnicie care începuse să mă domine, poate şi bănuiala

că ochi străini vor dori să scormonească prin trecutul şi amintirile mele. Chiar şi Alexandra, care mă ajuta să transform trecutul în scrum, şovăia cu câte un clişeu în mână. „Pe asta de ce o arzi? E frumoasă.“ Cu premierul „vecin de bloc“ nu m-am întâlnit, însă Alexandra a intrat în vorbă cu soţia sa, dându-şi pe faţă, fireşte, îngrijorarea. După o asemenea întrevedere a venit într-o zi mai liniştită. Aflase că se preconizează scoaterea mea la pensie şi respectarea unei existenţe în afara politicii. Chiar aşa se preconiza în momentul acela? Sau nu era decât un gest convenţional? Nu mai aveam într-adevăr nevoie de nici o îndeletnicire publică, de nici un loc de muncă, venise timpul să mă consacru altor scopuri.

Pe 11 ianuarie m-am dus să închei socotelile, scriptic, şi cu Academia. Am convocat vechiul colectiv de conducere şi am stat puţin la taifas, degajaţi. Profesorul Ion Zară, secretarul Academiei, a adus ultimele acte ce se mai cereau semnate. Îmi plăcuse acest dascăl tânăr, onest, obiectiv, plin de râvnă intelectuală. În timp ce alţii vegetau în mlaştina rutinei, din el radia o puternică voinţă de autoperfecţionare. Introdusesem la un moment dat sinteza de reuniuni (a Biroului Executiv şi a adunărilor generale ale Academiei) şi îl însărcinasem cu întocmirea ei. Nu era uşor să concentrezi numeroasele decizii în câteva linii de forţă ale evoluţiei procesului de învăţământ şi cercetării ştiinţifice. Dar i-au trebuit numai câteva exerciţii ca să deprindă tehnica şi, mai ales, spiritul ideatic integrator. Mă bucuram împreună cu el când pleca din cabinetul meu cu aceste sinteze aprobate, dovedind o capacitate tot mai lejeră de a defini conceptele noi de ordin didactic, teoretic şi metodologic.

Câţiva profesori sperau să poată obţine păstrarea complexului pentru o şcoală de management, valorificând în acest scop preparativele făcute de noi şi duse destul de departe. Apărea însă un pericol. În acele zile se năşteau, ca ciupercile după ploaie, tot felul de partide, şi acestea cereau guvernului spaţiu locativ. La Academie se prezentase Ilie Verdeţ, în calitate de preşedinte al Partidului Socialist al Muncii (nu ştiu dacă se numea atunci aşa, nici dacă fusese oficializat ca atare, proiectul era însă închegat) pentru a revendica, sub forma unui testimoniu îndreptăţit de trecutul lui, clădirea

construită de partidul comunist. Profesorilor li se părea că instalarea lui Verdeţ acolo, chiar şi numai într-o aripă, poate atrage şi unele dezavantaje. Mi s-a părut prematură deschiderea concurenţei dintre profesori şi Verdeţ. Destinaţia viitoare a complexului era de competenţa guvernului. I-am sfătuit să facă intervenţiile de rigoare, nelăsând să prevaleze nici simpatia, nici antipatia faţă de PSM. Până la urmă n-au câştigat nici unii nici alţii, guvernul preferând să cedeze clădirea Politehnicii (şi-o fi spus cuvântul şi faptul că numeroşi lideri fesenişti erau de profesie ingineri).

Ne-am luat adio şi ne-am despărţit emoţionaţi, uitând cât ne războisem unii cu alţii pentru un scop efemer, pentru un progres himeric. Ar fi putut să-mi râdă în faţă, amintindu-şi de pretenţiile mele utopice, dar n-au făcut-o, fiindcă tot trecutul nostru devenise acum un orizont îndepărtat şi evanescent.

Autodizolvarea comunismului

Am stat şi m-am gândit la nefirescul atitudinii celor ce în mod normal ar fi trebuit consideraţi teoreticieni ai comunismului — profesorii de marxism — şi care acum se pregăteau să se reprofileze. Nu numai că nu-i vedeam revoltaţi sau măcar contrariaţi că, peste noapte, cineva desfiinţase partidul (fără să fie nimeni consultat, fără o motivaţie cât de cât serioasă, fără sentinţă juridică de neconstituţionalitate, sau mă rog, un oarecare proces legal), dar păreau că nu le pasă nici că au fost lipsiţi de institut, de catedre, de specialitatea predată. Încercasem să provoc o discuţie. „Domnule, am spus, dacă prin cine ştie ce suceală istorică, ar fi venit la putere maniştii, brătienii ori vreun alt partid de dreapta şi ar fi interzis partidului comunist dreptul la existenţă, n-aş fi zic nici pâs. Aş fi găsit faptul în logica luptei de clasă sau a răzbunării politice. Nici chiar dacă ne-ar fi băgat la puşcărie pe noi, fruntaşii comunişti, sau pe voi, teoreticienii doctrinei, nu m-ar fi mirat. Dar această decizie a luat-o, de capul lui sau sfătuindu-se cu câţiva comilitoni, un comunist notoriu, dedicat din fragedă tinereţe acestei cauze, fost fruntaş al partidului până mai ieri. Nu vi se pare aberant?“ Teoreticienii comunismului au râs mânzeşte. Da, vedeau partea ciudată a situaţiei, dar ei o taxau mai degrabă amuzantă decât aberantă. Râsul lor, fără sonor, fără ilaritate, părea o mască de carton. Ce-o fi cu ei, mă gândeam, li s-a făcut frică de groparul formaţiunii politice căreia i-au aparţinut, şi al propriilor cariere? Sau puţin le pasă de toate acestea, renunţă la ele fără nici un efort, le-au şi uitat? Iar acum, gândurile le sunt îndreptate în alte direcţii, forează febril noi posibilităţi, noi şanse?

Adevărul este că gigantul de patru milioane de membri a primit sentinţa de condamnare — şi execuţia — în cea mai deplină linişte. Nu s-a exprimat de nicăieri nici cel mai timid protest. Partidul avea un Secretariat, un Birou permanent, un Comitet Politic Executiv, un Comitet Central. Nicio reacţie, niciun semn de viaţă. Paralizie generală, mutism, inerţie. Nici măcar vreo organizaţie judeţeană mai neconformistă, mai ţâfnoasă n-a ieşit din rând, nu s-a zburlit, n-a făcut contestaţie. Un asemenea mamut să plece capul sub secure, ca o mârţoagă jigărită? Ca o sperietoare de ciori? Din cei patru milioane de membri, între care cel puţin câteva sute de mii erau „unul şi unul", oameni de ispravă, creiere ascuţite, personalităţi de prima mână, nu s-a găsit o singură coloană vertebrală dreaptă? O singură voce care să ceară, dacă nu altceva, măcar respectarea legalităţii — într-o ţară în care, după cum se vedea, oricine avea acum dreptul să-şi fondeze partid! O turmă de oi, gonită de un dulău lăţos care cândva pretindea că o apără de lupi — asta fusese Partidul Comunist Român compus din patru milioane de membri? Un partid ce căpătase în lume renumele de nesupus, de trufaş, de temerar, apărându-şi autonomia, libertatea de a gândi cu capul propriu, personalitatea — cu orice preţ? Se înfricoşase în asemenea măsură de omul care citise hârtiuţa, mâzgălită de el însuşi, la televizor, indiferent cine i-o dictase, uitând şi de nesupunere şi de trufie, şi de demnitate? Asta a fost? Pe ce mizase omul acela când îşi asumase nemaipomenita insolenţă de a face una cu pământul patru miloane de oameni, din care câteva sute de mii infinit mai solizi decât el pe toate planurile? Pe faptul că în spatele sentinţei se afla Gorbaciov, URSS — cu puzderia de infanterişti şi spioni strecuraţi înainte în ţară, şi agenţi ai KGB-ului infiltraţi în instituţiile de bază ale României, inclusiv în forţele armate şi în securitatea de stat (care patrulau acum pe străzi pentru a asigura protecţia respectivului şi a comilitonilor lui)?

Nu aş da acest gir de putere celor care au desfiinţat Partidul Comunist. Nu ei au dizolvat partidul, să ne înţelegem! Partidul s-a autodizolvat. Şi, de acest crah penibil, ruşinos, se face vinovat înaintea comunismului românesc, Nicolae Ceauşescu însuşi. Aceasta este culpa lui, nu bazaconiile

care i s-au pus în cârcă: subminarea economiei, uciderea a 60000 de timişoreni, îmbogăţirea pe spinarea poporului. Partidul n-a putut vorbi în clipa fatală, n-a putut protesta, nu s-a putut opune, fiindcă după fuga lui Ceauşescu n-a mai avut nici un purtător de cuvânt, nici un cap responsabil activ, nici un fruntaş veritabil care să preia cârma şi să facă să navigheze corabia pe furtună. PCR nu avusese decât un singur lider, un singur patron, un singur stăpân. Şi când acesta şi-a luat tălpăşiţa, a rămas ca un sat fără câini. Sub masca falei, a forţei şi grandorii, Nicolae Ceauşescu distrusese încet-încet partidul, transformându-l într-o fantoşe. Îi luase vigoarea şi mobilitatea, îmbolnăvindu-l de o obezitate monstruoasă, îi răpise reactivitatea normală a sistemului nervos, şi până la urmă, voinţa, obligându-l să-l aclame toată ziua pe el, să-şi dea adeziunea necondiţionată la orice fleac emanat de gândirea lui mediocrizată. Îi interzisese să aibă opinii critice, să gândească liber, să-şi exprime discernământul politic, să manifeste iniţiativă şi să formuleze concluzii, să apere raţionalitatea, ca valoare supremă, împotriva oricui i-ar fi adus atingere, inclusiv a sa, a lui N.C.

Uriaşa greşeală pe care a făcut-o cu acest partid s-a repercutat în primul rând asupra sa, a călăuzei rătăcite. Când a fost la ananghie, n-a mai avut la cine să apeleze. Dacă examinăm lucrurile atent, constatăm că N.C. nici nu s-a mai adresat în săptămâna aceea fatală, dinainte de Crăciun, partidului, aşa cum nu s-a mai adresat CPEx-ului în urma testului deprimant încercat în ziua de duminică. S-a rezumat să comunice, prin teleconferinţe, cu nucleele aparatului judeţean, într-o manieră neconcludentă, strict formală. Poate că în sinea lui ştia că în masa partidului nu mai are audienţă, aşa cum văzuse că nu mai are nici în majoritatea instanţei de conducere. Iar vineri, 22, a fugit aiurea în tramvai. Unde să te mai duci, într-o ţară comunistă căreia i-ai frânt coloana vertebrală ideologică, politică şi organizatorică? Cei patru milioane de comunişti cu carnet roşu în buzunare s-au dezis de N.C. nu fiindcă ar fi fost pătrunşi de cine ştie ce sentiment de culpabilitate, că le-ar fi fost frică să se solidarizeze cu el, să facă zid în jurul lui, ci pentru că se săturaseră de tutela sa, de pălăvrăgeala sa demagogică, şi au vrut să scape

de el. Fireşte, nu în maniera în care s-au grăbit s-o facă foştii lui „copii de suflet“ deveniţi călăi fioroşi. S-a fluturat supoziţia parşivă — inspirată din cercurile care l-au asasinat pe N.C. — că dacă nu era împuşcat la Târgovişte de pluton (să-i zicem aşa în mod convenţional) ar fi fost linşat de populaţie. Îmi permit să resping această scorneală. Cine l-ar fi linşat? Cei două sau trei sute de mii de muncitori aduşi în ordine deplină în faţa Comitetului Central? Poate dacă ar fi fost beţi morţi, dar fuseseră luaţi de dimineaţă, pe negustate. Oricât de puţin credit de civilizaţie a manierelor aş acorda clasei muncitoare, nu cred că printre meşterii bucureşteni existau lombrozieni care să ia viaţa, fără să şovăie, omului a cărui mână o strângeau prin fabrici cu frenezie. Cine atunci? Oarecari vagabonzi sau copii ai străzii? Doar dacă ar fi fost şi aceştia drogaţi şi împinşi în faţă cu topoarele în mâini. Şi nici atunci. Ei mai mult se dădeau crunţi. Avea fiecare câte un părinte bătrân la care ţinea în taină. Şi un Dumnezeu. Aşa-zisul linşaj public a fost perdeaua de fum în dosul căreia îşi ascundeau propria mârşăvie asasinii de la Târgovişte. Chipurile, ei le făcuseră un bine bătrânului preşedinte şi soţiei sale. Îi scăpaseră de la o nenorocire şi o ruşine şi mai mare.

Prin urmare, să fie clar, PCR s-a autodizolvat! Se îngreţoşase de condiţia lui servilă, de decrepitudinea la care îl adusese dependenţa de un singur om, şi acela aproape senilizat. A folosit momentul propice al fugii secretarului general şi şi-a aruncat cât colo steagurile, pancartele, scriptele şi chiar carnetele. Când s-a citit sentinţa de pe peticul acela de hârtie, la televizor, deja nu mai exista. Mai dăinuia în societate un nume, un spectru, o amintire. Oricine ar mai fi venit atunci să-l trezească la viaţă, ar fi fost zadarnic. Mortul de la groapă nu se mai întoarce! N-a încercat Verdeţ să resusciteze instinctul proletar şi reflexul de stânga? Ce-a obţinut? După câţiva ani, acel rudiment de partid care mizase, dacă nu pe fostul PCR, pe resturile lui, a sucombat. Sau aproape. Cine mai ştie de el? Ca să refaci un partid muncitoresc după crahul din ’89 trebuia să fii cineva. Ceea ce bietului Verdeţ, altfel suflet cald, om de ispravă, plin de cele mai bune intenţii, nu i se întâmpla.

Noua clasă stăpânitoare

Dar pulverizarea colosului politic are şi altă semnificaţie, mult mai profundă şi grăitoare în ordinea incapacităţii oamenilor de a-şi urma şi onora idealurile. Fireşte, cum am spus, mulţi comunişti români detestau felul în care se conducea acest partid şi deveniseră sceptici că Ceauşescu va mai reuşi vreodată să iasă din derivă. Dar laşitatea cu care şi-au acceptat soarta, hărăzită de un oarecare, în seara de 22 decembrie 1989, vine din lipsa motivaţiei filozofice a apartenenţei politice, din absenţa idealului, din neconcordanţa convingerilor individuale cu deviza înscrisă pe frontispiciul marii formaţiuni de principiu. Mulţi intraseră în partid în virtutea inerţiei, nu a unei credinţe temeinic fundamentate ideologic, alţii din interes, văzând în acesta o trambulină pentru împlinirea ambiţiilor, iar numeroşi oameni de bună calitate, pentru că nu putuseră refuza o invitaţie politicoasă. În ultimii ani ai vieţii, Ceauşescu agita câţiva termeni politici neînţeleşi de opinia publică, folosiţi greşit: „revoluţionar de profesie", „ridicarea continuă a spiritului revoluţionar" etc. Revoluţionarul de profesie era o tâmpenie, e drept neinventată de el, ci de ruşi, având oarecare aplicabilitate în perioada prerevoluţionară, când partidul se bizuia pe aşa-numiţii „tehnici" — un fel de funcţionari ai subversiunii, specializaţi în întinderea şi camuflarea reţelei clandestine. Dar în regimul statului proletar, bazat pe instituţii legale proprii, ce rost ar mai fi avut nişte specialişti în revoluţie? O aiureală. Aşa cum aiureală era teza troţkistă a revoluţiei permanente; aceasta nici măcar nu se referise, la timpul ei, la viitorul îndepărtat al regimului, ci la perioada

postrevoluţionară, când comuniştii ruşi nu aveau voie să se autoliniştească, să se culce pe lauri.

Dar în gândirea lui intimă, N.C. altceva avea în vedere şi nu ştia să exprime ca lumea. Prin hărmălaia uralelor şi a lozincilor scandate în halele fabricilor şi pieţe publice, nu mai distingea sunetul pur, inconfundabil, al marilor convingeri sincere, nedându-şi seama că vorbitorii şi agitatorii joacă un rol, nu exprimă idealuri proprii. De altfel, numai un idiot poate crede că idealurile şi credinţele personale pot fi exprimate prin urlete sau clişee. Dar nu era în stare să înlăture din practica de partid automatismul, zgomotul calp, prefăcătoria, entuziasmul de serviciu. Dacă ar fi avut subtilitatea şi voinţa să o facă, ar fi ieşit la iveală vidul intelectual şi moral al manifestărilor de paradă. Aşa, la adăpostul faţadei politice potemkiniste, a vorbelor mari şi goale, s-au extins, generalizat şi consolidat fariseismul, răceala afectivă, ruptura cu miezul uman al doctrinei, dezinteresul şi nepăsarea faţă de ideal.

Pentru membrii de partid, ca şi pentru masele largi, comunismul a încetat să mai fie un ţel social, un program al purificării societăţii de noxele egoismului materialist, al afirmării omului nu în bătălia brutală, fără reguli şi scrupule, pentru înavuţire, ci în competiţia virtuţilor etice şi culturale, a valorilor autentice, recunoscute de colectivitate şi imortalizate în opere şi împliniri publice. Pentru toţi aceştia, comunismul a devenit o colecţie de formule bombastice fără acoperire. Dar, paralel, şi o îngrădire a libertăţii de parvenire după bunul plac (în afara criteriilor împovărătoare ale principiilor), un insuportabil control public asupra actelor dictate de interese private, pe atunci inavuabile, asupra exerciţiului civic pasibil de a fi exploatat în nume personal.

S-a demonstrat că sistemul comunist nu-i afectează doar pe moşierii şi capitaliştii care au dobândit avere pe spinarea celor de jos; el este dăunător şi indezirabil, în egală măsură, pentru cei dornici să se îmbogăţească de acum încolo. Şi cine nu-şi doreşte să fie bogat? Chiar omul cel mai umil, mai nedotat, mai rămas în urmă. Cu atât mai mult vanitoşii, lacomii, şmecherii. Aceştia fornăiau pe nări, în surdină, ca armăsarii strânşi în

zăbală. „Păi dacă mi-a dat Dumnezeu minte şi putere, şi sunt descurcăreţ, dacă am buchisit prin şcoli şi am arătat că sunt căpos? De ce să trag targa pe uscat în comunism? Să mă mulţumesc cu leafa în raport de unu la cinci?“ Unii ajunseseră directori de fabrici şi se comparau cu managerii capitalişti, întâlniţi prin deplasările lor profesionale, considerându-se profund nedreptăţiţi faţă de aceia, indiferent că erau patroni sau oameni de încredere ai patronului. Aceste comparaţii ajunseseră umilitoare şi deprimante, stârneau regrete, invidii şi gânduri iconoclaste. Se uitau cu jind la avutul pe care îl administrau, şi care nu avea un proprietar identificabil, făcând socoteala ce ar scoate din el dacă le-ar aparţine. Alţii ocupau posturi în ierarhia de partid şi de stat şi aveau o reprezentare mai completă a bogăţiei acumulate de statul abstract, indolent şi iresponsabil pe alocuri. Încercau să se bucure de facilităţile slujbelor şi-şi încropeau (pe ascuns, credeau ei) câte o casă zdravană, dar plebea nu-i scăpa din ochi. Exista şi o lege a controlului averilor ce chiar făcea apel la vigilenţa opiniei publice. Erau repede prinşi, făcuţi de râs şi maziliţi. Comunismul se comporta „dezgustător“ din acest punct de vedere.

Dar şi cei neajunşi prea sus se simţeau stânjeniţi. Vedeau o sută de modalităţi de a suge ceva din marea proprietate etatistă, uşor de subtilizat, şi „nenorocita“ mentalitate monahală a sistemului îi lega la mâini. Comunismul devenise nu numai o corvoadă, cu tot felul de agasante obligaţii publice, ajunsese un obroc sub care clocoteau mari aspiraţii de căpătuială personală, un obstacol în însuşirea bunurilor pământului şi ale lumii, în rularea banilor publici în nume propriu. Se săturaseră mulţi de sloganurile proletare, de invocarea în varii împrejurări a intereselor clasei muncitoare şi ţărănimii, de tutela strivitoare a colectivităţii, de „greţoasa“ cauză comună. Ce treabă aveau ei cu muncitorii şi ţăranii? Ăştia au muncit de când e lumea şi pământul, ce fel de proprietari şi patroni sunt ei? Nu poţi lucra la şaibă şi pretinde că eşti fabricant, nu poţi da cu sapa luându-ţi în acelaşi timp aere de latifundiar. Altceva decât fac, nu ştiu şi nu pot să facă şi cât câştigă le e de ajuns. Această „gloată“ devenise o adevărată pacoste pe

capul oamenilor întreprinzători, o fatalitate în calea „progresului“ individual, a valorificării calităţilor personale.

În zare (de fapt în forul interior al fiecăruia) se profila conturul unui nou ideal. Nici nu-l numeau deocamdată pricopsire, căpătuială, înavuţire, îi dădeau o titulatură simbolic-filozofică. Îl numeau libertate. Libertatea individului — în ton cu tema fundamentală a propagandei occidentale. Să se termine cu îngrădirile în acumularea bunurilor materiale, în alegerea modului de viaţă, în manifestarea publică a personalităţii! Comunismul se dovedise îngust, rigid, constrângător. Avea principii osificate şi o morală călugărească medievală. Păi o viaţă are omul, şi dacă şi aceea e nutrită numai din principii şi morală, mai bine lipsă!

Astfel că, atunci când oarecarele a venit la televizor şi a citit după hârtiuţa lui că partidul comunist a fost desfiinţat, comuniştii au răsuflat uşuraţi. Unii au dat cu pălăria şi căciula de pământ. Condiţiile erau pe deplin coapte pentru lăudabila iniţiativă. Poate „groparul“ chiar a ştiut că demersul lui vine în întâmpinarea dorinţei arzătoare a membrilor partidului. Prea a mers la sigur! Acolo unde stătuse în ultimii ani o fi ajuns mai repede zvonul schimbărilor de umoare.

Aşa a fost! Iar noul ideal (de fapt întoarcerea la străvechiul „viţel de aur“) nu se profila într-un orizont îndepărtat, nu decora viitorul (ca cel vechi), ci devenea imediat desluşibil în toate detaliile, şi chiar pipăibil. De a doua zi a început împlinirea. Statul şi-a luat mâna de pe proprietatea obştească, organele economice de control au fost desfiinţate, ministerele şi guvernul şi-au declinat competenţa şi răspunderea pentru conducerea industriei, agriculturii, comerţului şi finanţelor. Cei bine plasaţi au început raptul avuţiei naţionale. Încetul cu încetul, fabricile, uzinele, băncile, magazinele, viile şi livezile, terenurile arabile şi pădurile s-au privatizat, adică au intrat în stăpânirea căpoşilor nerăbdători, ce atâta aşteptaseră. Aurul a început să curgă în sens invers, dinspre stat spre particulari, burduşindu-le seifurile. Unii au mers concomitent pe două drumuri: drumul înhăţării din mers a valorilor publice şi drumul politicii diversificate. Comuniştii nu s-au bulucit toţi în „Front“ (la PSM-ul lui Verdeţ nici nu s-au

uitat), ci s-au răsfirat pe la ţărănişti şi liberali (înghesuindu-se printre „istorici“), au ţinut să experimenteze formule inedite devenind umanişti, democraţi sau rezumându-se să intre în organizaţii civile — cele mai dezinteresate şi pure, după cum s-au recomandat. Comuniştii au acceptat să orneze şi zecile de asociaţii revoluţionare de tip nou, bucurându-se de înlesniri şi privilegii suplimentare.

A fost un delir al libertăţii. A putut face fiecare ce i-a poftit inima: să iasă pe micul ecran şi să emită idei epatante, să apară în smoching, la braţul unor vedete languroase sau stridente pe la „balurile de cristal“, să invite reporterii să le filmeze vilele înălţate ca din apă, întreprinderile şi pământurile, să descindă în văzul lumii din ultimul tip de automobil achiziţionat la Londra sau New York, să se lase admiraţi pe stadioane, în calitate de patroni sportivi — şi câte altele.

Scăpând de partidul tutelar încremenit în schemele sale învechite, adevărate corsete sufocante, înăbuşi toare, comuniştii, împreună cu cine s-a mai nimerit, au pus bazele unei clase sociale noi — socotită revolută, caducă în abecedarul „infantil“ al marxismului — plină de sevă vitală, purtătoare a unui mugure etern proaspăt şi regenerator. Clasa avuţilor, clasa posesorilor, clasa puternicilor (nu teoretic, pe hârtie, ci pe toată gama realităţii sociale), clasa de sus, care stăpâneşte nu numai ţara materială, ci şi destinul naţional! (Ce-au făcut ei din această ţară şi cum i-au călăuzit destinul, nu e aici locul să încercăm a vedea.)

Aşa cum bine se gândiseră dintru început, pe muncitori i-au lăsat la şaibă, unde sunt predestinaţi, dar expresia „i-au lăsat“ e improprie, fiindcă în fapt i-au redus la jumătate, o serie de fabrici fiind închise şi vândute la fier vechi după raţionamente de rentabilitate imediată. Pe ţărani i-au lăsat, la rându-le, la sapă, dându-le înapoi milioanele de loturi cu care fuseseră nevoiţi să intre în colective. După ce s-au potolit din turbarea reîmproprietăririi — când au dărâmat sediile, magaziile şi construcţiile zootehnice ale CAP-urilor, smulgând cărămizile şi şipcile şi ducându-le acasă, când au devastat livezile şi viile şi au smuls ţevile de pe câteva milioane de hectare irigate — ţăranii s-au descoperit prea săraci şi

neputincioşi să-şi lucreze pământul, şi în bună parte l-au părăsit. Noua clasă îi lăsa să ajungă în sapă de lemn, pentru a le lua proprietăţile pe nimic şi a-şi întinde tentaculele în mediul rural, ducând şi acolo progresul şi bogăţia ce au năpădit oraşele.

Poate muncitorii şi ţăranii, la care s-au mai adăugat tineretul şi pensionarii, au făcut obiectul altui capitol de strategie postcomunistă. Dispărând partidul, iar statul renunţând la răspunderile sale economice şi derobându-se de obligaţiile paternaliste, s-a putut opera cea mai masivă reducere a fondurilor de asigurări sociale imaginată vreodată. Salariile şi pensiile au căpătat dimensiuni miniaturale, sănătatea şi învăţământul au intrat în criză perpetuă, cultura şi ştiinţa s-au îmbolnăvit de anemie pernicioasă. Autodizolvarea comunismului a economisit resurse publice uriaşe, altădată consumate pentru ameliorarea vieţii celor mulţi, reducând drastic vărsămintele firmelor privatizate la fondurile sociale, ca şi la buget, permiţând iertarea datoriilor noilor capitalişti, suportarea de către societate a evaziunii fiscale de proporţii înspăimântătoare — toate fiind tolerate pentru acumularea cât mai rapidă a capitalului privat, pentru rotunjirea vertiginoasă a fabuloaselor averi postdecembriste.

Foştii comunişti neînzestraţi pentru afaceri ori insuficient de telegenici pentru politică au devenit analişti, politologi, publicişti, anticomunişti înverşunaţi. De la propagandiştii organizaţiei revoluţionare de tineret, abia scoşi în lume prin ’88, ’89, până la bătrânii ilegalişti, veterani ai luptei de clasă primare, arbitrată direct de sovietici. Prestaţia lor a fost şi a rămas rudimentară, fiindcă s-au folosit de vechile scheme anticapitaliste artificiale, cărora le-au schimbat din mers doar umplutura. Niciodată nu mi-am dat seama, mai bine ca acum, cât de simplistă, primitivă şi neconvingătoare era combativitatea criticilor de profesie ai sistemului opus. Pentru că nu cunoşteam suficient Vestul, ca să realizez discrepanţa dintre blamul sentenţios şi realitate. Iar dacă atunci le mai puteai găsi lătrăilor circumstanţa că nu au văzut lumea incriminată, acum, când şi-au schimbat direcţia de atac, nimic nu-i mai salvează de ruşine. Doar au văzut şi au trăit. Nu mai e vorba doar de ignoranţă infatuată, ci şi de minciună premeditată,

de falsificare grosolană a datelor elementare ale obiectului combativităţii. Oricine a trecut prin comunism poate să le controleze depoziţiile, ceea ce-i expune din capul locului riscului compromiterii. Vai de zilele lor! Ce carieră ingrată şi-au ales, cât de penibil îşi câştigă pâinea! Cu atât mai mult cu cât sunt nevoiţi să facă o distincţie netă între exponenţii cu bani ai lumii comuniste de ieri şi cei săraci. Pe îmbogăţiţi îi apără, oferindu-se să le facă şi educaţie, să-i consilieze, să le dirijeze campaniile electorale dacă vor „să se aleagă“. Cum spuneam, sunt cei mai jalnici profitori ai „revoluţiei“. Când li se aminteşte că în urmă cu un deceniu şi jumătate combăteau invers, o fac pe surzii. Îi eclipsează chiar pe cei de vocaţie, care toată viaţa au susţinut un singur lucru, dar acum nu mai au loc de foştii rivali.

Propaganda postdecembristă a cerut câţiva ani — la început vehement, apoi cu jumătate de gură — „procesul comunismului“. Încercând să-şi schiţeze rechizitoriul, „procurorii“ şi-au dat seama însă că alături de capetele de acuzare reale există şi solide capete de apărare ale entităţii incriminate. N-au vrut să rişte: binefacerile erau chiar mai proaspete în mintea poporului decât abuzurile şi crimele săvârşite în principal la început, sub mâna sovieticilor. Ca atare, au renunţat la proces. După 16 ani s-au gândit însă că, poate, contabilitatea pozitivă s-a şters din mintea oamenilor (când de fapt e invers) şi mai ales că lucrurile s-au învălmăşit într-atâta încât procesul promis poate fi perceput „ca şi ţinut“. În consecinţă, au pus la ordinea zilei faza ultimă, actul final: condamnarea. În fond, ce atâta judecată, ce atâtea dezbateri? Ce probe, ce apărare? Chiar a fost greşit că s-a cerut proces. „Să trecem direct la condamnare, să pronunţăm sentinţa capitală, să executăm ce mai e de executat — şi să respirăm odată uşuraţi.“

De altfel, comunismul propriu-zis a fost ucis, ce a mai rămas de exterminat e doar fantoma lui — şi ea agasantă, supărătoare, chiar periculoasă. Să nu se uite că „blestemata“ mişcare aşa a debutat în Europa cu un secol şi jumătate în urmă, ca fantomă. „O stafie bântuie prin Europa“, se spunea, şi unii rămâneau nepăsători, pentru ca apoi să se trezească pe continent şi în lume cu ditamai colosul în carne şi oase. „Doar am tras învăţăminte, n-am trăit degeaba!“

Cât timp trebuie să treacă pentru a se curăţa de pe obrazul societăţii româneşti mâzga groasă, lipicioasă, lăsată de un comunism care a abjurat, a trădat şi s-a autotrădat, netezind drumul abjecţiei? Autolichidarea partidului comunist a produs o secreţie pestilenţială, care zace şi acum peste tot, în grămezi, făcând aerul irespirabil, otrăvind spiritele, alterând inteligenţa, sensibilitatea şi morala acestui neam, parcă peste noapte degenerat. Nu comunismul trebuie hulit acum, el nu mai există de mult, ci materia socială hidoasă rezultată din putrezirea lui. O! Când vor veni acele generaţii luminoase, curate, dornice şi capabile să purifice aerul ţării, să spele murdăria şi ruşinea!

Ultima zi de libertate

În ziua de 12 ianuarie 1990 guvernul provizoriu m-a arestat. N-a trimis poliţişti sau militari să mă ia sub escortă. Cu o zi înainte am primit o citaţie simplă, în care se menţiona că trebuie să mă prezint la Procuratura Generală. Chiar m-am mirat că nu fusese desfiinţată şi această instituţie. Citaţia nu-mi transmisese sentimentul acut al primejdiei. Ştiam că în 22 decembrie, la amiază, fuseseră arestaţi Mănescu şi Bobu, plecaţi cu Ceauşescu şi uitaţi la Snagov, într-o escală a elicopterului, apoi Dincă şi Postelnicu, surprinşi, mi se pare, în sediul C.C. Mai era arestat, cred, Nicu Ceauşescu, înjunghiat de un nebun sau criminal plătit, nu ştiu ce fusese, şi pălmuit într-o emisie de televiziune de un gazetar, fost protejat al lui. Reieşise că şi Zoie ajunsese în arest, ca şi alţi membri ai clanului Ceauşescu. De la aceste evenimente trecuseră însă aproape trei săptămâni, şi pe membrii CPEx-ului nu-i mai deranjase nimeni; părea că ce-a fost de făcut s-a făcut. Mai apăruse şi mesajul acela liniştitor, că pot ieşi nestânjenit la pensie.

Fireşte, nu mă încânta să am de-a face cu Procuratura Generală, nu călcasem niciodată într-o instituţie juridică, şi nu-mi făcusem o reprezentare prea măgulitoare despre justiţie. Îmi stăruiau în cap procesele staliniste, procesele tribunalelor poporului de la noi, de după război, şi, nu în ultimul rând, condamnarea contabilului acela de la Constanţa pentru un manuscris de poezii patriotice, în revizuirea căreia mă implicasem. Dar angoasat nu puteam spune că eram, cu atât mai puţin că mă bântuia vreo presimţire funestă, în speţă că n-am să mai mă întorc de la severul minister public. Şi

nici ai mei nu păreau îngrijoraţi sau preocupaţi. În seara din ajun, fusese Octav la masă şi stătuse până târziu, iar la plecare (deşi avea şi la mine o cameră, locuia la mama lui), nici unul n-am simţit nevoia de a da despărţirii o notă mai aparte (nu de adio, măcar aşa, ca o urare de noroc). Dimineaţa, la plecarea mea, Gabi a ieşit în uşa dormitorului şi mi-a spus la revedere, puţin somnoroasă, cu un surâs stânjenit, de parcă m-aş fi dus, ca de obicei, la slujbă. Prin niciun cuvânt, gest sau privire specială nu i-am comunicat o cât de vagă idee de alarmă. Şi, proba cea mai zdrobitoare a blocajului intuiţional (din nou autism, ca în săptămâna fatală?), n-am simţit nevoia să pun cea mai mică ordine în lucrurile mele. Am în vedere un diplomat pe care-l ţineam aproape la vedere, închis cu o cheiţă ridicolă, de tinichea, unde păstram carnetul de cec, lichidităţile financiare, actele mai importante şi hârtiile intime. Faptul că am lăsat toate acestea, şi în special banii, la voia întâmplării, dovedeşte că în clipele acelea căzusem victima unei adevărate imbecilităţi. Oi mai fi făcut greşeli în viaţa mea, dar una mai impardonabilă ca aceasta, nu cred. De ce n-am lăsat afară măcar banii lichizi, înainte de a pleca? Pentru a nu recunoaşte astfel, nici măcar faţă de mine însumi, că mă afund în necunoscut, că la capătul drumului mă pot aştepta ceasul rău, surprize dure, o nenorocire.

Inconştienţă şi iresponsabilitate inexplicabile! Căci Octav rămânea pe spezele mamei sale, care a fost repede dată afară din serviciu, şi a trăit dintr-o pensie mai mult decât modestă, iar Gabi s-a trezit fără niciun mijloc de existenţă. Copiii aceştia nu mi-au reproşat niciodată incalificabilul act, dar aveau toată îndreptăţirea să mă condamne şi să-mi poarte resentimente. Dragostea şi grija pe care li le purtasem până atunci se puteau şterge din memoria lor, eclipsate de acel comportament inconştient. Căci în aceeaşi zi, în apartament au năvălit procurorii şi, sub ochii stupefiaţi ai fiicei mele, au luat banii şi cecul şi au pus sechestru pe toate lucrurile. În cei aproape trei ani cât am fost închis, şi apoi încă ani de zile, fiindcă statul de drept m-a onorat cu o pensie cât a unei foste bucătărese de cantină, vecină de palier, copiii au dus-o greu. Şi-au terminat studiile şi şi-au făcut o situaţie prin efort îndârjit, strângând din măsele, călindu-se în privaţiuni şi umilinţe. La

povara detenţiei şi la loviturile pe care nebănuiţi duşmani s-au grăbit să mi le aplice, s-a adăugat tot timpul amarul sentiment al culpabilităţii faţă de copiii mei, lăsaţi în acele vremuri vitrege să supravieţuiască fără un minim sprijin paternal.

La Procuratura Generală m-a condus Alexandra cu maşina ei. Se lăsase ger, noaptea fuseseră 18 grade sub zero, şi zăpada se întărise pe străzi ca betonul, formând şleauri adânci, lucioase, în care, oricât de atent ai fi condus, roţile derapau. Oraşul forfotea. „Războiul“ se terminase, ostaşii intraseră în cazărmi, nu se mai auzeau pârâituri de arme şi bubuit de tun, civilii combatanţi dispăruseră şi ei. În viermuiala străzii simţeam însă persistând o stare de nesiguranţă, teama răzbătea încă din privirile furişe ale trecătorilor, şi din graba netipică bucureşteanului. O rugam pe Alexandra să meargă mai încet, să ferească vehiculele sucite şi clătinate ca bete, iar ea, pe atunci flegmatică, mă persifla. Mă comportam, într-adevăr, ca un ţăran bătrân, neobişnuit cu traficul urban. Îmi spunea că sunt supărat pentru că merg să întâlnesc procurorii, dar nu asta mă irita, ci drumul periculos în care parcă vedeam o reminiscenţă a haosului sângeros ce domnise atâtea zile în Capitală. La procuratură m-am liniştit, în holul mare de la parterul nu prea aglomerat era cald şi o atmosferă civilizată, normală. În plus, i-am întâlnit acolo pe prietenii mei Ştefan Andrei şi Gogu Rădulescu, degajaţi şi aproape veseli. Încet-încet mi-am dat seama că bravau, sub pojghiţa nonşalanţei vibrând nelinişti grele şi un început de frig sufletesc.

Am scris până seara la declaraţia cerută de procurori. Mi se pretindea să motivez orientarea distructivă dată economiei de conducerea partidului, şi să descriu în cele mai mici amănunte şedinţa CPEx din 17 decembrie, când se hotărâse, după ei, reprimarea revoluţiei şi exterminarea poporului. Mi-am dat seama că aveam de răspuns la acuzaţiile sub care fusese împuşcat Ceauşescu: subminarea economiei naţionale şi declanşarea genocidului. Se părea că deocamdată nu ni se pune în cârcă şi sfeterisirea unor miliarde din vistieria ţării. Dar, susţineau ei, dialogul avea să se poarte în libertate; nici vorbă de arestare, procurorii nu dispuneau de mandat şi mi-au dat toate garanţiile că imediat ce voi termina de scris, voi pleca acasă

nestânjenit. Nu aveam decât să fac un număr de telefon şi s-o chem pe Alexandra să mă ia. Pe la orele 20 sau 21, etajul la care mă aflam a fost deodată luat în primire de o formaţiune militară înarmată, care a ocupat poziţie de tragere la ferestre, la uşi, pe culoar. Se pare că măsura avea două scopuri: să apere clădirea de un eventual asalt din afară (prin urmare flerul nu mă înşelase, impresia mea de dimineaţă că în aerul oraşului planează o primejdie ascunsă, amuşinată de cetăţeni, se confirma) şi, paralel, să ne păzească pe noi (nu ştiam unde se află ceilalţi, nu-i mai văzusem după despărţirea din hol). Apoi a apărut procurorul cu care avusesem de-a face — manifestându-se când insidios şi ameninţător, când mieros dar fals — şi mi-a dat dezlegare să întrerup lucrul la declaraţie. Întrucât în oraş aveau loc „evenimente“, nu puteam pleca acasă, aşa cum ne înţelesesem, urmând ca în noaptea aceea, în mod excepţional, să fiu reţinut. Am aflat ulterior câte ceva despre natura evenimentelor petrecute în seara respectivă în Bucureşti; se pare că atunci s-a jucat ultima carte a partidei pentru putere între sponsorii Estului şi Vestului, concretizată în ciocnirea (decisivă) a grupării Iliescu, deja instalată, cu gruparea Mazilu (de ce Mazilu? ce reprezenta în România acest personaj?), căzută parcă din cer şi aspirată la loc după consumarea eşecului.

În volumul jurnalier *Timpul lepros* am redat procesele morale şi frământările sufleteşti trăite în doi ani de detenţie — mai mult nu m-au ţinut puterile să scriu —, restul timpului trăit după gratii rămânând de dezţelenit şi dezvăluit cititorului. În treacăt, m-am referit şi la colegi, dar încifrat (sub iniţiale, inaccesibile pentru mulţi), văduvind panorama de portrete memorabile. Şi nu ştiu dacă am reuşit să surprind suficient de relevant „reducţia celulară“ ca fenomen specific mentalităţii şi modului de viaţă al încarceraţilor, dar şi al lumii de dincolo de penitenciar, al omului pentru care libertatea e un dat natural, iar detenţia o boală, un fel de râie contagioasă, supusă carantinei.

Am încercat să mă revanşez, pe cât se putea, în volumul de versuri *Ieslea minotaurului*, poemele oferindu-mi, parcă, un mijloc mai propice de

sugerare a universului concentraţionar, cu ceea ce are el aproape inexprimabil în proză.

Aceea a fost, prin urmare, ultima zi liberă trăită de mine după „Marea Revoluţie Gorbaciovistă din Decembrie“, al cărui corifeu a fost, nu întâmplător, singurul Ilici român rămas în viaţă după mai bine de şaptezeci de ani de la consumarea leninistului Octombrie. Aveam să revin în libertate după şapte ani, aproape trei petrecuţi în închisori, restul prin procese de întrerupere temporară a detenţiei pe caz de boală, până când acel Ilici, după o stăpânire neîntreruptă, tot de şapte ani, a spaţiului postcomunist românesc, rezolvându-şi ultimele restanţe scriptice de prin sertarele biroului de la Cotroceni — înainte de a ceda sceptrul rivalului de dreapta — m-a copleşit sub înalta-i clemenţă, semnând actul de graţiere mucegăit de atâta aşteptare, cu ştampilele autorităţilor juridice autoare aproape şterse.

În dubă

M-a condus un militar înarmat în curtea interioară a procuraturii, sau poate direct în stradă, nu mai ştiu, unde aştepta o dubă kaki. Spre mirarea şi bucuria mea, i-am reîntâlnit lângă maşină pe Andrei şi pe Gogu Rădulescu, după care a fost adus şi David, fostul ministru al agriculturii. La capătul a trei săptămâni de cloceală în casă, mi se oferea ceva înviorător. A apărut un ofiţer între două vârste, brunet, uscăţiv, cu o faţă deschisă — tipul românului simpatic — însoţit de câţiva puşcaşi. În dubă erau bănci de scândură. Aşezându-ne, am dat să spunem ceva, dar chipul colonelului s-a înăsprit (artificial, mi s-a părut) şi ne-a avertizat că orice comunicare este interzisă, chiar şi în şoaptă. Ca pentru a pecetlui ferm cele spuse, ostaşii din faţă şi din spate şi-au armat puştile automate, îndreptând ţevile spre noi. Nu mai cunoscusem senzaţia de a fi ţintit de câteva guri de foc. Mă gândeam că tinereii în haină militară se antrenaseră pe viu, trăgând până cu câteva zile înainte prin Bucureşti în cine se nimerise.Totuşi se păstra şi ceva de comedie bufă în această scenă — impresie alimentată de figura cumsecade, şmecheresc-sobră a colonelului, şi de chipurile inexpresive, uşor adormite, ale ostaşilor. Ne-am conformat, ca nişte oameni obişnuiţi cu disciplina, una civilă, e drept, dar nu mai puţin profundă decât cea militară, şi oricum liber consimţită. Duba s-a pus în mişcare, ezitând un timp printre şleaurile de gheaţă ale străzii, după care s-a avântat zănatic, în plină viteză, ca şi când oraşul ar fi fost gol. Probabil că şi era la ora aceea, socotită târzie într-o zi de iarnă geroasă, după restricţiile impuse circulaţiei, încă în vigoare în parte, şi mai ales în condiţiile evenimentelor anunţate, ce adunaseră din nou

populaţia în centrul Capitalei. Duba a început să trosnească din toate încheieturile, nu prea bine etanşeizate, iar băncile de lemn să salte, să se cutremure, dezmembrându-ne scheletele şi aşa deteriorate, întorcându-ne stomacurile pe dos. Norocul nostru că erau goale, eu cel puţin nemaipunând ceva în gură din seara precedentă.

Cercetam din când în când figurile colegilor. Andrei îşi pusese pe faţă nişte gânduri imediate, cu un caracter practic parcă, schimbându-le uneori cu un aer visător, de om în vilegiatură — ca să nu-şi trădeze adevăratele preocupări. Gogu îşi făcea de lucru cu ceva scos din buzunarul cojocului, probabil o sticluţă de medicamente, iar David, deşi cu ochii larg deschişi, mi se părea că moţăie (el fusese cândva şef de fermă şi, în această calitate, hurducat zi şi noapte pe tarlalele dobrogene, învăţase să doarmă cu ochii deschişi, iepureşte). Eu găsisem o găurică prin tăblia dubei şi încercam să identific zona prin care treceam ca fulgerul, zdrăngănind precum o grămadă de fiare vechi. Punând cap la cap fragmentele de imagine furate aşa, prin instantanee, am reuşit până la urmă să-mi fac o idee asupra itinerarului. Străbăteam un bulevard sau o şosea largă de periferie, într-adevăr pustie, luminată la intersecţii de becuri gălbui roşietice de neon. Bănuiam că ne pregătim să ieşim din Bucureşti şi după toate probabilităţile spre sud sau est, în zona de câmpie, nu invers, pe drumurile ce duc la deal sau la munte. De altfel, nu avea nici o importanţă în ce direcţie mergem, răspundeam doar unei nevoi spontane de orientare, unei curiozităţi dezinteresate, de turist, folosindu-mă de împrejurarea că mă aflam lângă peretele de tinichea al dubei. Colonelul trăgea zelos din ţigară, arunca mucul pe jos, îl strivea cu bocancul şi aprindea alta, umplând spaţiul îngust de un fum înecăcios. Se vedea că meseria l-a obligat să devină taciturn, deşi de felul lui ar fi fost un cozeur mucalit. Se străduia să-şi facă obrazul impenetrabil, încercând să-şi alunge gândurile.

Cât îi priveşte pe soldaţi, nu se oboseau să dea nici o interpretare situaţiei şi realizam cât de periculoasă este armata pentru om — pentru un om atât de tânăr — cum îl despersonalizează şi robotizează. Soldatul sub arme este un instrument al puterii, nu un om cu opinii şi judecăţi de valoare

proprii. Nu-i interesa cine suntem, nu erau dornici să ştie cum arătăm — nu le-am surprins o dată privirea îndreptată spre feţele noastre —, păzeau nişte indivizi arestaţi şi atât, iar dacă s-ar fi dovedit că vrem să încălcăm instrucţiunile şi ordinele, n-ar fi ezitat să tragă. Ce discrepanţă descopeream între portretul standard al ostaşului, peste care ani de zile îmi lăsasem să alunece privirile indiferente, şi aceste chipuri încremenite într-o impasibilitate ameninţătoare şi pentru care eu, ca om, nu reprezentam nimic.

Aşa cum nu reprezentasem, în fond, nici pentru procurorii ce mă dăduseră pe mâna lor. Aceia jucaseră teatru profesional, la început şi la sfârşit, prefăcându-se imparţiali, chiar amabili, dar o zi întreagă ne ţinuseră în chingile unor învinuiri formulate de forul politic superior şi manipulate de ei cu aceeaşi răceală cu care tinerii îndreptau spre noi automatele. Aceia erau adulţi, ştiau perfect cine suntem şi ce-am făcut în viaţă (cu o lună în urmă ar fi scris şi ar fi semnat cu propriul sânge că n-am săvârşit decât bine), dar se supuneau ordinelor, şi nu atât în virtutea datoriei, cât a oportunismului, nefiindu-le ruşine de inepţiile pe care le debitau. Ce era să facă? Să-şi dea demisia, declarând că nu pot dezavua ceea ce au susţinut o viaţă întreagă, nu-şi pot călca pe conştiinţă, nu-şi terfelesc profesiunea pe care încă mulţi ani trebuiau s-o mai practice? Şi din ce să trăiască? Tremurau să nu fie acuzaţi pentru prestaţia anterioară zilei de 22 decembrie şi o cât de timidă opoziţie le-ar fi îngreunat situaţia. (Cu toate că se simţeau atât de vulnerabili, a trebuit să-şi ia până la urmă inima în dinţi şi să raporteze guvernului provizoriu că cel puţin prima acuzaţie — de subminare a economiei naţionale — este de nesusţinut, chiar riscată, putându-se întoarce împotriva acuzatorilor, ceea ce a determinat aşa-zisa disjungere, respectiv scoaterea ei din rechizitoriu şi păstrarea „în rezervă“, doar ca factor de presiune psihică.) Nu-i invidiam pe procurorii aceia constrânşi să se prefacă debili mintali când pretindeau că metroul, de pildă, a fost o crimă a comunismului: una e să afirmi nişte generalităţi stupide, care nu afectează pe nimeni, şi alta să învinuieşti individual de culpe în

întregime inventate, ştiind că mai devreme sau mai târziu cacealmaua va fi dată în vileag.

Dar cu ce era mai onorabilă ipocrizia autorilor ordinului de acuzare şi arestare? Ei apelaseră primii la minciună, doar ştiau foarte bine că alta era realitatea şi în privinţa economiei şi a Timişoarei — singura scuză ar fi fost penuria de idei, sărăcia fanteziei, blocajul inventivităţii. Şi pe ei îi obligaseră alţii mai mari (trăgătorii de sfori din umbra Cortinei de Fier) să mintă? Sau acei patroni se lăsaseră la mâna lor, supraestimându-le inteligenţa, capacitatea politică? Mă întrebam ce rost avusese mesajul acela şoptit la ureche Alexandrei, pe scările imobilului în care coabitam cu primul-ministru, al doilea om în statul provizoriu după preşedintele provizoriu? Şi tot eu mi-am zis: doar nu era să mă anunţe că voi fi arestat şi închis pentru subminarea economică a ţării şi pentru morţii de la Timişoara! Li s-o fi părut şi lor pe atunci o absurditate. Încet-încet s-au obişnuit însă cu gândul. Meditam: Hai, un Roman treacă-meargă, el nu avusese unde să capete simţul veridicităţii sociale, fusese un simplu lector sau aşa ceva, la o catedră mărginaşă de la Institutul politehnic. Dar şeful lui, Ion Iliescu? Condusese Uniunea Tineretului Comunist, unul din pistoanele construcţiei, mai târziu un judeţ, adică o ţară în miniatură. Nu ştia el ce au însemnat investiţiile, industrializarea, mecanizarea agriculturii? Şi până unde poţi întinde coarda denigrării? O fi fost mai tare în clanţă premierul. L-a acoperit, l-a asurzit, l-a copleşit? Dar lucrase şi în conducerea Banatului. Nu ştia că Timişoara devenise încă de pe atunci placă turnantă a spionajului străin (în care ungurii, marii noştri amici de totdeauna, ocupau un loc preponderent?). Anul trecut, un boier al mişcării anticeauşiste de acolo, motivat de propriile lui nemulţumiri sacrale, a povestit la TV că în decembrie se izbea de străini chiar şi în balconul revoluţionarilor. Fireşte, le ştia I.I. pe toate, dar aşa îi cereau interesele să acţioneze, în convergenţă şi cu Roman şi cu marile umbre protectoare.

Am descins într-o curte interioară înţepeniţi, ameţiţi, dezorientaţi. Aerul cresta obrazul ca o lamă de brici. Ne-a ieşit în întâmpinare un gradat. Am fost conduşi pe un culoar îngheţat, igrasios, prost luminat, cu uşi zăbrelite

de-o parte şi de alta, dar cufundat în tăcere. Nu părea să respire vreun suflet omenesc pe acolo. Am făcut popas sub un bec, unde ni s-au cerut cravatele, curelele, şireturile şi stilourile. De lucrurile cu care te poţi spânzura, ştiam, dar tocurile rezervoare? Cândva ne-a dezlegat misterul chiar gradatul în cauză, un căpitan rotofei, adjunctul colonelului ce îndeplinea funcţia de comandant al închisorii. Al stabilimentului în curs de a deveni închisoare, amenajat în pripă în acest scop. (Când se instalaseră zăbrelele la uşi, atunci se hotărâseră mai marii zilei să transforme în ţapul ispăşitor al tuturor relelor.) Nea Gogu trebuia să înghită un pumn de medicamente şi a cerut ceva de mâncare, măcar o coajă de pâine. Căpitanul s-a scuzat, trupa primise de mult masa de seară şi nu mai rămăsese nimic. Am dedus că nu fusesem programaţi chiar pentru seara aceea, nevoia aducerii noastre imediate apăruse spontan, de unde rezulta că nici procurorii nu minţiseră tot timpul. De altfel, clădirea nu era încălzită, poate nici nu funcţionau instalaţiile — şi cred că aşa a fost, deoarece caloriferele s-au dezmorţit abia după vreo săptămână.

În celula în care am intrat cu Nea Gogu erau două paturi scunde cu câte o saltea jegoasă, fără cearşaf şi fără pernă. Propriu-zis nici nu era celulă, încăperea făcea parte dintr-un fel de garsonieră dublă. Se intra printr-un culoar strâmt; de-o parte aflându-se WC-ul cu chiuveta, de alta camera cu paturile şi, în faţă, una mai mică mobilată cu o masă de scândură lipită de perete. Nu se vedea nici un geam; pe pereţii dinspre stradă sau dinspre curte atârnau draperii mari, negre, bătute în cuie de sus până jos. M-am uitat printr-o crăpătură; ascundeau într-adevăr geamuri, dar şi acelea erau vopsite în negru. Am stat şi ne-am gândit: ce-o fi? Aranjamentul sugera o cameră mortuară, un cavou. Cum văzusem la piramida lui Keops — mormânt neluminat de nicăieri, bucurându-se totuşi de o rază sepulcrală. Iată că cei doi mari şefi provizorii — preşedintele şi premierul — aveau imaginaţie. Sau fusese ideea generalului Militaru, a generalului Stănculescu? — deşi nu prea se încadra spiritului cazon. M-am aşezat pe saltea. Cum ajunsese atâta noroi uscat acolo? Linoleumul, făcut ferfeniţă, lăsa să se vadă pete mari de ciment zgrunţuros. Cercetându-l, am dat peste o grămăjoară de chiştoace

strânsă la capul patului. Toate purtau urme de ruj. I-am împărtăşit lui Nea Gogu surprinzătoarea constatare. „Aici, pe patul ăsta nenorocit, a dormit de curând o femeie! Şi a fumat. A avut ţigări şi chibrit.“ Pe Nea Gogu nu-l frapa descoperirea mea. Ar fi preferat să se culce. Se simţea istovit şi flămând, izolarea în întuneric şi tăcere răspundeau probabil unei nevoi a psihologiei sale de om bătrân şi amărât. Fireşte, aveam să dormim în paltoane, trăgându-ne zdravăn căciulile pe urechi, dar tot nu ştiam cum vom face faţă. Afară apreciasem o temperatură de 20 de grade minus. Cât putea fi în încăperea neîncălzită toată iarna? Am încercat să bem apă de la chiuvetă cu pumnul; nu se putea înghiţi, îţi jupuia beregata de îngheţată ce era. Am stins lumina şi ne-am răsturnat pe saltele, dar după un timp a revenit căpitanul cu două pături tocite şi jegoase. I-am arătat chiştoacele cu o mină de om mirat. S-a aplecat şi mi-a şoptit: „A dormit un timp Zoe Ceauşescu“. Brusc, mi-a fugit somnul. L-am ascultat câteva ore pe Nea Gogu sforăind, cutreierat de tot felul de viziuni distorsionate, ca nişte mari pânze suprarealiste.

Războiul psihologic

A doua zi dimineaţa, acelaşi colonel m-a vârât în altă dubă, unde i-am găsit, nu ştiu de pe unde adunaţi, pe Valentin Ceauşescu, Bobu, Postelnicu şi generalul Neagoe, fostul şef al direcţiei a V-a a Securităţii statului. Este ziua (despre care am scris în *Timpul lepros*), apariţiei mele televizate, în direct, cu cătuşe la mâini. Emisiunea a fost condusă de un anume Florin Brătescu — nu ştiu ce învârtea pe atunci individul, am aflat de la Pacoste că în facultate (fuseseră colegi) era cotat drept prostul anului, dar şi mare jigodie, iar mai târziu, datorită meritelor „revoluţionare“, a fost promovat şeful unui post TV. Nu mai revin asupra desfăşurării halucinante a emisiunii — în care acest Brătescu m-a prezentat drept „figură odioasă“ a vechiului regim — îmi pun doar întrebarea: ce minte perversă a conceput stupida scenetă şi ce semnificaţie a vrut să-i dea? E clar că toată tevatura avea drept scop să pună în valoare, propagandistic, proaspăta captură a umilei mele persoane, căci pe ceilalţi, arestaţi de trei săptămâni, i-ar fi putut aduce până atunci de *n* ori pe post. Nici n-a îndrugat prea multe despre ei acest Brătescu, hârtiile de pe care citea erau înţesate cu date şi aprecieri privitoare la mine. Cine n-a mai avut răbdare şi, chiar a doua zi dimineaţă după arestare, a pus în funcţiune un post de televiziune, i-a adunat pe figuranţi de pe unde se găseau, şi l-a trimis pe colonel să mă scoale din chinuitul meu somn, ca să încropească jalnicul act de „teatru revoluţionar“? Cineva care îmi purta de mult sâmbetele şi, după ce a dat ordin să fiu dus la închisoare, n-a mai închis ochii, căutând locul socotit vulnerabil pentru aplicarea unei lovituri publice nimicitoare. Ce s-a gândit? Hai să-l prezint lumii legat atât

de clanul Ceauşescu — printre „oamenii casei“ — cât şi de Securitate. S-a fixat asupra lui Valentin, cu care nu ştiu dacă schimbasem o sută de cuvinte (l-ar fi preferat, indiscutabil, pe Nicu, dar acesta era imobilizat pe un pat de spital, cu ficatul perforat de acel degenerat şi cu obrazul pălmuit în văzul lumii de un viteaz anticomunist ieşit direct din birourile de propagandă ale UTC-ului) şi asupra lui Bobu, partenerul de „şeptic“ al Elenei — pentru compunerea primei valenţe ce voia să mi-o atribuie. Pentru următoarea, l-a mobilizat pe însuşi ministrul de interne, intenţionând probabil să sugereze că eram şi cu acesta „la toartă“, ca şi cu generalul pe care îl întâlneam pe la CC, dar nu ştiam ce funcţie ocupă. Când, ducându-mă înapoi în ciudatul loc de detenţie, unde Nea Gogu, zgribulit pe salteaua jegoasă, a izbucnit în plâns la vederea cătuşelor, colonelul, înciudat că nu mi le poate scoate, a înjurat cu năduf. „Pe astea, ălora li le-aş fi pus!“ A ţinut să se delimiteze o dată pentru totdeauna de noii patroni, pe care îi slujea cu dezgust, încleştându-şi fălcile să nu răbufnească.

În zilele următoare a fost ocupat tot stabilimentul, fiind aduşi atât cei arestaţi mai demult, cât şi membrii CPEx ridicaţi după noi. Nu ne spunea nimeni nimic, am prins de veste că ne înmulţim când, într-o seară, căpitanul a venit să-şi ia înapoi cele două pături. S-a scuzat că nu are ce face, trebuia să acorde prioritate unei doamne. Din cuvinte răzleţe am dedus că e vorba de Suzana Gâdea. Mi s-a părut cu totul de neînţeles că armata română ajunsese să stea în două pături uzate şi murdare, probabil de mult scoase la reformă! Bietul căpitan, nu le avea decât pe ele netrecute în controale, manevrându-le după cum îi dicta inima lui bună, pentru a-i feri de îngheţ pe cei ce i se păreau mai expuşi, mai puţin rezistenţi.

Eram în a treia sau a patra zi de carceră şi totuşi nu i se puseseră la dispoziţie, sau nu i se permitea să le folosească, nici efectele indispensabile petrecerii nopţii în închisoarea îngheţată. Nu dispuneam de săpun, prosoape, schimburi, hârtie igienică, abia am obţinut, nu mai ştiu pe ce cale, o cană în care lăsam apa de la chiuvetă să se încălzească puţin, după care beam pe rând. Toate acestea făceau parte dintr-o tehnică a demoralizării, din presiunea psihologică imaginată de consilierii puterii. Eram murdari,

îngheţaţi (deşi nu ne scoteam niciodată paltoanele şi căciulile) şi flămânzi. Pâinea era o clisă neagră sub formă de turte, din care abia puteam alege un pic de coajă comestibilă. Masa de bază (varză fiartă sau fasole) era adusă la şapte dimineaţa în gamele ostăşeşti şi stomacurile noastre de orăşeni o respingeau cu disperare. În rest, mâncarea era simplu paliativ şi pierdeam puterea văzând cu ochii. Nea Gogu nu mai avea chef de nimic, abia sorbea zeama lungă de la prânz, răcită până ajungea la noi, şi îi scoteam vorba cu cleştele din gură. Când s-au încălzit caloriferele s-a înviorat, iar când ni s-au adus schimburi şi obiecte de toaletă, trimise de acasă, cel puţin jumătate din personalitatea lui a fost recuperată. Detenţia în sine nu-l afecta, avea la activul lui ani lungi de temniţă şi de lagăr în URSS, în calitate de militar român dezertor. Crezuse că aici arestarea e o glumă şi aşteptase intervenţia rapidă a unor forţe protectoare, dar amuzamentul, cam contondent, se prelungea peste limită.

Din păcate, coabitarea noastră n-a durat decât două săptămâni. O minte satanică urmărea atent modul de viaţă al încarceraţilor, urzind tot felul de intervenţii menite să accentueze disconfortul fizic şi moral. Pe mine m-a mutat cu un general de securitate, de care nu auzisem niciodată, iar împreună cu Nea Gogu l-a repartizat pe Manea Mănescu, ochiul magic având cunoştinţă de faptul că cei doi cu greu îşi puteau găsi oarecare afinităţi. Tot angrenajul detenţiei era conceput să ne zdrobească moralul. Încăperi ca pentru cârtiţe, fără o rază de lumină solară, fără posibilitatea ochiului de a evada dintre cei patru pereţi, cu privirile arse ziua de bec şi traumatizate noaptea, la trezire, de o beznă absolută. Frig, murdărie, foame, toate determinate artificial. Combinaţii locative cât mai nepotrivite. Nici un ecou al lumii, nici un contact cu persoane din afara corpului militar. Şi mereu arme în faţa ochilor, şi zgomote de război în urechi. Clădirea fusese înconjurată de tancuri; zi şi noapte duduiau şi huruiau de parcă se pregăteau pentru asalt. După cum am aflat mai târziu, pe acoperişuri se instalaseră cuiburi de mitraliere antiaeriene şi de sol, ca şi când se aşteptau desanturi sau atacuri terestre, exact ca la Târgovişte, unde se pretindea că străinii dau ocol zi şi noapte cazărmii. Stilourile noastre fuseseră duse la un laborator de

pirotehnie şi electronică, pentru a se detecta emiţătoare-receptoare şi focoase moderne de explozie. Fantezie ştiinţifico-fantastică, fabricarea psihozei necesare unui eventual masacru, justificat de cele mai aberante pretexte.

Pe culoar se plimbau 24 de ore din 24 patrule conduse de tineri locotenenţi. Uşile de lemn se deschideau din afară, când se aducea masa ori pentru alte situaţii neprevăzute, uşile de fier cu zăbrele se aflau înăuntru şi rămâneau încuiate. Exploatam la maxim momentul preluării gamelei pentru a ne plimba privirile pe culoar, de la un capăt la altul şi înapoi, ca un fel de gură de aer vizuală sau alimentare rapidă, intensivă, a creierelor înfometate de imagini. Ba, întinzând alene mâna după obiectul adus, îl momeam pe ostaş sau pe locotenent la un oarecare schimb de cuvinte şi dacă aveam succes îl prelungeam, inventând subiecte şi dându-le o notă de strictă actualitate şi stringenţă. Cel mai bine reuşeam să valorificăm contactul de seară cu medicul militar care-şi făcuse obiceiul — nu ştiu dacă prevăzut în regulament sau ca iniţiativă proprie — să întrebe dacă vrem somnifer. Întorceam chestiunea pe toate feţele — dacă se asociază bine cu propriile noastre medicamente, dacă nu dă obişnuinţă, dacă trebuie luat la culcare sau mai devreme ş.a.m.d. — şi înţelegeam explicaţiile greu, lăsându-ne anevoie convinşi. După vreo două luni, medicul şi-a luat inima în dinţi şi a început să intre în celule, iar noi trăgeam de el ca de o rudă apropiată. O mare variaţie în program a constituit-o, după un timp, duşul făcut la capătul culoarului, transformând deplasarea într-o adevărată promenadă. Spre sfârşitul sejurului, în asemenea ocazii, plantonul deschidea concomitent mai multe celule, astfel că-i puteam trece în revistă pe deţinuţii care nu se mai mişcau de lângă zăbrele.

Tot după vreo două luni s-a introdus o inovaţie radicală — ca şi când s-ar fi schimbat guvernul (dar nu, tot cel vechi era, fiindcă şi înlesnirea acordată conţinea o substanţă stresantă). Am fost scoşi din celule în aer liber — nu liber de tot, dar destul ca să ne permită reluarea contactului, întrerupt la modul absolut, cu natura. Cu văzduhul, cerul, orizontul şi tot ce se întâmpla să se găsească la ora aceea în perimetrul vizual. Ne-am izbit

privirile de tancuri şi grupuri de servanţi, şi ei înarmaţi până în dinţi, şi ni s-a dat consemn să mergem în cerc fără întrerupere. Dar diabolica minte la pândă, ce-şi propusese să ia cu două mâini ceea ce dădea cu una, nu prevăzuse chiar totul. Că foamea noastră de imagini în stare liberă era atât de mare, încât până şi tancurile, monstruoase de aproape, şi băieţii cu puştile îndreptate spre noi s-au transformat în cea mai suculentă hrană de forme şi culori. Am hăpăit orgia de imagini noi într-o adevărată beatitudine şi, ameţiţi ca de un vin tare, aproape clătinându-ne de euforie, am plecat fericiţi. Redescoperisem în noi oamenii ce fuseserăm, nu murisem pe dinăuntru cum ni se păruse, am adormit fără somnifere, visând frumos.

Într-o zi, acelaşi guvern în aparenţă nou, dar cu siguranţă vechi, deoarece lua şi acum în calcul o faţetă ascunsă, periculoasă a binelui, ne-a scos draperiile negre — ca după un doliu habotnic — de la ferestre. Deodată a bufnit în cămăruţele unde altădată fuseseră instruiţi tinerii ofiţeri, un val copleşitor de lumină şi viaţă, ca un flux oceanic plin de vegetaţie proaspătă, smulsă din adâncul apelor, şi de animale ciudate, cu cochilii scânteind de sidefuri şlefuite în misterioase adâncuri. Am văzut iarbă, copaci, flori, o şosea, pietoni, autobuze, blocuri şi o enormă mătase bleu-pal, desfăşurată deasupra, pe boltă, sprijinită în linia orizontului. Am mai notat undeva că tot restul zilei aceleia, cred că pe la prânz s-a întâmplat minunea, am stat în picioare în faţa ferestrei şi am savurat frumosul în stare pură. Guvernul provizoriu îşi permisese largheţea, crezând că spiritele noastre anemiate de inaniţie metafizică, nu vor face faţă orgiei de libertate, vor sucomba. S-a înşelat, ca toţi cei care acţionează asupra omului fără să-i cunoască infinitele posibilităţi de resurecţie, sugerate de pasărea Phoenix — portret camuflat al miraculosului suflet uman.

Reducţia celulară

Care este impactul omului onorabil cu închisoarea? Exclud din capul locului cazul instigatorilor, oricât de onorabili ar fi, pentru motivul că, înfruntând sistemul, *establishement*-ul, legalitatea, ei îşi asumă riscuri, îşi periclitează conştient libertatea. În aceasta constă şi măreţia — dacă există vreuna — a subversivilor. Odată prinşi, însă, ei nu mai pot simula mirarea că sunt puşi să plătească „nota“, nu pot acuza „ordinea“ că îi şicanează; ajunşi în închisori nu prea au de ce să se lamenteze, ca nişte inocenţi maculaţi de forţe oprimatoare. Martiriul luptătorilor pentru cauze revoluţionare nu face casă bună cu ipocrizia. Când ţi se dovedeşte indubitabil culpa, rabzi şi taci, cum se spune în popor. Opusul acestor cazuri sunt nedreptăţile, acuzaţiile false, fie ele politice sau civile, şi la un grad mai scăzut de imoralitate, dar tot dramatice şi reprobabile, erorile judiciare. Am văzut câteodată prin filme, după gratii, indivizi care nu înţeleg ce se întâmplă cu ei, dar accentul regiei nu cade pe analiza şocului psihic — probabil prea puţin palpitant sub raport cinematografic, nespectaculos — ci pe acţiunea practică de dezvinovăţire şi probare a înscenării sau erorii. Poate literatura s-ar preta mai bine la aceste analize psihologice, dar nu ştiu cât de atractiv ar fi rezultatul. Prin urmare, vorbim de impactul cu închisoarea al omului care nu a provocat stihiile, n-a încălcat legea, n-a dat ocazie aparatului represiv să-l suspecteze şi să-l înhaţe, şi totuşi este privat de libertate.

În spate se închide uşa cu zăbrele de fier. Prima senzaţie este aceea a ruperii cordonului ombilical ce te lega organic de lume şi te alimenta de la

rezervorul ei de siguranţă şi optimism. Te simţi o particulă în spaţiul extramundan de care instinctiv te-ai temut întotdeauna, doar că nu într-unul deschis, liber, nemărginit — oricât de înspăimântător ar fi şi acela — ci capsulat ermetic, fără nici o vizibilitate, strângând din toate părţile ca un cleşte. Ai fost catapultat la o distanţă incomensurabilă de mediul tău, de universul familiar, ca şi de trecut. E vorba de o adevărată mutaţie existenţială, de dislocarea fulgerătoare de pe planeta-mamă, de căderea pe un tărâm damnat, în singurătate totală, fără putinţa de a întinde braţele spre alt braţ sau măcar spre un punct de sprijin. Singurătatea nu vine doar din izolare, ci din anxietatea insuportabilă de a nu mai avea pe nimeni, de a fi pierdut toate relaţiile ce dau omului stabilitate pe pământ — rude, prieteni, cunoscuţi, structuri sociale de utilitate publică, inclusiv marea organizare umană impersonală ce te ignora, dar îţi transmitea efluvii de solidaritate, pentru că îi aparţineai şi respirai odată cu ea. Tot atât de bine poţi să-ţi imaginezi că ai ajuns în străfundul pământului. Sau în „burta de chit". Te deosebeşti de Iona doar prin aceea că balena ta e moartă, stomacul ei nu palpită, lipsesc căldura organică şi vibraţia sângelui. Eşti înmormântat de viu sub munţi de materie inertă, prin care nu răzbate nici un sunet, nici o chemare. Îţi dai seama că pentru cei din lumea veche — minunata, intima lume acum himerică, în care ai trăit ca un prunc în mătăsuri — brusca ta absorbţie penitenciară echivalează cu moartea. Sau căderea în vid. Într-o fracţiune de secundă ai ajuns în subsolul ultim al lui Hades, cu care omenirea liberă, vie, activă nu poate comunica. Şi nici nu doreşte.

Nu doar convenţia juridică îl exclude pe deţinut din calculele şi reprezentările societăţii, ci şi un crud consens moral general, că el trebuie considerat mort. Nu mort fizic, să ne înţelegem, aceasta ar fi un privilegiu. Stingerea din viaţă conferă oamenilor o aură de eroi şi o trenă de sfinţi. Întemniţarea atrage după sine ruşine şi repulsie. Cât îl invidiază expulzatul din societatea onorabilă — şi el onorabil până ieri — pe fratele plecat pe apa Styxului! Decesul fizic al fiinţei umane stârneşte un inevitabil val de sentimentalitate. Orice moarte e o oglindă magică pusă de un prestidigitator melancolic (sub melancolie se ascunde, fireşte, sarcasmul) în faţa celor vii.

Plecarea în eternitate a unui semen atinge în oameni corzi dureroase, prin care năvălesc emoţii, regrete, presimţiri torturante. Oricât de insignifiant ar fi fost cel în care sufletul s-a stins — moartea pune în evidenţă, ca nimic altceva, futilitatea virtuţilor şi valoarea modestiei — declanşează în jur reculegere, smerenie, umilitate, un vast şi abstract sentiment amar. După încheierea ceremonialului întoarcerii în pământ, mortul lasă în urmă semne răscolitoare prin simbolistica lor mută. Un cimitir împăienjenit de mistere, un mormânt îngândurat, dojenitor, roind de palide amintiri mustrătoare, provocând în cei vii sincope ale energiei spirituale vitale.

Mortul adevărat, înghiţit de mama natură, ajunge loc de pelerinaj pentru urmaşi, ca şi pentru necunoscuţii ce rătăcesc pe aleile cimitirelor. Ne ducem la mormintele părinţilor, perechii decedate şi prietenilor ca să ne închinăm unui reper uman universal, să păstrăm legătura cu şirul dispăruţilor ce au făcut parte dintre noi, şi cărora le aparţinem în veci, ştiind că în curând ne vom adăuga lor. Şi pentru că ei, abstractizându-se, au devenit mai accesibili, ca statuile publice şi, de ce să nu recunoaştem, oricâte defecte şi vicii ar fi avut, frumoşi. Nimic nu patinează ca moartea, nu şterge atât de mult imperfecţiunile, chiar marile diformităţi, şi nu nivelează eternul uman într-un clişeu mai maiestuos evanescent, pe deasupra tuturor clasificărilor şi prejudecăţilor morale.

În timp ce răposatul din închisoare, oricât de onorabil a fost în viaţa civilă, cu cât se afundă mai mult în neantul său artificial, cu atât se urâţeşte, se distorsionează, se goleşte de forţă evocatoare sentimentală, stârnind dizgraţie, răceală, uitare. Se naşte întrebarea: cum resimte năpăstuitul modificările de percepţie ale umanului lăsat în urmă, care îl înconjurase până nu demult cu respect şi afecţiune, făcându-l să trăiască intens conexiunea la comunitate? Lipsa cea mai acută, cu efect depresiv de lungă durată, este cea de ordin intim. Tandreţea dispare cu desăvârşire din existenţa diurnă, căile de acces ale afectivităţii de afară îi sunt blocate, şi semnele pasivităţii, ca să nu mai vorbim de indiferenţă, sunt amplificate excesiv.

În cazul morţii naturale, cei apropiaţi sunt loviţi de o duioşie dramatică ce-i transformă într-un fel de cordon sanitar emoţional, ferind cumva „eroul“ de insensibilitatea universală, legănându-l până la groapă pe valurile unei infinite iubiri. Pe deţinut nu-l preiau natura, eternitatea, ci un fel de serviciu de pompe funebre *sui generis* specializat în ducerea la morgă a personalităţii fiinţei rămase vie sub raport anatomic. Dacă lasă în urmă vreun sentiment, acesta este de îngrijorare, prin urmare de disconfort psihic. Se adaugă dificultatea, chiar neputinţa apropiaţilor de a stabili contacte cu dispărutul, frica de complicaţii, fiindcă situarea deschisă de partea întemniţatului uneori generează consecinţe dezagreabile. Viaţa de afară solicită acaparant, iar „absenţa“ trebuie suplinită, camuflată, explicată. În ce priveşte perspectiva, fantezia înclină, în asemenea împrejurări, spre tot ce e mai sumbru, iar propaganda oficială şi atmosfera publică au grijă să întreţină cel mai negru pesimism. În anumite cazuri intervine riscul compromiterii apropiaţilor preocupaţi de propria onorabilitate şi propriul viitor. Toate acestea determină separaţii chiar între deţinut şi persoanele ce alcătuiseră garda de corp afectivă.

Întrebarea pe care şi-o pune cel rămas între pereţii celulei este dacă va reuşi să convingă autorităţile, justiţia, opinia publică de nevinovăţia sa. În ciuda şocului psihic, se simte tentat să spere. Deşi i s-a infiltrat bănuiala că la mijloc nu e o simplă greşeală. Din prima clipă simte că societatea oficială s-a disociat de el, ca şi când sentinţa ar fi fost pronunţată şi vinovăţia dovedită. Cea mai vitriolantă concluzie trasă în timpul detenţiei este că în fapt nu există prezumţie de nevinovăţie, ci invers, prezumţie de vinovăţie. Primul este un concept juridic abstract, lăudabil, dar nerealist. Cel de-al doilea, respins în teorie de jurişti, e îmbrăţişat fără ezitare de societate. Omul arestat, închis, acuzat, e condamnat dinainte de toată lumea, mai nerăbdătoare şi mai fermă în decizii apriorice decât procuratura. Această lume se simte solidară, nu ştiu dacă din instinct sau comoditate, cu învinuitorii, căci vede în ei apărătorii ordinii, moralei şi dreptăţii, slujitorii interesului colectiv. Să ne gândim: de o parte se află un ins onorabil — dar de câte ori nu s-a dovedit că onorabilitatea e o faţadă, o imagine

confecţionată prin tăinuiri dibace şi publicitate — iar de cealaltă un angrenaj de instituţii şi instanţe deasupra oricărei bănuieli. Care prezintă mai multă garanţie de corectitudine şi onestitate? Individul se află întotdeauna în inferioritate faţă de autorităţi. Fireşte, mai fac şi ele erori, se constată că unele sunt corupte sau obediente, dar acestea sunt considerate, totuşi, excepţii. Ca atare, în concurenţa publică se intră inevitabil într-un grav dezechilibru de forţe. Cei mai incisivi observatori ţi-o spun de la obraz, alţii se abţin să se pronunţe în mod ritos, dar tăcerea lor e elocventă; inclusiv scepticii clatină din cap după ce au ascultat cu deferenţă. Este de o mie de ori mai uşor de luptat cu inerţia sau chiar cu reaua voinţă a unei instanţe juridice, decât cu blocul rigid al potrivniciei publice gata constituite. Făcând să încline balanţa de partea adversarilor, încă înainte de judecarea procesului, aceasta diminuează convingerea şi ardoarea puse de acuzat în luptă. Se vede mai slab decât este în realitate, se îndoieşte de victorie, săvârşeşte greşeli de tactică, se trezeşte în defensivă, când ar trebui să fie mereu în atac.

Dar şi publicul este, la rândul lui, supus influenţelor, glasului autorităţilor superioare, pronunţat în sprijinul condamnării inculpaţilor, precum şi vocii stridente a propagandei partizane. O înrâurire nefastă au aşa-zisele mărturii depuse de voluntari — nimeni alţii decât foşti colaboratori, bune cunoştinţe, chiar apologeţi, despre care n-ai ştiut niciodată că-ţi poartă ura cea mai feroce, că în timp ce-ţi zâmbeau, ţi se supuneau cu elan sau îţi aduceau omagii, te-ar fi jupuit de viu — şi nu numai mărturii în întregime inventate, ci şi invective deşănţate, un adevărat val de zoaie. Cum au aflat că ai „căzut în vid“ se reped ca hienele spre ceea ce cred că este cadavrul personalităţii tale. Lugubră şi dezgustătoare această necrofagie, mai ales la oameni cu profesiuni intelectuale. La început iei întâmplarea ca pe o murdărie sufletească, dar abjecţia nu e „dezinteresată“, acţionează în serviciu comandat. E galeria imundă de la meciurile vândute, asmuţită să justifice, prin vacarmul ei trivial, deciziile arbitrilor necinstiţi. Sunt puşi să deruteze publicul deja dezorientat, să trezească instincte bestiale, să pregătească terenul pentru linşaj. Efectul e sigur, fiindcă n-are

cine să dea replica. Victima nu ştie nimic, iar când află cum să răspundă? Foşti colegi şi prieteni de afară simt că e ceva aranjat şi nu îndrăznesc să intervină, sau nu sunt de felul lor combatanţi şi n-au de dat socoteală pentru abţinere. Nu-ţi iau unii apărarea nici în situaţii simple, când „valid“ fiind, nu te afli de faţă la proferarea calomniei, dar când te ştiu scos din circulaţie, pe trei sferturi mort, în pragul aneantizării?

În celulă se produce un clivaj repetat, sistematic, al spiritualităţii. Prima se desprinde şi cade chiar „onorabilitatea“, ca o coajă protectoare ineficientă şi inutilă. Spaţiul penitenciar e prea îngust, nu e loc pentru ea, nu ai unde s-o pui, s-o agăţi, s-o înghesui. Nu ţi-o cere nimeni, nici la control, nici pentru a o admira, n-ai de ce să te pavoazezi cu ea, nu ieşi la nici o defilare, nu participi la nici un concurs. Nici tu n-ai chef s-o scoţi din când în când, pentru a o privi ca pe o relicvă sau decoraţie, sau bijuterie. Cade, apoi, derma foarte sensibilă, cea făcută să fie mereu mângâiată, să se înfioare, transmitându-ţi deliciul tandreţei, duioşiei afective, căldurii sentimentale. Poate acesta este primul înveliş de care tu însuţi simţi nevoia să te debarasezi, pentru că expune spiritul unor suferinţe de prisos. Membrana nu e doar decorativă, ca onorabilitatea, ci organic necesară metabolismului spiritual complet, dar dacă reuşeşti să scapi de ea faci un progres considerabil pe panta imunizării. Şi a uscăciunii sufleteşti, fireşte, a restrângerii gamei de proprietăţi umane, a dispensării de atribute superioare. Dar ca să te menţii pe linia de plutire într-o ambarcaţiune fragilă prinsă de furtună trebuie să arunci lest. Şi lest poate deveni chiar o parte din rezervoarele de oxigen, prea grele pentru navigaţie.

Asaltul opiniei publice lipsite de discernământ ori, invers, inerţia ei mută, surditatea la apeluri sunt o baie acidă pentru speranţă. Această componentă a spiritului are, neîndoios, un rol major în restabilirea echilibrului psihic avariat. Dar, ca orice există sub soare, ea prezintă avantaje şi dezavantaje, laturi bune şi rele, chiar riscul dezechilibrului. La ce-i mai foloseşte speranţa unui bolnav incurabil, unui condamnat la moarte, unui paraşutist căruia nu i s-a deschis aparatul? Secreţia în exces a speranţei în împrejurări grele iluzionează în loc să înarmeze, predispune nu

la acţiune, ci la vis, nu tonifică, slăbeşte. Trebuie să ne omorâm entuziasmul inconştient, roiul de fluturi multicolori ce năpădesc în jurul capului, luându-ne vizibilitatea şi luminând artificial ariditatea peisajului. Bineînţeles că fără speranţă nu se poate trăi şi oricât te-ai strădui s-o striveşti (trecând în extrema cealaltă, a deznădejdii, cu nimic mai bună), ea subzistă. Undeva la fundul conştiinţei, gata să ţâşnească precum un gaizer euforizant. Lipsindu-te de ea în mod conştient, reducând-o pentru un timp la tăcere, te supui întunericului şi frigului. La rândul ei, ura aproapelui, pe care nu ţi-o poţi explica, atribuind-o unui geniu al răului care cutreieră conştiinţele nu prea evoluate, nu prea curate, tributare invidiei, vanităţii şi nevoii de răzbunare, îţi subminează încrederea în om — alt stâlp de rezistenţă al spiritului. Prăbuşirea acestui pilon ne afectează pe noi, nu pe ei, pe emanatorii urii. Căci fără încredere în oameni suntem pierduţi, universul nostru moral se reduce la minim, făcându-ne să descoperim îngroziţi că nu mai avem pentru ce trăi.

Toate muşcă din tine în celulă, descărnându-te, atrofiind funcţii vitale, desfigurându-te. Este o agresiune constantă şi nemiloasă asupra umanului, ţintind să-l coboare, să-l reducă, să-l mutileze.

Aceasta am numit reducţie celulară.

Perfuzia morală

Eram îngheţaţi, flămânzi, murdari şi nedormiţi, şi senzaţia de părăsire într-un labirint deşertic ne alimenta o tristeţe de moarte. Au trecut 16 ani de atunci, dar îmi amintesc ziua aceea întunecoasă, de maximă deprimare, ca şi când a fost ieri. Cred că abia ne luaseră gamelele cu resturi de zeamă şi turtele cleioase, aproape neatinse, şi ne întinsesem pe saltelele desfundate, cu ochii în tavan, rumegând paiele aspre ale disperării. Deodată am auzit la uşă un zgomot scurt, precipitat, decis, diferit de cele lălâi, repetate, lipsite de precizie şi gata parcă să fie amânate, cum erau de obicei intrările ostaşilor, şi ei obosiţi, plictisiţi, rebegiţi. Într-adevăr, uşa s-a deschis cu o mişcare bruscă şi în canatul ei a apărut căpitanul însoţit de doi soldaţi. Ne-au pus pe paturi câte o cutie de carton şi ne-au băgat sub ochi formulare întovărăşite de hârtii cu aspect de inventar. Ne-a cerut să desfacem cutiile, să verificăm dacă se află în ele tot ce e trecut pe hârtii şi să semnăm. Am început să despachetez stângaci, din cauza grabei, fără să înţeleg ce se petrece, nedesluşind nimic pe hârtie şi nepricepând ce urmează să verific. Până când mi-am recunoscut o pijama mai fistichie, de aceea inconfundabilă, şi am înţeles că sunt lucruri personale venite de acasă. Căpitanul mă grăbea să confrunt conţinutul pachetului cu lista scrisă de mână şi să-i înapoiez formularul de luare în primire. M-am prefăcut că am încheiat operaţiunea şi am semnat. Nu-mi ardea de formalităţi, iar Nea Gogu nici nu s-a mai obosit să mimeze ceva, şi-a pus apostila şi a făcut semn că e în regulă. Pachetul îl făcuseră Alexandra şi Gabi, şi avea strictul necesar pentru un om plecat de acasă cu mâinile în buzunar. Obiectele

prezentau calitatea de a te readuce, măcar cu un picior sau cu vârful piciorului, în perimetrul civilizaţiei. Puteam să mă spăl cu săpun, să-mi perii dinţii, să-mi schimb cămaşa, şi să mă culc în pijama. Dar perfuzia morală a fost mai importantă, acţionând pe planul recuperării unor valori umane care se duceau vertiginos la canalul de scurgere colector subteran. Nu mai ştiu ce culoare avea pijamaua aceea sub formă de trening, bleu sau vernil, însă ea a transfigurat toată panorama cenuşie a clipei.

După cum am aflat, armata avea un dispecerat pe la marginea Bucureştilor, şi acolo se primeau pachetele, poate nu numai pentru noi, ci şi pentru deţinuţii proprii, chiar pentru militarii în termen. La acel ghişeu se ducea Alexandra, ca şi rudele sau prietenii camarazilor de suferinţă. Gogu Rădulescu rămăsese singur, Dorina răposând după o boală nemiloasă, iar fiul, adoptat, locuind în altă parte. Cutia sa cu lucruri personale fusese întocmită de o vecină — la care lăsase cheia casei — şi cât s-a aflat în închisoare, aceasta şi-a făcut datoria ireproşabil.

Nimic nu are în celulă un efect tonic mai puternic decât semnul de cordialitate venit de afară, grija şi neuitarea celor apropiaţi. Poate să te vâre, cum spuneam mai înainte, şi în fundul pământului şi să îngrămădească peste tine munţi de steril, dacă spre inima ta curge un pârâiaş de afecţiune, eşti salvat. S-a convenit că putem primi schimburi, returnând totodată rufele murdare (nu exista nici o posibilitate de a le spăla în închisoare). Căpitanul a stabilit să întocmim şi inventare cu ce trimitem, specificând totodată obiectele de care aveam nevoie. Aceste acte care însoţeau pachetele au căpătat funcţia inimaginabilă de curier poştal. Şi doar ca liste pur şi simplu ar fi jucat un rol psihic reconfortant, dar le-am transformat în bileţele camuflate. Nu mă mulţumeam să denumesc obiectele, intercalam în dreptul lor, între ele sau în P.S. câteva cuvinte cu funcţie de comunicare directă, ca într-o epistolă. Puneam întrebări, şi în inventarul următor primeam răspunsuri, evident telegrafice, inserate la fel. Tot alegând cuvintele şi meşterindu-le, ca mesajul să nu fie sumbru, m-am trezit că devin mai optimist. Unele bilete s-au păstrat, am dat peste ele acum câţiva ani şi, citindu-le, am retrăit clipele de scurtă euforie epistolară. Fără aceste

modeste scrisori mi-ar fi fost mai greu în cele patru luni petrecute la Olteniţa, când n-am văzut nicio figură şi n-am auzit nicio voce în afara celor din îngusta lume asfixiantă.

Armata a dovedit mărinimia de a accepta ca pachetele primite să conţină şi ceva alimente. Paznicii şi-au dat seama că şi fizic urmăm o linie periculoasă. Într-o lună de zile slăbisem 15 kilograme. La început nu m-a deranjat, apetitul dispăruse, dar după un timp, probabil ca urmare a unei uşoare echilibrări psihice, am început să resimt foamea.

Într-o zi — începuse să se desprimăvăreze, drapajul mortuar fusese ridicat şi fereastra se scălda într-o lumină blândă de amiază — printre rufe am găsit o lăcrămioară. Firavă, cu perluţe albe delicate, cu o frunzuliţă subţire, palidă, ca obrazul unei fete bolnave. Aproape nu îndrăzneam s-o ating. Nu mă intimida atât fragilitatea vegetală pură, filigranul primelor zile de primăvară, cât nimbul mâinii care o pusese acolo şi, mai înduioşător, tivul sentimental cusut în jurul acestui semnal timid de viaţă. Ştiam că este floarea preferată a Alexandrei, contrastând straniu cu vulcanismul ei expresionist, cu asprimea convingerilor şi atitudinilor radicale, uneori extremiste, sugerând o sfiiciune nativă, o adoraţie a etericului, de mult înăbuşite de rigorile vieţii, şi rămase în nostalgii primare irepresibile. Îmi trimitea expresia propriilor vise adolescentine pierdute printre vicisitudinile istoriei individuale şi colective, resurecţia unui dor apus de alb miniatural, de linii graţioase, tremurate.

De obicei vorbeam cu mine însumi şi cu trimiţătorul într-un colocviu de trei. Mă cuprinsese acum o tăcere de catedrală închisă, fără enoriaşi şi oficianţi, doar cu siluete hieratice pe pereţi părând că-şi duc degetul la gură şi-şi cer lor înşile ascultare. Semnul delicateţii mă îndurerează. Personal, n-am putut fi diafan în comunicarea cu oamenii, chiar cu aceia care au căzut sub incidenţa harului sentimental. Am ţinut să mă exprime limbajul articulat, pierzând din vedere forţa emoţională a semnelor, gesturilor, obiectelor, sau probabil nefiind dotat cu toată gama mijloacelor de semnalizare a trăirilor intense. Mi-am limitat, astfel, aria exteriorizării, lăsând în special notele suave, transparente, superdistilate să se stingă,

precum artificiile deasupra unui oraş nepopulat, dar frustrându-i şi pe semeni de mişcătoare daruri ce li se cuveneau.

Umanizarea

Toate vieţuitoarele îşi pun semnul distinctiv pe locşorul ocupat temporar în spaţiu. O pânză octogonală din fire incolore indică prezenţa păianjenului — pe o ruină, într-un copac, la unghiul neglijat al unei încăperi; câteva orificii într-o bucată de ceară, trântorul gonit de colonia albinelor, o gaură în pământ, şarpele, găvanul de paie cocoţat pe crengile de sus ale salcâmului, barza. Omul, la rândul lui, îşi pune amprenta asupra locului unde se aciuieşte, prin ceea ce defineşte cuvântul umanitate. Când am intrat prima dată în celula ca un sarcofag polar murdar şi zdrenţuit, nimic nu mi-a sugerat că trecuseră pe acolo oameni. Nici chiar mucurile de ţigară, pătate cu ruj de buze, despre care am aflat cu precizie că fuseseră adunate, pe linoleum, la capul patului, de Zoe Ceauşescu. Era un loc dezumanizat. Fără şireturi şi curea, ca un dezertor, am avut senzaţia că pătrund într-un habitat de fantome ale zăpezilor, de schelete puse la congelat, de amintiri moarte. Am intrat apoi în contact — rigid, mut, retractil, ca între specii diferite — cu partida adversă: păzitorii înarmaţi, taciturni, bănuitori, aproape agresivi; mi-am zis că e mai rău decât dacă aş fi rămas singur, rătăcitor pe banchiză.

Încetul cu încetul, locul s-a dezmorţit, fantomele s-au retras de-a-ndăratelea prin ziduri şi m-au despresurat, făcând să dispară senzaţia înfricoşătoare că sunt printre creaturi nepământene. Celulele s-au încălzit apoi, orice asociere cu spaţiul boreal şi-a pierdut sensul, am lepădat paltoanele şi căciulile şi ne-am spălat, ceea ce ne-a amintit că aparţinem civilizaţiei şi am intrat în vorbă cu tribul în ghearele căruia căzusem captivi.

Au urmat alte schimbări, de nuanţă, căci prizonieratul rămânea în esenţă acelaşi, dar în el regăseam elemente familiare speţei.

În aripa în care am stat patru luni, printre colegi mai erau cei cu care descinsesem în noaptea geroasă, marcată de evenimente necunoscute, şi încă vreo câţiva: Mănescu, Pană, Olteanu. Îi vedeam în celulele de vizavi la ora mesei, în decursul unui minut, cât ţinea înmânarea gamelelor, şi atunci incomplet, un umăr, o ureche şi nici pomeneală să schimbăm cuvinte sau semne. Aveam colocatar un general de securitate şi am aflat de la el că în jur mai sunt şi alte grade înalte din branşa respectivă. Mărturisesc, în prima etapă am fost mefient cu tovarăşul de celulă, iar prezenţa în jur a celorlalţi mă stânjenea. Mă contraria intenţia procurorilor de a ne asimila aceleiaşi „cauze". Soldaţii se străduiau, probabil la ordin, să-şi compună figuri ameninţătoare, sugerându-ne că nu ţin degeaba în mâini armele acelea fioroase. Nici colonelul, nici căpitanul nu-şi dăduseră în vileag firile adevărate, primul de om cumsecade, cu o gândire proprie obiectivă, celălalt de băiat de ispravă, vesel, comunicativ, plin de consideraţie şi respect pentru demnitarii bătrâni puşi sub autoritatea sa. Tinerii locotenenţi rămâneau o necunoscută, cu chipuri încremenite, încercând să împrumute ceva din aerele ofiţerilor esesişti de pe vremuri.

Pe parcursul coabitării în acest conglomerat eterogen, gheaţa a început să trosnească şi să se subţieze, rămânând atât cât să permită supraveghetorilor şi paznicilor să nu se bălăcească, împreună cu cei păziţi, în acelaşi lac. S-au găsit pretexte pentru ca uşile să rămână mai mult deschise, timp în care, luându-ne inima în dinţi, am început să comunicăm între noi. Ne încurajam reciproc, atunci când era cazul, dar mai ales ne deschideam ochii asupra gravităţii situaţiei. Ne împrumutam cărţi luate de la biblioteca închisorii, ne puneam la curent cu puţinul pe care îl aflam despre lumea de-afară. Deşi unii membri ai CPEx avuseseră între ei relaţii strict formale, chiar reci, am început să ne simţim legaţi printr-un anumit grad de rudenie. „Ce faci, cutare? Te văd azi mai palid. Ţine-ţi firea. O să avem nevoie de forţă." „Cutare, ai slăbit rău, pune mâna şi mănâncă, fasolea e comestibilă." „Ai răcit? Vrei o aspirină? Am şi vitamina C." Nu

mai schimbam banalităţi ca înainte, când ne întâlneam pe culoarele CC-ului, şi nici opinii formale, ca prin şedinţe, în ultima perioadă istorică.

Ne găseam chiar tovarăşi. În măsura în care deveneam conştienţi de acest lucru, mai puteam spera; dacă nu, oferea o ţintă uşoară. Descopeream, personal, că procesul de coeziune intimă a acestui fost colectiv începea abia în închisoare, afară, ani de zile, cu excepţia unor prietenii intelectuale, acesta rămânând legat doar aparent, prin funcţii. Ceauşescu făcuse tot ce putuse ca să împiedice sudura umană a fruntaşilor partidului. Acum, treptat, cu greu, găseam valenţele relaţiei. Din păcate, procesul nu a evoluat până la capăt. În primul rând, inerţia a fost prea mare, în al doilea rând, pe culoar eram doar câţiva, ceilalţi se aflau în altă aripă şi în alte închisori şi, trebuie să recunoaştem, unii nu se prea simţeau dispuşi să-şi însuşească vechea deviză: „Toţi pentru unul şi unul pentru toţi“. În plus, atât puterea cât şi justiţia acţionau pentru a ne dezbina. Am fost dispersaţi în trei procese distincte, deşi cauza era aceeaşi, unii au fost disjunşi pe motive mai mult sau mai puţin reale, rămânând în afara proceselor, iar judecata, deşi nu s-a făcut individual (în dispreţul oricărui principiu de drept), ci colectiv, a individualizat pedepsele în modul cel mai arbitrar cu putinţă, mergând de la simplu la dublu. Toate acestea au făcut ca CPEx-ul să nu acţioneze ca un corp unitar, pierzând atât din eficacitatea apărării cât, mai ales, din combativitatea politico-judiciară.

Şi cu generalii au început să se amelioreze raporturile. Am văzut că acest şef de direcţie (profilată pe spionajul exterior) cu care împărţeam celula, fusese arestat pentru secretele reţelei româneşti din Vest. Am aflat de la el o mulţime de lucruri noi despre complexitatea acestei activităţi şi utilitatea ei vitală pentru stat — de orice orientare ar fi acesta. Omul era comunicativ, faţă de mine nu arăta reţineri şi putea să-mi furnizeze multe date tehnice despre complotul din decembrie (rugându-mă pe mine să le comentez politic). În celula de alături era închis un ministru adjunct de la Interne (generalul Stamatoiu), care ori de câte ori avea ocazia participa cu opinii concentrate şi pertinente la „şueta“ purtată peste culoar. Ei primeau pachete mai substanţiale şi ofereau cu afabilitate mici trataţii. Aveam relaţii

civilizate, pline de amenitate. S-a depăşit o anume lipsă de priză între factorul politic şi cel de specialitate. Politicul, la noi, a privit de sus Securitatea, şi cu neîncredere şi cu un reflex de subapreciere. Neîncredere, pentru că demascarea făcută de Ceauşescu în 1968 nu ni se ştersese din memorie (nu avea să ni se şteargă niciodată), rămânând vie atât ideea că Securitatea tinde să iasă de sub controlul politicului, să-şi urmeze propria linie, cât şi impresia că e pasibilă de incriminări, fiindcă nu se poate abţine de la abuzuri. Subapreciere, fiindcă nu prea avea conducători de meserie. Nu se făceau cunoscute, nici în cerc restrâns, realizări notabile, se dădea impresia de superficialitate arbitrară, lipsă de sobrietate profesională şi hedonism dubios. În închisoare, securiştii s-au străduit să se apropie de politic de pe poziţia respectului şi, totodată, să dezvăluie latura necesară, general valabilă a instituţiei. Din păcate, amenitatea a survenit târziu, şi de o parte şi de alta, şi n-a mai putut avea consecinţe.

Paznicii, la rândul lor, şi-au erodat până la urmă blindajul artificial de scorţoşenie şi răceală. Nu erau, săracii, de meserie. Puştii înarmaţi îşi făceau stagiul militar, abia terminaseră liceul şi se văzuseră puşi să se răstească la un fel de părinţi, dacă nu bunici de-ai lor. În bună măsură rezerva se datora şi timidităţii şi când au început să ne cunoască s-a topit metalul din ei. Locotenenţii erau avizi să afle câte ceva din gura noastră, pentru momentul când aveau să povestească afară ce aventură trăiseră. Comandamentul şi-a trădat şi el umanitatea. Căpitanul a început să se strecoare seara, împreună cu doctorul, în celule, oferindu-se ca interlocutor. Îi ţinea locul şi colonelul, obligat de funcţie la mai multă sobrietate, dar care, totuşi, din când în când, îşi făcea apariţia în canatul uşii deschise cu un zâmbet ştrengăresc sub mustăcioara de holtei cuceritor.

Atmosfera generală rămânea, fireşte, apăsătoare, iar spiritul nostru ulcerat. Dar, cum se spune, „omul sfinţeşte locul". Ni se dăduse în primire o hrubă îngheţată, întunecoasă şi, încet-încet o îmblânzisem. Se resimţeau emanaţia căldurii fiziologice şi radioactivitatea reflexivă, sentimentală a „creaţiei lui Dumnezeu". După două luni, închisoarea devenise de nerecunoscut sub raportul temperaturii morale. Dacă aşa ar fi fost de la

început, impactul cu lăcaşul claustrării ar fi avut un efect mai puţin distrugător. Nu era numai opera noastră, a deţinuţilor, ci şi a celor puşi pe posturi de călăi, în realitate oameni obişnuiţi. Mă gândesc la funestele lagăre fasciste şi staliniste şi mă înfioară gândul că acolo n-a putut opera acest dat natural al speţei: umanitatea. Soljeniţîn, poate cel mai veridic mărturisitor al Gulagului, sub raportul şi al onestităţii şi al autenticităţii literare, sugerează totuşi, în povestea lui Ivan Denisovici, forme — alienate, alterate, chinuite, dureroase, e drept — ale umanului. Programul automat, robotic, urmărit de dimineaţa până seara, al unui deţinut, relevă, sub o sufocantă povară de absurdităţi opresoare, căutarea neîncetată, clipă de clipă, a micii fericiri diurne. Supravieţuirea acestei disponibilităţi indică faptul că umanizarea se produce şi ascuns, inconştient. Dar dacă atâtea milioane de oameni au pierit acolo, înseamnă că printre supraveghetori au fost şi călăi pursânge, şi ei au ucis cu instinct criminal. Aşa cum s-a întâmplat şi în Germania nazistă infestată de morbul rasismului, unde ura a făcut din instituţia concentraţionară abator. Umanizarea nu s-a mai putut produce fiindcă opresorii au încetat de a mai fi oameni. În lumea fiarelor nu e decât cruzime, bestialitate, carnagiul devenind festin.

„Să fii demn!“

Într-o zi ne-au scos la aer dimineaţa. Fuseseră îndepărtate tancurile, şi panorama curţii interioare se scălda în lumină. Un trotuar de ciment ducea la intrarea principală a clădirii, acum blocată, şi dincolo de el se învârteau deţinuţii din corpul vecin. Nu ne întâlneam niciodată, nici gesturi de recunoaştere nu puteam face, fiindcă în înserare, când ieşeam, de-abia ne distingeam siluetele. La câteva minute după noi şi-au făcut apariţia şi ceilalţi, înşiraţi ca o echipă de fotbal ieşind din vestiar. Şi pe lumină mi-a fost greu să disting figurile, între cele două puncte fiind oarecare distanţă. Colegii, ca şi unii dintre noi, nu aveau veşminte de oraş, ci treninguri şi canadiene şi, în afară de aceasta, ne mişcam tot timpul, conform regulamentului. Mă consultam cu cei de dinaintea şi din spatele meu, încercând să reconstituim împreună identităţile. Unul mi-a atras atenţia: „Domnule, ăla mărunt şi îndesat nu e Mizil?“ M-am mirat. Îl ştiam pe Mizil călare pe caii cei mari. Fusese numit, cred că imediat după încetarea ostilităţilor, şeful unui important departament guvernamental, ministru al aprovizionării şi comerţului, mi se pare. De unde şi până unde în închisoare, în a doua echipă a CPEx-ului? După un timp am început să desluşesc şoapte în jur. „E Mizil… e Mizil.“ Ei drăcia dracului, mă gândeam, ce-o mai fi şi asta? Careva, împins de curiozitate, a rupt rândurile şi s-a apropiat, pe lângă zidul clădirii, de trotuarul betonat. De dincolo s-a desprins cineva din cerc şi s-a apropiat. Au schimbat câteva cuvinte şi omul nostru s-a întors. „E Mizil, domnule, a fost arestat şi el. Aseară l-au adus.“ Parcă m-a pălit cu măciuca în cap. Nu ştiu de ce, evenimentul a căpătat în ochii mei o gravitate

excepţională. De fapt ştiu. Raţionamentul spontan a fost următorul: dacă braţul acela lung şi rapace care ne culesese pe toţi ajunsese şi în guvern, unde credeam că Mizil se află la adăpost, însemna că voinţa de-afară e absolut inflexibilă.

P. Niculescu-Mizil avusese relaţiile cele mai apropiate cu noul prim-ministru, Petre Roman, colaborând îndeaproape, pe vremuri, cu tatăl lui în domeniul propagandei de partid. Dar legătura cea mai semnificativă era aceea cu şeful de stat provizoriu — Ion Iliescu. Prietenia lor ajunsese notorie încă de pe când lucrau în conducerea Direcţiei de propagandă şi cultură (Mizil prim-adjunct, Iliescu adjunct sau şef de sector la învăţământ) şi continuase consecvent de-a lungul timpului, până la răsturnarea regimului comunist. Îmi păruse bine că Mizil fusese cooptat în guvern. În primul rând, printre fâţângăii de acolo era singurul om serios, cu experienţă de conducere, capabil să tempereze cât de cât tendinţele anarhice, distructive, apărute în guvernarea ţării (nu după mult timp s-au dovedit catastrofale). Iliescu fusese determinat să-l expulzeze? Poate nici nu apucase să facă el acest gest, Mizil îi fusese zburat pur şi simplu de sub nas. „Du-te şi caută-ţi-l la închisoare!“ i-or fi spus.

Am ieşit din cerc şi m-am strecurat pe lângă zid, până la punctul de unde mă puteam face auzit. Am strigat la el. M-a auzit şi, râzând ca întotdeauna, s-a apropiat. Între noi mai rămăseseră douăzeci de metri, pe care nu-i puteam străbate niciunul, şi aşa depăşind consemnul. Cu un ochi am inspectat paznicii, care se arătau captivaţi de altceva. „Ce s-a întâmplat, domnule, cum ai ajuns aici?“ „Păi voi m-aţi lăsat de izbelişte, a glumit el. Credeaţi că scăpaţi de mine? O viaţă întreagă împreună, şi-acuma voi la odihnă şi eu la robotă?“ „Ei, lasă astea, nu mi-am putut stăpâni nerăbdarea, cum a permis Iliescu aşa ceva?“ „E un căcăcios!“ a făcut Mizil o grimasă de scârbă, strâmbându-şi nasul ca atunci când pute ceva. „Ai vorbit cu el?“ „Sigur că am vorbit. Ştii ce mi-a spus? «Să fii demn!» Înţelegi?“ Mi-am pus mâinile în cap. „Păi te trimitea la luptă, să aperi fruntariile? Sau ce?“ „Băi, îi tremurau pantalonii în fund. N-am văzut om mai fricos ca ăsta.“ „Dar de procesul CPEx n-ai vorbit?“ „Bineînţeles. A zis că să ne recunoaştem

greşelile." „Păi asta se va judeca? Greşelile noastre ideologice şi politice, deficienţele în munca de conducere?" A pus capul în pământ şi n-a mai dat nici o replică. Apoi şi-a adus aminte: „Ştii cum vorbeşte cu oamenii? Prin WC-uri". „Dar cine-l filează, domnule? A făcut mania persecuţiei? Sau n-au patronii încredere în el?" „Trebuie să vorbim Popescule, să ne întâlnim mai mulţi. Să găsim o modalitate de a discuta." „Îmi pare rău că ai venit aici, i-am răspuns. Pe de altă parte, îmi pare bine. Cel puţin mie îmi ridici moralul." Nu ne-am mai întâlnit decât târziu, în vară, la Jilava, în altă curte interioară de penitenciar, când el îşi pierduse verva şi o bună parte din tinereţea ce îi mai rămăsese, iar eu mă convinsesem că procesul, abia pe punctul de a începe după mai bine de o jumătate de an, e judecat dinainte.

Am stat şi m-am gândit mult la ciudata întâmplare trăită de P. Niculescu-Mizil. În scurtele intersectări pe culoarul închisorii sau de la uşă la uşă, prin zăbrelele celulelor, am atacat chestiunea cu Ştefan Andrei. În primul rând nu înţelegeam cum putuse concepe Iliescu împărţirea CPEx-ului în culpabili şi revoluţionari, în deţinuţi şi miniştri. Ce miniştri, miniştrii erau un fleac! Pe el însuşi, fost membru al CPEx, se voia şef de stat, preşedinte al României. Cum avea să justifice anomalia? Probabil că cineva i-a atras atenţia asupra inadvertenţei. El s-o fi făcut mic, fiindcă observaţia îl privea direct. Mizil spusese: „Îi tremurau pantalonii în fund de frică". Frică pentru el, fireşte, pentru soarta lui. Se dădea drept disident şi avea s-o ţină pe coarda aceasta mult şi bine. Dar în ce constase disidenţa? Într-o pretinsă controversă despre baletul chinezesc, în urma căreia a avut de suferit, nu glumă, rămânând mai departe membru al CPEx, oficiind un timp ritualul propagandistic în Banat şi apoi devenind Nr. 1 în Moldova, la Iaşi, după care şi membru al guvernului?

Dar mai important de constatat era deocamdată că nu avea un cuvânt greu în calitate de şef al României. Îndeplinea — şi avea s-o facă în continuare, ani şi ani — o funcţie onorifică, decorativă, şi aceasta nu-l deranja câtuşi de puţin. Dimpotrivă, îi furniza o plăcere şi mai mare, fiindcă nu trebuia să-şi bată capul şi să-şi asume răspunderi. Pentru el, conducerea ţării nu era o vocaţie, ci o ambiţie, una nutrită, probabil, în visuri

megalomanice, încă din tinereţe. Voise să fie activist, fără nici o pauză sau deviaţiune profesională, fiindcă numai pe această scară putea urca în foişorul ierarhic mult dorit. Îi luase viaţa lui Ceauşescu pentru a anula orice virtuală concurenţă — chiar şi de ordin fizic — la scaunul prezidenţial. Nu susţin că el a fost factorul determinant al crimei, existau alţii şi mai interesaţi decât el în lichidarea fostului preşedinte al României — prietenii de la răsărit, care făcuseră o adevărată obsesie în materie. Dar a corespuns de minune şi gândului său intim şi n-a mişcat un deget ca să apere viaţa fostului mentor, ba a grăbit lucrurile şi a depus diligenţe ca treaba murdară să se ducă repede la bun sfârşit. Sunt convins că i s-a sugerat din afară şi arestarea CPEx-ului, confundat de peste două decenii de Moscova cu Ceauşescu însuşi, pentru că îmbrăţişa linia de independenţă naţională. Dar şi el îi ura pe membrii CPEx, foştii lui colegi, reproşându-le că nu i-au luat apărarea când, în final, şi-a pierdut scaunul de lider politic şi de ministru, şi a ajuns director de editură.

Unii dintre noi îşi puneau nădejdea în el. „N-o să permită Iliescu, spuneau, să fim nedreptăţiţi. Ce, el nu ştie în ce a constat munca noastră? N-am fost colegi?“ Pe cât puteam, striveam în faşă această nădejde absurdă. Dar unii nu reuşeau să vadă că în spatele arestării şi a acuzaţiilor se afla I. Iliescu însuşi. Acum iată, aveau dovada că speranţa le-a fost iluzorie. „Păi dacă pe prietenul lui, pe care îl făcuse ministru în guvernul anticeauşist, n-a putut — sau n-a vrut — să-l protejeze, când aceeaşi mână l-a înhăţat de gât, cum să vegheze la dreptatea noastră?“ Andrei aducea în discuţie o mărturie politică istorică. Dej îi atrăsese cândva atenţia lui Nicolae Ceauşescu, secretar organizatoric al partidului, în legătură cu promovările lui Iliescu: „Acest tânăr moşteneşte ambiţiile şi spiritul intrigant al părintelui său, de care ne-am izbit nu o dată în partid. Îţi recomand să ai grijă“. Cum o fi uitat N.C. recomandarea bătrânului vulpoi? Cum, necum, din aceasta i s-a tras.

Chiar nu înţelegeam, Andrei şi cu mine, cum poţi să-ţi laşi prietenul, pe care-l ştii nevinovat, să fie târât în înscenări juridice abjecte, condamnat şi zăvorât ani de zile după gratii. Ce fel de suflet trebuie să ai? E dovada că n-ai suflet, că zâmbetul tău e mască, şi dincolo de el gheaţă. Moralul meu s-a

resimţit profund de pe urma înţelegerii mentalităţii care a prezidat abandonarea lui P. Niculescu-Mizil. Dacă mai aveam nevoie de o mostră a micimii, aceasta a fost. Sunt convins că şi pe Mizil experienţa trăită în acele zile l-a marcat profund, sleindu-i zâmbetul contagios, cu care ne făcea să ieşim din depresii, rănindu-i inima şi îmbătrânindu-l.

Sub faldurile injustiţiei

A doua lovitură morală primită din partea puterii în timp ce vegetam la Olteniţa a fost condamnarea „celor patru“. Puternicii zilei îşi dăduseră seama că teoria acelui pseudofilozof lubric, Voican — supunerea opiniei publice prin frică, paralizarea oricărei opoziţii la noua conducere, aşa cum era ea, pestriţă, adunată de prin unghere sordide, lipsită de orice prestanţă şi competenţă — această teorie de extracţie fascistă, prin urmare, nu putea aştepta, pentru a-şi face efectul, lungul şi greoiul proces al CPEx-ului. Aveau nevoie de încă o demonstraţie percutantă imediată, de un nou trăsnet din senin, care să taie respiraţia. Nu aspectul juridic îi preocupa, trăiau în trena sinistrei execuţii de la Târgovişte, unde justiţia slujise docil, în cadrul unei regii groteşti, la obţinerea şocului fricii. Mulţi au judecat grosolănia înscenării prin prismă estetică; greşit, căci în lumina acestui criteriu părea să fi fost ceva nereuşit, o lucrătură de cârpaci, când, în realitate, tocmai aspectul rudimentar a îngrozit, primitivitatea cruzimii insolente a produs angoasă. Nu spun că a existat acolo un geniu; aşa s-a nimerit. Pe organizatori nu i-a dus capul să facă mai mult, erau cu adevărat cârpaci, dar experienţa a relevat forţa nimicitoare a grosolăniei. O punere în scenă elevată n-ar fi afectat zona instinctuală a privitorilor. Informaţi despre teribilul impact asupra publicului, „decembriştii“ s-au felicitat şi, când s-a pus chestiunea unei noi lovituri peste ochii românilor, de la sine s-a impus repetarea formulei. Li s-o fi părut incomod să opereze cu o întreagă instituţie, alcătuită din 30 de oameni, şi au recurs la „cei patru“. Se asigura continuitate în administrarea fricii — de data aceasta cu trimitere spre

membrii de partid ce avuseseră răspunderi în societate —, se dădea un acont CPEx-ului (ce trebuia pedepsit nu pentru lipsuri, ci pentru felul cum, totuşi, slujise ţara) şi se făcea o primă repetiţie cu public pentru ceea ce, eventual, ar fi ajuns să fie clamatul proces al comunismului.

„Cei patru“ se ştiu — Manea Mănescu, Emil Bobu, Ion Dincă şi Tudor Postelnicu. Procesul s-a judecat după arestarea noastră, ca atare n-am avut posibilitatea să-l urmăresc la televizor, reprezentările asupra lui căpătându-le prin relatările altora. Am auzit că a fost rigid, cazon şi despotic. Inculpaţilor li s-a acordat, pentru ultimul cuvânt, un minut de fiecare. În prealabil, sau în antract, li s-a promis că dacă nu vor face greutăţi completului de judecată vor beneficia de clemenţă, ceea ce i-a determinat pe unii — încă în stare de şoc — să renunţe la apărare şi să-şi pună cenuşă în cap pentru presupuse culpe ce nici măcar nu făceau obiectul procesului. Unele cuvinte rostite acolo, în caricaturile de depoziţii smulse de procuror şi judecători, ne-au dat de furcă în procesul CPEx; s-a impus golirea lor de conţinutul tendenţios, curăţirea de semnificaţiile false induse de curte. Eu însumi am fost nevoit să-i cer lui Ion Dincă, adus în calitate de martor, să-şi expliciteze depoziţia, ceea ce i-a prilejuit acestuia corectarea unor sensuri în întregime insuflate de magistraţi. Împrejurarea i-a luat o piatră de pe inimă (omul se simţea responsabil nu numai pentru imaginea lui, deformată într-un moment de pierdere a lucidităţii şi puterii de rezistenţă, ci şi pentru distorsionarea adevărului general şi pentru consecinţele trase de ceilalţi) şi în repetate rânduri mi-a mulţumit că i-am prilejuit intervenţia.

Cum am spus, la două săptămâni după arestare mi s-a întrerupt coabitarea cu Gogu Rădulescu, locul meu ocupându-l Manea Mănescu, cu care n-am avut ocazia să mă întâlnesc. Celula celor doi se afla pe acelaşi culoar, dar la capăt, astfel că oricât ne-am fi sucit capetele la deschiderea uşilor, n-o puteam prinde în vizor. Cât îi priveşte pe ei, nu cred că se omorau să ştie ce e dincolo de zidurile carcerei. Mă gândeam uneori cu strângere de inimă la aceşti oameni, erau cei mai bătrâni, Gogu bolnav de inimă şi plămâni, şi mi-i închipuiam ursuzi, întreţinând o conversaţie formală, limitată la strictul necesar.

Deodată a ajuns la urechile noastre sentinţa. Nu ştiu cine ne-a adus-o, poate căpitanul. Erau învinuiţi de genocid şi condamnaţi la închisoare pe viaţă. Ce să spun? Raportam pedeapsa la om, şi aceasta e forma cea mai gravă de percepere a nedreptăţii. Să fie acuzat Manea Mănescu de crimă împotriva umanităţii, de intenţia (tradusă în practică) de a masacra o colectivitate etnică, religioasă sau naţională? Dar eu îl cunoşteam — omul acesta n-ar fi fost în stare să omoare o muscă! Judecătorii aceia erau nebuni? Nu! În timpul procesului mi-am dat seama că magistraţii sunt în toate minţile, doar că pe unii profesia îi dezumanizează, le inculcă o cruzime indiferentă şi le alterează vederea, astfel că nu mai reuşesc să distingă ce se află în dosul „cazurilor". Şi alţi profesionişti manipulează „cazuri", dar rămân în mijlocul oamenilor — ca medicii, aplecaţi peste patul bolnavului, sau faţă în faţă cu el, la masa de operaţie, ori ca ziariştii, mereu printre semeni, sorbindu-le cuvintele pentru a le reproduce. Magistraţii se situează deasupra, pe un podium, în robe negre de preoţi talmudici, privind prin filele Codului penal, printre articole de lege încremenite, singura lor grijă fiind să-şi „încadreze" cazurile în paragrafe definitorii şi în categorii de punitivitate. Atunci nu-mi explicam prea bine afazia judiciară, mai târziu m-am edificat în parte. Dar inspiratorul politic al procesului nu avea ochelari juridici, nu privea, din reflex, prin paginile translucide ale codului bibliofil. El cunoştea omul capsulat în acel paragraf infamant. Lucraseră împreună, îl avusese şef, mentor, îl putuse urmări îndeaproape atât în cele bune, cât şi în cele rele ale lui. Putea crede el că profesorul Mănescu este un criminal scelerat, gata să se mânjească pe mâini cu sângele poporului, ordonând să se tragă în plin? Fireşte, omul la care mă refer nu era atât de obtuz şi superficial. De ce admisese, şi chiar patronase înscenarea? Nu-i păsa de fostul coleg mai bătrân? Sau avea să-i plătească cine ştie ce poliţe vechi, să se răzbune pentru vreun gest neglijent sau o vorbă întâmplătoare? Era reflexul unui orgoliu maladiv rănit, ungerea vanităţii ultragiate într-o autoexacerbare nemiloasă?

La vreo două luni de la încarcerare, când începusem să ieşim seara un sfert de oră în curtea închisorii, după întoarcerea grupului în celulă, l-au

scos şi pe profesorul Mănescu. Vreun ordin aberant stabilise să fie izolat. Uşile rămăseseră deschise şi, prin grilajul de fier l-am văzut trecând spre ieşire, însoţit de ostaşul înarmat. Înfofolit în cojoc, avea căciula trasă pe urechi şi umerii strânşi, ca şi când l-ar fi pătruns frigul. Nu m-a mirat, îl ştiam speriat să nu răcească, iar afară, seara, în acel timid început de primăvară, temperatura scădea. Nu s-a uitat nici în dreapta, nici în stânga, nu ştiu dacă a observat că uşile sunt deschise, nici că un număr de ochi îi urmăreau trecerea. Am aşteptat răbdător să se întoarcă, sperând să-i prind privirile, să schimb două cuvinte cu el. A trecut tot aşa, cu gâtul înţepenit, privind înainte, străin de tot ce era în jur. Îşi scosese căciula şi am observat că fusese tuns, poate la piele, şi părul îi rămăsese scurt şi ţepos. Nu ştiu de ce mi-a făcut impresia, de la spate, că e un fost boxer bătrân care se învârteşte pe lângă ringuri. A mai trecut şi altă dată, şi abia într-un târziu şi-a întors privirile. S-a mulţumit să salute şi a mers mai departe. Mi-am dat seama că-şi impune sobrietatea ca o formă suplimentară de recluziune, ca o obstinată încastrare în pedeapsa nedreaptă pe care o primise, ca un refuz de a apela chiar şi în treacăt, formal, la compasiunea cuiva. Se baricadase în durerea lui ca într-un buncăr de ciment. Ori de câte ori îl vedeam mă cutremuram de milă, revoltă şi o neputincioasă, mereu respinsă dorinţă de apropiere. Părea fantoma vie a unui reproş, sub faldurile injustiţiei.

Lecturi şcolare

Cel mai greu era să-ţi umpli timpul. După două-trei săptămâni, procurorii ne-au dat uitării. Se concentraseră exclusiv asupra reconstituirii şedinţei din 17 decembrie, adunând declaraţii, făcând confruntări, cerând completări la declaraţiile iniţiale. Se mulţumeau cu un fragment minor de istorie, nerelevant, după cum aveau să aprecieze ulterior chiar instanţele. Procuratura generală îşi rumega derizoria agoniseală şi ne lăsa în pace. Ne-a mai scos din apatie o comisie medicală însărcinată să raporteze asupra stării noastre de sănătate. Treabă convenţională, de suprafaţă, bazându-se pe capacitatea deţinuţilor de a relata, în termeni cât de cât ştiinţifici, maladiile de care sufereau. Mai amuzantă a fost prestaţia psihologului — o profesoară de la Universitate — care ne-a pus să completăm tot felul de fişe-test menite să releve gradul de inteligenţă al fiecăruia. Bănuiam că probele sunt împrumutate din pediatrie, oricum se dovedeau departe de a supune mintea la eforturi. Printre altele, ni se prezentau desene abstracţioniste, cerându-ne să explicăm ce sugerează. Jocul prezenta oarece atractivitate şi profesoara m-a întrebat dacă fusesem conştient că dispun de fantezie abstractă. „La ce mi-ar fi folosit? am întrebat-o. M-aş fi convins să îmbrăţişez o carieră de plastician?“ S-a uitat lung şi a confirmat: „Oricum, altă profesie“. I-am reamintit că sunt ziarist. A plecat şi comisia medicală (medicul militar al închisorii a căpătat dezlegarea să se întreţină cu noi mai pe larg) şi alte evenimente penitenciare n-au mai intervenit.

Mă resemnam greu cu interdicţia de a primi cărţi. Stăruia încă teama de pericolul comunicării incifrate cu exteriorul, recte cu centrele subversive

pregătite să ne răpească. Tot lamentându-mă căpitanului, acesta şi-a amintit că au o mică bibliotecă şcolară, frecventată de tinerii ofiţeri în scurtele perioade de instruire. M-am pomenit într-o zi cu trei-patru cărţulii editate în „Biblioteca Şcolarului".

Prima a fost *Amintiri din copilărie*. Uitasem în bună măsură aroma infantil-moldovenească a operei humuleşteanului. Mărturisesc, nu prea mă convingeau elogiile ocazionale aduse de critici. Dar, surpriză, „amintirile" m-au captivat mai mult decât la îndepărtata lectură de copil, când atenţia mi se concentrase asupra aventurilor în sine, greu de comparat cu cele din *Sherlock Holmes* şi chiar din *Tom Sawyer* sau *Huckleberry Finn.* Mi s-a impus în primul rând generalitatea mesajului, adresat în egală măsură şi celor care nu mai erau copii. Opera lui Creangă nu trezeşte în adult doar nostalgie pentru „vârsta de aur" — când inventivitatea e cea mai vie, clocotitoare şi temerară, restricţionată doar educativ (cu înţelegere) nu social, ca mai târziu. Citind-o, am constatat că humuleşteanul resuscita copilul din mine. În aceasta cred că rezidă talentul său. Mulţi ne-am uitat nu numai copilăria, ci şi cum e să fii copil. Dacă scriitorul n-a reuşit să prindă nota originală a vârstei, închide brusc supapa prin care copilul îşi face din nou apariţia în fiinţa matură. „Reînvierea" stă numai în puterea artei. Pe acest plan, Creangă mi s-a părut, într-adevăr, vrăjitor.

Următoarea, la rând, a fost *Ţiganiada*. Îmi aminteam că făcusem oarecare haz citind în liceu cartea lui Budai Deleanu, taxată drept parodie. Lectura din închisoare a fost o mare desfătare şi am ajuns la concluzia că *Ţiganiada* e o capodoperă a literaturii române, subapreciată cu o condescendenţă plictisită de intelectuali şi ignorată cu desăvârşire de masa largă a cititorilor. Ca ficţiune epico-lirică, în epocă trebuie să fi fost la o înălţime ameţitoare faţă de media literară. M-am întrebat de ce nu-i dau criticii un calificativ superlativ. Din cauza prejudecăţii răspândite în mediul şcolar că e parodie? Compoziţia, scenele de masă, statura „eroilor", abundenta discursivitate inclusă în acţiune, toate te îndreaptă cu gândul spre *Iliada* — dar nu ca parodie sau, Doamne fereşte, şarjă la adresa lui Homer, ci ca adaptare a capodoperei greceşti la lumea reală, prozaică, golită de

mitologie (prin aceasta nu mai puţin animată şi cuceritoare). Fireşte, războaiele ţigăneşti sunt la antipodul celor purtate de ahei: anticii supralicitau în vitejie, orgoliu combativ şi spirit de sacrificiu; ţiganii invers, în prudenţă, ocolirea riscului, protecţia propriei persoane, extragerea de avantaje din orice conjunctură. Dar şi noii „aventurieri“ sunt spectaculoşi în sinuoasa lor strategie şi în capacitatea de a devia din mers cursul hazardului. Ne-am obişnuit, prin literatură, cu o imagine idilizată a eroismului. Budai Deleanu ne propune alta, parcă mai apropiată de contradictoria ţesătură morală a oamenilor de rând, netrecuţi prin şcolile cavalerismului şi prin filtrele filozofiilor de sistem. Nu cumva *Ţiganiada* reprezintă, într-o analogie de linii generale, replica modernă, flegmatică, la panorama eroismului antic, aşa cum „Don Quijote“ era, într-o variantă mai reţinută, dar tot detaşată, la fanfaronada virtuţilor masculine medievale? Şi nu cumva ţiganii au fost doar travesti pentru un etern omenesc necosmetizat?

Am mai citit o proză, a lui Vasile Voiculescu, având în centru hoţul satelor Bărăganului, cu o psihologie elementară şi o soartă predestinată. O mai citisem, dar o uitasem, aş fi uitat-o probabil şi acum, fiindcă nu e memorabilă. În poezie, mistica îşi găseşte mai bine locul, confundându-se până la urmă cu însăşi incantaţia lirică, însă dincoace, la proză chiar suflul unei naraţiuni mitologice rezistă dacă împrumută tiparele exacte ale realului. Cartea chiar are aer de lectură şcolărească, nu mobilizează intelectul decât la modul critic.

În sfârşit, mai reţin o culegere din poeziile lui Aron Cotruş, tipărită pe când mă aflam la Ministerul Culturii şi pentru care mi se ceruse aprobare. Am recitit-o, impresionat de forţa poetului. Temperamentul lui liric, absolut vulcanic, n-a simţit nevoia să se edulcoreze. Mi se pare un caz aproape singular în lirica română, o imagine rară a expresionismului nostru, adesea ascuns sau făcut să cedeze impresionismului mediteranean, supt odată cu marea civilizaţie franceză.

Am făcut schimb de cărţi cu vecinii, dar n-am mai nimerit titluri demne de interes, sursele de lectură ale închisorii epuizându-se repede. Cât despre scris, hula produsă de întemniţare a răscolit într-atâta apele spiritului, încât

totul se afla în suspensie tulbure, ca o supă oceanică în care nu mai ştii ce e mort şi ce viu, ce real şi ce himeric. Avea să mai treacă până la sedimentarea compoziţiei interioare, complet învălmăşită, şi începerea limpezirii cugetului. Spiritul a rămas crispat, ca molusca în carapacea ei, lângă o gură de răpitor, după ce a apucat să fie muşcată o dată.

Profesionişti

Peste aproape patru luni am fost mutaţi. Pericolul ca detenţia noastră să provoace un desant cotropitor din afară sau un atac inopinat al „brigăzilor morţii“ din interior — care îi determinase pe guvernanţi să ne înconjoare zi şi noapte cu tancuri sub presiune, să ne ţină sub cătarea mitralierelor puse cruciş pe acoperişuri şi a puştilor automate ale ostaşilor de pe culoare — se îndepărtase. Aşa apreciase comandamentul forţelor armate aflate sub inspirata autoritate a lui Nicolae Militaru şi a lui Athanasie Stănculescu şi factorii politici de decizie din palatele Victoria şi Cotroceni. Sub raport militar, puteam intra în sfârşit într-un regim de detenţie normal, cu atât mai mult cu cât acuzatorii — de pe toată filiera — au ajuns la concluzia că e timpul să încetăm şi de a mai fi deţinuţi politici, transformându-ne în deţinuţi de drept comun. Aşa se face că, într-o bună dimineaţă, colonelul a intrat în celule şi ne-a ordonat ca într-un sfert de oră să avem boccelele gata (tot pentru a nu ni se lăsa timp să anunţăm partizanii de pretutindeni, gata să ne intercepteze pe drum). Nu ni s-a spus, dar am bănuit că suntem mutaţi.

Generalii şi coloneii de securitate rămâneau deocamdată pe loc, operaţiunea făcându-se în două tranşe. De asemenea, nu ni s-a divulgat destinaţia, am aflat colateral că e vorba de închisoarea Ministerului de Interne şi a Procuraturii Generale, blindată pe toate părţile, inexpugnabilă, de maximă securitate. Nu ştiu cât de blindată o fi fost ea la propriu, dar sub raport birocratic s-a dovedit imbatabilă. Formalităţile de luare în evidenţă au durat o zi întreagă, timp în care am stat îngrămădiţi într-un WC, unde

mai trebuia să facem loc, din când în când, personalului bântuit de nevoi lumeşti.

Seara ne-a prins instalaţi. Nu apucasem să vedem decât un culoar pustiu, cufundat în liniştea proprie secţiilor de reanimare ale spitalelor, şi partea de afară a uşii celulei, armată cu bare de fier şi ghinturi. După stingerea zgomotului drugilor de fier traşi violent, ne-am uitat unii la alţii: bătrânul şef al gospodăriei de partid, Mihai Gere, C. Radu, şeful cadrelor — ambii secretari ai CC — şi subsemnatul. Spaţiul temniţei fusese dimensionat pentru trei paturi de fier. Într-un colţ se afla WC-ul turcesc, deschis, cu o folie de plastic peste orificiul de scurgere, şi un furtun ţinând loc de chiuvetă. O şipcă înfiptă în zid constituia etajera pentru veselă, căci de mâncat mâncam pe paturi. O fereastră de geam armat, uşor întredeschisă, şi imaginea din interior a uşii, cu fierăstruica ei de lemn, numită vizetă, completau, descris până la ultima componentă, noul habitaclu. Şi uitam, pe perete, sub tavan, în dreptul uşii, un tub de neon alb verzui, tare ca un far de camion pus noaptea în faţă pe şosea. Se aprindea la căderea serii şi se stingea dimineaţa, la răsăritul soarelui, astfel ca să dormi numai atunci când creierul ţi se împăienjenea de oboseală.

Bărbieritul devenise principalul divertisment, urmat de ieşirea la aer. Porţiunea cea mai originală a excursiei era culoarul — pe care nu am întâlnit niciodată picior de om, deşi de o parte şi de alta se aflau celule, şi nu am receptat nici un sunet, cu excepţia unui plescăit scurt, pus la început pe seama loviturii biciului în aer, şi, mai târziu, identificat a fi rezultatul frecării puternice şi rapide a degetului mijlociu de policar. Acest gest, intrat în reflexul gardienilor, înlocuind vorba, folosea pentru a opri pe loc sau a pune în mişcare deţinuţii, aflaţi pe un culoar paralel sau de intersecţie cu al nostru, în scopul de a nu ne întâlni faţă în faţă sau de a nu ne zări în trecere. Pentru economie de timp, la frizerie ne rădeam câte doi-trei o dată, ciocnindu-ne capetele în faţa micii oglinzi dreptunghiulare şi încurcându-ne mâinile sub robinet. Uneori ne venea rândul dimineaţa, cu noaptea în cap, şi sub becul chior, în mare grabă, lăsam porţiuni întregi ale obrazului nerase. Dezagrementul principal consta în faptul că spuma şi loţiunea scădeau în

ritm accelerat, iar rezerva din aparat trebuia schimbată după fiecare ras. Fie dreptcomunii se înfruptau, fie gardienii de noapte luaseră obiceiul de a pleca acasă ferchezuiţi.

Spaţiul de plimbare era cel mai zgârcit. O cabină de beton improvizată între două clădiri, neacoperită, cam de doi metri pe trei. Eu îi spuneam „cuşca de pitoni", nu numai datorită proporţiilor şi formei, ci şi unui persistent miros asemănător celui exalat de şerpii mari. Din când în când mirosea şi a urină de om şi presupuneam că dreptcomunii se răzbunau, în felul lor primitiv, pe instituţie. Eram scoşi la câteva zile o dată şi lăsaţi să ne aerisim zece minute. Cu timpul ne-am pierdut şi bruma de putere cu care venisem de la închisoarea militară — ne-au supt-o zidurile strâmte, WC-ul deschis, liniştea de mormânt, hrana insuficientă, letargia psihică — şi ieşirea la plimbare a devenit o probă fizică dificilă. N-am renunţat însă la ea. Cu ultimele resturi de energie, sub efectul căderilor de tensiune când ne clătinam ca beţi şi vedeam negru înaintea ochilor, alergam în cuşcă izbindu-ne unii de alţii, abia respirând, cu sudoarea şiroind pe feţe. Câteodată ne imobiliza o rază de soare, o briză, şi ridicam feţele spre cer cu expresia de beatitudine a vilegiaturiştilor de pe plajele oceanice sau de pe platourile montane. Ne chemau crâmpeiul de cer albastru şi, abia strecurată prin oraşul poluat, prin zidurile mucede ale închisorii, adierea reconfortantă a câmpiei. Parte integrantă a naturii, suntem dependenţi de ea, absenţa ei îndelungată din cadrul existenţial ne alienează, stârneşte în noi o suferinţă surdă, un dor atroce, nevoia irepresibilă de elementar, de pământ, cer, aer şi apă.

Nici aici nu aveam vorbitor, în schimb am început să prezentăm din nou interes pentru procurori şi, de data aceasta, stranie schimbare de roluri, n-au mai fost o prezenţă indezirabilă, ci invers, cei mai aşteptaţi, bine-veniţi şi însufleţitori musafiri. Îşi instalaseră birourile în imediata apropiere a culoarului şi celulelor; pentru a ajunge la ei nu trebuia decât să urcăm o scară şi să traversăm un hol. Când ne-am căţărat prima dată pe scară am realizat că locuim sub pământ. De aici, prin urmare, răceala zidurilor şi aerul înăbuşitor! Când s-a mai încălzit afară şi fereastra a fost înclinată mai

mult (se deschidea pe vertical), am putut vedea pământul la înălţimea ferestrei şi, mai departe, acoperişul unei şcoli de unde venea zvon de glasuri fragede. Procurorii se schimbaseră, erau acum maiori, colonei, şi oricum, măcar aparent, mai puţin versatili, fără flexibilitatea aceea prelinsă de reptilă vicleană şi primejdioasă, şi parcă mai oneşti, deschişi, franci. Dar motivul îndrăgostirii subite de procurori era faptul că ne scoteau pentru o oră din subsolul asfixiant, pestilenţial, în care putrezeam, şi nu ca să ne agităm transpiraţi, ca în „cuşca de pitoni", ci pentru a sta pe scaun într-un birou civilizat, picior peste picior, faţă în faţă cu o figură îngrijită, purtând conversaţii ca în viaţa de altădată. Cei chemaţi mai des erau invidiaţi, chit că aceasta ar fi trebuit să indice neclarităţi în dosar, apariţia unor aspecte „dubioase". Prelungeam jocul, instituind obligaţia fiecăruia de a povesti, de-a fir a păr, la întoarcere, convorbirea, făcându-i şi pe ceilalţi părtaşi la privilegiu.

Procurorii începuseră să renunţe la aerul justiţiar, îi vedeam interesaţi, ca oameni, de persoanele noastre. În primul rând îi anima curiozitatea de a cunoaşte CPEx-ul în toată diversitatea compoziţiei sale, dornici, ca nişte copii, să evalueze (cât îi ţineau şi pe ei curelele) gradul de intelectualitate al interlocutorilor (la care făceau uneori aluzii). În al doilea rând, îi captiva schimbul de idei, ţineau să stoarcă tot ce se putea de la foştii demnitari pentru propria lor informare. Pe mine mă chema un maior între două vârste, care pretindea că îmi citise cărţile şi căruia îi plăcea să facem abstracţie de calitatea lui oficială prezentă, ca şi de aceea pe care o avusesem eu altădată. Evident, nu mă lăsam păcălit de acest travesti, ca procuror continua să nu-mi inspire nici o încredere, dar extrăgeam ce se putea din el, ca om, într-un exerciţiu de salvare a omului din mine.

În ce priveşte lipsa informaţiei de afară, ne imunizasem întru câtva. Primeam din când în când ziare vechi de la gardieni, şi lectura ne sugera haosul social, învălmăşeala aproape indescifrabilă a curentelor de opinie, poziţia ciudată a gazetarilor ce loveau în toată lumea, fără alegere, într-o dezlănţuire furibundă de agresivitate şi intoleranţă. Răutatea se etala cu o fervoare patologică şi nu înţelegeam dacă aceasta are un ţel, tinde să ducă

undeva, sau e forma unei crize, un sindrom de descărcare nervoasă, o combustie forţată a urii înăbuşite. Nu sufeream că nu pot citi zilnic acest gen de presă, dimpotrivă, mă gândeam că sunt protejat, că şi cei de afară ar trebui feriţi de respectivul traumatism. Duceam însă lipsa unei informaţii de substanţă despre evenimentele naţionale şi internaţionale, trăind uneori senzaţia că pentru mine cursul istoriei s-a oprit. Aceasta îmi dădea un sentiment de inferioritate, de om exclus de la viaţa planetei, de cantitate neglijabilă în zbuciumul neîntrerupt al umanităţii.

Foarte anevoioasă a fost acomodarea cu noii paznici. Regretam că pierdusem oamenii aceia nepervertiţi, făcând întâmplător oficiul restricţional, garantând privarea de libertate a unor persoane pentru care nu aveau resentimente, şi încercând să suplinească lipsa de omenie impusă de rigoarea serviciului printr-o omenie privată. Aici aveam de-a face cu paznici profesionişti, în care graniţa dintre public şi privat se ştersese de mult. Obiectul muncii lor erau nişte presupuse marionete vii, şi atâta timp cât acestea răspundeau docil comenzii (oricât de lipsite de sens şi chinuitoare), păstrau o privire impasibilă, semnalând clar că nimic altceva nu-i interesează. Cea mai mică opoziţie sau îngreunare neintenţionată a manipulării, îi înrăia, chipul li se încărca de un mineralism greu, privirile le deveneau opace şi presimţeai zvâcnind în braţul lor impulsul agresiv. Dincolo de aceasta, cereau o umilinţă respectuoasă în fiecare gest sau cuvânt, confundând demnitatea deţinutului cu rezistenţa sau răzvrătirea.

A doua zi dimineaţa, după instalare, Mihai Gere, mai bătrân şi mai greoi, a căzut în WC-ul turcesc. I s-au tăiat vinele, n-a putut să se mai ridice, s-a prăbuşit. Nici măcar nu apucase să-şi facă nevoile. L-am scos cum am putut cu Radu, dar el s-a speriat şi a început să plângă — de umilinţă şi ruşine, de presiunea necesităţii nesatisfăcute şi din cauza crizei de cord provocate de efort. Am bătut în uşă. Probabil că loviturile răsunau până departe în spaţiul acela mut, dar nu venea nimeni. La un moment dat am văzut vizeta deschisă şi, în cadrul ei, o jumătate de obraz. Gardianul de serviciu, un om cu chipul descărnat, palid, zbârcit înainte de vreme, ne observa în tăcere. Auzise şi înţelesese despre ce e vorba. Radu, locvace, s-a

apucat să povestească tărăşenia, de la început. El a clipit din ochi, plictisit: „Şi ce vreţi?“ „Un tron! a cerut Radu. Cam de înălţimea asta, făcut aşa şi pe dincolo“, şi tot da să-i arate cu mâinile cum ar trebui să fie. „Nu există aşa ceva!“ a vorbit îmbătrânitul prematur, cu o rigiditate de sticlă a figurii gălbui, abia clipind din ochi şi mişcându-şi buzele uscate, subţiri, imperceptibil. A fost de altfel singura dată când ne-a vorbit. A deschis de multe ori vizeta pentru a ne transmite medicamente de la magazie, pentru a-i face unuia semn să-şi pună halatul şi să iasă (când eram chemaţi la procurori) sau pentru a ne duce la groapa de pitoni, dar s-a rezumat întotdeauna la limbajul mâinilor.

Ascultând, chipul lui devenise intraductibil, nu zâmbea, nu tresărea, nu i se mişca un muşchi pe faţă. Nu exprima nimic în afară de o indiferenţă suverană, dar nu moale ca a împăraţilor, rigidă, ca şi când i s-ar fi lipit din afară cu scoci, cu gutapercă. Singurul indiciu că e viu era faptul că se mişca în uniforma lui uşor decolorată, şi-şi închidea rar, neglijent, pleoapele. L-a lăsat pe Radu să vorbească, a închis vizeta şi s-a făcut nevăzut. Gere s-a întins pe pat, crispat, concentrându-şi voinţa ca să se abţină. Ne sfătuiam ce să facem. Într-un târziu s-a deschis brusc uşa, la perete, şi în celulă a intrat gardianul cu un scaun vechi, din cele curbe, căruia i se retezaseră la jumătate picioarele şi i se scosese fundul. I-a făcut semn lui Gere să-l probeze şi a plecat, insensibil la mulţumirile noastre, exagerate în surescitarea momentului. Fireşte, raportase conducerii şi se convenise asupra acestei soluţii. Poate scaunul fusese pregătit mai demult, pentru alt caz similar, sau se improvizase pe loc. Omul îşi făcuse, după noi, serviciul corect, dar se vedea de la o poştă că puţin îi pasă de necazul lui Gere, dacă şeful ar fi ridicat din umeri, l-ar fi lăsat baltă. Să se înveţe minte să fie bătrân şi neputincios! La noi, „impasibilul“ se schimba cu un tânăr — ţigan după toate aparenţele — înalt şi solid, în curs de îngrăşare. Îi turuia gura ca o morişcă, folosind infinit mai multe cuvinte decât ar fi fost necesar. În schimb, ironic, nu ni se adresa fără o vagă aluzie la poziţiile pe care le avusesem în societate, cu o notă de satisfacţie că am ajuns la mâna lui. Nu ştia să-şi ascundă batjocura, dispreţul, şi la deplasările cele mai simple ne

manipula ca pe o mică turmă. Înfăţişarea lui sugera parcă şi prezenţa bâtei în mână.

Mult mai târziu, în timpul procesului, l-am cunoscut şi pe comandantul închisorii, un colonel îmbrăcat în civil. Mi-a lăsat o amintire de neşters: m-a apucat de braţ, m-a învârtit şi m-a aruncat cât colo pe culoarele Tribunalului militar, isterizat că CPEx-ul îndrăznea să folosească toaleta publică a acelei instituţii fără o aprobare expresă din partea lui.

Singularizarea

Coabitanţii simţeau nevoia să-şi ţeasă, fiecare, propriul cocon. Nu se puteau bucura de solitudine în aceste momente grele, de aceea se înfăşurau într-un halou izolator, compus din tăceri, interiorizări, priviri furişate pe pereţi, sub pleoapele aproape închise, răsucirea în pat cu spatele spre ceilalţi, oprirea în faţa ferestrei şi simularea îndepărtării gândurilor prin geamul mat. Există o infinitate de moduri de a te sustrage atenţiei celorlalţi, de a ieşi pentru câteva clipe din prezentul comun, şi a-ţi trăi destinul singular, în imaginaţie cel puţin. Dar prin acest glasvand voalat se întrevedea roiul de vedenii ce popula existenţa fiecăruia, venind dinspre trecutul consumat sau dinspre viitorul opac, şi făcând joncţiunea pe teritoriul acela inospitalier. Îi cunoscusem în mică măsură, din exterior, de la distanţă, şi nici acum nu forţam porţile intimităţii lor; din când în când acestea se deschideau singure, împinse parcă de o pală de vânt spontan, atrăgându-mi privirile involuntar.

Pe Gere nu-l copleşea închisoarea în sine; o privea cu repulsie rece, ciudat de ermetizat emoţional, iar în sarcasmul lui acid, adresat complexului de factori distructivi ce-l asaltau, ne includea şi pe noi, cu vulnerabilităţile şi sensibilităţile noastre agasante. Gere intrase în viaţa socială, cu peste cincizeci de ani în urmă, chiar prin închisoare. Ca ucenic fusese atras în mişcarea muncitorească şi gravitase în jurul partidului comunist, aşa anemic cum era acesta, luând parte la acţiuni antifasciste. Arestat şi închis — a stat câţiva ani după gratii — s-a modelat sub auspiciile câtorva vechi militanţi, oameni în toată firea, trecuţi prin ciur şi dârmon, simţindu-se în închisoare

în elementul lor. A învăţat de la ei tehnica de a rezista, de a-şi păstra potenţialul moral intact, de a contracara noxele secretate de celulă şi de a-şi converti suferinţa în ură, în voinţă îndârjită de luptă. Am mai coabitat cu foşti deţinuţi politici. Gogu Rădulescu, de care am vorbit, acumulase o vechime mai mare decât Gere în detenţie, pe ecusonul său de puşcăriaş era întipărit numele celebrei Butârka, de care pomenesc înfioraţi disidenţii sovietici în frunte cu Soljeniţîn, şi în plus făcuse câţiva ani buni de lagăr. Dar Gogu uitase secretele detenţiei, dacă le-o fi cunoscut vreodată, el se prevalase de tinereţea şi sănătatea vârstei ca să supravieţuiască, sperând că aceea a fost toată experienţa morbidă rezervată de destin — şi acum, din nou închis, abia mai reuşea să se adune, să stea în picioare, să simuleze o minimă bărbăţie. La Jilava am stat în celulă şi cu Manea Mănescu, posedând certificat de bursier al Siguranţei burgheze. Fusese închis la Malmezon, nu avusese un sejur lung, dar oricum, îşi făcuse ucenicia. În fundul sufletului rămăsese credincios idealurilor tinereţii, dar îşi pierduse rezistenţa şi voinţa de a riposta. În cazul celor doi îşi spunea cuvântul şi vârsta, atinseseră ambii 75 de ani; sub raport fizic erau avariaţi grav, iar sub aspect politic dezabuzaţi, ca şi noi, ceilalţi intelectuali din partid. Gere se apropia şi el de 70 de ani, dar cu o fibră muncitorească — deşi nu fusese niciodată muncitor în adevăratul înţeles al cuvântului. Sădiseră în el mentorii aceia comunişti, sub auspiciile cărora făcuse închisoarea, mlădiţa militantismului proletar, antifascist şi antiburghez, şi acum se trezise şi în el gustul pedagogiei, uitând că nu mai suntem la vârsta înregimentării.

Trebuie să recunosc, n-a specificat niciodată în ce ar consta didactica lui, dar presupuneam că sâmburele oricărei forţe de rezistenţă, indusă din afară, este ţelul. Care ar fi fost acesta? Gonirea lui Iliescu de la putere şi întoarcerea… Întoarcerea cui? Se numărase şi el printre prietenii apropiaţi ai lui Iliescu, primindu-l de nu ştiu câte ori în casă după scoaterea din CPEx. În plus, ca gospodar al partidului, Gere avusese grijă ca omului să nu-i lipsească nimic. Chiar numai gândul la trădarea lui Iliescu — generală şi particulară — era de natură să resuscite în el vechea voinţă de a înfrunta opresorii. Nu, n-a specificat în ce direcţie ar fi dispus să ne formeze, şi nu-

mi permit să fac speculaţii. Nu obiecta la discursul meu critic privind greşelile sistemului, dar nici nu subscria expres. Mă prindea la înghesuială când mă plângeam de neajunsurile închisorii. Mă plesnea cu ironia lui aluzivă ca vârful biciului — cu care surugiul ciupeşte spinarea cailor când slăbesc trapul. „Păi ori aşa, ori aşa! Dacă accepţi închisoarea, supune-i-te, nu te văicări. Dacă o consideri nedreaptă, opune-te!“ Nici pe vremea lui nu era altfel, dar ei protestau. Nu e aer? Ei stăteau într-un astfel de spaţiu şi şase; se mai punea un rând de paturi deasupra.

Pe el nu-l deprima perspectiva revenirii la putere a burgheziei. Vedea lupta de clasă ca pe un schimb periodic al locului la cârma societăţii, între proletariat şi capitalişti, în genul în care se concepe alternativa puterii în democraţia pluralistă. Dar ca să ai acces la guvernare nu trebuie să stai cu mâinile în sân. Aşa cum n-a stat şi nu stă, iată, burghezia, ci îşi face drum spre putere. Când nu găsea audienţa necesară, devenea taciturn. Ştia să tacă senin, fără înnegurarea demonstrativă a grevistului, ba chiar, în lungile partide de muţenie, fredona, ceea ce dovedea că are moralul bun, dar s-a plictisit să risipească orzul pe gâşte. Deşi instalat politiceşte în vechea mentalitate proletară, a doua categorie a evocărilor sale se inspira din fastul romantic şi manierismul burgheziei interbelice. Fredona şi cântece muncitoreşti, dar şi romanţele la modă în tinereţe. El însuşi avea tabieturi de burghez, introducând o lentoare şi o standardizare exasperante în tot ce întreprindea. Micul dejun dura o oră întreagă; umplea patul cu fleacuri, din care gusta tacticos, muşcând delicat şi mestecând îndelung, invitându-ne formal să luăm, dacă ne lipsea ce avea el. Aşa-zisul duş, respectiv spălatul cu furtunul, se compunea dintr-un număr invariabil de mişcări, de pufăituri şi grohăituri, durând o jumătate de oră, în timp ce noi ni-l executam în cinci minute. Nu se lăsa convins să facă gimnastică, dar avea obiceiul să parcurgă distanţa de la uşă la fereastră, în chiloţi şi cu şlapi, într-un tempo mai viu, numind aceasta cros. Îmi făceam socoteala că în acest ritm, cu o atare impasibilitate, cu dispoziţia de a savura totul şi a fredona, nea Gere ar putea trăi în închisoare o veşnicie.

N-a fost aşa. Mă pripeam în judecăţile mele maliţioase. După ce a ieşit din închisoare i-a murit soţia, şi la puţin timp s-a stins şi el de un cancer la colon. Una sunt manierele burgheze şi alta procesele fiziologice. După eliberarea noastră provizorie pe motiv de boală (cei de la IML îl tot suspectau că simulează) l-am vizitat acasă. Acolo am primit o nouă interpretare a ceea ce numisem manierism burghez. În timp ce tocmai desfăşura unul din tabieturile sale obişnuite, soţia, o femeie caldă, afabilă, plină de umor, s-a prefăcut că ţipă la el şi l-a numit (cu tandreţe) „Domnul Goe". Iată, ea decelase în graţiile lui mai degrabă infantilism decât pedanterie.

C. Radu se găsea la antipod; marea vivacitate nativă îl făcuse neastâmpărat, gălăgios, expeditiv, imprevizibil. Râsul lui baritonal, cu un sonor de megafon, fusese cândva celebru. Dar vivacii aceştia, pe cât de tonici sunt în toanele lor bune, pe atât de depresivi devin în căderi, târând după ei pe toată lumea. Personajul mi-a demonstrat pe viu ce poate face societatea dintr-un om plecat de la zero (poate mai corect ar fi să spun: ce face acesta din societate? Dar nu, abandonez pista, nu am examinat cazul din respectivul unghi). În închisoare mi-a spus, fără nici un complex (de aceea îmi şi permit să mă folosesc de mărturisirea sa) că în adolescenţă a fost căruţaş şi apoi om de serviciu la organizaţia de bază din sediul căminului cultural. După un timp, l-au trimis să frecventeze cursuri scurte şi apoi l-au angajat în activul de partid raional. Aşa a pornit în viaţă. Nu ştiu ce studii a acumulat până la urmă, prin ce trepte a trecut, ştiu doar că în final a funcţionat o vreme ca primar general al Capitalei, iar răsturnarea l-a găsit în postul de secretar al Comitetului Central cu cadrele. Cred că acest succint CV e destul de edificator pentru ceea ce vreau să demonstrez.

Se ştie că în toate epocile şi sistemele sociale au existat ascensiuni de la nivelul solului social la etajele ameţitoare ale piramidei. Cele mai spectaculoase salturi s-au făcut în istorie după revoluţia burgheză, odată cu abolirea privilegiilor moştenite prin titluri. Propaganda americană din prima jumătate a secolului al XX-lea a relevat exemple năucitoare: lustragiii deveneau miliardari, regi ai încălţămintei sau ai chibriturilor. Ca să nu mai

vorbim de ţăranii din vestul SUA, treziţi peste noapte posesori ai unor uriaşe zăcăminte de petrol. Dar parcă una sunt banii câştigaţi datorită norocului, ca să facem abstracţie de cei câştigaţi necinstit, şi alta urcarea, pas cu pas, a numeroaselor şi întortocheatelor căi ale birocraţiei.

C.R. se etalase ca un om simplu, clocotind de energie, înzestrat cu o uriaşă dispoziţie şi pricepere de a râde sonor. M-am întrebat cu ce şi-a cucerit el superiorii. Probabil cu hărnicia, curajul de a se azvârli în aventurile muncii, o impresie de devotament nemărginit şi, deasupra tuturor, cred, acest râs impetuos, vast şi irezistibil, ca o viitură năpraznică în timpul inundaţiilor. Cum să nu învingi cu un asemenea şperaclu miraculos, cine să ţi se opună? Şi cu ce? Râsul de cascadă este o expresie a încrederii în sine, a triumfului şi gloriei. Cine ştie să se prefacă de această manieră? Prefăcuţii râd timid, cu jumătate de gură, gata să transforme acest mod de exprimare în opusul lui — dacă nu în plâns, în seriozitate gravă. Dacă iau acute apare primejdia ca râsul să sune fals, strident sau să nu aibă rezonanţă. Râsul e un instrument riscant, prost manevrat se întoarce împotriva mânuitorului, îl face dubios, trezeşte suspiciune. Ca să-ţi meargă tehnica râsului o viaţă întreagă înseamnă ori că eşti geniu actoricesc, ori că o generează cine ştie ce calităţi speciale. Iată de ce mi-a trezit C.R. interesul. Spuneam mai sus că atunci când n-au motive să exulte, vivacii iau figuri de înmormântare.

C.R. nu mai găsea în închisoare, oricât ar fi căutat, mobiluri pentru explozii ilare. I se retezase brusc o celebritate construită cu efort. Şi chiar a avut, cât am stat împreună, o sumedenie de căderi. În ciuda oricăror presupuneri, e un sentimental. Când scotea câţiva biscuiţi din punga mare primită de acasă, lăcrima. Când vorbea de fiica lui, plângea de-a binelea. Orice amintire familială, evocată întâmplător, îi lungea figura ca unui copil oropsit. Când cădea pe gânduri, vedeam că îl frământa dorul de ai săi. În raport cu nea Gere coardele lui sensibile vibrau la cea mai mică atingere. Făcea parte din cei definiţi de bătrânul gospodar, fără să-i nominalizeze, „slabi“. Ar fi fost un elev nedotat pentru cursul de fermitate muncitorească. Prin urmare acesta era „călcâiul lui Ahile“ al omului.

De ce nu mai râdea? Fiindcă nu mai avea nimic de câştigat din râsul său, sau fiindcă struna pentru această notă a sufletului se sfărâmase? Ori dintr-un motiv ori din altul, cariera râsului se încheiase. Trecuse pe primul plan plânsul, un plâns sincer, venit din adâncul fiinţei, din tremurul unei membrane frământate de sentimente veritabile. Doar când ţinea să gratuleze bucătarul, venit cu oalele de fidea fiartă, scotea un hohot baritonal temperat. Sau când îi cerea stafiditului cu obrazul de sticlă un ziar ori îi mulţumea sanitarului pentru o injecţie. Era tot ce mai putea oferi din resursele lui homerice de ilaritate. Mă întrebam: cu o asemenea anemică dotare ar mai fi ajuns primar general al Capitalei şi secretar al CC? În aceste condiţii ar fi trebuit să depună, poate, un efort de trei ori mai mare în îndeplinirea sarcinilor de serviciu. De altfel, sunt sigur că a muncit de s-a spetit, fiindcă orice talente ar avea un om ca el, nu se poate ridica în *establishment* fără cazně. Ar fi fost altcineva — şi n-ar mai fi intrat în periplul penitenciar. Cred că se gândea la toate acestea stând pe pat cu privirile înfipte în tavan. Dar cine îşi poate prevedea soarta?

O impresie deosebită a făcut fiica sa, Dana Radu. Pe când era elevă, gurile rele o bârfeau că nu-i place cartea şi că, fiind răsfăţată, prefera o viaţă de amuzament. Poate nu a agreat cartea, dar a preferat, până la urmă, să muncească (precum tatălui ei) — şi imediat după arestarea lui C.R. şi-a luat slujbă şi a întreţinut familia, asumându-şi complicatele răspunderi ale detenţiei. Gestul ei cel mai impresionant, de tânără femeie cu temperament şi caracter, a fost acela de a-l lua sub aripa ocrotitoare pe Nicu Ceauşescu, la ieşirea acestuia din închisoare. El era atunci la pământ, cu zilele numărate sub spectrul bolii fatale, hărţuit de ziarişti şi, cel mai dezgustător, de o femeie care pretindea că îl iubise. Respectiva adusese câte ceva în închisoare, din proprie voinţă, şi umpluse lumea că a făcut sacrificii să-l întreţină. Cel mai impardonabil, a aruncat o umbră de trivialitate peste episodul lor amoros. Dana îl plăcuse sau îl iubise cândva, dar rămăsese cu modestie la locul ei. I-a oferit dragostea şi un cămin — în tristul lui amurg. I-a îngrijit sănătatea cât a putut, l-a urmat la spitalul din Viena unde s-a stins din viaţă, a stat la căpătâiul sicriului până a intrat în pământ. Actul fiicei a

fost o recompensă morală şi pentru părinte; acesta îşi pierduse struna veseliei în aceleaşi închisori unde lui N.C. i s-a pus sigiliul sfârşitului.

Legea demnităţii sentimentale

În sfârşit, apar avocaţii! Al meu era o tânără pistruiată, blondă, cu aspect de sportivă amatoare, fără nici o contingenţă vizibilă cu tomurile aride ale jurisprudenţei. A fost angajată de Alexandra în sala paşilor pierduţi, absolut la întâmplare, cântărind în favoarea ei doar faptul că nu era bărbat şi că nu inspira „complexul juridic“ (amestec de timiditate şi neîncredere). Au venit împreună la un vorbitor improvizat în apartamentul procurorilor. De altfel, tânăra se întâmpla să fie prietenă chiar cu maiorul meu.

Întâlnirea cu Alexandra s-a epuizat într-un neîntrerupt tremur emoţional — tremurau mâinile, vocile, vorbele, gândurile, inimile, lacrimile — şi nici nu ştiu ce-am spus (în afară de exclamaţii), şi când a trecut timpul. Nu ne văzusem din geroasa zi a începutului de ianuarie, când roţile maşinii alunecau pe şleaurile de gheaţă ale Bucureştilor şi eu, complet turmentat, făceam o groază de greşeli prosteşti. Comunicasem prin incifrate epistole telegrafice (camuflate în liste de inventar), prin lenjeria frumos împăturită, printr-o floare, prin cutii de conserve, şi acest limbaj comprimat, gâfâit, esopic, se constituise într-un tăinuit bagaj de intimitate afectivă. Ne-am încurajat reciproc, dintr-odată eliberaţi de angoasă, năpădiţi de un val al speranţei care nu-şi avea susţinerea decât în sentimentul de energie şi libertate interioară. Scurtele propoziţiuni, încleştarea spasmodică a degetelor descărcau o electricitate care topea trecutul, viitorul şi toată negura ameninţărilor în lumina orbitoare a clipei. Era legământ de credinţă, angajament de protecţie reciprocă, pe moment însutindu-ne forţele. Nu am

mai văzut nici la Alexandra, nici la mine, o asemenea explozie, paranormală aş zice, a forţelor combustiei psihice. Şi n-am mai auzit acel limbaj bâlbâit, întretăiat, cu sunete scoase dintr-un vocabular inedit, dar perfect inteligibil. Noi, oamenii, cădem uneori pradă experienţelor metafizice care ne proiectează brusc în absolut, pe o orbită cosmică, dar nu ştim să identificăm mecanismul ce le produce, pentru a face acele revelaţii repetabile. Rămânem prizonierii amintirii, nemaiştiind să ciocnim în fiinţa noastră cremenea şi amnarul marilor scântei transcendentale — pierzând incandescenţa, ca o iască stearpă.

Data următoare au venit Gabriela şi Octavian. Erau timoraţi, făceau gesturile omului furişat pe lângă ziduri, dornic să treacă neobservat. Voiau să evite surpriza întrebărilor fatale despre lumea de la suprafaţa pământului, despre poarta de intrare în Hades, despre privilegiul de a te întoarce în lumina soarelui. Au vorbit puţin, nu ştiau ce se cuvine să spună, aşa cum e când pătrunzi în camera mortuară şi nu cunoşti parola pentru răposat. M-am ferit să-i provoc la cine ştie ce destăinuiri, de parcă ei ar fi fost bolnavii, loviţi de fatalitatea diagnosticelor de incurabili. I-am întrebat despre realităţile prozaice din programul lor curent, despre mine însumi neavând ce noutăţi să comunic, în afara imaginii acelui mediu, suficient de grăitor, ca un lazaret de leproşi în faza terminală. Condiţia aceasta joasă în care mă găseau propriii copii, cărora voisem să le las o imagine a demnităţii şi utilităţii sociale, mă umplea de ruşine şi umilinţă, ca şi când aş fi fost alcoolic sau drogat şi lumea trebuia să mă ţină în carantină pentru a nu provoca scandaluri penibile şi a nu-i afecta onorabilitatea. Conducându-i, la plecare, o bucată de drum, am trecut printr-un alt vorbitor, unde se afla Szass, fost prim-secretar la Mureş, pe care nu-l mai văzusem dinainte de răsturnare. Avea ochii holbaţi, plini de o implorare deconcertată, şi o expresie a chipului de copil în anticamera eşafodului, cerşindu-mi să nu confirm coşmarul. I-am spus să nu se sperie, folosind sintagma aceea bătătorită, de prin filmele americane: „Lasă, o să fie bine“. Copiii mei au auzit şi s-au speriat. Au crezut că mi-am pierdut perspicacitatea şi mi-au transmis prin Alexandra să renunţ la acest optimism facil. Cât de greu

trebuie să le fi venit să-i ceară tatălui lor încarcerat să nu-şi facă iluzii, să se pregătească pentru ce e mai rău. Se gândeau că trebuie să mă călesc pentru a nu fi luat prin surprindere şi distrus, dar ei primii îşi pierduseră speranţa. Descopereau o vulnerabilitate periculoasă a psihicului meu, temându-se că nu voi fi destul de rezistent pentru încercările la care abia urma să fiu supus. Pe de o parte m-a tonifiat această abordare matură, bărbătească a dramei, pe de alta vedeam cum mai cade o metereză a fortului, oricât de eterică, abstractă, inconsistentă ar fi fost aceasta prin structura ei pur sentimentală. Ce altă reacţie produce laconica sentinţă dantescă: *Lasciate ogni speranza voi che entrate?* În spaţiile fatidice, jumătăţile de măsură sunt lamentabile.

După un timp, avocata mi-a adus la cunoştinţă că Alexandra întâmpină dificultăţi în raporturile cu închisoarea, instituţia reclamând un titlu oficial. Se impunea grăbirea căsătoriei, hotărâtă înainte de arestare, şi s-a găsit soluţia oficierii ei între zidurile Rahovei. Mă despărţisem de prima soţie — mama copiilor mei, colegă de facultate şi apoi de redacţie la *Contemporanul* — în 1987, după 37 de ani de convieţuire. A fost o căsătorie armonioasă în linii mari, benefică, fructuoasă, care ne-a susţinut pe amândoi în deloc uşoara expediţie socială, şi a avut ca rezultat suprem cei doi copii minunaţi, care ne justifică existenţa. Dar au fost şi fatalităţi şi, alături de ele, greşeli personale. După ani şi ani parcă uitasem că ne-am iubit şi, mai ales, de ce ne-am căsătorit, trăindu-ne viaţa corect, util, dar anost, fără sentiment. Am hotărât să divorţăm, amânând actul până după majoratul copiilor şi angajarea lor pe un drum ferm în viaţă, convenind ca fata să rămână cu mine şi băiatul cu ea. Evenimentele au agravat acest deznodământ, încă nestabilizat pe deplin, lăsându-i pe copii, într-un moment crucial, fără sprijinul tatălui.

Pe Alexandra am cunoscut-o la Turnu Măgurele, în 1946, pe când eram elevi. Cu o siluetă în filigran, dar trufaşă, romantică şi băieţoasă în acelaşi timp, pasională şi castă. Am trăit o idilă frugală, întinsă pe o fracţiune de timp restrânsă, dar cu adânci ecouri sufleteşti. Când am plecat la studii, episodul s-a închis de la sine, şi fiecare şi-a urmat drumul propriu în viaţă. Reîntâlnindu-ne aproape bătrâni, am descoperit că în fiecare se păstrase un

chist sentimental, izolat sub masa vieţii afective consumate separat, dar în măsură să regenereze. S-a constituit o legătură puternică, încălzind, animând, îmbogăţind, dând sens sfârşitului de viaţă. Am decis să legiferăm convieţuirea, dar şi această linie a fost brutal bulversată de „evenimente". Procurorii au facilitat căsătoria, astfel că la 17 mai 1990, într-unul din birourile penitenciarului, în prezenţa „maiorului" ce reprezenta „instituţia patronală", a avocatei şi a unei prietene a Alexandrei, s-a consumat cununia civilă. Un ziar a publicat pretinsul reportaj al momentului — presa nu a avut acces şi nici nu a ştiut — încropit din fragmente de informaţie, distorsionate bineînţeles, obţinute în urma inevitabilelor „scurgeri".

Prin acest act, Alexandra s-a angajat să mă secondeze într-o „aventură" cu perspective sumbre, într-un adevărat urcuş de golgotă — a detenţiei, condamnării, finalului existenţei marcate de nedreptate şi oprimare, excludere din viaţa publică şi consemnul tăcerii asupra operei literare. Instituindu-se în reprezentant legal în faţa justiţiei, a autorităţilor, a fost nevoită să bată drumul instituţiilor şi mărimilor zilei — nepăsătoare, refractare — pătrunzând până în cabinetul preşedintelui ţării (după cum era de aşteptat, acesta şi-a declinat orice competenţă). A fost purtătorul meu de cuvânt în faţa ziariştilor agresivi, omul de legătură cu redacţiile la care trimiteam proteste şi declaraţii, ca şi articole sau lucrări literare. A mobilat „vorbitorul" în toţi cei aproape trei ani de detenţie, susţinându-mă moral, acordându-mi sprijinul material de care a fost în stare. Era întotdeauna prezentă în sălile tribunalelor unde se judeca procesul, a tratat cu avocaţii pe care i-am avut, mi-a transmis ştirile de afară, a comunicat mesajele mele celor ce-mi urmăreau soarta. A dovedit un devotament inflexibil, o consecvenţă de fier în îndeplinirea a ceea ce a considerat a fi datoria ei de soţie, prieten şi om, o căldură şi o gingăşie cu adevărat alinătoare. Nu şi-a drămuit sănătatea, energia, spiritul întreprid, luptându-se cu morile de vânt pentru dreptatea şi libertatea mea, ameliorându-mi în măsura posibilului condiţia. N-a avut nimic personal de câştigat, în afara satisfacţiei de a se fi achitat de angajamentul moral şi de a-şi fi onorat sentimentele.

La întoarcerea în celulă, după oficierea căsătoriei, le-am dus colegilor câte ceva din bunătăţile cu care Alexandra a cinstit asistenţa. Au ascultat cu o reculegere respectuoasă, aproape religioasă, relatarea faptelor care îi fascinau. Se străduiau să înţeleagă ce se petrece, mobilurile afective determinante, şi vedeam pe chipurile lor o sinceră solidaritate şi chiar admiraţie. Poate nu vizând persoana mea, cu un rol pasiv în neobişnuita întâmplare, cât pe Alexandra, plasată de ei în categoria femeilor dispărute în zilele noastre. De acelaşi calificativ s-a bucurat, cu mici excepţii, şi în afară, din partea cunoscuţilor, a observatorilor obiectivi, bucuroşi să elogieze frumosul moral şi legea demnităţii sentimentale.

Cineva poate să mă suspecteze de idilizare literară: „Domnule, înşiri numai calităţi!“ Fireşte, toţi avem defecte, mari şi mici. Dar nu mi-am propus să examinez aici caracterul, temperamentul, educaţia, cultura şi atâtea alte atribute umane. Am pus în lumină o trăsătură marcantă a personalităţii, ieşită la iveală în acel moment: simţul profund al datoriei, spiritul de sacrificiu, dedicarea unui sentiment trăit cu toată fiinţa.

Simbolistica micului propagandist raional

Într-o zi, gardienii intrară prin celule şi ne înmânară tuturor câte un plic mare şi greu, cerând semnătură de primire. Înăuntru se afla Rechizitoriul, o lucrare de proporţii, cu înfăţişare nu de document judiciar, ci de studiu laborios. Vasăzică, aceasta făcuseră afabilii procurori de deasupra noastră, în timp ce ne ţineau de vorbă cu aerul acela salonard, jovial şi dezinteresat! Ne potcoveau. De altfel, cu ocazia proximului vorbitor aveam să constatăm că marea casă de primire e goală. Procurorii ne trimiseseră impozanta corespondenţă oficială şi spălaseră putina. Apartamentul avea un aer dezolant, de castel altădată palpitând de cordialitate senină şi voie bună nepăsătoare, şi părăsit în grabă, ca la presimţirea sau anunţarea unei iminente catastrofe.

Ne-am adâncit în lectură. Treabă grea, fiindcă materialul era un maldăr de câlţi vechi şi murdari, prin care nici ochiul şi nici mintea nu puteau răzbi fără o uriaşă încordare de voinţă şi răbdare. Ca şi de stoicism, fiindcă exalau un miros greţos, de parcă fuseseră scoşi de prin saltelele muribunzilor azilelor de noapte (în realitate din subsolurile mucegăite ale revolutei epoci staliniste, reprezentate de faimosul procuror unional Andrei Ianuareevici Vîşinski). A fost muncă dură, tenace şi istovitoare. Uneori puneam jos teancul de hârtii bătute la maşină, frecându-ne la ochi, rămânând mult timp cu pleoapele acoperite pentru a aduna tâlcuri şi semnificaţii într-o ordine coerentă, sau pentru a lăsa să se împrăştie duhoarea aspirată dintre pagini, ca să ni se potolească scârba şi revolta. Am citit două zile încheiate cu măselele strânse, abia învingându-mi senzaţia de sufocare, provocată de

nevăzuţi vapori de sulf, dar unii mi-au spus că au făcut pauze şi mai mari şi n-au terminat opintelile mai devreme de o săptămână. De altfel, nimeni nu ne zorea, sconcşii îşi descărcaseră toxinele în celule şi ne lăsau timp să le asimilăm, să ne impregnăm de ele pentru totdeauna.

În sfârşit, le-am pus deoparte şi ne-am uitat unii la alţii. Ce să discutăm? Totul, de la cap la coadă, o mârşăvie. Un munte de falsuri, nici măcar mascate, cât de cât, sub vreo pojghiţă de autenticitate, cum se întâmplă în contrafacerile decente. O violentare grosieră şi a realităţii şi a logicii, în dosul căreia nu se întrevedea nici preocuparea pentru o elementară veridicitate, nici nevoia de a obţine crezare. Act de putere malefică, propunându-şi doar să înfricoşeze, să reducă la zero reflexul de împotrivire, să întunece mintea, să paralizeze raţionalitatea, să supună în mod necondiţionat.

Din cauza enormei acumulări de sofisme brute, neprelucrate, şi a prolixităţii expunerii, lucrarea provoca un adevărat haos al judecăţii receptoare, şi m-am întrebat dacă acesta este efectul ignominiei savante sau al prostiei neglijente. Până la urmă am simţit nevoia să pun din afară oarecare ordine în vraiştea (nu ştiam dacă spontană sau organizată) de agresivitate, ce nu se simţea obligată să probeze, să explice, să respecte vreun criteriu juridic, uzând de autoritatea afirmaţiei nesusţinute, însă categorice. Iată ce produsese procuratura generală în aproape cinci luni de fermentare cerebrală.

La abia o jumătate de an de la „evenimente“, în plină controversă politică privitoare la cauzele şi caracterul acestora, când circulau şi se încrucişau cu violenţă versiuni diametral opuse ale definiţiei istorice (revoltă — lovitură de stat; vitejie juvenilă minoritară — rebeliune dirijată din afară etc.), lucrarea propunea ca unică interpretare consfinţibilă, aceea de „revoluţie a întregului popor“. (Izbitoare asemănare cu definiţia dată evenimentelor de la 23 August 1944, ca şi când ambele ar fi fost inspirate din aceleaşi înalte surse doctrinare, interesate să patroneze în veci România. Ca şi atunci, se pornea de la premisa că orice formă de opoziţie — dinainte sau de după — reprezintă o atitudine antipopulară şi antinaţională, trebuind

sancţionată fără milă.) Ca atare, toate faptele şi opiniile inculpaţilor trebuiau raportate la aceste două postulate fundamentale incontroversabile: 1) a fost revoluţie socială, 2) la ea a participat întregul popor. Datele infirmante se eliminau din câmpul vizual al analizei juridice, se excludeau din perimetrul procesului. Autorii rechizitoriului atribuiau conştiinţa acestei interpretări şi fostului Comitet Politic Executiv, pretinzând că el se edificase asupra realităţii univoce încă din seara de 17 decembrie 1989. Nu exista nici o dovadă în acest sens, ba dimpotrivă, erau indicii clare că situaţia se prezenta invers, dar rechizitoriul făcea din caracterul categoric al afirmaţiei dovada însăşi.

Odată aceste premise stabilite fără putinţă de tăgadă, nu mai trebuia consemnată decât înverşunarea CPEx-ului de a înăbuşi în sânge revoluţia, de a extermina poporul român. Împotriva unei atari concluzii pledau toate datele consemnate în stenograma şedinţei din 17, dar procurorii le-au jugulat fără ezitare. Aici se desfăşura lunga, minuţioasa şi grosolana mistificare. Aspectele neconvenabile erau omise, cele prezentând o cât de vagă ambiguitate răstălmăcite, întoarse pe dos, îngrămădite în şarje acuzatoare. Pe baza rafinatei subtilităţi a autorilor se putea formula în sfârşit concluzia şi avansa diagnosticul: ne aflam în faţa culpei de genocid. Se confirma pe deplin intuiţia magistrală a judecătorilor care dăduseră verdictul în procesul „celor patru“, ca şi înalta clasă a „Curţii“ de la Târgovişte. Când am citit cele 170 de pagini nu posedam o documentare de specialitate cu privire la infracţiunea de genocid, convenită în forurile internaţionale postbelice. Cel puţin tot atât de puţin pregătită se dovedise şi opinia publică în faţa revelaţiei de maximă forţă percutantă a justiţiei române. Nici o voce nu obiectase la pronunţarea sentinţelor care au adus România în primul plan al cazuisticii juridice mondiale. Săreau în ochi atât trecerea sub tăcere a particularităţilor substantivului, cât şi absenţa elementelor prin care presupusa infracţiune a CPEx i se încadra. Am cerut cu toţii avocaţilor cea mai autorizată accepţiune a termenului. Ni s-a servit o formulare sintetică de dicţionar explicativ, nu consacrarea noţiunii în acte juridice cu autoritate unanim acceptată. Dar chiar simpla recurgere la

dicţionarul român de neologisme i-ar fi ferit pe magistraţii români — procurori şi judecători — implicaţi în aventura postdecembristă, să se acopere de ruşine, intrând în analele branşei ca novici infatuaţi. Aşa cum ar fi permis colegilor de pe tuşă şi miilor de intelectuali de suprafaţă să pună capăt în faşă penibilei demonstraţii naţionale de incompetenţă, pripeală şi iresponsabilitate. Căci acolo scrie negru pe alb: „exterminare intenţionată a unei comunităţi naţionale, etnice, rasiale sau religioase“. Abia în cursul derulării procesului, făcând deplasări în străinătate şi consultându-se cu specialişti notorii în materie, avocaţii noştri s-au putut pronunţa ferm şi categoric, fulgerând necruţător ţoapele de la procuratură, ce-i umiliseră şi pe ei.

Rechizitoriul nu era un act juridic, ci un exerciţiu de politizare simplistă şi excesivă atât a evenimentelor petrecute în România în ultima jumătate de an, cât şi a unei stenograme destul de incongruente, în care fiecare cuvânt, pauză dintre cuvinte sau presupus gest din spatele acestora căpătau simbolica micului propagandist raional. Indiscutabil, vioara întâi în comisia de redactare trebuie să fi fost vreun vechi politruc obtuz, exersat în punerea la zid a schismaticilor. Gândul m-a dus la Petre Gheorghe, secretarul CC al UTC din vremea tinereţii mele, bolnav de nanism, de schematism politic şi de ură împotriva normalităţii umane. Parcă dintr-acolo venea izul mucegăit al raţionamentelor rechizitoriului, şi mă întrebam dacă omul, pierit descalificant, nu transmisese ştafeta, cu limbă de moarte, vreunui coleg rămas pe poziţii.

Că materialul era complet străin de spiritul juridic, o dovedea faptul că nu instrumenta cazuri individuale, nu contura vinovăţii personale — în afara cărora dreptul penal nu concepe judecata — ci manipula un adevărat colhoz infracţional. Totul era examinat la grămadă, CPEx fiind un fel de balaur cu multe capete. Deşi sancţiunile se cereau aplicate unor nume proprii, vinovăţia aparţinea unei entităţi nediferenţiate. Fireşte, era singurul mod de a se eluda obligaţia dovedirii culpabilităţii fiecărei persoane incriminate, de a se escamota neputinţa înfruntării directe a identităţilor particulare. Acuzatorii se alimentau dintr-un blam categorial, din

apartenenţa politică instituţională, din presupunerea că dacă întregul e indezirabil, fracţiunea poartă întreaga responsabilitate.

Cam aceasta este, în puţine cuvinte, imaginea documentului prin care puterea emanată din controversatele întâmplări decembriste a ţinut să încheie suita ghilotinărilor, necesare obţinerii certificatului anticeauşist, reclamat de sponsorii estici, şi pe acela de anticomunism, necesar omologării mandatului într-un Vest ceva mai pretenţios (nu atât de opinia societăţii româneşti se sinchisea echipa guvernantă, dar şi în faţa ei îşi proba astfel puritatea politică). Pe primii i-a slujit cu credinţă, pe celălalt l-a tras pe sfoară, speculând conjunctura confuză şi asigurându-şi o longevitate nesperată la cârma României minţite, batjocorite, devalizate.

După cum spuneam, procurorii şi-au lăsat opera la dospit în celule. Opera capitală a vieţii lor. N-au mai apărut niciodată, nici anchetatorii de la început, cu un solfegiu elementar, nici autorii celor 170 de pagini, dedublaţi sau travestiţi în amabili amfitrioni ai „vorbitorului" (poate în forul lor intim or fi simţit nevoia să-şi ispăşească păcatul măcar prin câteva vorbe omeneşti rostite pe cont propriu). Nu i-am mai văzut nici prin şedinţe, în sălile de tribunal, ceea ce înseamnă că nu i-a mai interesat dosarul sau n-au ţinut să vadă cu ochii proprii ce a generat monstruoasa minciună pe care nu avuseseră răbdare sau pricepere nici să o făţuiască. Le-a fost destul că, în final, după atâtea dezavuări publice, compromiţătoare, au căpătat totuşi câştig de cauză. Trebuie să fi reprezentat şi pentru ei un miracol răsturnarea zarului, în ultima clipă, în favoarea măsluitorului dovedit.

Am luat topurile de hârtie murdară, le-am îngrămădit într-un colţ al carcerei şi nu ne-am mai atins de ele până când, plecând la Jilava, a trebuit să le îngrămădim în sacul de deţinut. Dacă, involuntar, privirile se izbeau de ele, tresăream de o greaţă aproape fiziologică. Emanau ceva morbid, ca recipientele cu arma biologică — agenţi letali dezgustători. Cred că ne-a apărat de distrugătoarea toxicitate morală, pe care o împrăştiau, o ciudată impresie de neverosimilitate. Nu păreau posibile — şi aproape nici reale. Nu-mi băgam, fireşte, în cap că ar fi o farsă, dar de câte ori mă gândeam la proces, mental făceam abstracţie de existenţa rechizitoriului şi imaginam

desfăşurarea dialogurilor pe alte coordonate, cât de cât mai apropiate de adevăr.

Un piron bătut în aer

La închisoarea militară nu aveam starea de spirit propice aşternerii gândurilor pe hârtie. Meditaţia nu se cristaliza în forme clare, definitive. După ce vuietul tancurilor s-a stins, militarii au continuat să tropăie prin faţa uşilor cu pistoalele-mitralieră în braţe. Era agitaţie, enervare, nestatornicie, ca pe un vas ce nu mai iese din ghearele furtunii. În Rahova am găsit nemişcare, tăcere, încremenire. Ne aflam în fundul unei cale întunecate şi mucegăite, iar ambarcaţiunea nici măcar nu se clătina, cu ancorele înfipte în mâl, adânc. Nu ştiu cum se rătăcise prin buzunarele pantalonilor mei vătuiţi, de celulă, un pix. Am găsit şi câteva foi de hârtie la unul dintre colocatari. Încet-încet am umplut paginile. Într-o zi însă, întorcându-ne din cuşca pitonului, am găsit vraişte în celulă — atât cât poate acoperi acest cuvânt ideea de dezordine într-un loc aproape gol. Puţinul aflat acolo fusese întors cu susul în jos. Percheziţie! În lipsa noastră, paznicii cotrobăiseră după lucruri interzise şi găsiseră foile mele scrise şi pixul. Bineînţeles, le confiscaseră. Vrând, nevrând m-am lăsat păgubaş. După un timp, Alexandra mi-a adus un caiet de şcoală şi câteva mine. (Crossul îmi fusese subtilizat de un locotenent la Olteniţei, sub pretext că şi-a propus să colecţioneze suveniruri de la deţinuţi, astfel că dacă voiam să scriu, trebuia să mă folosesc de mină ca atare.)

Primele versuri le-am compus într-o zi când, răsturnat pe pat, am trecut în revistă cea mai spectaculoasă defilare (sau cursă de viteză) nevăzută, a şobolanilor, prin conducta ce traversa celula. A fost o răpăială furibundă, o goană panicată, de parcă vasul fantomă începea să se scufunde. Se mai

preumblaseră prin tubul din spaţiul nostru aerian, dar fără isterie, urmărind traseul fixat de arhitectura clădirii spre ţinte misterioase. Animalele păreau să fi făcut un pact cu penitenciarul: în schimbul cine ştie căror mărunte avantaje materiale (firimituri de pâine, alimente din magazie etc.), se angajaseră să întreţină fundalul sonor al atmosferei de sinistru.

Versurile începeau să se închege. Puteam să scriu după-amiezele, când tovarăşii mei de carceră dormeau, şi de prin unghere se ţeseau pânze protectoare, conţinând un tranchilizant pentru nervii surescitaţi şi pentru transparenţa ideilor. Închisoarea este un atelier subteran al poeziei, acolo metaforele îşi pierd luciul solar, tivul luminos de nori Nimbus, scăldaţi în raze strălucitoare, devin translucide într-un ton închis, ca apa mării în dimineţile mohorâte de toamnă. Nu mă folosisem până atunci de această paletă, ca pictorul leneş trezit când soarele e sus, şi ziua prin umbre mai oferă clarobscururi. La sculare, după-amiază, cei doi coabitanţi se aliau, de regulă, în consensul tacit de a proteja munca mea. Mă impresionau abţinerea de a vorbi, mersul în vârful picioarelor, comunicarea discretă prin semne sau priviri. Îmi făceam reproşuri pentru că ce mâzgăleam eu acolo nu era cine ştie ce, în raport cu veneraţia mistică acordată de ei „compunerii".

La „vorbitor" înmânam Alexandrei foile rupte din caiet, rugând-o să le păstreze. Ea mi-a făcut o surpriză, arătându-mi într-o zi una din poezii tipărită în *Adevărul literar şi artistic*. Au mai apărut şi altele. Nu ţin minte dacă se specifica locul de unde veneau versurile, dar dacă nu se făcuse, există o justificare: deconspirarea putea zădărnici scoaterea lor din închisoare.

Când m-am mutat la *Jilava*, sub raportul condiţiilor de scris s-a creat o conjunctură favorabilă: câteva luni am fost singur în celulă. Mi s-a conturat posibilitatea alcătuirii unui volum, pe care l-am numit *Ieslea minotaurului,* fiind conceput prin prisma frământărilor unei creaturi predestinate, în a cărei ispăşire se reflectă culpabilitatea altora, ce s-au jucat cu destinul său.

Câteva poeme au fost publicate şi în revista social-culturală a lui Adrian Păunescu *Totuşi, iubirea.* Titlul (ciudat pentru o publicaţie, mai degrabă sintagmă reflexivă de eseu filozofic) indica linia de conduită a

poetului, ce spera să facă loc sentimentalismului şi în politică. Dar momentul era dominat nu de lumină, ci de întuneric, nu de semnul pozitiv al spiritului, ci de cel negativ, nu de iubire, ci de ură. Şi acesta s-a prelungit istoriceşte atât de mult (dăinuind şi în zilele noastre) încât poetului însuşi i s-a părut că titlul nu mai are şanse de a se confirma, şi a numit revista ca pe publicaţia scoasă în tinereţe. Într-adevăr, tot ce făceau atunci — şi au continuat să facă, din păcate, mereu — întunecaţii vremii, se poate constitui într-un militantism invers, cel mai fidel exprimat de titlul: *Totuşi, ura*.

Mai târziu, în *Totuşi iubirea*, pe lângă interviurile luate de Adrian Păunescu şi intervenţiile mele de mai mare amploare în proces, am susţinut o rubrică eseistică. A mai publicat poezii *Adevărul literar şi artistic* şi, la un moment dat, un compendiu alcătuit de mine la cererea publicaţiei, despre activitatea desfăşurată în funcţiile de răspundere îndeplinite. Prezentarea cvasidocumentului a făcut-o redactorul Mircea Bunea, cosemnatarul procesului în *Adevărul* şi care, acoperindu-se cu o serie de precauţii necesare la timpul respectiv, a avut onestitatea de a afirma că nu-şi poate permite să mă scoată din literatură, indiferent ce loc voi ocupa acolo. Permisiune pe care alţii şi-o luau cu nonşalanţă, ajungând să afirme, cum a făcut-o prozatorul F. Neagu, că operele mele literare sunt piroane bătute în aer şi în palmele lui.

Dar volumul de versuri scris în închisoare şi publicat în 1993 pare a fi un cântec liric de lebădă. Deodată, timpul s-a împuţinat înaintea mea, am început să-i văd distinct marginile şi mi-am dat seama că temele de bază ale noii vârste îmi impun în mod stringent proza, căreia m-am consacrat cu toate resursele.

Indiferent de valoarea literară a volumului *Ieslea minotaurului,* mă simt îndatorat colegilor mei de la Rahova, care mi-au protejat scrisul, şi chiar mi l-au stimulat prin evlavia arătată poeziei. Nu-mi cereau să le citesc versurile, dar îi vedeam mulţumiţi că teancul foilor rupte din caiet creşte şi desluşeam pe feţele lor strania convingere că ceea ce scriu îi priveşte şi pe ei, că acolo se materializează propriile lor coşmaruri, tristeţea şi amărăciunea de care sufletele li se îmbibau tot mai profund.

La Olteniţei, la Rahova, la Jilava, deşi peisajul penitenciar diferă, psihologia deţinutului e aceeaşi, iar expresia ei lirică desenează un tărâm aflat la infinită distanţă de omul obişnuit. Răsfoind într-o zi volumul, eu însumi am reuşit cu greu să recunosc universul, cel ce exprimă procesele raţionalităţii scăpate din chinga realului cunoscut, ca şi ale subconştientului. În ciuda oglindirii celei mai intime şi adânci trăiri sufleteşti proprii, mesajul liric mi-a devenit străin, ca şi când ar aparţine nu unui alter ego, ci altui destin uman. Personal nu mă simt tentat să recitesc acele poezii şi aş găsi explicabilă o anumită repulsie a cititorului faţă de diformităţile imaginaţiei alimentate de lumea penitenciară. Este un capitol al liricii ce se alătură probabil celor inspirate de boală, de obsesia morţii sau de intoxicarea narcotică. Poezia spaţiului concentraţionar (ultim palier al morbidităţii) dacă este un produs rău al spiritului, trebuie să beneficieze de clemenţă pentru circumstanţa atenuantă de a fi involuntară. Optica este inculcată, experienţa este impusă. Poate proiectanţii spaţiului penitenciar nu-şi imaginează ce declanşează demersul respectiv în oameni, de aceea o atare poezie ar face parte, dacă nu din educaţia lor curentă, cel puţin din tratamentul preventiv împotriva dezumanizării. Sunt multe instituţii în societatea modernă ce-şi propun să amelioreze din punct de vedere juridic detenţia, dar nimeni nu înţelege uriaşele, uneori ireversibilele daune pricinuite de închisoare sufletului. Este un manual al psihologiei nescris încă, unde volumul meu de versuri şi-ar găsi poate un loc mai potrivit decât bătut în aer, ca simplu „piron“.

Trucurile

Cu un aer misterios, vag vesel, ce conţinea parcă promisiunea unei surprize frumoase, gardienii ne-au invitat să ne bărbierim. După întoarcerea în celulă, au continuat să deschidă din când în când vizeta, ca pentru a inspecta dacă mai suntem în viaţă, dacă nu ne-am făcut nevăzuţi, sau dacă arătăm destul de îngrijit ca să facem faţă momentului. Spre prânz ne-au poruncit să ne punem costumul penal (constând într-un halat de uniformă) şi să aşteptăm (ca şi când ne-am fi putut şi dispersa, reclamaţi de alte treburi ori din neatenţie). În sfârşit, au deschis uşile, ne-au încolonat pe celule şi corpuri de clădire şi ne-au pus în mişcare. Abia în sala de festivitate, cu un mic pupitru, cu urne, dacă nu mă înşel şi cu o lozincă pe pereţi, ne-am edificat: eram chemaţi să votăm. Nu mai ştiu ce se vota, dar în rândul asistenţei, alcătuită din membrii CPEx şi unele personaje colaterale — membrii familiei Ceauşescu, grade militare înalte aparţinând Ministerului de Interne — s-a răspândit imediat, ca de la sine înţeleasă, parola zilei: „Votăm cu Frontul“. Era vorba de aşa-zisul Front al Salvării Naţionale — cel ce îşi asumase avantajele „răsturnării“, preluase puterea şi azvârlise ţara în haosul sângeros. Cel ce ne arestase, ne clocise rechizitoriul, îl asasinase pe Ceauşescu, îi făcuse pe câţiva dintre noi „vieţaşi“ şi se pregătea să ne înmormânteze în ocnă.

Cum îndrăzniseră capii acestui partid să dea penitenciarului ordinul de a ne smulge voturile? În virtutea tupeului de a tăia şi spânzura, de a ne da pe noi oprobriului public şi îngropa de vii. Am reconstituit planul ţesut de acest front după instalarea în penitenciarul profesionist. Amabila şi joviala echipă

de procurori fusese trimisă să ne schimbe umoarea, să ne sădească speranţe şi să ne capteze bunăvoinţa. Bărbaţii aceia zâmbitori, unii manieraţi, apolitici, încercaseră să ne plaseze sub reflectorul unui optimism venind dinspre amabilitatea puterii. Un jurist mucalit îmi tot repeta: „Nu disperaţi domnule, justiţia e plină de neprevăzuturi. Cine ştie ce intervine chiar în ultimul moment, ce nouă interpretare se dă lucrurilor, ce factori schimbă întreaga turnură a procesului!“ Idiot să fi fost şi înţelegeai că omul invocă posibila protecţie a zeilor. Un altul, jucând rolul pragmaticului insensibil la invocaţii, obsedat de calcule şi socoteli, desfăşura ecuaţia pe hârtie: „Să zicem că vă condamnă la atât — în cazul cel mai rău, ca să punem răul în faţă, cum fac românii! —, atunci, reducându-se atât şi atât, conform legii cutare, ajungem la… Da, asta e, doi-trei ani! Dar ăştia, să ştiţi, bătuţi pe muchie, să nu vă faceţi iluzii“. Se ajunsese până la citarea unor dosare — probabil vehiculate prin lecţii, la institut — în care cu un minut înaintea cuplării scaunului electric la voltajul de înaltă tensiune, trimisul executivului anunţa graţierea sau achitarea. Exact ca în filmele cu suspans maxim, când bomba cu ceas e dezamorsată în ultima secundă. Nu mă convingeau, nu mă entuziasmau, nu-mi hrăneau speranţe aceste exhibiţii oraculare infantile. Le puneam pe seama unei subite recrudescenţe a compasiunii şi remuşcării în suflete încă neviciate de cinismul profesiei. Îmi aduceam aminte că se făcuseră chiar aluzii la vechea colegialitate cu personajul central al zilei, deducându-se avantajul de a ni se cunoaşte trecutul, de a fi apreciaţi corect — spre deosebire de ipoteza în care la conducere ar fi venit necunoscuţi sau rivali politici.

Şi acum, ca un corolar, lozinca lansată în sala de festivitate cu cabine şi urne, unde se înghesuia aleasa clientelă penitenciară, sculată cu noaptea în cap să-şi facă toaleta, supravegheată clipă de clipă prin vizetă să nu fugă, de parcă ar fi fost invitată chiar de candidatul electoral numărul unu în persoană. Dar tabloul uman etalat sub privirile mele mi-a scos din minte speculaţiile legate de desfăşurarea campaniei electorale în închisoare.

Aveam în faţa ochilor amprenta lăsată de cinci luni petrecute în găuri de şobolani penali, stigmatul unei rapide decrepitudini fizice, psihice şi

sociale. Ne priveam şi ne descopeream unii în chipurile celorlalţi, ca în oglinzi paralele. Păşeam ca printre mumii îmbălsămate prost, fără ştiinţa vechilor preoţi în stare să reînvie estetic obrazul omului părăsit de suflet. Descopeream căderea oamenilor cunoscuţi în altă viaţă într-un timp fără trepte. În halatele ridicole de pensionari ai azilului de noapte sau ai casei de nebuni, fuseseră adunaţi să sărbătorească o festivitate a cetăţii care-i alungase, îi blamase şi-i pusese sub lacăt. Fiecare din aceste arătări erai tu însuţi.

Am căpătat reprezentarea clară a decimării noastre deliberate şi planificate. Se pronunţa prin presă, în documente — recte în rechizitoriu — chiar şi între noi, cuvântul „cepeex“ (un hibrid rezultat din iniţiale cu autonomie lingvistică), dar acesta exprima cu totul altceva decât ajunseserăm să fim în realitate. Nici urmă din instituţia la care se făcea trimitere, dintr-un colectiv cu anume personalitate, sau de vreo demnitate a apartenenţei. Se invoca o semnificaţie trenând din inerţie. Dar noi eram bărbaţi îmbătrâniţi spontan într-o lungă noapte a stoarcerii de virilitate şi energie, de inteligenţă, voinţă şi amor propriu. Sau tineri ofticaţi, jefuiţi de entuziasmul şi optimismul natural, lipsiţi de scop şi de perspectivă, ca nişte locomotive trecute din plină viteză pe linie moartă. Sau femei de diferite vârste, despuiate de feminitate ca de un veşmânt prea pretenţios pentru condiţia conferită de regulamentele penitenciarelor.

Gogu Rădulescu, descărnat, te privea de sub o mască veche, terfelită, alcătuită din pielea fostului obraz. Un mort trezit ca să strige „ura“ pentru candidatul gloriosului front. Oasele i se mişcau în trup, scoţând un uşor clinchet de schelet, ca într-un caftan murdar, tocit de întrebuinţare şi ros de molii. Manea Mănescu, albit, cu părul încă nerevenit din raderea penitenciară, se străduia să surâdă în primul rând, ca să salveze un prestigiu pe care el însuşi îl văzuse curgând la canalul celulei. Bobu îşi purta propriul cap pe o tipsie, la dispoziţia oricui ar fi vrut să-l împrumute pentru treburi curente; amabilitatea fizionomiei sale, desprinsă de trupul înghesuit ca un sac de hârtii, mă înfricoşa precum obstinaţia zădărniciei ce-şi strigă în gura mare utilitatea. Ştefan Andrei căpătase figura unui preot budist scos din

milenare mănăstiri, unde reflectase cu pleoapele prăbuşite la o supremă formulă filozofică inexistentă. Pană părea ucenicul unui pitic regal rămas să adune recuzita după moartea maestrului, gândindu-se cum să i se substituie păcălind publicul. Toma se mânjise cumva pe faţă cu var, desenându-şi două orbite mari în cărbune; simula un Hamlet plictisit de rangul său princiar şi de strofele jucăuşe, gata să se angajeze ospătar într-un han de piraţi. L-am întâlnit acolo şi pe soţul Zoei Ceauşescu, arestat şi închis fără noimă, ajuns atât de resemnat în supliciul abracadabrant, încât surâdea ca o Giocondă de carton pusă în vânzare la un iarmaroc de ţărani. Eu însumi păream un „Păsări-lăţi-lungilă“ halucinat, tot cotrobăind în dosul lunii după metafore lirice de mult mâncate de vârcolaci, uitând că nu mai păşeşte pe sol, ci prin ceaţa norilor zdrenţuiţi. Suzana Gâdea, masculinizată, ducea, ca un Sancho Panza adormit, scutul cavalerului plecat din tură şi internat, muribund, în spital. Lina Ciobanu mesteca o frază de maică stareţă ieşită la pensie, adresându-se generozităţii trecătorilor pentru un lăcaş monahal dărâmat de mult. Fosta soţie a lui Nicu Ceauşescu, şi ea închisă — într-o criză de alienare mentală şi totală amnezie a Frontului — clipea des, semnalând neputinţa de a înţelege sensul bâlciului social şi chiar al fiecărui cuvânt rostit de oameni, de ea însăşi. Dădea totuşi din cap, aprobativ, cu convingere.

Cum ar fi putut aceste personaje să realizeze jocul electoral meschin al puterii? Eu numai accidental îl intuiam. Şi chiar dacă erau perfect conştienţi, ce ar fi putut face în calitatea lor de cetăţeni descetăţeniţi? Au intrat şi au pus ştampila pe buletinul Frontului, oscilând între optimismul fals, pulverizat de procurori din spray-urile lor expirate, şi lehamitea pentru actele inutile, de faţadă, impuse a fi prestate.

În calitate de deţinuţi am mai participat la o alegere pentru Front, la Jilava. Dacă nu mă înşel, atunci eram în primul proces, dat peste cap, eşuat, dovedind neputinţa justiţiei de a îndeplini ordinul puterii dar, printr-un fals de ultim moment, întors totuşi împotriva noastră. Manevrele electorale au fost acolo şi mai făţişe şi butucănoase, deşi nu lipsite de perversitate. S-a zvonit expres, prin interpuşi, că preşedinţia transmite CPEx-ului să aibă

încredere; după ieşirea victorioasă în alegeri, dosarul său avea să fie în sfârşit rezolvat corect, judicios. Era un general pe-acolo, pe la Cotroceni, care transmitea ostăşeşte că vine clipa mult aşteptată. Să trecem şi hopul acesta, şi gata! Pare neverosimil ca cineva să îndrăznească să înşele la nesfârşit, uzând de aceleaşi trucuri ieftine, o colectivitate de oameni seriosi, nu lipsiţi de experienţă politică — şi chiar să reuşească. Se miza pe dezorientare, pe moralul anemiat, pe lipsa alternativei într-o relaţie cu justiţia dependentă, cu marionete manevrate de putere. Fantomele adunate din nou într-o sală de festivităţi, cu aceleaşi figuri rătăcite, interpretând involuntar personaje fantasmagorice, şi-au dat obolul, susţinându-i pe călăi nu numai în demersul scelerat împotriva propriei onoare şi a propriei lor vieţi, ci şi într-o lungă şi distrugătoare campanie antinaţională.

Întoarcerea la viaţă

La alegeri am reîntâlnit-o şi pe fiica lui Nicolae Ceauşescu, nu ştiu dacă mutată şi ea în sinistra hrubă bucureşteană, sau clientă încă a închisorii militare unde fuseserăm vecini. Fireşte, o cunoscusem dinainte de „răsturnare“, în păienjenişul relaţiilor convenţionale ale protipendadei politice comuniste, fără să pot spune că-mi formasem o opinie categorică despre personalitatea tinerei doamne intrate în sfera restrânsă a curiozităţii publice. Cu excepţia unei întâlniri întâmplătoare la locuinţa fratelui ei, Nicu, unde fusesem invitat împreună cu Andrei şi cu Winter (un prieten mai apropiat al mezinului) ca să scărmănăm ultimul meu roman de atunci, *Vitralii incolore*. A fost unica vizită în bivuacul aşa-zisului prinţ de coroană al dinastiei Ceauşescu, despre care am scris în *Elefanţii de porţelan* — interesantă pentru mine fiindcă a pus în lumină o anumită lipsă de realism a gazdei, privind propria persoană, şi totodată, la antipod, luciditatea, bunul-simţ şi francheţea surorii sale care, pornind de la cartea mea nemotivat invocată acolo, i-a făcut fratelui crochiul portretului cu o tuşă neiertătoare. Numele Zoei Ceauşescu l-am auzit imediat după împuşcarea părinţilor ei, pe postul de televiziune, într-un context demenţial, în suita acelor deliruri pretins revoluţionare, dirijate din centre propagandistice preocupate exclusiv de compromiterea irecuperabilă a trecutului. Nişte reporteri mărunţi şi-au închipuit că pot ieşi din nimicnicia lor pe spinarea fiicei fostului preşedinte; i-au răscolit prin apartament — nu ştiam atunci că o şi arestaseră — şi au scos la iveală un cântar de bucătărie, nişte robinete de baie şi câteva perii de cap, prezentându-le ca pe sculele Semiramidei,

reginei din Saaba sau Irodiadei. „Ia priviţi, avea cântar de aur, ţipa un bezmetic, în timp ce noi muream de foame!“ În ordinea acestei fantezii imbecile putea spune că pe balanţa aceea Zoe Ceauşescu îşi cântărea carnea de aur, fructele de aur, făina de aur — şi chiar respectivul şi-ar fi putut măsura, în văzul lumii întregi, prostia aurită. Voiau să convingă, amărâţii, cum risipea Zoe Ceauşescu vistieria ţării, şi nu doar aşa, de dragul maculării morale, ci ca să susţină procesul pus la cale împotriva ei de puterea isterizată.

În prima noapte petrecută în închisoare mi s-a spus că accidental dorm pe patul unde se odihnise Zoe Ceauşescu, cu ochii în acelaşi linoleum putred şi jupuit. Fără să ştiu, se afla încă în apropiere, într-o celulă pe aceeaşi parte a culoarului. Crezusem că fusese în trecere pe acolo şi sperasem că, după retragerea valului de murdărie furioasă, o eliberaseră. Dar nu, intrase definitiv în cătarea asasinilor tatălui şi mamei, laolaltă cu cei doi fraţi şi cu toate rudele apropiate. (Aveam să le găsesc la Jilava şi pe mătuşile ei — o bătrână soră a lui N.C., fostă muncitoare, locuitoare într-o mahala bucureşteană, dimpreună cu soţul, şi acesta muncitor pensionar, şi o cumnată a Elenei, casnică, văduva sindicalistului Petrescu.) Când m-am mutat cu generalul Moţ, acesta m-a pus în temă asupra situaţiei şi, cu prima ocazie, mi-a arătat, prin grilaj, celula de „peste drum“, unde se afla zăvorâtă Z.C. sub cel mai straşnic secret.

A trecut destul până i s-a permis să-şi arate faţa. Probabil se intenţiona urgentarea judecăţii, pentru că începuse să apară avocatul, şi cu această ocazie secretul a fost deconspirat. Conducerea închisorii a folosit prilejul pentru a-i ameliora cât de cât condiţia. Deşi celula ei, ca şi ale noastre, avea două locuri, stătea singură, ca într-un modul astral oblonit, fără putinţa de a şti pe unde trece şi de a schimba cu cineva un cuvânt. Am văzut-o într-o zi, după plecarea avocatului, în chenarul uşii rămase deschise, dincolo de gratii. Ne-am salutat şi am schimbat câteva cuvinte. Avea o faţă aproape vânătă, cu pielea lipită de oase şi ochii stinşi, afundaţi în orbite. Slăbise îngrozitor, părea o adolescentă anorexică, ai fi zis că atunci se dăduse jos pentru prima dată din patul spitalului. Vegetase neştiută între patru pereţi,

obsedată de imaginea, încărcată de oroare, a leşurilor celor doi părinţi într-o curte dosnică, unde câinii regimentului le lingeau sângele închegat şi creierii împrăştiaţi în ţărână. Dormise sau nu dormise, mâncase sau nu mâncase, dominându-şi un sistem nervos biciuit la sânge, încercând să-şi potolească uraganul devastator al gândurilor, angoasa, groaza de singurătate, să supravieţuiască. Toate acestea i se citeau pe faţa răvăşită, în privirea fixă, goală, pe care vederea noastră n-o făcuse să tresară. Întâlnindu-l apoi pe căpitan, am adus vorba despre sărmana prizonieră, încercând să-i fac perceptibilă grozăvia pe care o trăieşte. Nu era nevoie, omul se dovedea pe deplin conştient; la plecare şi-a prins capul în mâini şi l-a clătinat, ca atunci când gândurile şi imaginile terifiante te excedează. Am aflat că nu cerea nimic pentru ea, stomacul primea alimentele cu greu, iar de companie nu avea nevoie. Avocatul îi aducea probabil câte o ciocolată şi un bucheţel de flori. Ar fi vrut doar să deretice prin carceră şi să pună florile în vază.

Contactul cu oamenii a reînviat-o, scoţând la suprafaţă forţe vitale nebănuite, şi chiar o anumită vervă — dacă nu orală, una a mişcării, a gesticii, o nerăbdare de a ieşi din catalepsie, de a face ceva cu sens şi utilitate. Am urmărit atent această modestă şi limitată resurecţie.

Căpitanul a început să-i trimită, la câteva zile o dată, doi flăcăi să ajute la curăţenie. Îi vedeam vioi, degajaţi, veseli că, scăpaţi de arme, se puteau întoarce la îndeletniciri normale, în apropierea unei femei ce putea fi o soră sau chiar o mamă de-a lor. Z.C. îi trimitea în curte să scuture pătura, perna şi ce mai avea pe acolo, să ducă gunoiul, şi ei abia se abţineau să nu se hârjonească în gura mare ca nişte mucoşi. Le lipsea intuiţia exactă a durerii în vecinătatea căreia se mişcau, mereu tentaţi să-şi exteriorizeze neastâmpărul juvenil. Dar lipsa de înţelegere matură manifestată de ei pentru nevoia de reculegere a persoanei pe care o serveau, nu mi-a făcut impresia că o deranjează şi o contrariază pe Zoe Ceauşescu. Dimpotrivă, tonusul vital inconştient şi nestăpânit al tinerilor ostaşi părea să-i facă bine, adăugând la ieşirea din imobilism plăcerea de a comunica prin viu grai întoarcerea la viaţă. Se prefăcea că-i admonestează, dirijându-i în mica

treabă cu o autoritate vizibil jucată, dublată de umor camaraderesc. Când terminau, ostaşii plecau satisfăcuţi, încă duduind de exuberanţă, neîmpovăraţi de severa răspundere simţită pe umeri când patrulau cu puştile îndreptate spre noi. Zoe Ceauşescu mai continua să robotească, ştergând praful, scuturând o cârpă în faţa uşii deschise, potolind încet dinamul pus în funcţiune de modestul ritual. Nevoia de curăţenie, ordine şi armonie, impulsul de a însufleţi cât de cât habitatul, şi de a pune pe el pecetea personalităţii intime, fac din fiecare femeie un adevărat demiurg. Totul se modelează şi începe să iradieze sub harul mâinilor ei. Ea dă spaţiului înconjurător viaţă, îl înfrumuseţează, îl umple de nobleţe. Acest sugestiv balet pe care Zoe Ceauşescu îl executa inconştient în faţa ochilor noştri era şi o necesitate morală, permiţând ieşirea din cruntul prizonierat lăuntric în care se închisese de bunăvoie. Şi noi treceam la şmotru din când în când, măturând, ştergând pe jos cu o cârpă udă şi frecând faianţa din baie, dar o făceam morocănoşi, cu îndârjire ostilă, fără patosul aproape liric al feminităţii dezlănţuite în lupta cordială cu mediul ambiant. Într-o zi, Zoe Ceauşescu mi-a cerut împrumut cleştele pentru unghii. Cred că era singurul obiect de acest fel în puşcărie şi nu ştiu de unde aflase că sunt posesorul lui. Încă un indiciu că intra în ritmurile vieţii. Îngrijirea personală este unul din semnele armoniei feminine, al liniştii şi încrederii în viaţă.

La alegeri se afla alături de soţul pe care nu-l mai văzuse, probabil, de la sfârşitul anului precedent. Se revedeau marcaţi de cruda şi absurda ocultă care se juca arbitrar cu vieţile lor — femeia trecând printr-un iad moral faţă de care detenţia abuzivă aproape că nu mai conta, iar bărbatul, resemnat şi dezabuzat, opunând discreţionarului inflexibil o implacabilă solidaritate cu soţia. Până la urmă, antropofagii ce le dănţuiau în spate au trebuit să renunţe, justiţia nemaiavând cu ce să întreţină focul de sub cazan. După câteva luni, şi-au reluat viaţa în libertate, având de luptat cu alte nedreptăţi hărţuitoare, ce au făcut din ei atât victime, cât şi eroi ai rezistenţei singulare într-o demnitate ultragiată.

Machiavelism de mahala

Descinsesem la penitenciarul cu vechi şi sumbru renume doar de câteva ore. Aflasem destinaţia doar când duba se oprise la porţile de fier ale Jilavei. Ni se rezervase spaţiu de detenţie într-o aripă îndepărtată, puţin populată. Ne-am despachetat bruma de lucruri personale şi ne-am instalat la ferestre, pentru acomodarea cu noul decor. Dar un gardian a sunat mobilizarea: „CPEx-ul la aer!" Ne-am încolonat. O curte aridă, plină de moloz şi gunoaie, bătută de soare, fără o pată de umbră sau un fir de iarbă. Praf, pietriş şi o tufă-două de mărăcini. La cincizeci de metri, gratiile ferestrelor unui corp izolat, cu două sau trei etaje, etalau mizere semne de existenţă penitenciară: lenjerie bărbătească, veselă, cârpe de şters, inutilităţi dizgraţioase. Păşeam printre cioburile de cărămidă şi ciment, răsucindu-ne gleznele dezobişnuite cu mersul, ţinând capul în pământ pentru a ne feri privirile de soarele după-amiezii. Ne întrebam ce e cu această plimbare intempestivă, într-un loc sugerând vecinătatea craterelor lunare. De ce arsese Jilava de nerăbdare să ne scoată la aer când nici cu celulele nu luaserăm bine contact?

Ion Radu, cu vechime de jilavist (cred că fusese internat acolo de la bun început), cunoscând „plaiul" şi împrejurimile, s-a strecurat în faţă preluând comanda micului detaşament. „Acolo sus se pregăteşte ceva." Ne-am îndreptat privirile spre locul indicat. Într-adevăr, la ultimul etaj al clădirii începuse fierberea. Fuseseră deschise geamurile şi grămezi de capete se agitau. Imediat au început scandările, cu vehemenţa de pe stadioane, când suporterii echipei gazdă dezlănţuie războiul psihologic.

„Poate nu la noi strigă“, a opinat cineva. Ne-am ciulit urechile. Se puteau distinge frânturi din lozincile ţipate în corul prost sincronizat. Noi eram adresanţii. Ne făceau nenorociţi, criminali, ne trimiteau „la zid“ să-i ţinem de urât lui Ceauşescu, ne înjurau şi blestemau. Ne-am continuat mersul când mai grăbit, când mai lent, după impulsul primit de la valul sonor al agitatorilor. Ion Radu a propus „să ne facem că nu-i auzim“. Ne-am prefăcut că nu-i auzim şi nu-i vedem, dar cu coada ochiului urmăream tabloul. Eram singuri pe platoul calcinat, gardianul se retrăsese, nu se vedea picior de om, iar celelalte ferestre ale clădirii păreau bătute în cuie. Pe tot terenul, doar noi şi agitatorii. A mai apărut un nucleu pe acoperiş, un fel de terasă a blocului. Cum ajunseseră acolo deţinuţii? Fireşte, cineva le deschisese celulele. Se arătau în întreaga dimensiune a staturilor, îşi agitau braţele în voie, parcă şi imprecaţiile, huiduielile se auzeau mai distinct, slobozite din piepturi nestânjenite. În plus, azvârleau bulgări, sferturi de cărămizi. Cine erau? Cine îi organizase, le pregătise muniţia şi le descuiase lacătele? Cei de la ferestre, simţindu-se în inferioritate, supralicitau sonor, întrebuinţându-şi la maxim coardele vocale. Nu oboseau nici unii nici alţii, manifestaţia căpăta crescendo. „Dar cât durează aici plimbarea?“ l-am întrebat pe Ion Radu, acum comandantul militar al grupului nostru. (Ion Radu ocupa, împreună cu alţi trei-patru membri ai CPEx, o celulă uriaşă ca un dormitor de cazarmă unde, când s-a făcut nu ştiu ce dezinsecţie în celelalte carcere, am încăput toţi, apropiind paturile. Câteva luni rezistase, ca unic politic jilavist, captând interesul şi simpatia gardienilor cu energia, debitul verbal şi puterea sa fizică. Pe 22 decembrie debutase greşit aruncându-se de la fereastra ministerului — îndeplinea funcţia de vicepreşedinte la guvern — dar se restabilise şi se fortificase psihic destul de repede, asumându-şi lupta deschisă cu închisoarea.) M-a asigurat că timpul reglementar a trecut de mult, că acum participăm la alt program, nu de aerisire, şi până nu se va încheia nu plecăm.

Manifestanţii aveau costume pestriţe — pijamale, treninguri, unii ieşiseră cu torsul gol. Vocile nu-mi spuneau nimic special — când răcnesc, oamenii sunt toţi la fel — dar observam că înverşunarea nu era prefăcută,

de serviciu, în acel caz intervin căderi de tensiune combativă şi până la urmă se instalează oboseala şi plictiseala. Oamenii se exprimau într-un fel pe ei înşişi, erau cât de cât motivaţi, aveau ceva personal cu noi. Dintr-o cauză sau alta, ne urau. Dacă ar fi scăpat din lese, s-ar fi repezit să ne sfâşie ca nişte câini furioşi. Le eram duşmani autentici. Ne-ar fi lătrat până la răguşeală, potolindu-şi setea de sânge măcar în ferocitatea fanteziei. Grindina zbieretelor ne lovea timpanele ca ciocanul, reverberând în creier. Pietrele nu ne ajungeau, dar ne atingeau membrana senzitivă brutalitatea, violenţa, sălbăticia. „Uite, mă gândeam, cum poţi claca sub asaltul brutelor! Chiar dacă nu apucă să te atingă.“ Esenţială este forţa patimii distructive pusă în joc. Poţi comite crima şi fără să verşi sânge, doar arătând cu câtă sete ai fi dispus s-o faci. În justiţie se pedepseşte şi atentatul intenţional, nu numai cel dus la capăt. Chiar dacă ai scăpat întâmplător de glonţul ucigaşului, acela rămâne asasin. Era o haită de lupi cărora le curgeau balele, şi aveau senzaţia că acestea se transfigurează în idee. Ca într-o arenă cu lei dezlănţuiţi, de care te desparte un paravan invizibil, o peliculă de aer impenetrabil, permiţându-ţi să vezi boturile căscate şi colţii umezi de pofta masticaţiei.

Probabil că rezistenţa noastră fusese calculată medical, pentru că atunci când începuseră să ne lase nervii, a apărut gardianul. Avea o figură impasibilă, uşor sarcastică, nu ştiam dacă la adresa manifestanţilor turbaţi sau a noastră — victime prea puţin semeţe şi glorioase ca înfăţişare. Câţiva s-au plâns, au cerut explicaţii. Paznicul ne-a sfătuit să nu punem la inimă, erau declasaţi politici, autori ai rebeliunii înăbuşite în Capitală. Parcă auzisem de aşa ceva la Rahova. I se spusese rebeliune legionară, încercare de lovitură de stat fascistă. „Dar cine i-a anunţat, a întrebat careva, că astăzi a intrat în Jilava «lotul CPEx», şi că a fost scos să ia aer la câţiva paşi de ei?“ Gardianul a ridicat din umeri: „Ăştia află, au oamenii lor.“ „Dar ce-ar avea cu noi?“ a mai întrebat altul. „Sunt de extremă dreaptă, ne-a lămurit omul. Pretind că guvernanţii de astăzi sunt criptocomunişti. Pentru ei, ori aceia ori dumneavoastră, totuna.“ „N-a fost o manifestare spontană, am mai obiectat. Erau avertizaţi, se pregătiseră. Cineva i-a manipulat din umbră, i-a

condus şi pe acoperiş." „S-au înţeles cu «plantoanele», a bagatelizat el. Nu e mare lucru. Vom aduce faptul la cunoştinţa comandantului." Şi a încheiat discuţia.

Ion Radu ne-a confirmat că „plantoanele" pot face orice, dar nu de capul lor. La ordin. „Gardienii stau deoparte şi supraveghează. Nu sunt proşti să-şi mânjească mâinile. La Jilava totul se face cu socoteală, personalul e versat. Eşti omorât şi nu se găseşte vinovatul. Accident! Ori, năpasta cade pe vreun nătâng." Probabil, ni se dăduse un avertisment. Pe de o parte, aflam ce surprize ne aşteaptă în închisoare. Pe de alta, ni se atrăgea atenţia că salvarea noastră — dacă exista vreuna — sunt tot oamenii de la putere. De o mie de ori mai rău era să cădem pe mâna extremiştilor de dreapta — legionari, fascişti — în stare să ne extermine cât ai zice peşte. Aceia nu se mai încurcau cu procese. Ni se servise o mostră. Fusesem invitaţi să ne închipuim ce s-ar fi întâmplat dacă hoarda ar fi fost lăsată liberă. Îşi dezlegaseră gurile şi mâinile, dar dacă cineva le-ar fi deschis uşa dinspre noi? Ne găseam între ciocan şi nicovală: pe de o parte, duşmanii de stânga, cu „maniere", pe de alta, lombrozienii, ucigaşii lui Iorga, rivalii atavici ai comuniştilor. Nu era vorba să ne alegem dintre unii sau alţii protectori, ci să optăm de mâna cui vrem să murim.

Cine se ocupa cu aceste înscenări, la prima vedere neplauzibile, concepute dinadins ca să nu poată găsi crezare? Şi un om de bună-credinţă te-ar privi lung. Ce tot fabulezi aici? Organizatorii îşi atingeau scopul într-un mod penetrant, dar nu puteau fi acuzaţi cu seriozitate. Să se apuce nişte funcţionari publici să ridice un grup de puşcăriaşi împotriva altuia, exploatând atavisme politice, regizând teatrul violenţei şi intoleranţei? Greu de crezut. Scena fusese plasată în loc retras, necirculat, dar putuse fi urmărită de deţinuţi neimplicaţi. Nu era sigur nici că gruparea manifestanţilor provenea din rândul rebelilor legionari. Nu ştiu dacă au existat asemenea rebeli, mai degrabă cred că aşa fusese botezată opoziţia FSN-ului. Dar chiar dacă ar fi fost legionari, oamenii aceia erau asmuţiţi, li se promisese ceva în schimbul serviciului lor abject, poate chiar eliberarea, dacă nu fuseseră încă judecaţi şi condamnaţi. Reveneam la întrebarea: cine

se ocupă la putere cu aceste josnice afaceri politice? Există un resort specializat? Şi un creier organizator atât de meschin şi pervers? Un machiavelism de mahala şi o fantezie teatrală amatoristică a estradismului celui mai trivial?

Secretul

Am fost deţinut la Jilava din vara lui 1990 până în toamna lui 1992, cu o mică întrerupere la începutul ultimului an, ca urmare a sentinţei de achitare pronunţată de secţia militară a Curţii Supreme de Justiţie. Iniţial am fost încarcerat într-o aripă izolată, împreună cu un grup de ofiţeri din provincie implicaţi în „evenimentele din decembrie“. După ce aceştia au fost vărsaţi la tribunalele judeţene, am rămas în celulă, mai multe luni, singur, ceea ce mi-a permis să mă dedic scrisului. În această conjunctură favorabilă am început şi jurnalul. Prin apropiere se aflau celula-cazarmă a lui Ion Radu şi celula generalului Olteanu (cu Pană, Szass şi unul sau doi militari). La sfârşitul lui 1990 am fost, un timp, în spital, sub pază, iar la întoarcere m-am văzut avansat într-un corp central — provizoriu împreună cu Lungu, fostul prim-secretar de la Brăila, apoi o vreme cu Manea Mănescu şi Andruţă (în realitate acesta era numele tatălui, pe el îl chema tot Niculae Ceauşescu, la fel ca pe fratele mai mare, în familie, pentru diferenţiere, spunându-i-se Nicu. În închisoare a fost consacrat ca Andruţă pentru evitarea încurcăturilor, cu atât mai mult cu cât mai exista încă un Nicu, fiul fostului preşedinte. Printre progeniturile bătrânului Andruţă, cizmarul, exista şi o Niculina, rezultând că el avea mare slăbiciune pentru respectivul sfânt sau că, după cum susţineau gurile rele, când îşi declara copiii la primărie era întotdeauna cu chef şi uita cum îi botezase pe ceilalţi, pronunţând acest nume din obişnuinţă). Am mai coabitat în timpul grevei foamei cu Ioan Toma şi, după reîntemniţare, cu Postelnicu, şi iarăşi cu Manea Mănescu.

Când am devenit al treilea în celula lui Andruţă şi a lui Mănescu, am găsit o stare destul de tensionată între cei doi. Andruţă, general, şef al Şcolii militare MAI de la Otopeni, era un om aspru, sentenţios, rigid; sub o pretinsă francheţe, ascundea grosolănie, nu ştiu dacă de natură cazonă sau educaţională. Regăseam în rugozitatea comportamentului său, în inflexibilitatea discursului şi duritatea replicilor, ceva parcă specific acestei familii, şi care îmi amintea ici, colo, de însuşi N.C. Preşedintele se şlefuise însă mai mult, reuşise să se şi înmoaie, să fie uneori maleabil (nu ştiu dacă în substanţă sau ca o concesie de suprafaţă), să râdă degajat, cu o ironie dezinteresată, de înţelept. Andruţă îşi conservase numai latura tăioasă a temperamentului de clan, nu putea să abdice de la intoleranţă, considerând că toate ideile exprimate de el, chiar şi cele strict particulare, reprezintă „canonul", şi nu are dreptul să le negocieze. Un mic fanatic nativ, agravat de militărie şi boală. Suferea de un diabet avansat (ca şi fratele), îşi drămuia alimentaţia după scheme farmaceutice riguroase şi îşi administra singur tratamentul, începând cu injecţia de insulină de la ora şase dimineaţa. Manea Mănescu suporta greu stilul rezolut al conversaţiei lui Andruţă (convenţională, subţire în susţinere culturală şi informaţională), mai ales adresarea lipsită nu numai de deferenţă pentru personajul universitar, academic, dar şi de elementara politeţe datorată cuiva cu care n-a mâncat din aceeaşi gamelă şi nu s-a tras de brăcinar. M.M. nu-i putea răspunde cu aceeaşi monedă şi, ca atare, nu-i făcea faţă, cultivându-şi sentimentul de persecutat. O dată mi-a spus: „Omul acesta mă aduce în situaţia să-mi înfig un cuţit în inimă". M-am străduit cât am putut să-l temperez pe Andruţă, dar nu-şi putea înăbuşi plăcerea sadică de a-l face să sufere pe aproapele incapabil să se ridice la gradul său de duritate şi grosolănie. Într-o zi i s-a adresat când nu eram de faţă aşa: „O să crăpi dacă o să mănânci toată ciorba aia". Bietul M.M. îşi umpluse farfuria cu zeama chioară. Chiar două farfurii pline dacă ar fi mâncat, era egal cu zero. Aici nu mai găseam altceva decât răutate pură.

Andruţă susţinea că-l calcă pe nervi aerele de domnişoară de pension ale fostului prim-ministru, pretinsa lui sensibilitate şi neputinţă de a rezista

agresiunii penitenciare. „Rezistă, ordona, întăreşte-te! Ridică-te deasupra mărunţişurilor!“ Îmi aducea involuntar aminte de fratele lui, care tot aşa li se adresa celor încovoiaţi de nenorociri: „Îndreaptă-te, ridică-ţi capul, fii om!“ Ce-aveau fraţii aceştia? mă gândeam. Erau un fel de exemplare de probă pentru încercarea rezistenţei la suferinţă, la loviturile soartei?

El, Andruţă, se mişca în detenţie ca peştele în apă. Nu cred că făcea mare deosebire între celula şi curtea Jilavei şi cazarma în care se instruise în tinereţe pentru meseria armelor. Nu se plângea nici de detenţie, nici de boală, nici de năpasta căzută peste familia sa. Chiar nedreptatea ce i se făcuse în proces o ţinea în secret. Mi-a relatat odată, cerându-mi discreţie, ce i-a spus judecătorul care l-a condamnat la 15 ani de închisoare. După proces, acela l-a chemat între patru ochi şi i-a mărturisit că nu s-a putut opune ordinului venit de sus. Nevinovăţia lui Andruţă era clară ca lumina zilei pentru completul de judecată. Nu omorâseră pe nimeni, nici el, nici subordonaţii lui, în zona aceea din Bucureşti unde fuseseră puşi să apere ordinea, nimeni nu reclamase vreo victimă. În schimb, fusese adus un martor mincinos să declare că l-a văzut scoţând pistolul şi trăgând. „Unde? l-am întrebat. În aer?“ „Nici măcar, a spus. Nu aveam nici un pistol.“ Nu i s-au admis martori, s-a încropit o sentinţă bazată pe falsuri.

Dar el înţelegea situaţia. Mi-a mărturisit că nu e supărat pe judecător, ceea ce de altfel îi declarase şi aceluia, dezlegându-l de vina nedreptăţii săvârşite. S-a mulţumit cu atât, că omul şi-a recunoscut fapta. „Parcă el crezi că e fericit? mi-a spus. Îl mustră conştiinţa, ca şi pe ceilalţi… (Se referea la Popa, care îşi trăsese un glonţ în cap, la Nistor, care se alcoolizase după porcăria de la Târgovişte.) Eu cel puţin dorm liniştit, nu mă cutreieră stafiile.“ Se resemnase, nu mai avea nici o şansă de rejudecare şi corectare a sentinţei. Era aproape sigur că va muri în puşcărie, dar nu-i păsa. I-am amintit că situaţia lui Manea Mănescu e mai grea, el era condamnat pe viaţă — şi de asemenea nu omorâse pe nimeni şi nu ceruse nimănui să ucidă. A căzut de acord, dar nu şi-a îndulcit manierele. Doar că în prezenţa mea evita coliziunea.

M.M. se plângea şi de starea lui generală. Intrase într-o degringoladă psiho-somatică evidentă şi unui profan ca mine. Uita, nu se putea concentra, avea depresiuni nervoase grave, cu plânset, cu senzaţii false de mâncărime sub ţeastă, zăcea zile în şir în pat ca în catalepsie uita să-şi ia mâncare şi dacă nu-i dădeai ceva, răbda, nemaiştiind când îi e foame. Doctoriţa spunea că ar putea fi o senilitate galopantă, dar din fericire a fost doar o criză temporară. În libertate a început să publice, iar cineva mi-a spus că l-a văzut prin oraş într-o formă acceptabilă. Are 90 de ani, moşteneşte longevitatea părintelui său — cunoscut militant al mişcării socialiste —, linia de stânga a convingerilor aceluia, ca şi neşansa de a trece prin puşcărie la vârsta la care bărbaţii sunt consideraţi venerabili.

Andruţă era ursuz, putea să tacă la infinit, iar în legătură cu teme care nu-l interesau îi scoteai vorba din gură cu cleştele. Îi plăcea să stea pe spate, cu ochii în tavan, să se plimbe pe-afară de unul singur, să se aşeze la birouaşul, nu ştiu de unde aterizat în celula noastră (considerat proprietate personală), unde îşi buchisea tabelele cu substanţe nutritive. Îşi procurase şi un mic televizor la care urmărea o singură emisiune, după care îl închidea şi îl acoperea cu husa, ca să nu tenteze pe nimeni.

Avea un subiect preferat pe care-l ataca, în conversaţiile cu mine, din proprie iniţiativă, făcându-mi în această ordine de idei o sumedenie de confidenţe. Subiectul era persoana Elenei Ceauşescu. Prima presupunere pe care a încercat să mi-o livreze ca certitudine, şi pe care a susţinut-o până în pânzele albe, în ciuda scepticismului meu, a fost că Elena Ceauşescu lucra, în ultimii ani, pentru servicii de informaţii străine. Nu aducea nici o probă în susţinerea senzaţionalei afirmaţii, decât deducţii, supoziţii şi unele fapte pledând indirect pentru idee. După el, îl influenţase dăunător pe N.C. nu din prostie, cum se acreditase în marele public, ci conştient. „Cum, îi insufla decizii eronate, făcând rău ţării în mod deliberat?“ îl întrebam. După Andruţă, pe ea n-o interesa cui îi face rău, urmărea doar să-şi facă bine sieşi. „Păi ce bine era acela, dacă soţul ei, şeful clanului, eşua într-o direcţie sau alta a gestionării ţării?“ „Eşua el, nu ea“, îmi replica Andruţă. „Păi unde înceta convergenţa intereselor lor?“ „În deţinerea puterii.“ „Adică?“ „Adică

în punctul unde se decidea cine deţine puterea.“ „Zău? întrebam. Voia să-i succeadă la putere? Păi clanul, se zvonea, îşi pusese speranţele în Nicu. Ea lucra pe cont propriu şi împotriva soţului şi a fiului?“ Da, Andruţă era convins că acesta era jocul ei. „Ca soţie, să zicem că ar fi fost dispusă să trădeze, reflectam eu, dar ca mamă?“ Andruţă îmi înşira unele consideraţiuni incoerente despre nu ştiu ce regine din Antichitate şi din Evul Mediu, care nu ezitaseră să procedeze de această manieră ca să-şi asigure succesiunea la tron. Îi spuneam deschis că aceste trimiteri istorice nu mă conving. Îi ceream alte susţineri, mai solide. Dacă avea, dacă nu… Se conforma. Invoca despărţirea lui Tito de soţie. De ce credeam eu că divorţase acesta? De altfel, în comunicatul oficial se specificase expres: Iovanca se amesteca în treburile politice. Venea la rând soţia lui Mao Tze Dun. Nu pentru ea uneltise, dând peste cap China? Şi mai punea în cumpănă dosarul ultimei neveste a lui Peron. Dar aceasta, după moartea generalului, obiectam eu. „Şi ca să obţină succesiunea la preşedinţie după moarte, nu acţionase dinainte?“ insinua el.

Îl invitam să numească serviciile secrete străine avute în vedere. Ruseşti, americane? Poate şi unele şi altele, sugera ipocrit. „N-o supraestimezi pe Elena Ceauşescu? îl luam din scurt. Dumneata trebuie să ştii mai bine, nu o prea ducea mintea.“ „La rău le duce pe toate!“ ricana el. Şi, după o pauză lungă, în care se vedea că pregăteşte o bombă: „Dar sunt şi fapte concrete!“ „Ei, asta e altceva, spuneam. Pune-le pe tapet!“ Un timp s-a abţinut să avanseze în zona anecdoticii. De câte ori redeschidea subiectul, abordând din alt unghi presupusa trădare a Elenei Ceauşescu, îi aminteam de „faptele concrete“ şi îşi stopa elanul.

Până la urmă mi-a dezvăluit „secretul“. Secretul vieţii lui, reieşea. Deţinea probe că această cumnată a sa era nu numai înclinată să intre în cârdăşie cu străinii, dar că o şi făcuse, şi încă din tinereţe, iar el o prinsese, fiind singurul martor ocular al trădării. „Ei, nu mai spune!“ L-am asigurat că îl ascult cu tot interesul, stimulându-l să intre în miezul chestiunii. Iată cum venise de se legaseră lucrurile. În timpul războiului ea era în vorbă cu fratele lui. Ce în vorbă! Iubiţi, bărbat şi femeie, doar că nu se căsătoriseră.

N.C. se afla în puşcărie şi Andruţă s-a dus unde locuia ea ca să-i transmită nu ştiu ce, sau ca să afle de la ea ceva. Elena stătea cu chirie, împreună cu o cumnată, soţia fratelui ei, şi acela închis. A ajuns cu greu acolo, cele două locuiau pe undeva la marginea Bucureştiului, şi când colo, închis! Nu i-a convenit deloc. S-a plimbat, a dat ocol, a revenit. La un moment dat a auzit muzică înăuntru. Cânta un gramofon. Deci erau acolo! N-aveau poftă de musafiri? Nu s-a lăsat. A bătut în geam, în uşă, a strigat. Până la urmă una din ele a crăpat uşa. A forţat niţel şi a intrat.

„Ce crezi, domnule, că se petrecea acolo? În odaie erau doi nemţi. Da, militari, cu grade pe umeri. S-au fâstâcit. S-au ridicat în picioare, dând de înţeles că tocmai se pregăteau de plecare. Ele nu, ele erau calme, liniştite. Una mi-a făcut semn c-o să mă pună «în temă» după plecarea ălora. Pe masă erau prăjituri, ciocolată, coniac. Gramofonul începuse să hârâie. L-au oprit.“ Nemţii — nu mai ştia dacă erau ofiţeri sau grade inferioare — şi-au luat la revedere, ceremonios, i-au întins şi lui mâna şi au plecat. El, bineînţeles, nu le-a tras la răspundere, nu le-a supus niciunui interogatoriu. Nu avea niciun drept. A aşteptat să vorbească ele. Au spus o poveste încâlcită din care reieşea că prin cei doi obţineau informaţii pe care i le transmiteau lui Petrescu. Pretindeau că-i cunoscuseră într-o situaţie specială, şi în general tot ce spuneau reieşea că e special, adică secret, subversiv. „Or fi fost amorezi, domnule“, am încercat să simplific lucrurile. El n-a exclus cu desăvârşire ipoteza. „Or fi fost, deşi după cum îi găsisem nu prea păreau. Nici măcar nu dansau. Gramofonul putea fi pus să cânte pentru acoperire.“ „Asta e o dovadă indirectă, i-am spus, la ce susţii dumneata. Nu mă pot baza pe o întâlnire de acum o jumătate de secol, cu nişte amărâţi de soldaţi germani, ca să trag concluzia că…“ Dar mai mult mă interesa să aflu altceva de la Andruţă: „Fratelui dumitale i-ai spus?“ l-am întrebat. A negat categoric. „Dar cu ea ai mai deschis vorba despre întâmplare?“ Nici asta nu făcuse. „În schimb…“ „În schimb ce?“ „Ea n-a uitat!“ Am râs. Păi cum să uite o femeie aşa ceva? „Probabil că te-a ţinut tot timpul sub observaţie. Decât dacă nu i-a prezentat soţului chestiunea într-o variantă convenabilă. Şi chiar atunci…“ „N-a uitat, în sensul că mi-a purtat

pică, a completat Andruţă. Nu putea să mai mă vadă în ochi. Dintre toţi fraţii, eram cel mai nesuferit. Le insuflase şi celorlalţi antipatie faţă de mine. În atâţia ani nu ştiu dacă am călcat în casa lor de…. şi se uita la degetele de la o mână. Mă ţinea departe.“ „Poate de aceea eşti şi tentat să-i atribui planuri diabolice.“ Nu puneam gravitate în ce spuneam, dându-i să înţeleagă doar că nu-l văd pregătit să-şi susţină în mod serios teoria.

Seiful

Am uitat să spun că, pe lângă ofiţerii din provincie veniţi ca musafiri în celula mea — atunci, la începutul internării în Jilava — l-am avut oaspete, temporar, şi pe Tudor Postelnicu. Fusese la o închisoare mare — n-aş şti să-i spun numele — cu un regim de detenţie drastic, de care vorbea reţinut, mai mult aluziv, cuprins de o teamă apropiată de oroare. Dar nici nu era nevoie s-o descrie cine ştie cât, se vedea din înfăţişarea lui ce viaţă dusese acolo. Devenise în întregime creaţia acelui penitenciar — unde nu vorbeai cu nimeni, nu vedeai pe nimeni, cu gardienii nu era de glumit, el având, din câte am înţeles, regimul infractorilor de drept comun. Purta un costum de penitenciar (nu uniformă) ponosit, parcă şi de zi şi de noapte (oricum, dormise cu el în dubă, pe drum) şi, cel mai impresionant, ducea un sac de pânză, ca deportaţii siberieni pe vremuri, din care a scos la un moment dat un colţuc de pâine uscată şi a început să muşte. Nu-l mai văzusem din 17 sau 18 decembrie, şi părea alt om. Praful se alesese din aerele lui de „greu", încărcat la refuz cu mari secrete de stat, filtrând priviri suspicioase (sau cercetătoare, întrebătoare) spre interlocutor, de seif viu al tuturor tainelor şi bănuielilor tezaurizate în serviciul revoluţiei şi al proletariatului mondial. Era acum un morman de grăsime molatică, abia străbătut de unda săracă şi atent drămuită a energiei vitale, mişcându-se dintr-un loc într-altul cu infinită grijă, ca pentru a nu se împrăştia, reţinut în toate de o întrebare dominantă nerostită: „La ce bun?" Se vedea că înainte de a schiţa un gest sau a rosti un cuvânt, cerceta dacă e cu adevărat necesar şi, întrucât de cele mai multe ori rezultatul era negativ, totul se rezuma la o grimasă de

renunţare, amânare sau uitare. Nu am putut schimba cu el atunci, în cele câteva zile, mai mult de zece-douăzeci de propoziţiuni dezlânate, aproximative, fără final. Era rău acolo de unde venea, rău de tot — la aceasta se reducea ideea ce mă lăsa să o înţeleg. Despre anchete, interogatorii, proces, mai nimic. Se plângea vag, prin gesturi, de usturimi la stomac şi îşi mişca trupul supraponderal anevoios, ca un bolnav incurabil. A fost chemat de câteva ori de procurori, nu ştiu dacă în incinta închisorii sau afară, iar într-o zi şi-a luat desaga şi a plecat. Ce se alesese din tezaurul de secrete în care te făcea să pricepi că eşti inclus, ocupând un sertar în seiful al cărui robinet îl manevra personal? Se destrămase ca un fum. Sau se retrăsese în adâncuri, aşteptând să vadă dacă mai poate fi folosit la ceva.

L-am revăzut târziu, în iarnă cred, când m-am mutat în corpul central al Jilavei; de o bucată de timp fusese permutat de la crâncena închisoare provincială. Îşi mai revenise, se putea mişca, dar tot alene, somnambulic, purtându-şi trupul mare ca pe un balon care a pierdut aer. Ne întâlneam pe culoar în faţa bidonului cu ciorbă de macaroane, unde se apleca icnind uşor, sau prin curte, la orele de plimbare, când se adăuga unui grup, mai mult ca să asculte, căci continua să vorbească puţin, formal, fără tragere de inimă.

Deodată, cineva aduce vestea senzaţională de ultimă oră: „Postelnicu ne toarnă! E omul SRI-ului. A făcut angajament scris“. Câţiva am ridicat din umeri: Ce să toarne? Câtă ciorbă mâncăm? Câte ore dormim? Ce-avem de spus, spunem la proces! Am luat ştirea sub beneficiu de inventar. În ziua aceea însă nu l-am mai văzut, iar a doua zi ne-a parvenit ziarul, cu un titlu de-o şchioapă şi cu facsimilul declaraţiei încastrat în articol. Am citit cu toţii în tăcere. Aşa era, negru pe alb. Ce să comentezi? I se adresaseră lui pentru că lucrase în instituţie? Poate îl mai folosiseră şi în alte scopuri, storcând de la el informaţii, preluând câte ceva din cuprinsul „seifului“? Acesta nu se volatilizase, cum crezusem, nici nu intrase în conservare? Piesele fuseseră extrase, intraseră din nou în circulaţie, deveniseră utile? Posibila colaborare cu SRI mi se părea mai gravă decât turnarea noastră la noua Securitate. Îi ajutase pe succesori să şteargă urme, să modifice dosare, să schimbe biografii? Se lăsase folosit în realizarea scopurilor murdare ale

puterii, în manipularea opiniei publice, în veştejirea unora şi glorificarea altora pentru nevoi politice de moment? Aşa ceva ne putea afecta şi pe noi, vechi fruntaşi ai partidului ţinuţi în ţarc la Jilava, căci executivul lucra la două capete: procesul juridic şi blamarea cu ajutorul receptivei şi deloc onestei mass-media.

Aş fi fost curios să citesc un raport de-al lui. Probabil că era ilar. De întâmplat, la Jilava aproape nu se întâmpla nimic, ce spuneam pe-acolo n-avea nici o relevanţă. Unii ne publicam opiniile în presă, alţii se exprimau în incinta tribunalului în faţa ziariştilor. Şi ce puteam pune la cale, ce complot puteam urzi? Ori puterea voia să ştie cum ne simţim cu sănătatea, ce stare de spirit avem? De ce nu întreba medicul de serviciu căruia îi destăinuiam tot? Absurd. Măcar dacă Postelnicu ar fi fost vreun fantezist! Ar fi brodat, ar fi pus de la el. Dar aşa? Efectiv, m-aş fi distrat copios citindu-i rapoartele.

Câteva zile n-a mai ieşit din celulă. Cel cu care locuia mi-a spus că stă în pat, e bolnav. Avea o rezervă masivă de morbiditate, de stare de boală latentă la care putea recurge oricând, inclusiv pentru a cădea la pat. Aceasta mi se părea a fi chiar arta lui cea mai originală, generată de un laborios spirit de prevedere şi conservare. A trecut însă perioada motivabilă prin criză şi a ieşit din nou. Nu s-a mai ataşat niciunui grup, s-a aşezat de unul singur pe cea mai izolată bancă. (De altfel, mult timp după aceea grupuleţele de cepeexişti se opreau din vorbit la apropierea lui, dintr-un reflex necontrolat, fiindcă în fond nu aveau nimic de ascuns, mai degrabă temându-se în subconştient că informatorul poate specula vreo idee modificând-o, alterând-o periculos, în stil profesionist.) Într-o după-amiază, mai devreme, când grosul echipei nu ieşise încă, lângă Postelnicu aflat pe banca lui singuratică, se înfipsese bine pe picioare Ion Dincă. Vorbea de zor, gesticulând enervat, şi am dedus că-i face morală. Moralizatul privea în pământ blazat; avea capul înclinat, ca martirii care s-au resemnat să ducă povara nedreptăţii, să sufere pentru alţii. Nu mi-a plăcut scena şi am plecat. Am început să mă gândesc serios la situaţia lui Postelnicu. Îmi era clar că torţionarii de la SRI, cu state de plată vechi, unele avizate vreme

îndelungată chiar de Postelnicu, îl strânseseră cu uşa. Cine ştie ce documente îi puseseră în faţă, forţându-l să semneze angajamentul. Nici nu ştiam dacă pentru a trage foloase concrete imediate, pentru a-l mai avea cu ceva la mână, sau pentru a se răzbuna pe el, făcându-l să plătească vechi poliţe. Când am ieşit din nou, m-am dus şi m-am aşezat pe banca solitarului. M-a privit cu bunăvoinţă, nu cine ştie ce impresionat de oferta mea, dar dornic să întreţină o conversaţie mai îndelungată, fără animaţie şi fără substanţă. Am repetat demersul câteva zile, până când mi s-a părut că situaţia a intrat oarecum în normal şi apoi l-am lăsat în pace. Şi chiar aşa a fost. Situaţia a intrat în normal de la sine, fără nici un consens sau decizie colectivă, fără niciun cuvânt de învinuire sau reproş (cu excepţia moralei făcute de Ion Dincă). Încet-încet s-au aşezat şi alţii pe banca proscrisului, au intrat în vorbă cu el şi, efectiv, asupra întâmplării s-au aşternut tăcerea şi uitarea. Nu ca o concesie formală, de suprafaţă, sau ca o atitudine impusă de nu ştiu ce raţionamente „superioare“, ci pentru că, ciudat, din mintea tuturor s-a şters brusc neplăcuta întâmplare. Cum spuneam, doar în mod reflex se mai opreau unii din peroraţii la apropierea lui Postelnicu, căci dacă i-ai fi întrebat, nici ei n-ar fi ştiut să spună precis de ce o fac.

Judecând lucrurile retrospectiv, m-a frapat rapida, totala şi generala amnezie a noastră. Am încercat să mi-o explic prin aceea că, în forul intim, n-am pus nici unul prea mult preţ pe numitul angajament, considerându-l un fel de înscenare. Ca dovadă, nici măcar nu l-am întrebat pe om ce-a fost cu semnătura aceea şi în ce a constat sau consta prestaţia lui la SRI. În al doilea rând, niciunul nu ne simţeam vizaţi, afectaţi, vătămaţi de presupusa „turnare“. Nu unelteam nimic, obiecţiile politice, atâtea câte erau, le făceam în gura mare, iar clamarea nedreptăţii la care eram supuşi, departe de a dori să fie înăbuşită, am fi vrut să fie trâmbiţată şi de Postelnicu, şi de cine mai era pe acolo, în auzul întregii lumi. Ce să fi discutat cu el? Dacă am fi făcut-o, l-am fi îndemnat: „Spune, Postelnicule, spune ce ne doare pe noi. Şi la SRI şi, dacă ai posibilitatea, la alte servicii, mai breze decât acesta, de peste hotare“. În al treilea rând, nu găseam resurse sufleteşti pentru a mai detesta pe încă cineva, în afara obiectivului central al resentimentelor şi dispreţului

nostru — puterea uzurpatoare, ticăloasă, care ne răpise libertatea şi ne învinuia de ce nu săvârşisem. Nici pe aceasta n-o uram visceral (sentimental nici nu mai vorbim, nu ajungea ea în această zonă a existenţei noastre) ci exclusiv cerebral, abstract, cum urăşti o teorie greşită ce sfidează logica, bunul-simţ.

La întoarcerea în captivitate, după expirarea scurtei libertăţi de oameni dezvinovăţiţi de justiţia însăşi, când puterea măsluitoare a reuşit să ne condamne din nou, am nimerit în celulă cu Manea Mănescu şi cu… Postelnicu. Acesta depăşise psihologia spaimei şi umilinţei, chiar şi complexul de condamnat pe viaţă. Începea să judece lumea la rece, cu voce tare, să aibă păreri, nu ştiu dacă personale sau împrumutate, dar expuse într-o unitate de atitudine, gestică şi ton. Unii spuseseră despre el că este rău, îngheţat, nemilos, mai ales înainte de decembrie, după aceasta ca reflex al ideii preconcepute. Nu mi s-a părut. Era în schimb altceva la mijloc: educatorii nu-l învăţaseră să se oprească şi asupra părţilor bune din oameni, să vadă omul şi prin prisma virtuţilor. Ca urmare, ignora sau subaprecia frumosul uman, hipertrofiind conceptual imperfecţiunea semenilor şi alimentându-şi din aceasta suspiciunea. Mi s-a părut că e un semn al imaturităţii bărbăteşti, un reziduu de psihologie puerilă. Pe acest fond, asupra lui a avut o înrâurire nefastă specificitatea domeniului de care a fost pus să răspundă. L-a învăluit magia secretului, în care a găsit confirmarea părţii umbrite a fiinţei umane. Dosarele instituţiilor de coerciţie şi ale serviciilor secrete exaltau clişeul negativ, defectul, tenebrozitatea. În posesia tezaurului secretelor de maculator, dacă nu dispune de o reprezentare fermă a integralităţii omului, chiar şi insul funciarmente bun poate fi convertit la neîncredere apriorică. Ştiam cum arăta el pe când avea acces nelimitat la „seif“. Scăpase de masca aceea ostentativ suspicioasă şi flegmatic ameninţătoare, îi mai rămăsese doar o îndoială. Era acum din nou egal între egali şi, de la acest nivel, începea să vadă omul mai complex, asimilând încet şi frumosul lui. Iată importanta şansă oferită lui Postelnicu de închisoare: o corecţie profundă a raportului cu semenii. Prin această prismă întrezăream fondul lui sufletesc structural, în care nu apărea răutatea

organică, ci doar reziduurile unei optici eronate, induse prin educaţie şi deviaţiile muncii.

L-am lăsat în închisoare şi, din câte ştiu, nu fusese eliberat nici după şapte ani, deşi celorlalţi ni se aplicase graţierea. N-am informaţii despre traiectoria lui ulterioară prin viaţă, sper că procesul reabilitării bunătăţii genuine a continuat, indiferent cât de puţină ar fi fost utilitatea socială a rezultatului. Pentru restabilirea complexităţii propriului eu, pentru beneficierea de frumuseţe umană particulară, ce dă strălucire tabloului lumii.

Pictură în cuţit

Când mă gândesc la „vorbitorul“ de la Jilava oscilez între a-l considera moment de reverie în lungul somn penitenciar trudit, pâclos şi istovitor şi probă de umilinţă, abrutizare. Mai ales în prima etapă, când eram chemaţi să ne întâlnim cu vizitatorii la poarta închisorii, în alveolele de ciment ale drept-comunilor. Mai târziu condiţiile s-au ameliorat întru câtva, o perioadă vorbitorul instalându-se într-un birou unde drept-comunii nu aveau acces şi, în final, ocupând sala clubului. Şi nu ştiu — mă refer la prima etapă — pentru cine era mai dezagreabil, pentru noi sau pentru vizitatori?

Ne îngrămădeam de-o parte şi de alta a unui glasvand, asemănător cu acele culoare din marile aeroporturi, unde treci pentru moment prin condiţia de ipotetic terorist. Acolo luai cunoştinţă vizual de persoana care te căuta şi, în cazul când nu dispuneai de autorizaţia întâlnirii directe, conversai cu ea printr-un orificiu. Restricţia era rezervată deţinuţilor ce prezentau pericol. Noi parcurgeam a doua porţiune, depăşind glasvandul şi intrând cu musafirul într-o încăpere unde mai găseam locuri libere pe băncuţele lipite de pereţii reci, zgrunţuroşi.

Alexandra aştepta o oră-două cu soţiile altor deţinuţi din lotul nostru, într-o masă umană violent individualizată, de tablou expresionist pictat în cuţit. Ce vedeai? Balabuste cu forme primitive de totem, nişte „Carmen“ ce şi-au dat seducţia pe trai bun, specimene masculine cu burtă sferică şi pantaloni fluenţi aduşi în prima tranşă a occidentalizării noastre de sorginte turcească, obrazuri mari, întunecate, transpirate, priviri aprinse de ambiţie şi sălbăticie nedomolite, buze groase, deprinse să înfulece mult şi gras, să

scuipe, să răcnească, să înjure şi să ameninţe. Creau un halou terifiant. Ocupau exclusivist şi neîndurător spaţiul, aerul, toată imaginea şi sonoritatea ecranului înconjurător, exalau mirosuri tari de tutun neprelucrat, anatomie orgiastică, respiraţie îmbâcsită cu băutură şi hrană grea, făceau să clocotească aerul de o obscenitate în care se descompuneau, ca în vitriol, toate formele delicate ale civilizaţiei. Pe lângă clanurile mari, puternice, venite să insufle curaj deţinuţilor ce le aparţineau, şi să intimideze autorităţile, dacă ar fi considerat că acestea se ating de drepturile lor, mai decorau panorama femei singure cu copii în braţe, plângând la comandă sau anatemizând, slobozind, la orice provocare, laitmotivul nevinovăţiei. Şi bătrâne bântuite de premoniţii, venite să-şi binecuvânteze progeniturile sancţionate de societate. Se buluceau la intrare, blocând accesul, deşi fiecare era strigat când îi venea rândul, sugerând că iau zidurile cu asalt.

Dincoace, aduşii la vorbitor nu păreau să aibă nevoie de nici o încurajare. Înfăşuraţi în halatele de puşcărie, unii cu lanţuri încolăcite în jurul picioarelor, aşteptau închişi în ei, emanând senzaţia rece a primejdiei. Ne frecam de aceştia involuntar, receptându-le privirile opace. Ştiau că îi supraveghează gardienii şi căutătura lor sfida, semnalizând că închisoarea nu i-a îmblânzit, nu-i sperie şi nu-i moleşeşte, că legea supremă rămân pentru ei cuţitul, sabia ninja, interesul de clan, împrăştierea spaimei, aroganţa şi forţa. Erau şi infractori derizorii, inexpresivi, figurine de lut modelate sumar. O parte afişau ţinuta de rufoşi incurabili, de nespălaţi orgolioşi, adorând mizeria, inclusiv cea morală, ca pe o religie. Se lipeau de noi cu o plăcere slinoasă, aruncându-ne priviri de o concupiscenţă ce te făcea să vomiţi. Alţii, vizibil indiferenţi, doar în pijama, fiindcă îşi dăduseră halatul pe ţigări, cu şlapii de cauciuc rupţi, plescăind iritant prin băltoace sau pe ciment, cereau ţigări. Ştiau că femeile care îi aşteptau dincolo de glasvand nu le aduc nimic, ar fi vrut ele ceva pentru copilul ţinut în braţe. Căpătau de la noi o ciocolată, scoasă grăbit din sacoşele abia primite, în schimbul promisiunii că ne ajută la căratul legumelor şi fructelor.

Aşteptam mai puţin decât Alexandra, pe care o vedeam, în sfârşit, prin glasvand, distingându-i faţa albă, părul cenuşiu şi veşmintele delicate în

fluviul omenesc păstos, ce înainta ca o magmă doar la suprafaţă răcită. Făceam joncţiunea şi, printre gălăgioasele, indiscretele şi acaparantele nuclee ce fuzionau, ne căutam un colţişor. În celula de vorbitor domnea clarobscurul dens, cu toate că uşile rămâneau deschise, căci prin ferestrele mici se prelingea lumină murdară. Un timp nu ne dovedeam în stare să începem conversaţia; din jur se încrucişau voci stridente, subiecte deocheate, dezbătute în gura mare. Ne inunda un aer de batjocură şi terfelire neascunsă a intimităţii. Se aflau acum laolaltă cei de afară şi cei dinăuntru, alcătuind un cor aspru, afon, trivial, care monopoliza şi mânjea ceea ce ar fi trebuit să fie sanctuarul reculegerii oamenilor în suferinţă. „Vorbitorul" dura puţin, atât cât să preiei pachetul şi să schimbi o duzină de fraze; doreai să comunici cu interlocutorul, dar ochii îţi alunecau spre grupurile agitate, exteriorizându-se primitiv, străine de convenienţele sociale. Ne despărţeam nervoşi, deprimaţi; aveam să ne revedem peste o lună (cu timpul intervalul s-a micşorat la două săptămâni).

Alexandra intra din nou în magma fumegândă, dogoritoare a celor ce se întorceau, degajând satisfacţii indiferente la suferinţă; eu mă încolonam în cortegiul colegilor încovoiaţi de un strict necesar care le prelungea supravieţuirea, al şlapilor sparţi plescăiţi prin noroaie, al înjurăturilor şi glumelor deşănţate. Simţeam aţintiţi asupră-ne ochi răi, încărcaţi de acidul invidiei şi duşmăniei ireconciliabile, transmiţându-ne ideea de incompatibilitate în perimetrul unde întâmplător ne intersectam.Treceam pe lângă puşcăriaşii cu lanţuri, secondaţi îndeaproape de gardieni, şi simţeam aproape material aerul îngheţat al primejdiei. Ocoleam privirile indecente ale condamnaţilor ce parcă fixau locul unde ne-ar fi înfipt stiletul. Până la sfârşitul zilei trăiam senzaţia tulbure de mizerie, primejdie şi descompunere, ce nu ne lăsa să conservăm raza de lumină adusă de afară.

La cealaltă amenajare pentru vorbitor, improvizată într-un birou, nu mai eram decât noi; ne înghesuiam în jurul mesei două-trei cupluri, străduindu-ne să ne izolăm după paravanul transparent al şoaptelor. Aici ni se acorda un timp mai generos; deşi raţia era de un sfert de oră, întârziam încă o dată pe atât. La vorbitor se produce şi de o parte şi de alta o

inevitabilă inhibiţie, până găseşti terenul de comunicare tatonezi adesea în direcţie inversă. Se pierdea timp şi cu trataţia: Alexandra insista să bem împreună un pahar de suc de morcovi, ceva în genul ciocnirii cupelor de şampanie (nu la eveniment festiv, la comemorare — lângă un mausoleu unde se aflau şi rămăşiţele pământeşti ale libertăţii şi onoarei mele de om). În cel de-al treilea an de detenţie am devenit clienţii „clubului“. Parcă ne întâlneam la cinema şi, retraşi în rândul din spate, beneficiam de discreţie. Pentru o jumătate de oră trăiam substitutul vieţii normale. Câte o soţie, fiică, rudă apropiată ori cunoştinţă făcea oficiul de gazdă şi se plimba printre rânduri cu o farfurie de fursecuri. Astfel se aniversau câteodată zilele de naştere ale deţinuţilor: se ridicau simbolic paharele cu apă, ca în anturajul copiilor lăsaţi de cei mari să mimeze, între ei, gravitatea trecerii timpului peste viaţă.

Esenţa problemei

După ieşirea din închisoare am cunoscut, mai ales în comuna Olteni, unde m-am dus vara să scriu, dar şi în Bucureşti, oameni din alte cercuri şi branşe decât cele cu care am avut de-a face în timpul vieţii. Dar fie că erau ziarişti, editori, intelectuali de sat sau simpli ţărani, pensionari, negustori, navetişti, cruţându-mă de întrebări despre detenţie, cereau doar atât: „Spuneţi-ne, cât aţi fost acolo, v-au vizitat prietenii, cunoscuţii? Oamenii cu care aţi lucrat de-a lungul existenţei?“ Nu prea îmi făcea plăcere să le spun adevărul. În primul rând, bâiguiam ceva despre complicaţiile unei atare deplasări. „Nu e simplu să vizitezi o puşcărie. Mai ales în afara oraşului…“, declaram, şi adăugam câteva cuvinte dispersate, ca să sugerez efortul: transport, autorizaţie, vorbitor etc. În al doilea rând, le spuneam, noi nu eram puşcăriaşi obişnuiţi. Frecventarea infractorilor nu are nicio conotaţie, pe când vizitarea politicilor… Le aminteam care a fost conjunctura: propaganda anticomunistă, vacarmul aşa-zişilor revoluţionari, atacurile de presă etc. De fier să fii şi tot te inhibi. Iar prietenii şi cunoscuţii mei fuseseră şi ei comunişti, ocupaseră funcţii de răspundere în vechiul *establishment*, nu prea le era la îndemână să cultive pe faţă persoanele puse sub acuzaţie politică. Nu spuneam chiar totul: fuseseră şi din ceilalţi, neimplicaţi politic. Îmi intraseră în casă zeci de ani oameni modeşti, rude situate pe treptele cele mai obişnuite ale organizării sociale, foşti colegi în diferitele cicluri şcolare, foşti colegi de serviciu. Partenerii de dialog mă ascultau, fără să-şi ascundă lipsa de convingere, ba chiar o uşoară dezaprobare, ca şi când m-ar fi prins cu fofârlica, încercând să acopăr nu

ştiu ce fărădelegi. „Da, rosteau într-un târziu. Cam asta e partea urâtă a românului. Cât e omul ceva, îi e prieten, când nu mai e, sau dă de necaz, îi întoarce spatele.“

Ei, nu era chiar aşa. Dar nu mai stăteam să le explic lor. Când mi s-a acordat o întrerupere a detenţiei de câteva zile, pentru că primăria mă evacua din locuinţă, chiar în prima seară m-am pomenit acasă cu Dumitru Ghişe. Aflase şi se grăbise să mă vadă. Am stat de vorbă o jumătate de noapte. Se simţea complexat, tatona mereu terenul, ezita nu numai să-mi pună întrebări, dar şi să se apropie de anumite subiecte, ca şi când peste tot ar fi văzut la mine răni deschise, bube coapte şi orice atingere m-ar fi străfulgerat în creier. Ne-am despărţit bărbăteşte, dar cu durere pe feţe. La numai câteva luni s-a stins din viaţă într-un concurs stupid de împrejurări, când nu ştiu ce ziar îi atribuia intenţii de subversiune comunistă, iar el s-a speriat şi, cardiac fiind, a făcut infarctul fatal. M-a cutremurat modul absolut gratuit în care a căzut victimă vendetei. Cu ocazia acelui *intermezzo* a sunat la telefon şi o rudă a mea din provincie — medic abia ieşit la pensie. El şi soţia i-au dat întâlnire Alexandrei în oraş, luându-şi mii de precauţii, cu care prilej mi-au trimis lenjerie groasă de închisoare. Acasă n-au vrut să vină, deşi pe vremuri se lăudau pretutindeni cu vărul lor. M-au impresionat indispensabilii aceia de ocnă şi i-am scuzat fără niciun efort, bucurându-mă să pot înţelege şi ierta, fără a face caz de aceasta, slăbiciunile omeneşti. (Nu întotdeauna fusesem atât de generos.) M-a vizitat şi un cuplu de artişti; mai puţin crispaţi, dispuşi să ciocnească oricâte pahare de vin aş fi vrut, la sfârşit m-au rugat să înţeleg că deocamdată nu mă pot primi la ei, fiindcă au vecini „de dreapta“.

La închisoare n-a venit niciunul. În schimb, după eliberarea definitivă, respectiv după graţiere, o sumedenie de prieteni şi cunoscuţi mi-au spus că au fost cât pe-aci să mă calce la Jilava. Şi nu numai atât, unii au vrut să se ducă la justiţie şi să depună mărturie pentru mine. Nu ştiau ce-i oprise, dar nici nu credeau că e nevoie să dea explicaţii, se arătau convinşi că-i cred pe cuvânt. Doar o fostă colegă de generaţie din Turnu Măgurele şi soţul ei au recunoscut deschis că le-a fost frică. N-am ţinut să aprofundez natura

acestui simţământ, erau amândoi pensionari şi nici nu ştiu dacă fuseseră membri de partid. O vară mi-a spus că n-a venit ca să nu mă simt eu prost, iar alta că n-a vrut să mă deranjeze.

Da, era şi inconfortabil să facă deplasarea, la mijloc o fi fost şi năravul acela al românilor, invocat de convorbitorii mai sus-pomeniţi, dar multora le-a fost pur şi simplu frică. În chestii de acestea se pare că ai noştri nu au stofă de eroi, nici destul amor propriu ca să înfrunte obstacole, sau orgoliul de a fi ei înşişi. Un vechi colaborator, pe care l-am sprijinit cât am putut în cariera lui de administrator marcant al culturii, a lăsat nesatisfăcută cererea Alexandrei de a semna, împreună cu alţii, o petiţie cerută de justiţie în sprijinul meu. Şi nici măcar nu s-a scuzat, când ne-am întâlnit în public. Dacă ar fi recunoscut şi el că i-a fost frică, i-aş fi strâns totuşi mâna, prieteneşte. Dar aşa, complice cu el în ascunderea murdăriei? Mai bine nu!

Din categoria amintită a existat o singură excepţie — cu menţiunea că persoana nu se număra printre prietenii apropiaţi, de inimă, confidenţi sau, mă rog, cu care împărţisem clipe intime, trecusem prin greutăţi şi ieşisem la liman. Un artist, a cărui forţă creatoare mă impresiona, interlocutor volubil, original, captivant, cu o mulţime de calităţi, şi defecte poate, dar eclipsate într-un raport net favorabil lui. E vorba de poetul Adrian Păunescu, pe care l-am evocat în alt episod al memoriilor. Nici nu venise poate special pentru mine, nu fusesem chiar în prim-planul atenţiei sale; îl avea acolo pe Ştefan Andrei, de care se lega printr-o mare afectivitate, şi ţinuse să întâlnească mai mulţi foşti membri ai conducerii partidului. Dar toate acestea aveau pentru mine o însemnătate secundară. Voise să mă vadă şi ne-am întâlnit. Mi-a adus, cum aduci bolnavilor la spital, ca semn de atenţie şi compătimire, o lubeniţă şi o felie de crap de Dunăre prăjit. Şi, mai ales, a stat la taifas ore în şir, mi-a luat interviuri, s-a oferit să-mi publice intervenţiile din proces şi mi-a pus la dispoziţie o rubrică în revista lui pentru eseuri şi poezii. Nu a fost vorba de o trecere prin faţa „patului“, sau prin „vorbitor“ (de data aceasta instalat ad-hoc în chiar cabinetul comandantului temutei Jilava), ci de o intervenţie fermă şi consecventă pentru scoaterea mea din marasm. Şi trebuie ştiut, nici el nu stătea pe roze

atunci. Nu ştiu ce tineri extremişti îi organizaseră un vicleim de prost gust la poarta locuinţei, iar diferiţi marginali ai culturii îl atacau grosier şi necruţător. Trăia din publicistica editată de el însuşi. Nu era pe caii cei mari ai vieţii publice, ca mai târziu, se reprezenta exclusiv pe sine, o valoare intelectuală recunoscută, o operă poetică notorie. Ceea ce făcea, era aplicarea consecventă a liniei sale etice fundamentale: ca entitate umană ce se respectă, voia să contribuie la ridicarea din promiscuitatea momentului a altor entităţi pe care le aprecia. Fără să se teamă de consecinţe şi fără să pregete în faţa disconfortului unui demers deloc facil. Prin temperamentul său impetuos, A.P. poate fi extrem de pretenţios, incisiv, rezolut, dar intrând în închisoare a scos la iveală ce era mai bun şi frumos în sufletul său. Avea răbdare să asculte, curiozitate să întrebe, respect să reflecteze asupra ideilor celuilalt. Îmi restituia criteriul de valoare pe care închisoarea se străduia să mi-l fure sau atrofieze, aruncându-mă în haosul unei anarhii nivelatoare. Ultima dată m-a vizitat când eram sfârşit, înfometat, la capătul puterilor. Ni l-a adus, lui Ioan Toma şi mie, pe vindecătorul lui curant şi, dincolo de orice convenienţe ocazionale, a mers la esenţa problemei: mai vrem să trăim, sau ne-am hotărât să murim? Pe cei din închisoare nu-i interesează viaţa ta, iar interesul lor formal nu-ţi foloseşte la nimic. Un om ca Adrian Păunescu, mai presus decât vindecătorul său, se adresa respectului nostru pentru viaţă, voinţei de a nu ceda nefiinţei, înţelegerii acelui comandament superior ce face din om, atâta timp cât respiră, exponent al luminii, opus întunericului şi neantului.

Delirul memoriei

Rar am văzut, ca la Jilava, un spaţiu ale cărui elemente constitutive să fie atât de convergent negative. Clădirea, veche, trebuie să fi fost construită în întregime dintr-un material inferior, nu corespunzând neapărat unei viziuni aprioric degradate, ci ca să permită ctitorilor avantaje pecuniare veroase. Cu siguranţă, cărămida nu a fost arsă destul, cimentul ieşise din termenul de garanţie, tabla era deja ruginită, lemnul putred şi aşa mai departe. De altfel, ce nevoie ar fi fost de lucruri bune într-o îngrămădire de construcţii expuse vânturilor câmpiei, hărăzite să nu cunoască binefacerea focurilor hibernale? Datorită umezelii acumulate în anotimpurile ploioase şi reci, pe care vara scurtă a Jilavei nu o poate usca niciodată, igrasia face ca în celule orice obiect pus pe planşeu — acolo unde inevitabil se depozitează valizele cu îmbrăcăminte şi sacoşele cu alimente — în câteva zile să se învelească într-un manşon de mucegai. Probabil că dacă nu s-ar îmbrăca şi dezbrăca, nu s-ar spăla şi nu s-ar mişca de colo-colo, şi oamenii ar deveni, după o vreme, muşuroaie de pâslă cenuşie, cleioasă şi urât mirositoare. Când măturam şi spălam cimentul, scoteam din unghere ghemotoace din falsa materie, produsă, în visurile lor reci, de zidurile închisorii. Jilaviştii se puteau recunoaşte între ei, ca şi câinii, după miros, căci veşmintele şi pielea exalau un iz greţos de hrubă. Doar într-o singură temniţă, la etaj, am văzut câteva raze de soare, la o anumită oră a amiezii, jucându-se pe pereţi, în rest, în interioare, n-am avut parte decât de cenuşiu, de penumbră şi întuneric.

Dar soarelui i se punea zăbranic şi afară. Aproape toată ziua, orizontul Jilavei se ascundea după o perdea de fum negru, consistent ca o erupţie vulcanică. Multă vreme am crezut că în apropiere s-a concentrat o industrie rudimentară, gonită din Bucureşti din cauza noxelor insuportabile. Nu, Jilava îşi are propria industrie poluantă: arde munţi de anvelope irecuperabile, de care bucureştenii (sau poate chiar ţara întreagă) nu ştiu cum să scape. „De ce? Ca să producă fum?“ am întrebat. Explicaţia era mult mai prozaică: în aripa administrativă se prepara, totuşi, de trei ori pe zi, hrană pentru 1500–2000 de oameni. Hrană e un cuvânt prea mare, fireşte, şi n-ar trebui luat în deşert, dar în cazul de faţă contează nu calitatea, ci cantitatea. Probabil că există un cuptor în care se aruncă masa enormă de cauciuc uzat, dar mult timp mi-am imaginat că focul e aprins afară, că trombele de fum compact ce anulau soarele şi puneau o pată impenetrabilă pe lumina zilei, se eliberează într-o vastă combustie în aer liber. După zece minute de la intrarea bucătăriei în funcţiune, peste Jilava începea să ningă negru, cu fulgi mari, grei, unsuroşi. Unii deţinuţi prinşi în curte fugeau în celule, alţii ne adăposteam sub streşini, căci „zăpada“ potopea. Într-o jumătate de minut te-ar fi făcut negru ca un lustragiu din reclamele „Schmoll pasta“. Unde se lipea, chiar pe piele, materia toxică aproape se absorbea; trebuia să freci clăbucul de săpun cu peria, iar din ţesătura stofei nu mai ieşea. Aerul îmbâcsit de gudroane devenea irespirabil, stomacul se convulsiona, începeau marile migrene de hidrocarbură arsă. Mă uitam să văd păsările pe cer, dar instinctul de conservare le alunga. Primele zburătoare imprudente cădeau probabil la pământ cu penajul înnegrit şi aripile strânse. Ninsoarea neagră ţinea cât era focul în toi; în rest — perdea pe soare, lumină împuţinată, aer greu şi miros de crematoriu.

Ciudată coincidenţă: hidrocarburile ne agresau şi din pământ. Apa de băut avea culoare gălbuie, iar spuma adunată la jet puternic nu se mai topea. Când am identificat fenomenul, am început s-o fierbem, dintr-un reflex al civilizaţiei antimicrobiene, dar chestiunea nu era atât de simplă. Ne-ar fi trebuit şi un reflex al civilizaţiei chimice, căci sub teritoriul închisorii se infiltrase ţiţei. Ni s-au mai deconspirat apoi o sumedenie de alte substanţe

minerale, dăunătoare organismului, existente în pânza freatică. Apa Jilavei! Care deţinut cu experienţă, circulat prin reţeaua penitenciară naţională, nu cunoaşte semnificaţia sintagmei? Personalul închisorii se alimenta cu cisternele din oraş, de la surse verificate. Neoficial, şi deţinuţilor li se dădea sfatul să-şi procure apă de băut din afară. Dar cum? În pachetul primit o dată pe lună, cel mai devreme la două săptămâni? Familiile aduceau, când aveau vorbitor, o sticlă-două de apă minerală. Nu ajungea deţinutului nici ca să-şi spele stomacul, necum rinichii, vezica, sângele. Tot ce puteam face era s-o fierbem în continuare (la fiert spuma gălbuie se aduna ca o piatră ponce) deşi fără efect, şi s-o punem în vase la decantat, în speranţa că, fiind mai grele, mineralele toxice se duc la fund.

N-am înţeles niciodată de ce, în plin Bărăgan, solul e atât de arid, mai ceva decât hörstul dobrogean! Pământ uscat, tare, sfărâmicios, nepătruns de apele ploilor, nehrănit de mustul zăpezilor, în care soarele nu trezea la viaţă nici o sămânţă vegetală. Parcă cineva răsese de deasupra, cu buldozerele, stratul fertil de cernoziom, hotărând să dea teritoriului închisorii acelaşi aspect ca zidurilor plumburii. Scârţâiau sub tălpi pietrişul, nisipul, praful sticlos pe care vânturile îl ridicau în aer, trimiţându-l plămânilor căliţi în aspirarea gudroanelor de cauciuc. Nu-ţi puteai recrea ochii pe o plantă verde, pe un fir de iarbă, doar ici-colo tulpini pitice, lemnoase de vegetaţie deşertică. În mijlocul incintei, în apropierea intrării principale, cineva amenajase un rond sărac de flori costelive, lipsite de graţie şi parfum. Întâmplarea îşi spunea cuvântul şi în această privinţă, sau totul deriva de la un spirit ordonator, inconştient orientat spre stârpirea frumosului, spre pustietate şi dezolare? Cadrul exterior şi viaţa consumată înlăuntrul lui se cereau armonizate, cum spuneam, într-o deplină convergenţă negativă?

Nici măcar alimentul de bază al deţinuţilor, pâinea cea de toate zilele, nu făcea notă discordantă. Că era sub standardele calitative ale pieţei (probabil se obţinea cu rabat, la comandă specială, şi se ţinea la învechit) nu mai conta. Dar în magazia de unde se aduceau, pâinile erau mai întâi amendate de şobolani. Ni se puneau coltucele în tăvi, pe culoar, şi aproape toate prezentau urmele dinţilor rozătoarelor. Răscoleam după o bucată

neatinsă, dar până la urmă le luam şi pe celelalte. Extirpam cu cuţitul partea infestată, dar ei se plimbaseră cu ghearele şi-şi târâseră cozile peste tot, şi singurul lucru pe care îl mai puteam face era să perpelim coltucul în flăcări. Ici-colo se găsea câte o butelie mică de voiaj, dar mai frecvent deţinuţii dispuneau de reşouri electrice, unele confecţionate în închisoare de către drept-comuni (din şamotă şi sârmă), pe care, periodic, gardienii veniţi în controale inopinate le ridicau şi le depozitau la magazia generală. Bucăţile noastre de pâine arătau ca nişte jamboane fripte la grătar, dar gustul era de tărâţă scrumită. Mulţi drept-comuni nu aveau unde să le „dezinfecteze“ (la drept vorbind nici nu le ardea de aşa ceva) şi nici nu le mai căutau de urma dinţilor de şobolani. Ce erau şobolanii, şi ce erau ei!

Un tratament special suferea şi laptele; cel puţin aici mobilul era detectabil, nu-ţi mai răsuceai mintea să descoperi un sens. Se turna apă (apă „nefiltrată“) în cantităţi şi proporţii variabile, în raport de nevoile de moment ale magazionerilor, bucătarilor, gardienilor şi „plantoanelor“. Apă rece în lapte cald. Nu mai avea niciun gust şi nicio calitate, şi dacă îl lăsam în cana de tablă să se prindă, la separare rezulta că apa constituie nouăzeci la sută.

Cele trei mese zilnice, pentru care suportam ninsoarea neagră şi uriaşul evantai desfăcut peste soare, constau din: apă îndulcită cu zahăr ars, dimineaţa, ciorbă de macaroane sau de cartofi fierţi în coajă (cu pătrăţele de slănină râncedă) la prânz, şi lapte sau spărturi de orez cu apă, seara. Târziu, după ce forfota celulelor se ostoia şi strigătele scurte, guturale ale paznicilor încetau, de undeva, din orificii aflate în comunicaţie cu „lumea“, începeau să susure, parcă şi sonor, dar într-o ameţitoare magie olfactivă, arome proaspete — singurele parfumuri rafinate ale Jilavei — de carne bună, condimentată, atent răsucită pe grătar. Parcă s-ar fi deschis pe aproape o grădină de vară, şi ne ciuleam urechile să prindem zgomotul făcut de cleştele grătaragiilor şi de bateria orchestrei de noapte. Nu mai distingeam nimic, şi după un timp efluviile îmbătătoare se risipeau. Decepţionaţi, încredinţaţi că am căzut pradă delirului memoriei, ne răsturnam pe paturile tari, desfundate.

Terra incognita

Închisoare implicată în istoria politică a ţării cândva, Jilava devenise în ultimele decenii ale regimului comunist o haltă a penitenţei infracţionale — e drept, de marcă, dar atât. Numele ei încă dădea fiori şuţilor, însă nu mai ieşea din perimetrul culpelor penale. Prin lucrările cercetătorilor trecutului, prin documente şi manuale, figurase în centrul acţiunii represive a statului împotriva revoltelor sociale de masă, a curentelor subversive, a claselor rivale. „Fortul“ îi cunoscuse şi pe capii răscoalelor ţărăneşti de la 1907, cărora le lepădase, prin gropniţele înconjurătoare, oasele zgâriate de lanţurile unei lungi detenţii, uitată de toată lumea. Veniseră la rând exponenţii mai îndârjiţi ai mişcării socialiste, apoi liderii partidului muncitoresc ce se revendica de la revoluţia rusă, ameninţând nu numai instinctual, ci şi doctrinar bazele societăţii burghezo-moşiereşti. Jilava a avut un rol proeminent atât în represiunea legionară împotriva politicienilor ce prigoniseră partidul extremist, cât şi în contraofensiva antilegionară condusă cu mână forte de mareşalul Antonescu. La rândul lui, şeful dictaturii militare, patronul războiului românesc împotriva URSS, a stropit cu sângele său ţărâna Jilavei. Ca şi alţi colaboratori din cruciada antisovietică, numită la timpul său „război sfânt“. Pentru ca, în sfârşit, Jilava să-şi imortalizeze renumele prin capi ai politicianismului interbelic, intelectuali de dreapta subţiri şi notorii exponenţi ai capitalului autohton.

Palmares bogat de constrângeri şi sancţiuni dure, sângeroase împotriva perdanţilor de moment la ruleta istoriei, cronică a unei nemiloase maşini de tocat oameni de seamă, la ordinul statului mereu înverşunat împotriva

cuiva, după cum îi dictau grupurile de putere ale clipei! Asta fusese Jilava înainte de a rămâne, câţiva zeci de ani, simplă placă turnantă a reţelei penitenciare, pritocind pungaşi de rând, delapidatori şi asasini.

În noaptea de 22 decembrie 1989, gardienii au tresărit de speranţa reintrării instituţiei, cu toate motoarele opresoare turate la maxim, în freamătul evenimentului politic. Au crezut că vor încarcera dintr-odată o grămadă de opozanţi ai sistemului social în vigoare, refăcând suita întreruptă a personalităţilor înscrise pe frontispiciul „fortului“. „Când colo, mi-a relatat cu umor acru unul dintre chelarii de serviciu din noaptea aceea, ne-am trezit cu o viermuială mai prejos chiar de clientela obişnuită. Mici-suspecţi, vagabonzi, ţigani culeşi parcă de sub poduri.“ Unii fuseseră surprinşi cu lucruri de furat, dar apelând la dexteritatea profesională, în timpul arestării se descotorosiseră de corpurile delicte. Câţiva şi le mai purtau cu discreţie chiar în ambalajele magazinelor prădate. Omul mi-a descris o scenă nostimă. „Pe culoarul unde îi îngrămădeam, mi-au alunecat deodată picioarele, de-abia m-am sprijinit de zid. Am crezut că am călcat greşit, dar pe ciment se întinsese o dâră de grăsime. Ce e aici, domnule? m-am înfuriat. Unii se uitau miraţi, alţii se prefăceau că cercetează pe la picioare. M-am aplecat şi am ridicat o sacoşă. M-am mânjit pe mâini de ceva lipicios. Era plină cu pachete de unt. La înghesuială, în dubă, şi acolo, pe culoar, unde se vârau unul în altul, untul s-a topit şi a început să curgă. Ce e mă cu untul ăsta? l-am întrebat pe posesorul sacoşii. Ai luat acont de la guvern?“ Prin urmare, aceştia ar fi fost „politicii“ cu ajutorul cărora Jilava spera să se reabiliteze în ochii istoriei.

Venirea noastră a constituit un reviriment real pentru personalul închisorii. „Uite, domnule, acum nu ne-au mai păcălit! Ne-au adus material politic veritabil.“ Mai primiseră, concomitent, aşa-zişii rebeli din vara lui 1990. După demonstraţia făcută în curte, „în cinstea“ CPEx-ului, au fost eliberaţi, autorităţile respectându-şi angajamentul. „Nici ăia nu erau cine ştie ce, mi-au spus gardienii. Nu aveau substanţă politică.“ Începuse epoca surogatelor, a substitutelor.

Gardienii îşi imaginaseră pagina CPEx-ului scrisă altfel: mai sincopat, cu lovituri de teatru, cu un grabnic deznodământ sumbru, constând în condamnarea pe viaţă a tuturor (la moarte nu se mai putea, insurgenţii din decembrie fuseseră prevăzători, temându-se să nu se întoarcă roata legiferaseră abolirea pedepsei capitale) şi expedierea în locuri propice exterminării. (Chiar o femeie de pe strada unde m-am mutat la ieşirea din închisoare, obeză, cu ochi răi, de satanistă, recunoscându-mă, a ricanat în spatele meu către o surată: „Dar de ce, dragă, pe ăştia nu i-a trimis la Canal?“) Presupusa ipoteză a gardienilor nu era de tot neverosimilă. I-a plictisit tergiversarea procesului, izolarea noastră de drept-comuni, bâlbâiala cu sentinţele şi achitarea. Nu eram nici noi ce crezuseră. De aceea, comportamentul faţă de fostele căpetenii ale PCR a oscilat între respect şi ostilitate, între solicitudinea şi reproşul caustic pentru neghiobia de a pierde puterea, între conştiinţa nedreptăţii căreia îi eram victime şi o nevoie profesională de spectacol tare. Până la urmă, ne-au lăsat în plata Domnului şi s-au reîntors cu faţa spre poporul vechi, răbdător şi serios, ce umplea celulele, încredinţat lor şi asupra căruia îşi puteau exercita nestingheriţi puterea.

Acest popor, inexistent în atlasele demografice, nepomenit în vreun manual etnic, absent din istoria colectivităţilor, reprezintă o *Terra incognita* ascunsă în chiar miezul nucleelor de civilizaţie. Poporul Jilavei număra, cum am spus, 1500–2 000 de oameni, cam cât locuitorii unei comune, dar toţi cu potenţial fizic maxim, între 16 şi 40 de ani. Un norod populând alveolele de ciment ale enormului fagure de trântori, încastrat în inima Bărăganului, câte 10–15 într-o celulă cu două rânduri de paturi de fier, din care nu cad graţie covatei făcute în saltelele vechi. Cu pijamale şi treninguri nespălate de luni de zile, nebărbieriţi şi neîmbăiaţi (duşul săptămânal dura cinci-zece minute), nescoşi la aer cu lunile, unii scheletici datorită subalimentaţiei, mulţi atacaţi de boli pe care şi le ignorau (Jilava, cotând în catalogul penitenciarelor ca spital, îşi grupa deţinuţii pe „clinici“, dând pavilioanelor obişnuite un titlu medical: „TBC“, „Neuropsihiatrie“ etc. O

celulă se numea „Secţia de reanimare“, servind ca pasaj al muribunzilor spre neant).

În zilele însorite, deţinuţii stăteau ciorchine pe pervazul ferestrelor, privind în gol, înjurând şi scuipând printre zăbrele. În anotimpurile reci se sufocau în odăile suprapopulate, respirându-şi propriul bioxid de carbon. Sângele impetuos, simţurile exacerbate în colectivitatea promiscuă, influenţa perfidă şi dictatul veteranilor, lipsa generală de criterii morale îi îndemnau la sodomie. Cearcănele adânci, vineţii, de sub ochi trădau, mai ales la adolescenţi, practicarea în exces a viciului carnal. Nu cereau altceva, când te încrucişai cu ei, sau de la ferestrele unde stăteau ca maimuţele pe crengi, decât ţigări, dar nu mulţumeau pentru ele, de parcă, primindu-le, ţi-ar fi făcut un hatâr.

Cineva de pe altă planetă n-ar fi putut înţelege ce e cu această colonie în floarea vârstei, în plină forţă vitală, înghesuită în dosul uşilor ferecate sub trei zăvoare, fără aer, hrană şi igienă, abrutizată, exonerată de constrângerile civilizaţiei, aşa cum nu înţelegem noi, în filmele ştiinţifico-fantastice, războaiele dintre mutanţii uitaţi pe complicatele module astrale. Deţinuţii nu sunt trimişi în expediţie experimentală, ci împinşi înapoi, în stadiul animal al evoluţiei. Îi comprimă uşile zăvorâte, gratiile de la ferestre, paturile de fier stâlcite, foamea, murdăria, aerul fetid, destrăbălarea şi umilinţa. Când sunt scoşi în grup, te înfioară chipurile cadaverice, ochii duşi în fundul capului, din care parcă iese un fum toxic, vitriolant, o scârbă şi o ură mortale. Feline ţinute în cerc de foc, peste care pot sări în orice clipă, sub enorma presiune a instinctului violenţei. Gardienii cred că apăsându-le călcâiul pe grumaz, buşindu-i cu pumnii, omoară în ei morbul răului, îi salvează de otrava ce li se urcă în gât. Îşi închipuie că-i fac astfel mai docili şi umani. Dar orice strop de grosolănie arbitrară în plus devine insuportabilă.

Neavând acces la adevăraţii rivali, puşcăriaşii îşi fac ţintă a urii din semeni şi colegi în care, la cea mai mică contrarietate sau chiar din senin, înfig cuţitul. De fapt, o bucată oarecare de metal ascuţit, păstrată în taină. Ori se răzbună pe ei înşişi. Îşi rup venele (am întâlnit nu o dată în curţile

Jilavei brancarde cu tineri bandajaţi la ambele mâini), înghit fiare. Aceasta este forma cea mai răspândită a protestului deţinuţilor, aparent paşnică, resemnată, absolvind lumea exterioară de răspundere pentru viaţa lor mizerabilă, atribuindu-şi lor înşile întreaga vină. Un sanitar păstra în fişetul de fier o adevărată expoziţie de obiecte contondente scoase din stomacurile puşcăriaşilor. O pungă ajungea până la greutatea de o jumătate de kilogram. Linguri, droturi de pat, bare de metal. Beau câţiva litri de apă pentru a le face să alunece pe esofag şi când acestea ajung în stomac chiuie de bucurie. Am văzut unul clătinându-şi stomacul pentru a face fiarele să se lovească şi să sune. Sunt tăiaţi pe burtă, li se extirpă corpurile străine, dar după un timp înghit altele.

Are loc o înspăimântătoare deviaţie a urii spre propria anatomie. Se retrag din arena înfruntării cu lumea, într-un perimetru îngust dar liber, acela al unicei proprietăţi private — propriul trup. De la această crimă n-ai cum să-i opreşti, ea nu poate fi pedepsită. O repetă ori de câte ori au chef. Dacă vrei să-l operezi bine, dacă nu, mor liniştiţi. Nu le e frică de moarte. Nu le e frică de nimic. Un coleric volubil ne-a povestit câtorva — noi stăteam în curte, cu capetele ridicate, el la etaj, după gratii, şi gesticula — cum s-a tăiat odată singur pe burtă, şi cum şi-a scos splina, plesnind-o de masă, ca pe un obiect străin, până a leşinat. Era dintre cei vechi, cu un activ de puşcăriaş de 20 de ani, deşi abia împlinise 36. Jilava e plină de copiii închisorii, crescuţi în celule de la 16 ani, când sunt condamnaţi pentru o greşeală minoră şi apoi readuşi după gratii mereu, ca într-un vis urât, în care un gest se repetă la infinit. E căminul unde îşi au familia, prietenii, farfuria de tablă, patul desfundat, bastonul pus pe spinare de paznici. Închisoarea le rămâne în creier — amestec de miasme şi imagini, mizerie şi sentimente extreme — exercitând tirania drogului ce invadează esenţa personalităţii şi celula biologică.

Unii clamau dorinţa de a ieşi doar pentru o seară. Să dea o „lovitură“ şi să petreacă o noapte cu bani şi femei. După care ar fi revenit. Aveau nevoie de o scurtă evadare, mai mult pentru a-şi reîmprospăta depozitul glorioaselor amintiri, epuizat. Semnul suprem de nobleţe la ei era numărul

de stele al localurilor de petrecere. Îl auzeam pe câte unul: „Ce ştiu ăştia? Nişte cioflingari. N-au băut în viaţa lor un «Continental». N-au auzit de barmanul cutare, n-au savurat o îngheţată «Melba». Ăştia trăiesc degeaba". Înşirau barurile frecventate, ca să deduci singur de câtă vastă şi aleasă cultură dispun.

La Jilava, pe dinafară, clădirea părea un stabiliment medical depăşit, în pragul dezafectării, ca cele din vechile staţiuni balneare. Indivizi îngrămădiţi pe la ferestre păreau că n-ar vrea să scape trecerea unui echipaj somptuos. Prin interior, te poţi lăsa înşelat de liniştea nefirească a încâlcitelor artere de circulaţie, rămânând cu impresia că după şirul de uşi zăvorâte oamenii, dacă o fi vreunul pe acolo, se adâncesc în tăcere pioasă de mănăstire. (Deţinuţii numai rareori fac hărmălaie, altfel dorm sau tac, întorşi cu spatele la tot ce e viu, îngreţoşaţi de vecinii de pat cu care comunică prin semne, exclamaţii sau cuvinte răzleţe.) Abia ieşind pe uşa din dos, spre o margine a curţii, te izbeşti de realul nedisimulat: zidul, cu un portativ de sârmă ghimpată, punctat cu schelăria pătuiagurilor de pază prevăzute cu proiectoare roşii, observatori şi guri de foc.

După un an sau doi de detenţie, închisoarea îţi trimite alte mesaje, provoacă alte senzaţii. Parcurgându-i culoarele, trecând pe sub ferestre, dând colţurile clădirilor, încercam fiorul de nelinişte din apropierea craterelor de vulcan. În afund doarme o primejdie vicleană, al cărei soroc rămâne necunoscut până în clipa fatală. Nu te gândeşti atât la revărsarea explozivă a materiei clocotinde, cât la dimensiunile răului comprimat acolo, nevăzut dar ghicit. Este alarma surdă a fenomenelor geologice şi cosmice, dar şi aceea, cu nimic mai prejos a celor biologice, neurocerebrale. Altădată aveam senzaţia că Jilava e morgă, sau cimitir deschis. Marea energie vitală încordată, magma distrugătoare păreau stinse, anulate sub presiunea exteriorului. Îndârjirea cedase. Masa de muşchi şi tendoane gata de asalt, ochii ieşiţi din orbite, părul ridicat ca o coamă de şopârlă, ghearele, dinţii, toate instrumentele biologice ale agresivităţii, intraseră în catalepsie. Jilava adăpostea un morman de carne inertă, în putrefacţie, o masă de materie cenuşie amorfă, cu circumvoluţiuni şterse, prin care nu mai circula curentul

electric al voinţei. Jilava fusese învinsă. (Deşi se putea spune şi invers, că triumfase asupra materialului uman încarcerat.)

Aceste intuiţii concordau cu propria stare de descompunere morală, cu săgeata coborâtoare a sindromului depresiv, când aceeaşi moarte clinică mă cuprindea în ape grele, plumburii, lovindu-mă ritmic de maluri, ca pe un leş umflat, scos la suprafaţă după înec.

Pe noi, drept-comunii ne priveau cu o curiozitate plictisită. Îşi închipuiau iniţial că suntem un fel de burghezi plini de bani, la care maşinile personale vor deşerta în fiecare zi cornul abundenţei: grămezi de ţigări, sticle de băutură, pachete de cafea, alte bunătăţi de care nu auziseră şi teancuri de bancnote din care, neîndoios, aveau să se înfrupte. Nici vorbă de aşa ceva. „Ce fel de politicieni sunt aceştia? se întrebau. Nişte zgârie-brânză! Li se aduc roşii şi mere la o lună o dată. Nu beau, mulţi dintre ei nici nu fumează…“ Ne-au întors spatele. Ne mai urmăreau de la ferestrele etajului, suspectându-ne că ne prefacem, că până la urmă o să scoatem la iveală „mălaiul“. De aceea, când le dădeam un pachet de ţigări, cerut special pentru ei, de acasă, nici nu mulţumeau. Li se părea, cum şi era, un mizilic.

Apoi au început să ne asimileze noilor politicieni. Nu sub raport pecuniar, aici rămâneam la distanţe kilometrice în urmă, ci în ordinea de idei a doctrinei. Pe Roman şi pe Iliescu îi înjurau în gura mare, calificându-i demagogi, mincinoşi, aplicându-le cele mai pitoresc-obscene epitete. După care îşi aduceau aminte: „Dar şi voi ce-aţi făcut? Ziceaţi că regimul o să fie veşnic. Bine că v-au băgat la zdup. Numai gura de voi“. Unul mi-a spus că aşa, de-al dracului, când se va elibera o să-mi spargă casa. (Nu ştia, prostul, că n-am, că guvernul m-a scos în stradă, că singurul meu adăpost erau celula şi patul de puşcărie.) Îl pomeneau cu veneraţie pe Ceauşescu. Le dăduse decrete generoase, îi scosese din închisori. Oricât i-ar fi condamnat judecătorii, după doi-trei ani îşi recăpătau libertatea. Se mai lăsau copleşiţi de valul câte unui zvon: „Vine decretul! E pe masa lui Iliescu. În câteva zile, gata…“ Jilava fremăta. Îşi lipeau feţele de gratii, nerăbdători, vocile aveau o rezonanţă nouă, curată, melodioasă. Aşteptau câte o lună încheiată,

după care începeau să urle cu glasuri din nou răguşite, blestemând, ameninţând, înjurând toată ziua. Sufereau căderi morale şi atunci se înmulţeau tentativele de sinucidere şi automutilările.

Invazia răului sub zero grade

Am petrecut trei ierni în închisoare — prima şi ultima incomplete. Despre lunile de iarnă de la Olteniţei, am vorbit. Mi s-au părut, la început, când afară mercurul cobora la minus douăzeci de grade şi nu aveam nici o sursă de încălzire, iad. Credeam că mai rău nu se poate pe aici, pe plaiurile româneşti. Dar gândeam ca un novice. Nu avusesem prilejul să văd cum se trăieşte în anotimpul alb la Jilava.

Iarna 1990-1991 a fost mai blândă decât precedenta şi, în plus, am fost „ocupaţi"; din când în când ne petreceam prima jumătate de zi în sala Tribunalului unde, la marea teracotă ţărănească ardeau cu susur discret, gospodăresc, gazele. Nedormiţi, rebegiţi, ne moleşeam, descoperind într-un dulce extaz al materiei cum se topesc oasele şi alunecă celulele desprinse din banchiza înţepenită, ca într-o desprimăvărare polară. Unii se trezeau din aţipeală când capul li se izbea de piept, ca un bolovan, smucindu-le ceafa. Dezmorţirile acestea ocazionale ne-au ajutat, în acel an, să supravieţuim gerurilor igrasioase ale Jilavei.

Ziua, în celulă, de bine de rău ne mai mişcam, iar după ce se curăţa sau se bătătorea zăpada ieşeam, şi afară era mai cald şi mai plăcut dacă nu sufla crivăţul. Lumina reflectată de scoarţa pământului îmblănit dădea o iluzie de ospitalitate surâzătoare. Înăuntru — eclerajul era bolnav, agonic, şi de peste tot ieşeau lame lungi de săbii, coase şi cuţite. Când presupuneam că gardienii şi-au terminat rondurile, băgam în priză reşoul. Dacă nu era ridicat şi dus la magazie, sau dacă nu se defecta ori nu era oprită energia electrică. Iluzie de căldură de ordin vizual, produsă de roşul sângeriu al sârmelor, de

ideea abstractă că ceva arde şi, conform legilor fizicii, degajă putere calorică. Adevărul e că nu degaja nimic, cele două-trei spirale nu încălzeau nici palma periculos de mult apropiată. Unii îşi procurau reşouri mari, grosolane, confecţionate în închisoare din cărămizi sau bolţari de ciment — sugerând o mare capacitate de acumulare şi forţă iradiantă. Rămâneau cu sugestia, masiva îngrămădire de materie abia reuşea să se încălzească pe ea însăşi. Cu toate acestea, metafizic vorbind, gerul se dociliza cât de cât, cedând din rigiditatea sticloasă, ce altfel te imobiliza de teama că-l spargi şi că cioburile îţi intră în carne, îţi rănesc ochii.

Ziua mai înfrângeam adversitatea mediului cu ajutorul vocilor, prin cuvânt. Când simţeam că temperatura corpului scade alarmant, desluşind în viscere alarma unui clopot de mare primejdie, ca la inundaţie, la incendiu sau la cutremur, începeam să vorbim. Puneam frazele ca gătejele, pe un foc imaginar, din gura fiecăruia ieşeau mici vâlvătăi.

La ora prânzului ne administram caloriile alimentare: dacă mai aveam o bucată de cârnat păstrată parcimonios din pachetul primit cu două-trei săptămâni în urmă, cel puţin pentru o oră ieşeam învingători din duelul cu fantoma de basm scandinav. Ne întindeam sub cele două pleduri cazone rărite şi reuşeam să adunăm din emanaţiile trupului şi din răsuflare o undă de căldură adevărată, savurând-o ca pe o adiere de paradis. Poate cădeam şi în somn. Dacă trebuia să ne mulţumim cu ciorba de cartofi a penitenciarului, aveam de înfruntat şi frigul venit din stomac, senzaţia de răceală a intestinelor, poate nu autentică, doar transfigurare a nemulţumirii organice. La temperaturile joase, hrana are nu numai valenţele fiziologice bine cunoscute, constituie şi o componentă vitală a psihologiei. Conţine o mare doză de curaj, optimism, voinţă de luptă. Oricât ne drămuiam „pachetul“, provizia nu putea face nici pe departe faţă iernilor Jilavei. Recurgerea frecventă la raţia închisorii devenea un factor psihic demoralizant, mai mult decât frustrarea chimică, imediat sesizabilă, a metabolismului bazal.

Chiar şi vizitele gardienilor — de obicei aducătoare de veşti proaste — în ciuda faptului că ne împiedicau să vârâm reşoul în priză, biciuiau uşor

anumite zone ale creierului, generatoare de calorii. Orice ieşea din stereotipia săracă, din programul monoton, liniar, lipsit de accidente, surprize, solicitări ale mecanismului cerebral, îngheţat şi el, anima în noi un resort febril, poate chiar aparatul de reglare termică.

Din păcate, nu puteam citi; ochii căpătau o imobilitate anorganică, nu mai alergau pe litere, rămâneau ficşi şi chiar dacă înregistrau ceva, nu transmiteau mai departe pe culoarele, acum obturate, spre creier. Lectura nu poate provoca fierbinţeală decât în creier, transmisă apoi în întregul sistem nervos şi în inimă. Nici reveria nu funcţiona, memoria transformându-se într-o câmpie stearpă, teatru de luptă părăsit, de pe care s-au ridicat şi morţii. Răsfoiam câte un ziar cu dată mai recentă, procurat de cineva intrat întâmplător în legătură cu exteriorul, dar ne opream la titluri, ştiind că în cuprinsul articolelor se bate apa în piuă, când nu erau, fireşte, atacuri personale pline de mizerie morală.

Ziua trecea cum trecea, cu plusurile şi minusurile ei intrate în obişnuit, cu rutina sclerozată ce compune repetabila pantomimă a detenţiei. Ea ne storcea însă rezervele de rezistenţă şi resursele de împotrivire la frig — unul nici pe jumătate cât cel ce avea să muşte din noi după căderea întunericului. Căci noaptea se dezlănţuia invazia răului hibernal pe acel platou al Bărăganului, peste îngrămădirea de ziduri putrede, de cimenturi umezite, de alveole secretând mucegai. Culcarea nu era sinonimă cu dezbrăcarea, adică lepădarea veşmintelor grele ale zilei pentru o mişcare lejeră, sub aşternuturi, ci cu echiparea pentru o expediţie spre Laponia. Puneam pe mine două pijamale şi două treninguri, iar noaptea mai îmbrăcam o flanelă.

Frigul se transforma într-o maşinărie cu căngi. Pătrundeau pe dedesubt, dinspre podea, spărgând salteaua de paie fărâmiţată şi „covata“ şi pe deasupra, prin cele două pături de reformă, numai urzeală, incapabile de mult să opună vreo rezistenţă; din lături, ieşea direct din ziduri, înfigându-se în carne şi zgâlţâindu-ne. În frigul celular, orice-ai fi pus pe tine, noaptea te trezeai gol. Bumbacul, lâna, poliesterul nu aveau nici o putere de protecţie a trupului — atât de neîndestulător ocrotit de la natură. Senzaţia de goliciune te sperie, fiindcă pare să provină dintr-o bruscă anulare a valorii de

întrebuinţare a lucrurilor create să ne apere. Te scoli, crezi că te-ai dezvelit sau că ţi s-a desfăcut costumul; lucrurile sunt la locul lor, le mai potriveşti, îndeşi păturile sub tine, te faci ghem, forma sferică fiind inexpugnabilă. Frigul se înteţeşte însă, străbătând prin carne ca o radiaţie arzătoare la polul minus. Faza cea mai acută, mai deprimantă şi panicardă a acestui asalt asupra cărnii, începe când căngile ajung la os. Osul şi măduva încep să usture, ca şi când acolo s-ar umbla cu un aparat de sudură, şi nu pentru a lipi, ci pentru a sparge ţesătura de fibre tari, deschizând-o radiaţiei îngheţate. La Jilava boala mea veche de coloană s-a agravat într-atât încât, citindu-mi radiografia, ortopedul mi-a spus atunci că aparţine unui hamal de port de peste 80 de ani.

După o oră sau două când creierul îşi impunea inhibiţia, starea de defensivă chircită a organismului alunga orice somn. În afara unor fulgurante eclipse ale conştiinţei, de un minut sau două, când scoarţa reuşea să stingă lumina de veghe într-o disperată confruntare cu propria luciditate. Slăbeam strânsoarea pleoapelor, din când în când, pentru a cerceta culoarea ferestrei în aşteptarea zorilor mântuitoare, dar noaptea era lungă şi ziua părea să nu mai vină.

În zilele de proces mă sculam cu noaptea în cap, cu o geană de lumină în mintea obosită. Atunci locuiam cu Andruţă şi Manea Mănescu şi îmi făcea impresia că ei mă invidiază. Ca şi când m-aş fi pregătit să plec la serviciu, iar ei, şomeri, trebuiau să zacă mai departe. Mă întorceam fără căldura acumulată în sala tribunalului, fiindcă o pierdeam pe drum, în dubă, dar cu o duioasă înţelegere pentru suferinţa neclintită a celor doi, în care vedeam o modestă, inconştientă prestaţie de martiri.

În celălalt an, iarna m-a prins în celula de izolare, una asimetrică, de trei-patru metri lungime şi doi lăţime, împreună cu Ioan Toma. Ne expuneam gerului fără niciunul din surogatele mijloacelor de apărare: nu mai aveam reşou, nu ne mai călca nimeni pragul, pierdusem dreptul de a ieşi la plimbare şi, mai presus de orice, ne autointerzisesem hrana. La un moment dat n-am mai simţit foamea dar, prezentă totuşi în noi, în alianţă cu frigul, ne-a adus pe marginea prăpastiei.

Un proces fără obiect

Procesul a început după opt luni de la întemniţare şi s-a judecat la Tribunalul Militar al Municipiului Bucureşti. În opinia publică nu a stârnit senzaţie, lumea se săturase de mascaradele juridice ale regimului, fuseseră prea destul „irodul" cu Ceauşescu, improvizat de amatori, şi pantomima cu „cei patru". Nici nu s-a făcut cine ştie ce publicitate, în sală fiind prezenţi tot timpul doar doi-trei reporteri şi, din când în când, un fotograf. De altfel, regia scenică a fost minoră, ca la un spectacol de cămin cultural, deşi se judecau foşti prim-miniştri, vicepreşedinţi ai Consiliului de Stat, membri ai guvernului, generali de armată etc. Ne îngrămădeam în sala unde în mod obişnuit magistraţii instrumentau culpe de cazarmă: încălcarea regulamentului, întârzieri în permisie, dezertare etc. Încăperea avea aspect comunal: podea tocită, teracotă cu gaze, bănci de lemn nelăcuit, joase, ca pentru clacă. Completul de judecată era alcătuit din doi bărbaţi tineri: un colonel şi un locotenent-colonel, asistaţi din când în când de asesori cu aspect de ofiţeri în rezervă pentru partea sedentară. Procurorul, şi el colonel, avea o figură de om cumsecade, dar uzat de cariera hărţuitoare, fără orizont şi îmbătrânit prematur. Îl exceda sarcina, pe cât putea căuta să netezească muchiile rolului încredinţat, jenându-se să repete aidoma formulările zgrunţuroase ale rechizitoriului. Îşi susţinea cauza fără entuziasm, cu o voce înfundată şi, din când în când, cu licenţe personale edulcorante, care stârneau ridicarea mirată a sprâncenelor judecătorilor şi zâmbetele ironice ale avocaţilor.

În debut au fost disjunşi, expres şi formal, din proces, pe motive de boală, C. Dăscălescu şi Gh. Rădulescu şi, tacit, Ion Ursu. Primul făcuse câteva crize de demenţă, simulând, lângă un zid oarecare al Jilavei, convorbiri telefonice cu guvernul, căruia îi ordona grăbirea îndeplinirii planului. Când a participat la prima întâlnire cu completul, se înzdrăvenise, avocatul înaintase însă cererea şi ea s-a aprobat fără investigaţii speciale. Fostul prim-ministru a ieşit definitiv din câmpul nostru vizual. Se acreditase ideea că, de fapt, l-a scos Gorbaciov care, la ultima întâlnire de la Moscova cu delegaţia română, pe el îl îmbrăţişase cordial, în timp ce lui Ceauşescu abia îi întinsese mâna, cu o ceremonialitate rece. S-a dat în vileag şi că făcuse şcoală politică în URSS, deci nu întâmplător candidase pe 22 decembrie la rolul de lider al noii echipe, întârziind la CC până când agitatorii din piaţă l-au huiduit. Nu fusese preferat la alegerea „succesorului“, dar nici pe mâna judecătorilor nu putea fi lăsat. De Nea Gogu am vorbit, el devenise realmente, sub raport fizic, o ruină, iar detenţia, atâta câtă a fost, îl pusese şi psihic la pământ. Poate la el se ţinuse seama că şase-şapte ani din viaţă — cei mai frumoşi — i-i mâncase gulagul sovietic, tot aşa, fără nici un motiv serios, intrând întâmplător sub efectele represiunii staliniste. Cât îl priveşte pe Ursu, fostul adjunct al Elenei Ceauşescu la conducerea ministerului ştiinţelor, ce să spun? Prin presă începuse să fie adjectivat „cârtiţa“. De ce? El fusese „topor de oase“ la Elena, îi acoperise cât putuse teribila vulnerabilitate ca „savantă de renume mondial“. Mi se plângea ori de câte ori îl întâlneam că-i mănâncă zilele, că e proastă şi rea şi că şi-ar lua lumea în cap dacă n-ar avea greutăţi familiale. Devenise notoriu diabetul lui, întreţinut de tensiunea nervoasă în care îşi făcea slujba. Lucrase un timp ca specialist în fizica atomică la Dubna, în URSS, şi continuase să întreţină relaţii cordiale, inclusiv pe plan oficial, cu oamenii de ştiinţă sovietici. Ce era cu această poreclă vehiculată acum prin ziare? Ce informaţii preţioase putuse culege el de la Elena Ceauşescu şi livra sovieticilor, ca să fie supranumit „cârtiţă“? Planurile de călătorie ale cuplului în străinătate? La mirarea mea, unii clătinau din cap cu rezervă dubitativă, înclinând să creadă că „trebuie să fi fost ceva“. Cineva

presupunea că le-a furnizat sovieticilor secretele ştiinţei româneşti. Când I.Ursu a ieşit din cauza CPEx-ului, fără vreo menţiune juridică mai concludentă (erau închişi şi alţi diabetici şi s-ar fi creat un precedent stânjenitor), interlocutorii m-au somat scurt: „Ei, ce zici?“ „Dumnezeu mai ştie“, am replicat, încă needificat, dar clintit întru câtva din obstinaţia mea de „Toma necredinciosul“.

Prin urmare, am intrat în fierberea procesului. Dar chiar fierbere nu se prea anunţa a fi; actorii principali — magistraţii şi apărătorii — nu se arătau din cale afară de zeloşi, de grăbiţi să-şi pună în evidenţă argumentele, să tragă concluzii şi să termine; şedinţele se derulau lent, programate la intervale lungi, într-o concepţie coordonatoare dezlânată şi orice mărunt defect procedural se transforma automat în motiv de amânare şi apoi de prelungire a termenelor. Ne-am lămurit: procesul se tergiversa într-un consens general. Ca şi când nimeni n-ar fi avut chef de judecată sau, eventual, s-ar mai fi aşteptat ceva, o clarificare a datelor, altă dezlegare. Avocaţii, înţelegeam, se documentau prin străinătate asupra acuzaţiei avansate de procuratură, şi-şi definitivau încetul cu încetul schema atacului la adresa scandaloasei şi stupidei „încadrări“. Dar judecătorii ce interes aveau? Voiau să tragă şi ei foloase din aprofundările colegilor aflaţi de cealaltă parte a barei? Sau, efectiv, sperau într-o revenire la sentimente mai bune a ordonatorilor, măcar într-un progres de raţionalitate? Nouă nu ne convenea tactica, cea sacrificată era libertatea noastră, şi am protestat. Abia spre iarnă lucrările au început să intre într-un ritm mai susţinut, dar investigaţiile instanţei de fond s-au prelungit până în primăvara anului următor.

Ce a caracterizat judecata? Ni s-a refuzat dreptul la martori proprii. Toţi martorii — şi au fost destui — au avut misiunea să susţină procuratura. Spre stupoarea şi disperarea bătrânelului care ne acuza, au înfundat-o însă. Marea majoritate au susţinut expres cauza noastră, ne-au confirmat declaraţiile, spulberând încet-încet capetele de acuzare din rechizitoriu. Judecătorii au încercat să-i manipuleze dar, cu ajutorul avocaţilor, şi puşi faţă în faţă cu noi, aceştia nu s-au lăsat. Martorii merită o menţiune de

onoare pentru verticalitatea morală şi recunoştinţă pentru obiectivitatea cu care au respins insinuările tendenţioase şi grosolanele minciuni. Noi înşine am creat un baraj inexpugnabil în calea valului inculpărilor false — în ciuda efortului de a ne intimida, şi mai ales de a ne răstălmăci depoziţiile, prin modul incorect de a le consemna sub pretext că le îmbracă în haină juridică. La rândul lor, avocaţii, cu un adaos de specializare de ultimă oră, s-au năpustit asupra gogoriţei genocidului. Procurorul a fost pus într-o situaţie penibilă; sigur că-şi dădea seama de neantul asupra căruia se îndârjea să plutească, şi se simţea ridicol profesional, dar cineva din umbră îl îmbrâncea: „Nu te da bătut, insistă mai departe!“ Pe la sfârşitul iernii se săturase până în gât de sinistra comedie şi, din proprie iniţiativă, a început să cedeze. Pas cu pas, până când, într-o zi, a declarat că-şi retrage acuzaţia, înlocuind-o cu un talmeş-balmeş din care nu se mai înţelegea nimic, decât că, totuşi… totuşi… Orice procuratură din lume, când nu-şi mai poate susţine acuzaţia, renunţă, pleacă şi procesul se închide. A noastră nu! A noastră n-a părăsit bara, continuând să bălmăjească verzi şi uscate, încercând să-şi mute privirile în alte direcţii, să ne scoată culpabili de alte aiureli. Noul laitmotiv a fost lipsa noastră de fermitate: trebuia să-l fi gonit pe Ceauşescu atunci, în seara de 17 decembrie, împiedicându-l să facă rele.

Completul nu a putut alege nimic din jalnicele „scintilaţii“ ale procurorului. A trebuit să-şi bată singur capul să înjghebeze ceva, fiindcă puterea n-a admis în ruptul capului achitarea globală (global fuseserăm judecaţi). Fireşte, acuzaţia de bază, întreaga schelărie a rechizitoriului au fost demontate şi anulate. Câţiva au fost achitaţi, ceilalţi acuzaţi de „favorizarea infractorului“, într-o argumentaţie juridică diletantă, de neconceput în justiţii profesioniste (chipurile îl lăsasem pe N.C. să fugă, în 22 decembrie, cu elicopterul, când toată lumea ştia că aşa-zisa fugă fusese în realitate expedierea de către generalul Stănculescu a cuplului direct în braţele unităţii militare care l-a arestat).

Am făcut recurs (dar, culmea! şi procuratura, nemulţumită de blândeţea pedepsei) şi am aşteptat în închisoare rejudecarea, tot anul, până în decembrie ’99. La secţia militară a Curţii Supreme de Justiţie am fost

achitaţi *in corpore*, aneantizându-se, într-o instrucţie juridică exemplară, absolut toate acuzaţiile, declarându-se, categoric, ireproşabil argumentat, că procesul intentat CPEx-ului nu are nici un obiect. Curtea Supremă de Justiţie a ordonat eliberarea noastră imediată din captivitate, hotărâre pusă în aplicare de penitenciarul Jilava.

Numai că, în realitate, partida nu se jucase. Arbitrii, nemulţumiţi de rezultat, au fluierat reînceperea meciului.

Interludiu

După condamnarea membrilor CPEx pentru „favorizarea infractorului“ (un fel de tăinuire a lucrurilor de furat, de ascundere a hoţului), Tribunalul militar teritorial Bucureşti a început să se fărâmiţeze şi să se împrăştie. Preşedintele, generalul Nistor, care fusese recuzat de avocaţi pentru implicarea sa în sângeroasa farsă târgovişteană, s-a menţinut în rezervă, colonelul Ciobotaru, şeful completului de judecată, a aruncat roba cât colo şi şi-a luat lumea în cap (s-a angajat pe la TAROM, pe undeva), iar locotenent-colonelul Panaitescu a fost vărsat din nou la treburile trupei. Era şi consecinţa nemulţumirii puterii (prin respectiva condamnare, una meschină, ambiguă, pretenţiile iniţiale fuseseră ridiculizate, în subsidiar anulate) şi, totodată, expresia dezgustului încercat de magistraţi faţă de ei înşişi, pentru că se lăsaseră folosiţi şi-şi călcaseră pe conştiinţă. Există semne că profesia aceasta ce pare, şi chiar este în bună măsură, purtătoare de arbitrar (unul despotic şi crud, căruia nici o individualitate umană nu i se poate sustrage), dispune de mecanismul autosancţionării. De propriul ei magistrat abstract, incoruptibil şi neconcesiv. Conştiinţa profesională se lasă cumpărată, sau constrânsă şi manipulată de putere, dar conştiinţa umană calcă totul în picioare. Arbitrii necinstiţi ai sacrului act de împărţire a dreptăţii, cei ce înşală buna-credinţă a zeiţei legate la ochi şi pe care nu are cine să-i pedepsească, se pedepsesc singuri. Se împuşcă, renunţă la ciocanul punitiv şi se afundă în necunoscut, se dedau viciilor pentru a-şi duce până la capăt propria maculare, cad pradă unor torturante remuşcări. Întocmai ca aprigul judecător din *Căderea* lui Camus.

În scurtul *intermezzo* al libertăţii de după achitare, i-am făcut o vizită locotenent-colonelului Ion Panaitescu, al doilea judecător al nostru, ce convenise să fim încadraţi în final — în mai 1991 — ca borfaşi de rând. Mi se păruse un tânăr spălat (plastic şi subtil calificativ al procesului decantării intelectuale), mai cultivat decât alţii şi inteligent. Colonelul Ciubotaru avea fler şi se manifesta spontan, decis, dar nu dispunea de capacitatea nuanţărilor, ce mi se părea proprie colegului mai plăpând şi timid, cu o fizionomie filigranată. M-a primit plin de o curtoazie necazonă şi, dincolo de ea, cu un frison de afabilitate, dacă nu de afecţiune necontrolată — specifică sensibilităţii ce se autoculpabilizează. Nu ştiu dacă mă considera scăpat definitiv de nedemna hărţuială a puterii, ieşit din raza persecuţiei juridice, dar mi-a vorbit ca şi când asupra mea n-ar mai fi planat nedreptatea. A recunoscut, cu o febrilitate a mărturisirii aparţinând credinciosului din confesional dornic să se epureze, că în condamnarea pe care o pronunţaseră el şi Ciubotaru, se recursese, în disperare de cauză, la o găselniţă de ultimă oră, licenţă o numea el, pe care nu avuseseră puterea să o respingă. Erau deplin edificaţi asupra nevinovăţiei noastre dar nu fuseseră în stare să străbată decât o jumătate de drum în afirmarea adevărului. Se opuseseră, dar făcuseră şi o concesie dictatului exercitat constant, sever şi implacabil pe tot parcursul procesului. Probabil nu veneau chiar Iliescu şi Roman în persoană să le fixeze conduita profesională, trimiteau interpuşi; toată ziua erau vizitaţi, sfătuiţi, îndrumaţi — cu o aluzivă apostrofă ameninţătoare. Când s-a conturat clar poziţia completului, de respingere a rechizitoriului şi achitare globală, apăsarea politică s-a accentuat; îşi riscau carierele, situaţiile profesionale dobândite prin muncă. Au cedat, au făcut compromisul, ne-au nedreptăţit pe noi şi au îmblânzit puterea. Şi-au salvat condiţia socială. Magistratul Ion Panaitescu a mărturisit public, recent, într-o intervenţie la postul de televiziune OTV, că miza fusese alta: condamnarea noastră la 25 de ani şi, în schimb, numirea lor — a sa şi a colonelului Ciubotaru — judecători la Curtea Supremă de Justiţie. Onestitatea profesională, atâta câtă putuseră mobiliza (deloc neglijabilă în

condiţiile date) i-a determinat să respingă termenii maximi ai tranzacţiei propuse de putere şi, implicit, să ne rezerve un rău mai mic.

Ciubotaru, temperament orgolios şi impulsiv, după cedarea în faţa voinţei extrajuridice, a apreciat că acel scaun autoritar, vulnerabil, nu-i mai e trebuitor. A dezbrăcat tunica de magistrat militar şi a plecat. De ce nu a făcut-o înainte, în etapa anterioară cedării, mai nobil şi mai glorios? Întortocheat, indescifrabil mister uman! De multe ori devenim noi înşine abia după ce greşim, de unde se poate deduce cumva că eroarea, păcatul au şi un rol cathartic, contribuie la desăvârşirea spiritului uman. Locotenent-colonelul (pe atunci, acum poartă gradul de general) Ion Panaitescu n-a putut rupe lanţul ce-l ţinea legat de structura şi ierarhia omnipotente, şi când mi-a destăinuit motivaţiile intime, familiale, l-am înţeles şi l-am compătimit fraternal. Da, sunt semeni de-ai noştri condiţionaţi de determinări fatale în abaterea accidentală de la conduita autoimpusă, faţă de care nu putem nutri resentimente, ba le acordăm şi circumstanţe, deşi noi înşine am fost loviţi de „licenţele“ lor.

Din primăvara până în iarna lui 1991, când s-a judecat recursul la Curtea Supremă de Justiţie, am trăit în închisoare sub opresiunea unei nedreptăţi stridente. Sentinţa fusese o mostră de sfidare a logicii, nu numai în privinţa încadrării într-o culpă ridicolă de la prima vedere, ci şi a individualizării pedepselor (pornindu-se de la achitare, trecându-se prin detenţia de un an, şi ajungându-se la o detenţie de cinci ani, pentru una şi aceeaşi presupusă infracţiune). Tabloul condamnărilor purta semnul anarhiei gândirii şi voinţei, ieşite nu numai din geometria ştiinţei dreptului, ci şi din limitele bunului-simţ. În biroul locotenent-colonelului Panaitescu am dat glas următoarei întrebări: „De ce pedepsele cele mai mari — de cinci ani — aţi avut amabilitatea să ni le acordaţi lui Ioan Totu şi subsemnatului? Cu ce fuseserăm noi mai zeloşi şi eficienţi în obstinata intenţie de ascundere a «infractorului» şi în obstrucţionarea justiţiei, atât de interesată să-l judece după toate regulile procedurale?“ Interlocutorul a zâmbit amar la nevinovata mea ironie, dar nu s-a fofilat, a răspuns cinstit: „Totu fusese ireverenţios cu puterea în proces“. Într-adevăr, declarase o dată

că cei ce ne vârâseră în puşcărie pe nedrept erau trădători (lucru ştiut de altfel de toată lumea) şi că o să mănânce pământ, dar tot îi va pedepsi odată. Da, excelentă motivaţie juridică! Magistratul militar nu avea cum să o salveze şi nici nu a încercat. „Şi eu?“ am revenit. „Dumneavoastră? Ni s-a spus că vă vor capul cei de dreapta!“ a exclamat cu o imensă implorare în privirile ridicate spre mine cinstit, fără subterfugii. „Cei de dreapta sau cei de stânga?“ am insistat. „De dreapta, am înţeles.“ Am râs fără chef. Păi, cei de dreapta făcuseră procesul? Ei deţineau puterea? Ce poliţe aveam să le plătesc celor de dreapta — de patru-cinci ori mai mari decât ceilalţi? Eu mă ştiam în conflict cu cei pretinşi de stânga — în realitate sclavi ai dogmatismului stalinist. Situaţia mea o definise cel mai exact scriitorul Neagu ieşind, pe 22 decembrie, de la Ambasada sovietică şi adresându-se unui grup de trei scriitori întâlniţi în cale, în timp ce bătea cu pumnul în coperta romanului *Pumnul şi Palma*: „Pe ăsta trebuie să-l lichidăm“.

Înaintasem cererile de recurs şi zăceam de luni de zile în celulă într-o aşteptare dizolvantă. Stăteam pe spate în pat, cu o carte în faţă, şi-mi surprindeam gândurile zburând aiurea. O puneam jos şi mă uitam pe fereastră; dacă era ora reglementară, ieşeam în curticică. Ne mişcam mecanic, unii lângă alţii, fără un cuvânt. Ce avusesem de dezbătut dezbătusem, ne împotrivisem acuzatorilor, dărâmasem muntele de minciuni şi-i obligasem pe judecători să recunoască, deschis sau implicit, că avem dreptate. Şi cu toate acestea, nu învinsesem, adevărul nu triumfase categoric, pe toată linia. Rămăsesem în închisoare, cu condamnări penale emise în baza altor invenţii judiciare, mai puţin sfruntate şi gogonate, botezate eufemistic „licenţe“, dar demonstrând că suntem în continuare în ghearele puterii discreţionare (ca şi judecătorii, de altfel, neputincioşi să străbată întregul drum al datoriei) şi că nimeni în această ţară nu ne poate salva. Dimpotrivă, voci iresponsabile declaraseră că sunt dezolate de timiditatea justiţiei şi că merităm o soartă mai rea. În atmosfera politică a clipei nici nu mai contau criteriile juridice, noţiunile de obiectivitate, drept, lege etc. deveniseră caduce. Conta numai curentul de opinie imprimat de nucleele de forţă, de vocile libere să profereze ce vor. Aşa-zise asociaţii

revoluţionare, apărute ca ciupercile după ploaie, îşi permiteau să aprecieze ele culpele, să dicteze sentinţe, pedepse, creând confuzie intolerabilă de principii în societate şi derută în resorturile de specialitate. Se uitase că statul de drept înseamnă separaţia puterilor, şi că justiţia are prerogative suverane. I se cerea acesteia să fie la cheremul străzii, să pună deoparte tomurile de drept şi legile, şi să dea ascultare grupurilor anarhice, lipsite de noţiuni civice şi de conştiinţă socială.

Nu mai puţin grav era că înşişi exponenţii de frunte ai executivului se pronunţau în public referitor la procesul nostru, cu aerul insolent al superjustiţiei. Primul-ministru, Petre Roman, întrebat de un ziarist ce crede de condamnarea lui Nicu Ceauşescu (de prima, căci au urmat altele, contrazicându-se între ele) a afirmat că exact asta merita inculpatul. Într-un alt context s-a declarat neputincios de a-şi domoli „clocotul sângelui“ auzind că membrii CPEx au îndrăzneala să vorbească. Preşedintele de atunci, răspunzând în plină campanie electorală contracandidatului Emil Constantinescu, ce se mira că-şi lasă foştii colegi în închisoare, a emis aserţiunea că „acolo e locul lor“. Uitând cu ce acuzaţii ne confruntăm (venind din partea procuraturii), a stabilit că vinovăţia noastră e aceea „de a fi stat până în ultima clipă lângă N. Ceauşescu“. Unui ziarist străin, căruia nu-i putea vinde gogoşi, i-a mărturisit deschis că CPEx e angajat într-un proces politic, punând astfel în mare încurcătură justiţia ce se străduia să convingă lumea că instrumentează unul penal (de drept comun).

Ce puteam face? Aşteptam noua confruntare publică în sala de judecată a celei mai înalte instanţe juridice. Dar nimeni nu se grăbea să dea curs cererii de rejudecare a procesului. Trecea vara, venea toamna, nici un semn de nicăieri! Parcurgeam o mare depresiune morală, instinctul de luptă slăbise, optimismul abia mai licărea, nu la capătul tunelului, cum se spune, ci în dosul unei fatalităţi întreţinute de oameni politici lipsiţi de idee morală şi susţinuţi de corul inconştient al partizanatului orb.

Paginile unei mici epopei

Nu e adevărat că închisoarea corupe şi alterează ireversibil orice personalitate. Doar pe cele debile, modelate diform de la început, sau originar receptive la rău — din păcate reprezentând majoritatea clientelei penitenciare. De aceea, când spun „doar“ nu am în vedere aspectul cantitativ al fenomenului, ci limitele ce-l scot de sub specia fatalităţii, precum umanul din cercul vulnerabilităţii absolute.

Interesant, în mediul acela toxic, faciesul redevine ceea ce societatea a reuşit îndeobşte să strice: oglinda nepervertită a calităţii sufleteşti. Aceasta ar fi, poate, una din involuntarele şi inconştientele corecţii educaţionale ale puşcăriei: nu-i mai cere omului să se prefacă. Ipocrizia convenţională e lăsată la porţile penitenciarului ca un bagaj inutil şi împovărător. Citeşti lesne pe feţele tuturor eticheta substanţei intrinsece. Mi se pare singurul *fair-play* al detenţiei: oricât de jos s-ar ajunge — „să se vadă“! Puşcăriaşilor li se pare meschin şi nebărbătesc să se ascundă unul de altul. Şi superfluu. Se ştiu aşa de bine! Descoperind din când în când câte o figură diferită, şi zicându-mi: „omul acesta e altfel decât ceilalţi“, nu m-am înşelat.

Mi-a atras atenţia într-o zi un bărbat tânăr, nu ştiu cum rătăcit prin curticica noastră, cu o privire senină, francă şi, în plus, cu o cariură de atlet format. Ce e cu acest intrus? m-am întrebat. Nu poate fi puşcăriaş. Am intrat în vorbă şi a răspuns cu o receptivitate din afara mediului. Puşcăriaşii de drept comun sunt prudenţi, le trebuie timp să te amuşine. Din prima zi am obţinut explicaţia prezenţei sale la Jilava. Era mult mai vechi decât mine, se afla în al cincilea sau al şaselea an şi mai avea de ispăşit încă pe

atât. Ce făcuse? Omorâse om! M-am uitat involuntar la muşchii lui samsonici, şi a confirmat zâmbind trist. Chiar ei erau de vină. Omul fusese profesor la Institutul de educaţie fizică şi campion naţional la câteva discipline noi (tradiţionale în Asia). Îşi vedea liniştit de munca lui grea, pasionantă, de performanţele glorioase, ca un membru respectat şi admirat al cetăţii. Când, deodată, ceasul rău!

Într-o seară, în timp ce se destindea cu prietenii la un local, un necunoscut a pus ochii pe el. Aţâţat de băutură, scandalagiu, devenit scai, voia nu ştiu ce explicaţii. Atletul l-a îndepărtat cu binişorul, l-a sfătuit să se potolească, ba i-a şoptit la ureche că el e bătăuş de profesie — tocmai ca să-i domolească avânturile. „I-am spus aşa, încetişor, ca să nu se simtă umilit, că, fără să mă laud, pot să omor un om dintr-un pumn.“ Poate tocmai aceasta l-a ambiţionat pe individul orgolios şi nesăbuit. S-a repezit el cu pumnii, crezând că are de partea sa avantajul surprizei, sperând să-şi pună „adversarul“ la pământ dintr-odată. Sportivul şi-a pierdut şi el controlul şi l-a îmbrâncit. Furios la culme, agresorul a atacat din nou, năvalnic. Omul din faţa mea i-a scăpat un pumn în obraz şi l-a omorât pe loc. Asaltatorul a căzut grămadă, neînsufleţit. Nebunul acela apărut din senin, pe care sportivul nu-l văzuse în viaţa lui, venit să-l smulgă din tihna atmosferei destinse şi, până la urmă, din condiţia de cetăţean onorabil, preţuit de semeni, conştient de valoarea sa, pentru care forţa fizică nu era decât un atu profesional obţinut cu trudă, scaiul acela descreierat, aşadar, a murit pe loc. Am rămas interzis. Omul meu descindea direct dintr-o piesă grecească antică, lovit de acel *fatum* orb, sub ghioaga căruia cazi fără motiv sau, invers, urmând un plan ocult şi încâlcit al zeilor schimbători şi arbitrari. Îşi depăna tragedia cu oarecare detaşare, dar cât îi trebuise să ajungă la un sens al dezlănţuirii hazardului nemilos ce, într-o inspiraţie de secundă, îşi oprise degetul asupra capului său?

Nu se lăsase înşfăcat nici de trăsnetul contingentei, nici de tentaculele perfide şi brutale ale închisorii. Îşi asumase fatalitatea şi, într-o anumită măsură, reuşise să o îmblânzească. Hotărâse să rămână el însuşi, apt să mai tragă o dată la loteria vieţii, bizuindu-se nu pe noroc, ci pe limpezimea

minţii, apărarea conştiinţei de otrăvurile închisorii, disciplină şi putere de muncă. Lucra într-un atelier de fierărie al Jilavei şi îşi executa singur instrumentele necesare antrenamentului sportiv. Îşi respecta programul pregătirii ca şi când ar fi fost afară, la sala institutului. Fireşte, de deţinuţii care l-ar fi putut hărţui şi împiedica să-şi vadă de treabă, nu se temea — îl apăra faima pumnului ucigaş. Spera să obţină până la urmă o reducere a pedepsei, ca să prindă ultimul tren profesional. Aflând că am şi eu un flăcău, încă student, şi că face atletism de cameră, s-a oferit să-i confecţioneze două haltere. I le-am trimis lui Octavian, în ciuda aspectului lor nu prea estetic, sub titlul suvenirului din închisoare, dar mai mult pentru că maestrul le cântărise şi le echilibrase după criterii riguroase de specialitate.

Mai exista acolo un bărbat considerat electricianul deţinuţilor (pentru nevoile instituţiei existau salariaţi de specialitate) — cel mai sigur, pentru că şi alţii se dădeau drept meşteri, dar mai mult stricau şi nu se ţineau de cuvânt. Când aveai de reparat ceva, cei vechi ţi-l recomandau. Căpătase dreptul de a circula prin câteva pavilioane şi, dacă-i trimiteai vorbă venea, oricât de târziu, chiar în ziua aceea. Era slab, adus de spate, ponosit. Intra în celulă târşindu-şi un picior, bălăngănindu-şi geanta slinoasă plină cu scule, mirosind a mucegai şi a tutun. Avea obrazul palid, neras, ofilit, fără nici un reflex de vitalitate sau joc al expresiei. Ca un desen mohorât, univoc. Fusese cândva contabil la o instituţie importantă şi delapidase mari sume de bani. Se afla de mult în închisoare, avea condamnare lungă. Atinsese probabil 50 de ani, îi rămăsese afară o familie de care nu mai ştia nimic — delapidase pentru altă femeie, o fiinţă ahtiată de bani, cheltuitoare, care-i sucise minţile; când fusese prins aceasta îl părăsise. Ispăşea prin muncă într-o profesiune ce nu fusese a lui, însuşită cine ştie cum. Bătea celulă cu celulă, cu pasul uşor dezechilibrat, bălăngănindu-şi servieta uzată (de contabil) ce-l lovea peste gambe, şi se adâncea, sub privirile deferente ale clienţilor ocazionali, în cercetarea obiectelor defecte. La întrebările pe care i le puneam răspundea monosilabic, dându-mi de înţeles că-l disturb, dar după terminarea lucrului, dacă îi ofeream o ţigară, întârzia câteva minute să-

mi satisfacă reţinut şi monoton, curiozitatea. Mi-a atras atenţia concentrarea totală asupra obiectului muncii. Această afundare, ca de scafandru, în adâncurile absorbante ale travaliului, îl salvase, conservându-i calităţile umane. Se izola de mediul înconjurător ca şi când n-ar fi existat, devenind impenetrabil pentru înrâurirea infecţioasă a penitenciarului. Îşi propunea ca la eliberare să înceapă o viaţă nouă, obţinând iertarea şi consideraţia semenilor prin puterea de a li se dedica şi capacitatea de a le fi folositor. Ar mai fi vrut ca, la ieşire, s-o găsească pe femeia care-l dusese în ispită şi să-i arunce în faţă dispreţul lui. Aceea era purtătoarea răului, el se lăsase contaminat; femeia răspândea printre oameni viciile în dosul unor farmece fizice abil exploatate. Avea siguranţa că nenorocise şi alţi bărbaţi, sau măcar le răvăşise viaţa. Îl frământa întrebarea cum se pot feri oamenii oneşti de aceste capcane cu chipuri şi forme atrăgătoare, folosind vorbe mieroase şi surâsuri false. Credea că femeia nu are inimă, speculând credulitatea bărbatului, neputinţa lui de a percepe răul drapat în frumos, supunându-l ţelurilor ei egoiste. Devenise misogin, nu avea să se mai apropie niciodată de sexul opus.

Am avut mult timp sub ochi un „planton“ (deţinut asemănător „liberţilor“; apropiindu-se de clipa plecării, este scos de sub lacăt şi folosit la munci comunitare) cu aspect de sublocotenent de cavalerie în permisie. Înalt, zvelt, spătos, cu mişcări armonioase, reţinea atenţia prin luminozitatea chipului, aerul de tânăr pentru care rigoarea morală e o vocaţie. Transporta bidoanele, mătura şi spăla cu mişcări elegante, parcă s-ar fi acompaniat într-o continuă fredonare a lăuntrului. Am aflat, surprins, că e băiat de la ţară, dintr-un sat montan. În libertate urca toată ziua pe cărări abrupte, mânuia barda şi ducea pe umeri trunchiuri lungi de copac. Vorbea cu fârtaţii de la etaj care-l strigau pentru cine ştie ce nevoi presante. Le satisfăcea doleanţele trimiţându-le cu „ciorapul“ o pâine, două-trei ţigări, zeflemisindu-i cu superioritate indulgentă. Săvârşise o faptă urâtă, vătămase un om, poate chiar îl omorâse, n-am înţeles bine, dar mai mult o avea pe conştiinţă pe mama lui, lăsată singură acasă. Nu părea să se căiască pentru ce a făcut, probabil că avusese motive întemeiate, şi lăsa impresia că dacă ar

mai fi pus în situaţia respectivă ar proceda la fel. Avea un cod moral sever, simţul datoriei şi reflexul de onoare al ofiţerului tânăr, pentru care drapelul şi deviza regimentului sunt lucruri sfinte. Ceea ce făcuse se încadra perfect, în mintea lui, în canonul acela, şi nu avea nimic în comun cu actele antisociale, cu răul penal, cu mizeria morală a colegilor de celulă. Nu ştiu de când era deţinut, oricum nu de ieri, de alaltăieri, dar pe chipul lui nu se întrezărea niciuna dintre amprentele închisorii. Pe tineri detenţia îi maturizează vulgar, dându-le un rânjet impertinent, de prematură ticăloşire, de viciu sfidător şi abjecţie veselă. El se păstra în afara aerului alterat al mediului. Principiile şi credinţele sădite ontologic îl făceau să plutească deasupra, ermetic ferecat, intangibil. Purta în adîncu-i o lume de valori de care era mândru şi care-l făcea imun. Într-o zi şi-a luat rămas-bun cu o sobră, abia perceptibilă înclinare a capului, de nobil scăpătat ce se duce să-şi recâştige drepturile pierdute şi, mărturisesc, i-am simţit lipsa în peisajul tern al închisorii.

Printre proaspeţii încarceraţi a apărut într-o zi, în curtea de promenadă, cred că în primul nostru an, un adolescent fragil, cu piele de creol şi obraz copilăresc, recomandat drept contele Zambra. Apariţia a stârnit, în ciuda apatiei, a lipsei de chef, un râs nestăpânit. Găseam gluma reuşită (ulterior am văzut, consternat, că ziarele luau în serios titulatura nobiliară) şi tânărul, taxat de noi drept ţigan spaniol, s-a retras ţeapăn. După câteva zile, timp în care nu l-am mai văzut, am aflat că tânărul suferise un accident neplăcut, ce-l dusese direct pe masa de operaţie. Încăpuse pe mâna unor gorile care-l violaseră şi-i distruseseră anusul. A fost cusut, îngrijit şi mutat într-o celulă cu un grad mai scăzut de periculozitate, făcându-şi alături de noi promenada până la plecare. Căutam urmele morale ale atentatului. Tânărul arbora aceeaşi ţinută rezervată, graţioasă, de perfectă conştientizare a rangului, neoferind nici cel mai vag indiciu că a fost obiectul unui ultragiu şi maltratat fizic în modul cel mai sălbatic şi ofensator. În cazul lui, antidotul imunitar era chiar presupusul blazon. Putea supravieţui onorabil oricăror vicisitudini penitenciare, apartenenţa la aristocraţie spălându-l automat de toate noroaiele. Ne-au mai parvenit, când şi când, veşti în centrul cărora se

afla acest nume — inclusiv în legătură cu o candidatură în pitoreştile noastre campanii electorale. Nu ştiu dacă a mai revenit la Jilava sau în alt penitenciar, însă devenise clar că pentru imberbul cu piele de creol noţiunile de detenţie, candidatură, nobleţe, viol erau interşanjabile, coexistând fără niciun efort în perimetrul receptivei democraţii româneşti.

La un moment dat şi-a făcut apariţia la Jilava un personaj născut în Bulgaria şi vorbind româneşte cu fluenţa limbii materne. Omul se dădea drept militant anticomunist: îşi satisfăcuse stagiul de revoluţionar în ţara natală, dar după decembrie '89 apreciase că România îi poate oferi un teren mai larg de manifestare. Se angajase în cursa politică, creându-şi, dacă nu mă înşel, partid, şi pregătindu-se de asemenea pentru candidaturi spectaculoase. Ştiind că nu se poate descurca fără fonduri şi neavând posibilitatea să frecventeze sfera afacerilor, pe atunci atât de mănoasă, s-a lansat în medicină. Şi-a confecţionat un *curriculum vitae* adaptat ultimelor cerinţe ale modei terapeutice, declarându-se absolvent al şcolilor mănăstireşti tibetane (oricine vrea să facă bani din naivitatea publică trebuie să se revendice de la acel spaţiu magic) şi s-a lansat într-un domeniu pe atunci virgin. A ajuns din această cauză în puşcărie, dar cu sacii plini. Îşi subordonase „plantoanele“ care abia pridideau să-i fiarbă cafelele, să-i aprindă ţigările, să-i destupe sticlele de Pepsi-Cola. Luase alura unui maharajah, când ieşea în curte se răsturna pe scaun şi doar că nu-şi punea picioarele pe grumajii servanţilor, topiţi de devotament. Drept-comunii, puşi la curent, fremătau în toată Jilava, căutând modalităţi de a se înfrupta din agoniseala revoluţionarului tibetan. A făcut tentativa de a se apropia şi de noi, oferindu-ne serviciu medical gratuit. Jilava se prosterna în faţa „viţelului de aur“, dovedind că banii o pot domina cel mai uşor, surclasând virtuţile morale, valenţa nobiliară, forţa fizică şi toate celelalte. Spectacolul nu a ţinut destul pentru a-i studia personajului particularităţile, tămăduitorul şef de partid reuşind să ungă şi maşinăriile statale şi să părăsească închisoarea. Şi despre persoana sa am citit ulterior prin presă relatări încâlcite, neconcludente, şi în ceaţa lor omul s-a evaporat, părăsind aria românească a revoluţionarismului, nu îndeajuns de fertil pentru gustul lui.

Am găsit şi un gardian în afara standardelor. Profesia îi modelează pe aceştia butucănos şi trupeşte şi sufleteşte. Unii arătau mătăhăloşi, alţii rămăseseră costelivi dar vânoşi, cum veniseră de la ţară, priveau prin oameni ca prin sită, îşi mişcau gura leneş şi din când în când scoteau un ţipăt isteric, ştiau să răsucească deţinuţii şi să-i azvârle cât colo, călcau prin materia omenească din închisoare ca printr-o mocirlă, plescăindu-şi nepăsători bocancii.

Crăciunul din1990 m-a găsit internat, pentru un control cardiologic, în clinica profesorului Orha de la Fundeni. Crăciunul şi Anul Nou, când saloanele se goleau şi medicii erau mai liberi. În seara de Anul Nou a venit Alexandra cu merinde şi o sticlă de vin. Am ciocnit cu Paul Niculescu-Mizil, vecin de pat, şi cu soţia lui, şi ne-am uitat unii la alţii nevenindu-ne să credem că a trecut un an de detenţie. Pe culoar, prin dreptul uşii, se plimba gardianul. Omul a vârât capul şi ne-a făcut semn, Alexandrei şi mie, să ne apropiem. Era pirpiriu, de vreo 50 de ani, cu obrazul ars de nopţile spectrale ale Jilavei. Ne-a dus în alt salon, în întregime părăsit. „Staţi aici în noaptea asta de sărbătoare. Oţi avea de vorbit, n-aţi mai fost împreună de un an de zile. Nu vă faceţi griji, n-o să vă deranjeze nimeni. Dimineaţa o să vă bat în uşă, să nu vă găsească celălalt.“ Ce mare lucru! se poate spune. Într-un salon sau în altul, tot în paza lui eraţi. Nu e aşa; omul încălca regulamentul detenţiei. Înlocuitorul de a doua zi, nu ştiu pe ce căi informat, a făcut un tărăboi dezgustător. Ne-a scos pe nas revelionul. M-am mai întâlnit cu puţinelul într-o dubă. I-am spus ce am păţit după plecarea lui. Ştia. Mi-a divulgat că şi-a cerut pensionarea pe motiv de boală — mai avea cinci ani până la împlinirea vârstei. Vedea că oamenii se înrăiesc, nu ştia ce i-a apucat. E drept, profesia predispune, spunea, dar acum devin răi şi fără motiv. După el, dovada omeniei ar fi ca, tocmai într-un mediu ca acesta, câinos, unde ai posibilitatea să faci rău în fiecare clipă, măcar din când în când să-ţi impui contrariul. Previi să ţi se facă scârbă de tine, căci până la urmă aici ajungi într-o profesie ca a lui. Unui medic, de pildă, îi e uşor să facă bine, intră în datoriile de serviciu. Dar unui paznic de închisoare… Dacă nu se împotriveşte răului, s-a terminat cu el.

Ar fi avut un model inspirator în persoana comandantului închisorii, medicul colonel Arusoaie. Acesta îşi găsea echilibrul pe o fâşie neutră — nici a deţinuţilor, nici a personalului de pază — unde se suprapuneau dorinţa de bine şi neputinţa de a-l realiza. Putea face şi el gestul gentileţii într-un caz particular, dar atâta nu-l satisfăcea. Nu putea nici frâna răul instituţional, nici săvârşi fapte frumoase cu valabilitate generală. Nu l-am auzit definindu-şi dilema în mod expres — îl împiedica decenţa, căci în acest caz ar fi trebuit să demisioneze — dar reieşea din fondul intelectual sceptic şi din gesturile de fiecare zi.

La o lună sau două după internare, un gardian m-a scos din celulă şi m-a condus spre biroul comandantului. Ce putea avea cu mine personajul invizibil, enigmatic, neverosimil de mare în raport cu pigmeii ce ne dominau? Numai s-o găsesc acolo pe Alexandra, instalată comod în fotoliu, ca o obişnuită a cabinetului, nu mă aşteptam. Ceruse audienţă, cu un mobil deloc pretenţios — solicita privilegiul unei saltele fără „covată“, periculoasă în boala mea de coloană, iar comandantul plusase, chemându-mă personal. Gestul lui mi s-a părut grandilocvent. Mai târziu am înţeles că fusese modalitatea cea mai inteligentă de a înlocui un minus substanţial cu un plus eteric. Ştia că altceva nu poate face pentru mine. Nu s-a supărat că este confundat cu un magazioner, dar în sinea lui ştia că e pus la grea încercare. În ciuda bunăvoinţei, nu mi-a putut satisface niciodată doleanţa. De câteva ori a venit personal în celulă, însoţit de gardian, de planton, de magazioner, şi din toată tevatura nu m-am ales cu nimic. Nimeni nu mi-a putut aduce vreodată o saltea care să aibă marea calitate de a rămâne nescobită câteva luni de zile. (Am încercat şi pe cont propriu, cinstind persoanele de care depindea rezolvarea problemei în mod nemijlocit.) Colonelul Arusoaie ştia că insignifianta reclamaţie va rămâne nesatisfăcută şi, inspirat, a oferit compensaţia acelei întâlniri.

A făcut însă altă dată pentru mine mai mult, serviciile lui valorând cât o sută de saltele ortopedice intacte. Cum am mai spus, în biroul său au avut loc întâlnirile de noapte cu Adrian Păunescu. Participa de pe o aparentă poziţie de moderator, rămânând în scaunul său de comandant ore în şir,

înfăşurat în halatul alb de molton. Uneori, istovit, adormea cu capul pe sticla biroului. Tresărea la vreo acută şi reintra în ritmul cozeriei. La un moment dat şi-a găsit un rol particular, recitându-şi parodiile. Se prefăcea că ridiculizează un gen poetic pentru a nu-şi trăda propria originalitate literară. Se tachina în postura de tânăr medic militar, apoi de personalitate prea puţin satisfăcută de latitudinile sale oficiale. Unele versuri au văzut lumina tiparului în revista culturală a lui Adrian Păunescu, chiar în perioada respectivă. Avea o memorie fenomenală, îşi ştia pe dinafară întreaga operă, recita poeme de cel puţin un sfert de oră fără nici o poticnire. Mă întrebam: un om dedicat din tinereţe rimelor, ahtiat de discuţii intelectuale, cărora le consacra o a doua normă, acaparat şi de profesia de bază, ce-şi mai putea pretinde? Să facă bine puşcăriaşilor? Nu putea, decât în măsura în care nu le făcea rău premeditat, conştient. Nu avea cum îndulci otrava privării de libertate, nici uşura povara detenţiei. Unele ameliorări s-ar fi putut realiza, dar nu între zidurile Jilavei, nu cu inventarul penitenciar şi alocaţia de întreţinere pusă la dispoziţie, nu cu personalul existent şi cu mentalitatea de gestionare a „casei morţilor“ — încetăţenită pe întregul glob pământesc.

N-am prea avut de-a face cu medicii Jilavei, exceptând o tânără doamnă care ne vizita din când în când, şi un urolog ce m-a întovărăşit la institutul medico-legal după operaţie. Venise în control un reprezentant al Direcţiei penitenciarelor din ministerul de resort, medic militar şi el, dl Ciobanu. S-a ataşat de noi şi nu ne-a mai părăsit. Nu intra în atribuţiile sale să vegheze direct asupra sănătăţii deţinuţilor, pe de altă parte fusese prigonit (nu cunosc motivele) în vechiul regim, iar din decembrie era socotit revoluţionar. Ne strângea în curticică şi ne instruia asupra modalităţilor de contracarare a efectelor maladive ale închisorii. Ne-a predat educaţia fizică de celulă. S-a angajat într-o luptă deschisă cu IML-ul birocratic şi răuvoitor, pentru internări. N-a obţinut, fireşte, nimic, dar nu putea să nu ne mişte fervoarea pusă în demersurile sale pornite din inimă. Dacă nu mă înşel, la un moment dat a intrat în conflict şi cu medicii închisorii; aceştia nu vedeau cu ochi buni atâta ardoare în conservarea forţelor unor moaşte politice. Nu ştiu dacă dedicarea respectivă nu i-a căşunat şi profesional, făcându-l

suspect, cu tot revoluţionarismul lui, în ochii forurilor ierarhice şi ai puterii. L-am reîntâlnit târziu, după 2000, într-o clinică, şi nu m-a recunoscut de la început. Nici el nu cred că fusese prea cruţat de trecerea anilor. N-am vorbit de traiectoria ulterioară prin viaţă, dar am constatat că a rămas acelaşi sufletist; m-a copleşit cu aduceri-aminte încărcate de nu ştiu ce parfum, ca şi când am fi parcurs împreună paginile unei mici epopei.

Pavilionul lăuzelor

Lângă „curticică“ se afla aşa-zisul pavilion al lăuzelor. Nici acum nu înţeleg de ce, într-o închisoare cu femei doar „de sămânţă“ (am văzut în total cinci-şase în decurs de aproape trei ani, şi acelea în trecere, stârnind adevărată senzaţie), s-a simţit nevoia unei atare instituţii. Probabil erau aduse special, din alte penitenciare, înainte de a naşte. În acest pavilion, singura „casă la curte“ din Jilava, fuseseră încartiruite cele trei politice, membre ale CPEx: Suzana Gâdea, Lina Ciobanu şi Ana Mureşan. Între clădirea noastră şi a lor existau obstacole şi nu ne puteam vedea. De câteva ori am ajuns până acolo în expediţii furişe. În rest, ne întâlneam în dubă mergând spre tribunal, sau pe băncile scunde ale sălii de judecată. Trăiau cel mai aproape de drept-comuni şi obscenitatea deţinutelor le neurasteniza. Erau mai deprimate decât noi, fiindcă erau mai expuse iradierii penitenciare.

Cineva care a urât şi urăşte comunismul, ca şi pe cei ce l-au slujit într-un fel sau altul, se întreabă: „Ce tot ne împuie ăsta capul? De ce să le compătimim pe acele femei?“ Nu fac apel la cine ştie ce sensibilitate filozofică. Mă adresez raţionalităţii cuiva invadat ireversibil de ură, sperând că dacă în sfera clasificărilor generale este impenetrabil, la modul particular mai poate avea percepţii.

Suzana Gâdea a devenit la un moment dat subiect de anecdotă, fiindcă ghinionul a făcut-o să pătrundă neavizată în lumea creatorilor de ficţiune. Fusese o profesoară de chimie emerită, cu o cultură ştiinţifică solidă, de şcoală veche. Cu artele avusese o contingenţă vagă, precum mai toţi

intelectualii de formaţie tehnică. Trimiterea la Ministerul Culturii a fost o eroare, expresia unui arbitrar. Probabil că şi-ar fi dat demisia dacă acest subterfugiu birocratic ar fi fost în vigoare la noi (aşa cum a procedat, după '89, o persoană tot de sex feminin, ce-şi alesese greşit, în necunoştinţă de cauză, respectivul minister). Asta a fost cu Suzana, o neconvergenţă prelungită dincolo de limite. Cine poate simţi vreo satisfacţie că această fiinţă (e imposibil de crezut că se agrea în ridicola postură) a fost pusă la cazne penitenciare? Slăbise, se gheboşase, abia mai vedea, se împiedica la tot pasul. Iar acasă o aştepta un soţ paralizat. Furnizează cuiva jubilaţie acest episod al rivalităţii politice româneşti?

Celelalte două victime ale vendetei postdecembriste au fost muncitoare. Nu le-am cunoscut îndeaproape şi, personal, n-am găsit niciodată că muncitorii ar fi buni manageri în economie. Dar era regim muncitoresc şi avea raţiunile lui cadristice. Mi-o amintesc pe Lina Ciobanu de pe când lucra la un raion de partid. Credeam că o aduc la manifestări publice şi o pun în prezidiu pentru efectul vizual. Pe la treizeci şi ceva de ani, uşor planturoasă, arăta ca o zeiţă greacă epicuree. Am văzut-o apoi „evoluând", urcând treptele ierarhice, ajungând ministru şi, concomitent, pierzându-şi proporţiile estetice, transformându-se, în maşina de tocat oameni a muncii publice, într-un robot feminin de anvergură. A trudit şi nu s-a ales cu nimic (nici măcar cu hrănirea orgoliului, căci era o lucrătoare modestă de fabrică, învăţată să stea unde e pusă şi să primească sarcina de partid ca pe verdictul ursitoarelor). În închisoare s-a întunecat. A apelat la ultimele resurse de umor, de care nu dusese lipsă, ca să pareze mizeria, cu o dureroasă trufie de fostă femeie frumoasă. Când a ieşit, a făcut un accident cerebral şi a paralizat, dar bazându-se pe o dârzenie muncitorească veritabilă, ce o ajutase să treacă prin viaţă şi prin puşcărie, s-a pus pe picioare. N-am mai auzit de ea de ani de zile. Mi-a rămas în minte sub două efigii: urcând la tribună, ca tânăra şi strălucitoarea activistă de raion, şi ca deţinută politică îmbătrânită, mohorâtă, ducându-se să răspundă într-un proces de care, cu un rest al vervei de altădată, mai avea puterea să-şi bată joc.

Despre Ana Mureşan nu am nici o reprezentare, n-am cunoscut-o nici măcar de la distanţă, auzind ca toată lumea că gospodăreşte comerţul. De talie scundă, abia îşi mişca picioarele, ca nişte butuci. La Jilava nu am auzit vreun cuvânt din gura ei, iar în proces nu-mi amintesc ce a spus. Pe panorama imagistică a acelor ani a trecut meteoric. În libertate s-a dus să activeze obştesc, participând la treburile sociale ale unor fundaţii, cum făcuse din fragedă tinereţe.

Scriind despre Jilava uitasem de cele trei. În topografia spaţiului, pavilionul lăuzelor se estompase până la dispariţie, iar femeile din CPEx deţinute acolo, se volatilizaseră ca o imposibilitate logică. Am tresărit când memoria a extras din adâncuri acest accident: „Aşa e, domnule, femeile! Uitasem de ele“. Pentru că nu se încadrau compoziţiei plastice — nici funcţional, nici pictural. Dar această recuperare memorialistică mi-a furnizat o bruscă infuzie de catecolamine şi obrazul mi s-a congestionat. Mi-era ruşine, ca şi când eu aş fi purtat vina penibilului episod. Memoria, prudentă şi vicleană, refuzase să-l reţină, simplificând tabloul, dându-i un contur cât de cât coerent, omogen. Dar ele au fost, totuşi, acolo, la câteva sute de metri de noi, suportându-şi combustia anaerobă în tăcere, nefăcând nimic pentru a-şi semnala prezenţa, parcă tocmai ca să ne cruţe de remuşcări. Sau din decenţă, să nu trădeze încă o dezgustătoare fistulă a momentului istoric.

Serviciul inteligent

Ca şi la închisoarea militară, CPEx-ul continua să fie înconjurat de factori de bază ai Securităţii. Împărtăşeau regimul nostru, unii aciuaţi în aceleaşi celule — generali şi colonei implicaţi în tot felul de procese colective şi individuale. Cum am spus, personal am coabitat cu generalul Andruţă. În apropiere, împreună cu Ion Dincă stătea generalul Iulian Vlad, capul instituţiei sale. L-am regăsit acolo din nou pe generalul Gian Bucurescu şi i-am cunoscut pe colonelul Goran şi alţi câţiva din fostul dispozitiv al Capitalei. Am avut de-a face şi cu Filip Teodorescu. Multă vreme au ocupat pavilionul şi ofiţerii implicaţi în procesul de la Timişoara: celebrul Veverca, învinovăţit de moartea unei persoane care trăia (mereu adusă în prim-plan de presă şi ignorată de justiţie), Corpodeanu, Popescu, Tinu (ultimul exploatat intens de ziare pentru bogatul material informativ privind agenţii străini care au operat în respectivul oraş). Se afla acolo, mereu în aşteptarea învinuirilor ce întârziau să vină, generalul Neagoe, fost şef de direcţie în minister.

Generalul-colonel Iulian Vlad polariza degajat personalul militar de rang înalt mutat la Jilava. Prea puţin cunoscut de public în vechiul regim, acumulase după decembrie o largă notorietate; câteva zile şi nopţi generalii Vlad şi Guşe focalizaseră atenţia opiniei noastre publice şi a străinătăţii, în calitate de comandanţi militari ai „revoluţiei în direct“, conducând atât forţele armate în acţiune, cât şi Securitatea. De ei depindeau multe, inclusiv ipotetica răsucire a evenimentelor în sens invers, promovarea sau răsturnarea personajelor căţărate pe creasta valului. După ce a fost arestat,

terfelit prin procese, condamnat şi satanizat de ziare, generalul Vlad mi-a spus, în timp ce ne plimbam prin „curticică“: „Ei, nu i-am cunoscut eu cum trebuie, că n-ar fi ajuns ei nici morţi unde sunt“. M-am gândit: „Domnule, în împrejurări de acestea nu miza pe necunoscuţi“. Cu atât mai mult cu cât el avusese în mână, mult timp, firele aparatului informativ. Înţelegeam să fiu luat prin surprindere eu, sau altul ca mine, şi să mă lamentez, cum am şi făcut: „Omul ăsta m-a păcălit, l-am cunoscut sub altă înfăţişare, habar nu am avut ce zace în burta lui“. Dar şeful Securităţii? Întrebarea capitală pe care i-am pus-o de câteva ori, în timpul promenadelor din curtea Jilavei, a fost: „Cum de n-aţi ştiut ce se petrece? Ce puneau la cale Bush şi Gorbaciov în privinţa României (şi a celorlalte ţări est-europene)? Şi ce se cocea în ţară?“ Mă privea pe jumătate mirat de presupusa mea naivitate, pe jumătate neconvins de ceea ce avea el însuşi să spună: „Cum să nu? Am ştiut“. „Atunci de ce nu i-aţi spus lui Ceauşescu adevărul gol-goluţ? Măcar să ştie şi el, dacă de făcut nu mai avea ce face.“ Răspundea laconic. „Nu se mai putea discuta cu el. Nu mai era în stare să recepteze.“ Mă îndoiam că o documentaţie solidă l-ar fi lăsat rece. Că un torent de informaţii exacte, provenite din surse incontestabile, n-ar fi ajuns până la urmă la membrana lui receptivă — în ciuda neîncrederii funciare în sfătuitori, a sindromului autist în care căzuse, şi mai ales a bruiajului exercitat de Elena Ceauşescu. Mă gândeam că informaţia furnizată de serviciile noastre secrete fusese ambiguă, frugală, nepercutantă, şi mă întrebam dacă din rutină, din incompetenţă sau cu intenţie.

Până într-o zi, când mi-a parvenit o declaraţie publică a generalului Vlad, răspicată, nemaipermiţând nici un dubiu, potrivit căreia el se considera trădător al vechiului regim. Fireşte, fără vreo conotaţie peiorativă, autoacuzatoare, ci ca o definire obiectivă, rece, a poziţiei politice faţă de Ceauşescu. Am rămas mirat. A trădat şi generalul Vlad? Mirarea venea din implicaţiile afirmaţiei. Dacă era adevărat, însemna că şi el a fost omul Moscovei, sau în cel mai bun caz instrument de ultimă oră al lui Gorbaciov. Or, această idee găsea, nu ştiu de ce, o anumită rezistenţă reflexă în cugetul meu. Bineînţeles, nu eram în măsură să-i dau calificative politice, să exprim

încredere sau neîncredere în onestitatea lui principială, să mă pronunţ documentat asupra unei posibile legături cu sovieticii. Pur şi simplu, am fost surprins. De aceea, când l-am întâlnit, prima opinie pe care mi-am permis să i-o avansez a fost să renunţe la acest titlu, cu care părea că începe să se împăuneze. Nu i-am cerut să-mi confirme sau să-mi infirme declaraţia, nu aveam nici un drept, l-am sfătuit doar să dea încolo epitetul. În limba română termenul are o accepţiune eminamente negativă, iar istoria noastră l-a consacrat la antipodul patriotismului, devotamentului naţional, slujirii poporului. N-a comentat cine ştie ce intervenţia mea, la început a lăsat impresia că vrea să mă contrazică, dar s-a răzgândit. Până la urmă a renunţat la insolita postură publică, cel puţin pentru moment. După mine a procedat înţelept. N-au făcut uz de termen, cu siguranţă din prudenţă politică, nici personajele care au trădat în văzul lumii, călcându-şi jurămintele de credinţă, principiile de o viaţă.

El nu reuşea să mă convingă, totuşi, că reprezenta prototipul trădătorului. Erau, cred, alţii mai îndreptăţiţi la această distincţie fără glorie.

După ani şi ani, discutând întâmplător cu un colonel care lucrase în centrala Securităţii, am întrebat: „De ce crezi că puterea postdecembristă s-a dispensat total de generalul Vlad? I-a găsit noduri în papură, l-a condamnat, nu i-a mai dat nici o şansă. Deşi a colaborat cu râvnă atunci, în primele zile după răsturnare, iar colegul său Guşe a devenit post-mortem erou naţional." Colonelul credea că puternicii zilei n-au avut încredere în Vlad. Cât priveşte vreo recunoştinţă pentru că i-a ajutat, aceia nu erau oamenii sentimentelor, dacă le-ar fi dictat interesul şi-ar fi suprimat şi propriii părinţi.

Într-o seară, la cunoscuta emisiune *Naşul*, un istoric a declarat telefonic, în direct, că e în posesia documentelor care explică îndepărtarea lui Iulian Vlad şi „neîncrederea". Domnia-sa afirma că acesta făcuse imprudenţa de a se angaja în faţa echipei conducătoare din acel moment ca, în câteva zile, să lămurească chestiunea atât de controversată a „teroriştilor". Cum putuse fi atât de neinspirat? Păi aşa ceva le trebuia oamenilor care inventaseră gogoriţa pentru a face plauzibilă „revoluţia"? Şi a justifica nebunia sângeroasă organizată în ţară în ultimele zile ale lui

decembrie? Şi a motiva asasinarea lui Ceauşescu, arestarea CPEx-ului? Şi a permite o eventuală pătrundere a trupelor sovietice pentru „pacificare“?

Nu am avut de-a face cu generalul Vlad înainte, ne-am intersectat de la distanţă, formal, însă în închisoare l-am găsit echilibrat, în stare să-şi asume condiţia bărbăteşte, matur. Reflectam la modul cum concepuse Ceauşescu instituţia Securităţii şi nu reuşeam să găsesc o dezlegare a ecuaţiei. Îi priveam pe ofiţerii superiori care se mişcau printre noi. Cândva, ruşii construiseră CEKA după modelul ohranei ţariste. O botezaseră „paloşul revoluţiei“ şi o puseseră să taie în carne vie. Cam aşa arătase şi la noi „copia“, în primele două decenii ale regimului muncitoresc. Apoi i se dăduseră, ca în Vest, atribuţii de inteligenţă. Dar aparatul fusese selecţionat în virtutea acestei optici? Mă îndoiesc şi azi că inteligenţa a devenit criteriul de alegere a lucrătorilor din serviciile secrete. Nu cred că au fost şi sunt subtilii şahişti nevăzuţi, anticipând mişcările pe tabla marelui joc de culise, inspiratorii mutărilor menite să preîntâmpine imobilizarea pieselor de bază şi, în ultimă instanţă, „şah mat“-ul pronunţat prin surprindere. Ei trebuie să fie la curent cu partidele jucate în întreg spaţiul de interes acut — şi care nu este? — deducându-i pe loc, şi în perspectivă, pe câştigătorii şi perdanţii posibili. La ce-ţi folosesc cozeuri agreabili, valeţi plini de zel şi devotament, bodyguarzi musculoşi dar cu minte puţină? Fără un „serviciu inteligent“, preşedinţii, guvernele, regimurile sunt expuse să se trezească inopinat cu „apa la picioare“ — cum se întâmplă cu bieţii săteni în timpul inundaţiilor, pentru că nu dispun nici de resorturi meteorologice competente, nici de instituţii hidrotehnice avizate asupra deplasării viiturilor.

Eu nu-mi permit să afirm că declaraţia făcută de generalul Iulian Vlad, şi care m-a surprins de maniera arătată, nu avea acoperire. Nu văd de ce ar fi exclus ca şi pe el să-l fi cotropit trădarea ce a bântuit lumea militară de la noi. Spun că, dacă ar fi avut în subordine un adevărat „Serviciu Inteligent“, ar fi ştiut cu cine colaborează, pe mâna cui se dă. Lamentoul lui, „Dacă aş fi ştiut“, dovedeşte că serviciile secrete române au subscris la lovitura de stat

din 22 decembrie nu în deplină cunoştinţă de cauză. Nu toate firele informative fuseseră în mâinile lor.

Aveam sub priviri câţiva exponenţi, unii mai mult, alţii mai puţin importanţi, ai Securităţii, pe care echipa ieşită din meandrele loviturii de stat considerase util să-i pună la popreală. Să-i neutralizeze, fiindcă nu-i plăcea cum gândesc şi nu mai prezentau încredere, sau în calitate de ţapi ispăşitori, ceva în locul „teroriştilor“ demonetizaţi. Generalul Vlad îşi purta cu sobrietate expresia de om cu opinii proprii, adoptând cu succes îndemnul eminescian: „Nu spera şi nu ai teamă“. Alţii frizau nonşalanţa puţin inconştientă a tinerilor ofiţeri aflaţi pe front, unde nimic nu mai contează în afara superbei bune dispoziţii — închipuită ca fiind marca nobleţii, curajului şi nepăsării. Erau şi câţiva fără chef, plictisiţi de o vervă factice, nemaiinteresaţi să mimeze băşcăliosul eroism de front sau cavalerismul de cazarmă. Nu m-ar fi deranjat niciuna din aceste poze, cu condiţia ca în spatele ei să ghicesc profesionalismul veritabil, acea perspicacitate imparţială, în stare să menţină orice politică şi orice echipă în limitele utilităţii generale, ale civilizaţiei şi bunului-simţ.

Playboy

Cineva ar putea zice: „Uite, se plânge de claustrarea penitenciară, dar nu conteneşte să scoată la iveală personaje de epocă, de parcă Jilava ar fi fost salon deschis“. E adevărat, dar abia acum, la retrospectivă, se conturează „salonul“. Atunci ne interiorizam involuntar, acaparaţi de propria cădere, ceea ce ne estompa ca individualităţi, ne uniformiza. Nu întâmplător jurnalul meu *Timpul lepros* este mai mult introspecţie decât proiecţie a curiozităţii spre lumea din jur, decât cercetarea distribuţiei în modesta noastră „comedie umană“.

Am mai pomenit accidental de fiul cel mic al preşedintelui asasinat. A venit la Jilava extrem de bolnav. La el enormul traumatism din decembrie s-a repercutat direct asupra biologiei, afectându-i organe interne vitale. O hepatită contractată în adolescenţă a degenerat în ciroză, i s-a dereglat tubul digestiv, cortexul n-a mai intrat în inhibiţie decât sub barbiturice, spre ziuă, două-trei ore. Nu mi-a fost uşor să recunosc în scheletul ambulant, gătit în veşminte ţipătoare de sportiv, playboy-ul jovial, flegmatic, puţin impertinent, de altădată. Obrazul lui căpătase o ciudată culoare maronie, picioarele, ca nişte fuse, abia îl mai ţineau, împleticindu-i-se. Din cauza slăbiciunii, dinţii păreau prea mari şi rarele tentative de a surâde stârneau un rânjet cinic, sfidător şi crud, de fapt masca suferinţei ţinută cu disperare în frâu. În afara medicaţiei, pe care nu ştiu dacă o respecta, i se stabilise un regim alimentar sever — dar el nu putea să mănânce aproape nimic. Din când în când, în accese de voinţă sau ca reflex al vechilor deprinderi, se aventura să-şi facă o poftă; vomita totul.

Nu ilustra psihologia bolnavului obsedat de el, capricios; se acoperea cu o artă a disimulării impecabilă, astfel că nu lăsa niciun colţişor vulnerabil. Doar că nu mai avea vervă; tăcea ore în şir, privea apatic în dreapta şi în stânga, alunecându-şi privirile peste oameni şi oprindu-le în spaţii nesemnificative, în goluri. Arareori se declanşa în el un resort, probabil incontrolabil, şi atunci ridica vocea fără motiv, ţipa o mică tiradă cu un timbru rezolut — rest al autoritarismului juvenil de altădată — după care, scârbit de propria ieşire, întorcea capul ca să iasă din atenţia ascultătorilor. Adidaşii butucănoşi, întotdeauna albi, îi scoteau în evidenţă subţirimea gambelor, semănând cu ale nu ştiu cărui erou de desen animat pentru reclamă. Purta îmbrăcăminte subţire, de plastic, strident colorată, din care îi ieşeau gâtul descărnat golaş şi lung şi braţele uscate. Fizic devenise o epavă, sufleteşte se redimensionase. Se învăluia într-un aer autumnal, prematur resemnat. O tinereţe consumată pripit, violent şi global mai scânteia din când în când, ca un tăciune uitat în spuză, dar sugestia dominantă, emanată fără voie, era de cenuşă încărcată cu fosforescenţă rece.

Răsfoia reviste şi ziare pe care nu le comenta, nu intra în dispute politice despre realităţile şi oamenii zilei, se complăcea perfect în condiţia lipsei oricărui atu, făcând apel exclusiv la o ipotetică simpatie ce i se acordase cândva de unul sau de altul. La mine venea uneori seara, târziu, şi se aşeza pe marginea patului, într-o atitudine de tandreţe mută, vizând nu persoana cuiva ci o irezistibilă nevoie de poezie. Recita un vers, asculta altul, le pecetluia cu acel rânjet inconştient — în asemenea ocazii părea să aibă tâlc — exprimând o necruţătoare renunţare la toate în schimbul acordului liric, de dorul căruia mugea lăuntrul său.

Un timp a stat împreună cu Paul Niculescu-Mizil şi chiar după aceea îşi petrecea ore bune în compania acestuia, cufundându-se într-o tăcere, mie mi se părea că plină de amintiri. Mizil îl înconjura cu o atenţie paternă — venind dintr-un trecut al lor, de intimitate familială — tradusă şi în dădăceala curentă pe care cel vizat o primea cu grimase compătimitor-ironice, de parcă nu el ar fi avut nevoie de îngrijire, ci celălalt.

De părinţii lui pieriţi în acel lugubru cataclism moral, nu pomenea niciodată; nici de trecut, de epoca apusă, de lumea rămasă în urmă. În general nu părea să-l mai intereseze istoria, se lămurise că e o himeră şi că îşi alege victimele dintre cei ce o susţin cu propria combustie, cu propriul elan. Părea convins acum că ea trebuie trăită de departe, de pe tuşă, din tribună, tot ce-i poţi acorda, dacă eşti înţelept, fiind un zâmbet condescendent.

Trăia o lungă agonie de muribund lucid, fără dureri şi regrete şi o convalescenţă luminiscentă, transparentă, a sufletului. Durerea morală, ca şi boala fatală se convertiseră în seninătatea înţelegerii. Nu vorbea de trecut, dar acesta ardea în el cu ultimele pâlpâiri, aruncând umbre diafane pe obrazul întunecat de ciroză şi punând privirilor un obosit cearcăn sentimental. Nu comenta propria viaţă, dar tot ce fusese nesăbuit, lacom şi îngrozitor de efemer se filtra, lăsând o boare melancolică neexprimată, purtată ca o eşarfă în jurul gâtului, în zilele din ce în ce mai reci care-i înfiorau carnea puţină. Prezentul, stors de putere, sărac, în destrămare, în loc să-l deprime, îl încânta, furnizându-i o secretă jubilaţie — ca şi când sensurile grave ce i le dăruiau ar fi fost o recompensă, nu o pedeapsă.

După un timp, în ciuda influenţei nefaste a cadrului, probabil ca urmare a odihnei şi decantării sufleteşti, a început să se întremeze fizic. A mai pus carne pe el şi a căpătat putere. S-a înviorat, răspunzând la unele solicitări, angajându-se în conversaţii prudente, renunţând la tonul înalt, cu excepţia cazului când o făcea în glumă, ca o indulgentă autoflagelare.

Avocaţii au făcut adesea pentru el cerere de eliberare pe motiv de boală, sau de casare a procesului în virtutea incompatibilităţii fizice. Institutul medico-legal n-a susţinut-o niciodată, şi instanţele juridice au respins-o ritos. Ziarele îl blamau că se preface, acuzând „prinţişorul“ de fanfaronadă, lipsă de bărbăţie, fofilare printre articole de lege. Îl lăsa rece obstinaţia câinească a magistraţilor, ura celor câţiva medici conservaţi în formolul anticomunismului de la IML şi nevinovata imbecilitate a ziariştilor. De altfel, unde să se ducă? Nu mai avea nici casă, nici familie, Jilava constituind, la propriu, ultimul lui refugiu. Fraţii îi avea pe atunci în

puşcărie, părinţii într-un mormânt incert, şi tot ce posedase nu mai exista, unele bunuri intrând în posesia „revoluţionarilor“, altele servind demonstraţiilor intuitive de la TV despre bogăţia deşănţată a familiei. Am fost odată musafir în apartamentul lui de pe lângă „Athenée Palace“; invitându-mă să-i trec interiorul în revistă, am găsit un singur obiect de preţ printre lucrurile personale: un desen de Goya, pe care spunea că l-a primit cadou la nu ştiu ce aniversare. Bineînţeles că încăpuse şi acesta pe mâna vreunui progresist vindicativ. Nu dispunea de nici un ban şi asortimentul de articole vestimentare frapante, lipsite de gust, ca nuca în perete într-un penitenciar, îi era asigurat de vechi prieteni fotbalişti, care ţineau să-l vadă la vorbitor cu darurile pe el — ceea ce-l şi determina să le schimbe mai repede decât ar fi fost nevoie. Şi de mâncare îi aduceau unul şi altul (poate şi acea avocată care se erijase public în întreţinătoarea lui), dar după gusturile ofertanţilor, pentru apetitul lor, nu pentru un ficat plin de noduli şi un tub digestiv în atrofie. Ajunsese un fel de pasăre a cerului; putea trăi în aer, de mijloacele sale de existenţă ocupându-se Dumnezeu.

Procesele i se succedau în neorânduială, contrazicându-se, anulându-se, apropiindu-l de achitare şi depărtându-l — în timp ce pe el toate acestea îl lăsau indiferent. Îl amuza doar câte un detaliu, nu ştiu ce sintagmă a procurorului, o replică a avocatului, el însuşi concentrându-se în autopledoarii doar asupra ideilor lăturalnice. Uneori avea obiecţii la schema de apărare, dar nici prin minte nu-i trecea să apeleze la alt avocat. Ar fi renunţat să se prezinte în aceste procese absurde, dar n-o făcea fiindcă începuse să asiste la soarta lui ca la spectacolul unui terţ. Nu-mi mai amintesc exact, dar parcă în final dosarul său penal a fost returnat tribunalului de fond şi anulat din lipsă de probe — după ani de hărţuială care l-au costat viaţa.

Plecând din închisoare a găsit puterea să-şi trăiască ultima idilă, cu fiica lui C. Radu, de care am pomenit. Poate a fost cea mai tihnită, reconfortantă şi împăcată dragoste a lui, nu ştiu dacă arzând în focurile pasiunii, dar încălzită de flăcări umane mângâietoare. Au dus-o modest, în limitele cuplului mediu obişnuit trecut de prima tinereţe, în clarobscurul

anonimatului, cel mai prielnic savurării gusturilor nesofisticate ale vieţii. Şi într-un provizorat cu scadenţă apropiată. Boala îl zorea. Şi-a dat sfârşitul într-o clinică din Viena, unde un filantrop l-a ajutat să se interneze când începuseră hemoragiile varicelor esofagiene. S-a adăugat, după expresia biblică, părinţilor săi, pe care personal nu ştiu dacă să-i felicit sau să-i învinovăţesc pentru felul cum l-au crescut. A fost un *playboy*, adevărat fecior de bani gata, sfidând etica de suprafaţă a comunismului. Cred că o anumită parte a tinereţii, cea de dinaintea răspunderilor sociale, ar fi putut să şi-o trăiască pe cât de intens i-ar fi plăcut, atât în claviatura sentimentelor, cât şi a aventurilor juvenile. Dar el păruse hotărât să-şi prelungească la nesfârşit vârsta dispenselor, sub privirile îngăduitoare ale doctrinarului inflexibil care cerea tuturor tinerilor rigoare revoluţionară. Fireşte, nu e uşor să fii părinte, să faci faţă neprevăzutului reprezentat de urmaşi. Şi aici vine incertitudinea: când N.C. a lăsat băiatului cel mic îngrozitoarea moştenire a propriului final, dacă acesta n-ar fi fost *playboy,* n-ar fi înnebunit, nu s-ar fi sinucis, n-ar fi oferit un spectacol terifiant? Ca şi când ar fi presimţit destinele ambilor, tatăl l-a lăsat să trăiască repede şi total, să se pregătească pentru tragedia de care nu-l putea absolvi, ca şi pentru grabnica-i dispariţie.

A doua etapă

Spre sfârşitul anului 1991 se consumase şi a doua fază a procesului CPEx. Pe terenul curăţat în instanţa de fond (cum am spus, aceasta respinsese alegaţiile bombastice, iresponsabile ale procuraturii, dar presată, intimidată, născocise ceva ca să ne reţină, totuşi, în puşcărie), într-un areal juridic mai clar, am putut opera eradicarea tuturor învinuirilor. Dezbaterile n-au mai durat, în recurs, decât aproximativ o săptămână. Avocaţii nu mai bâjbâiau, îşi amelioraseră schema de atac şi bombardau procuratura nimicitor, făcându-l pe amărâtul de colonel acuzator să nu mai găsească adăpost nici în gaură de şarpe, ba să-şi pună pe el, din când în când, o blăniţă imaculată de miel. La un moment dat a declarat că nici prin minte nu-i trecuse vreodată să pretindă scoaterea membrilor CPEx din viaţa publică (în ciuda „genocidului“!), că fireşte, ei trebuie lăsaţi să se integreze nestingheriţi în noua societate, şi că nu cere decât aşa, o atenţionare simbolică (reieşea că mai degrabă de ordin moral) pentru a se da cât de cât satisfacţie şi reclamantului. Viclenie minoră, prefăcătorie penibilă, tartufism juridic dezgustător! În sala Tribunalului nu mai putea să înşele pe nimeni, de altfel nici nu prea mai era luat în serios. În decurs de doi ani, colectivul juridic se mai maturizase. Cred că acest proces a fost şi pentru magistraţi şi pentru avocaţi (cu deosebire pentru cei din urmă) un curs de perfecţionare profesională — sub raportul autonomiei de gândire, subtilităţii analitice şi preciziei diagnosticului.

Am avut, succesiv, doi apărători proeminenţi — pe avocaţii Raţă şi Cerveni. Primul, angajat de Alexandra după eşecul cu tânăra „sportivă“ (de

data aceasta flerul ei funcţionând corect), m-a vizitat în închisoare cu puţin înainte de pornirea procesului. Discuţia despre dosar n-a fost prea edificatoare, toţi erau timoraţi, dezorientaţi şi departe de a întrevedea vreo perspectivă. Omul mi-a stârnit însă interesul prin altceva, din afara virtuţilor profesionale, ce-i recomanda personalitatea. Venise bandajat la antebraţul stâng şi cu câţiva plasturi pe obraz. Din discreţie n-am dat atenţie „certificatelor de bună purtare“ (nu era greu să deduci că participase la o încăierare) dar el a luat taurul de coarne. Într-adevăr, se bătuse cu cineva, a recunoscut, dar nu în ipostaza scandalagiului, cum puteam fi tentat să-mi închipui, ci în aceea de cetăţean care-şi apără avutul şi drepturile constituţionale. Cu două nopţi înainte, domiciliul îi fusese violat de un tâlhar. Pur şi simplu se pomenise cu individul în casă, şi asta într-un imobil din centrul Capitalei, bine luminat, aflat în apropierea posturilor de pază ale poliţiei. După tipic, agresorul îi ceruse banii şi obiectele de valoare în schimbul vieţii, ameninţându-l cu pumnalul. Nu putea spera la nici un ajutor, locuia singur, însă om al principiilor de drept, meseriaş al apărării, a hotărât să nu se dea bătut. Şi-a înfăşurat un braţ în prosopul de baie găsit pe scaun şi a trecut la atac. M-am uitat la statura lui: impunea oarecare respect, dar rotofei şi trecut de vârsta tinereţii, ca luptător nu părea prea mobil. În ciuda inferiorităţii condiţiei fizice s-a bătut îndelung, şi în cursul ostilităţilor s-a ales cu crestături pe braţ şi pe obraz. Văzând că nu-l poate răzbi rapid şi decisiv, şi nepermiţându-şi să prelungească meciul prea mult, spărgătorul a făcut stânga împrejur şi s-a pierdut în noapte, mulţumindu-se doar că l-a însemnat.

În timpul povestirii, avocatul a recurs la o mică reconstituire, făcând şi câteva demonstraţii. Arăta vioi, dârz, ameninţător, şi m-a convins întru totul. Puteam presupune că prezintă garanţie şi ca apărător-pledant împotriva agresorilor mei. Dacă nu mă înşel, avocatul Raţă a fost unul dintre trimişii baroului (sau a plecat pe cont propriu, nu ştiu exact) pentru consultarea francezilor. În timpul procesului, deşi nu a făcut exces de verbozitate — a intervenit întotdeauna la obiect, concis, fără vocabular parazitar — şi-a probat clasa profesională şi culturală ridicată, inteligenţa şi acele trăsături

ale personalităţii ieşite la iveală cu ocazia înfruntării spărgătorului: sânge rece, dârzenie, mândrie şi dispreţ faţă de tagma pungaşilor. Vocea lui răsuna sarcastic, plesnindu-i din când în când în plin obraz pe atacatori, neezitând să rişte noi crestături. La un moment dat, Alexandra mi s-a plâns că e prea scump pentru punga noastră. Începând să prind tipicul, bazându-mă pe efectul global al muncii puternicei echipe de pledanţi, m-am gândit să preiau răspunderea autoapărării. Tocmai atunci, însă, a apărut la orizont avocatul Cerveni.

Nu ştiu de ce, cu toate că ocupa şi scaunul de preşedinte al baroului bucureştean, Cerveni rămăsese în afara procesului, deşi se vedea că îl interesează în cel mai înalt grad. Venea din când în când în sala de judecată. La un moment dat, în timp ce răspundeam la ancheta judiciară, spre surprinderea generală a intervenit expres în şedinţă. A cerut voie completului să-mi pună o întrebare şi, nu-mi amintesc dacă a mai aşteptat confirmarea, mi s-a adresat direct. Un judecător m-a informat că nu sunt obligat să-i dau satisfacţie, iar avocatul Raţă a obiectat vehement la ingerinţa colegului în desfăşurarea şedinţei. I-am răspuns, totuşi, şi s-a prevalat de spusele mele pentru a face o remarcă privitoare la fondul acuzaţiilor. În pauză m-a abordat şi şi-a oferit serviciile gratuit, punând în cumpănă şi amănuntul că e teleormănean (născut în comuna Cervenia, de unde şi-a tras pseudonimul) şi că l-a cunoscut în tinereţe pe un unchi de-al meu, cu cabinet în Bucureşti, în jurul căruia s-a învârtit un timp. Avocatul Raţă a înţeles perfect motivul înlocuirii sale cu Cerveni, şi n-a avut nici o obiecţie, rămânând în proces ca apărător al lui Postelnicu şi al nu mai ştiu cui.

Cerveni pleda fără cine ştie ce rigoare profesională (spre deosebire de Raţă), dar tocmai aceasta îi permitea să fie spectaculos. Se plimba ca Vodă în lobodă prin tematică, oprindu-se numai acolo unde simţea vibrând nuiaua sa de fântânar. Intuitivul din el ştia că pe terenul acela arid e ascuns zăcământul şi se apuca să sape. Aşa reuşea să fie întotdeauna inspirat, patetic, făcând, chiar cu un bagaj sumar, impresie puternică. Nu cred că era ceea ce se numeşte „tobă de carte“, dar compensa prin ancorarea acută în

actualitate. Cultura din care se inspira nu aparţinea în principal domeniului juridic, ci politicii. Din acest punct de vedere, tematica procesului nostru îi venea ca o mănuşă. Chiar m-am întrebat, peste ani, când devenise vedetă a barei bucureştene, cum menţine ştacheta în dosarele penale aride, banale, încorsetate strict de paragrafele codului. Probabil că patetismul îl scotea şi acolo din încurcătură, cu toate că nu mai putea avea rezonanţa din aria politicului. La noi reuşea să smulgă sala din platitudine şi imobilism, să facă să circule un aer incitant, astfel că după ce termina, un neavizat putea crede că pe nota imprimată de el, procesul e ca şi încheiat. Fireşte, mai rămâneau multe de spus, şi în primul rând de încadrat corect şi exact acel flux răscolitor de adevăr eteric în tiparele rigide ale legii, dar el crea fondul aperceptiv pentru această operaţiune. Restul nu mai era treaba lui, le lăsa şi „chiţibuşarilor“ o pâine. Nu se restrângea la cazul meu particular, în calitate de client individual mă aducea rareori în atenţie, pleda pentru tot grupul şi nu se războia atât cu procuratura, pe care o minimaliza, ci cu puterea, transformând uneori sala procesului în arenă de înfruntare electorală. Dintre avocaţi, a izbit cel mai dur în soclul executivului, devoalându-i implicarea şi compromiţându-l. Nu se sfia să pronunţe numele lui Ion Iliescu, angajându-se şi în fugare crochiuri satirice, din care reieşea cât de profund detestă personajul.

Contraria puţin portretul său fizic, pe care l-aş numi „cadaveric-frenetic“. Cerveni era subţire ca un adolescent şi avea un frumos cap de mort. Cu o frunte mare, luminoasă, eliberată de umbra pilozităţii, cu o dantură bine întreţinută, evidenţiată în timpul pledoariilor, dar şi al vorbirii curente, întotdeauna animată, expunea un facies straniu: întinsă pe oasele ieşite, pielea de culoare gălbuie, sugerând craniul vechi, avea străluciri stinse, de mumie străveche reînviată. Chiar asta părea a fi, o mumie încărcată cu vitalitate prea mare. Când tăcea, atrăgea privirea prin solemnitatea patinei, a timpului ars pe fruntea impasibilă. Când se manifesta — în sala de judecată, pe sticla televizoarelor, în cabinetul lui de la barou, unde primea o mulţime de lume — capul căpăta vivacitate exagerată, de clovn machiat sinistru, de fantomă shakespeariană neliniştită

de nedreptatea peste care deschidea ochii. S-a impus de-a lungul întregului proces politic drept cel mai mare rival al puterii. Jonglând cu vechi convingeri doctrinare de stânga şi de dreapta (printre facţiunile, în etern conflict, ale mişcării liberale), a reuşit să devină preşedinte de partid, avansând până la candidatura pentru preşedinţia statului. Paralel, a intrat în afaceri şi a făcut avere, declarând că dacă nu l-ar obliga patriotismul, n-ar mai avea nevoie să se vâre în nimic. Toate acestea, în decursul a nici unui deceniu. Se pare însă că vitalitatea pompată de răsturnarea decembristă în carcasa lui fragilă fusese prea mare. Mumia frenetică şi jovială, dornică să recupereze o prea lungă imobilitate de sarcofag, la capătul unui deceniu incendiar, s-a epuizat. Nu trebuie să fi fost o mare dificultate să reintre în eternitate, căci măcar fizionomic părea acomodat cu ea, dar s-a convins că frenezia are o vârstă şi că schimbarea destinaţiei etapelor vieţii este la fel ca reînsufleţirea rămăşiţelor pământeşti.

Cum spuneam, se încheiase şi a doua fază a procesului, după o aşteptare de aproape un an, în care ni se consumase toată răbdarea, şi cu groază vedeam că se tergiversează programatic pronunţarea sentinţei. Procesul de la Timişoara trena şi el. Se zvonea că puterea aşteaptă aniversarea din decembrie, pentru a împiedica o hotărâre a Curţii în favoarea noastră. În aceste condiţii, ca să prevenim manevra executivului, Ioan Toma şi subsemnatul, mai nervoşi probabil, am hotărât să facem greva foamei.

Greva foamei

Ioan Toma este singura prietenie pe care am legat-o în închisoare. Cred că are aproximtiv un sfert de veac mai puţin decât mine, dar nu am simţit handicapul diferenţei de vârstă în realizarea fluxului comunicării, în priza moral-afectivă. Prin cărţi, prin filme se încheagă frumoase amiciţii între adulţi (chiar bătrâni venerabili) şi copii, dar iată, nici alte combinaţii nu sunt imposibile, exclusivitatea afinităţii de generaţie rămânând o prejudecată. Relaţia dintre oameni se constituie pe alte temelii decât numărul anilor, vechimea pe pământ.

Aş numi printre acestea nevoia deschiderii, plăcerea confesării, înscrierea fără efort în reciprocitatea mărturisirii. Toma îmi destăinuia frământările simplu, fără efort, cum respiri. Unii cedează un gând intim într-o naştere grea, chinuitoare, după o îndelungă evaluare a oportunităţii gestului, incluzând şi cântărirea încrederii faţă de interlocutor. Ducă-se încolo cu intimitatea lor, dacă emisiunea nu este spontană şi necesară, şi nu caută în celălalt, fără cazne dramatice, un receptacol firesc. La rândul meu, nu întâmpinam obstacole în a fi deschis, convingându-mă că Toma e avid de aproapele său. Se simţea atras de lăuntrul afectiv al oamenilor, astfel că schimbul intim nu se mărginea la categorii generale, abstracte. Tocmai acest omenesc particular, viu, palpabil, cu rezonanţe semnificative în plan filozofic, lipsea acut comunicării colective. Carenţa respectivă sărăcea, simplifica, usca problematica discuţiilor, golind timpul de substanţă, schematizându-l, văduvindu-ne de ecouri profunde. Nu pretind că în forul intim nu era bântuit fiecare de întrebări grave, de solilocvii răscolitoare, de

îndoieli şi oscilaţii dureroase. Spun doar că relaţiile umane erau vidate de realele obsesii născute într-o condiţie existenţială extremă. Ceea ce pe mine, probabil şi pe Toma, ne frustra. Domnea o răceală artificială, fiecare fiind infinit mai ardent sufleteşte decât suma temperaturilor spirituale.

Toma avea energia prospectivă proiectată irezistibil spre viitor. Toţi ceilalţi trecuseră sau se apropiau de vârsta pensionării, văzându-şi viaţa publică încheiată. Finişul social nu era perceput în accepţiune tragică (şi pentru că era bruiat de detenţie), ci ca o resemnată cădere în golul de după un istovitor consum. Toma număra treizeci şi ceva de ani şi viaţa lui suferise o dureroasă fractură, exact pe linia mediană. Nu putea nici să-şi înfrâneze, nici să-şi ascundă disperarea în faţa viitorului opac. Se afla într-o încordată căutare de posibilităţi şi opţiuni, şi aceasta îl făcea viu. Şi real, aparţinând cu toată fiinţa timpului prezent, dornic să se dedice zilei de mâine nu numai cu resursele de până atunci, ci şi cu altele noi, proaspete, neîntrebuinţate. Efectiv, din acest punct de vedere era mai acut ca noi. Printre ipoteticele căi ce-i solicitau atenţia şi îndrăzneala ar fi fost publicistica, profesia scrisului, în stare să-l valorizeze temperamental şi să-i permită exploatarea materialului de viaţă acumulat. Examinam această virtualitate şi, entuziasmat, trecusem la verificarea pe viu a înclinaţiilor sale. Atmosfera din presă l-a descurajat însă.

Vreau să spun că timpul trăit de el în închisoare nu era inert, ca al altora, nu se transformase în agonie; frământat, solicitat, se pregătea să răspundă la întrebări vitale, urgente. Metabolism captivant, din care mă inspiram şi eu, extrăgându-mi un plus de motivaţie pentru menţinerea la suprafaţă.

Nu ştiu cum a venit vorba în conversaţii de greva foamei. Decizia nu am luat-o în stare de isterie nervoasă, nu a fost un gest disperat, sinucigaş, ci un demers calm, lucid. Înţelegeam că nimic obişnuit nu mai poate urni din loc opinia publică sclerozată. Nu ne adresam puterii politice, nici justiţiei, ci oamenilor de bine. Fireşte, luam în calcul şi posibilitatea unui final fatal. De altfel, ajunseserăm la concluzia că micii noştri călăi s-ar fi dovedit mai umani dacă ne-ar fi împuşcat. (Doar recunoşteau că ar fi făcut-

o cu sânge rece, regretând că au fost prea molâi.) Era spre sfârşitul lui noiembrie, se apropiau vertiginos saturnaliile revoluţionare; n-am mai stat pe gânduri, am trecut la fapte.

Hotărârea a fost rău primită, determinând în „colectiv“ dezaprobare făţişă. În fruntea opoziţiei s-au situat Paul Niculescu-Mizil şi Ion Dincă. Îl întrebam pe Mizil: „De ce te împotriveşti?“ „Fiindcă ne dăunaţi tuturor, replica. Aminteşte-ţi cum l-au potcovit pe Totu.“ Răspunsul îmi convenea. „Pe Totu, dar pe dumneata nu. Prin urmare, suferă cel ce o face, nu toţi.“ (De altfel, au publicat o declaraţie prin care s-au desolidarizat de noi. Se dovedea că există soluţie pentru cine voia să se pună la adăpost.) Nu! Nu şi nu şi nu! Nu putea fi convins. Celălalt umbla prin celule şi propunea să fim pedepsiţi. „Nu-i putem lăsa să facă ce vor.“ Am făcut-o. N-a suferit nimeni din cauza noastră. Şi nu numai în proces, nici în măruntele interese de moment, pe care nu le mai pomenesc.

Nu ningea, iarna Jilavei începuse însă. În celula unde am fost izolaţi şi zăvorâţi, din cauza inaniţiei, frigul devenise mult mai pătrunzător. Aveam câte două pături şi câteva sticle goale de plastic, în care Ion Radu s-a angajat să ne furnizeze apă fiartă şi răcită. A făcut mai multe pentru noi, săracu! Din când în când ne strecura în apă praf de limonadă, ca s-o îndulcească şi s-o aromatizeze, şi, dacă avea posibilitatea, turna şi lapte diluat din bidon, din porţia lui. Venea de câteva ori pe zi şi ne şoptea lângă tocul uşii ultimele informaţii, încălcând consemnul izolării. A fost, cum am mai scris undeva, îngerul nostru păzitor (întreprinzând totul, pe ascuns de „colectiv“).

Au mai existat încercări de a ne abate de la hotărârea luată. Prima a fost demersul conducerii penitenciarului. Colonelul Arusoaie s-a abstras, însărcinându-şi adjunctul, cel ce întocmea actele, să ne convingă. Au urmat medicii, pentru care constituiam un „cui în pantof“. Unul s-a oprit într-o zi în dreptul uşii şi a declarat în gura mare: „Trebuie să fii idiot să refuzi să mănânci“. M-am pomenit şi cu Alexandra care, după ce îşi dăduse acordul, s-a răzgândit. Ne-a vizitat şi Adrian Păunescu, împreună cu tămăduitorul lui (despre acesta am scris). Într-o zi am fost anunţat că mă cheamă la vorbitor

— nu cel de toate zilele, unul special — avocatul. Venise Cerveni, întrerupându-şi pentru un moment multiplele ocupaţii. Arbora o mină blândă, de frate mai mare înţelegător şi povăţuitor. Recursese şi el odată, pe la începutul anilor ’50, la gestul înfometării, pe care îl asocia heraldicii superioare a închisorii. „Nu aveţi nici o şansă să obţineţi ceva, mi-a spus. Eu am avut noroc, am căpătat câştig de cauză, dar revendicarea mea se circumscria în aria închisorii, nu ca în cazul dumneavoastră. Tot aşa, colegii m-au boicotat, pe urmă s-au înfruptat din roadele înfometării mele.“ N-a insistat, mi-a urat noroc, fără să-mi dea speranţe.

În sfârşit, au venit copiii mei. Voiau să ştie dacă sunt atât de absurd încât să mor degeaba. „Cui vrei tu să-i transmiţi mesajul? mă întrebau. Cine crezi că se gândeşte la tine afară? Cui îi pasă dacă te condamnă sau nu, dacă mănânci sau nu, dacă mori sau trăieşti?“ Purtătorul de cuvânt era Gabriela, şi uza de un sarcasm tragic, pe care se străduia să-l învelească în flegmatism dezinteresat. N-au plecat până nu m-am pronunţat dacă fac ceva cu cap, sau vreau să mor prosteşte, în nepăsarea generală. „Cu cap, cu cap, i-am asigurat. Neapărat cu cap. Dacă voiam să mă sinucid, şi atâta tot, nu adoptam varianta cea mai trenantă şi plictisitoare.“ Au convenit să vadă în aceste cuvinte o oarecare garanţie, şi s-au ridicat, urându-mi succes. Cel mai mult haz a avut soţia lui Toma. A venit şi i-a povestit câţi indivizi văzuse în ultima vreme pe străzi, instalaţi pe un preş sau pe o rogojină, alături de pancarte pe care scria „Fac greva foamei“. Unii trecători nu aveau răbdare să citească, le aruncau un ban, alţii, mai curioşi, se opreau să descifreze. „A, greva foamei!“ exclamau agasaţi şi, făcând un gest de lehamite, plecau mai departe. Au venit, totuşi, şi nişte oficialităţi sus-puse, un reprezentant al Procuraturii generale şi un secretar de stat al Ministerului Justiţiei. Mai mult ca să se afle în treabă. Au suportat cu stoicism moralizările mele şi diatribele lui Toma şi s-au retras, cum se spune, palizi, în vârful picioarelor. Comandantul, care-i însoţea, nu scotea un cuvânt, reproşându-le parcă, din priviri, că tulbură ultimele clipe ale unor bolnavi în faza terminală.

Timp de 19 zile meniul nostru a fost: apă fiartă şi răcită, apă fiartă cu praf de limonadă, apă fiartă cu lapte lungit cu apă. În ultima zi, în ajunul pronunţării sentinţei (a fost grăbită, până la urmă; n-a declarat nimeni expres că drept urmare a grevei noastre, dar poate că un factor de presiune a fost şi aceasta, mai ales ţinându-se seama de caracterul sentinţei, al cărui efect noi doi riscam să nu-l mai apucăm), în acea zi, prin urmare, când după spusele medicilor treceam un prag fatal, colonelul Arusoaie a chemat un gardian şi s-a strecurat în celulă înfofolit în halatul lui enorm de molton, sub care ascundea o sticlă cu griş fiert în apă.

Am notat în jurnal câteva reflecţii din acele zile, şi ceva despre starea generală a înfometatului. Acum, după 14 ani, n-aş mai şti să spun ce făceam toată ziua. Mă dureau oasele, mă supăra inima, pierdeam puterea. Nu aveam nimic de făcut. Vorbeam. Am discutat un volum de poezii al lui Adrian Păunescu, adus de el însuşi. Toma îşi ascuţise exigenţa, şi din când în când devenea incisiv. Renunţase la ideea gazetăriei, se gândea să se întoarcă la specialitatea de bază, pe care nu o profesase, cea juridică. Mă soma să-i spun de ce intraseră în declin magistratura şi avocatura în comunism şi dacă ce vedeam acum e şcoala lui Vîşinski. Eu credeam că de vină era Stalin, care subordonase ştiinţa dreptului ţelurilor politice, făcând din magistraţi un fel de mardeiaşi electorali şi din avocaţi cantităţi neglijabile în conflictele de clasă. El a reflectat îndelung şi mi-a replicat că această subordonare nu e apanajul comunismului, ci o fatalitate istorică. Prima grijă a centrelor de putere din toate timpurile a fost să-şi subordoneze justiţia. Totuşi, avea să cerceteze rădăcinile teoretice din lucrările lui Vîşinski. Atunci a făcut şi rechizitoriul politic al CPEx-ului, în care intrase de curând. Nu înţelegea apatia noastră, dezinteresul unuia sau altuia faţă de soarta puterii la vârf. „Dacă te-ai băgat într-o chestie, spunea el, ţine-te de ea!“ Personal aşa ar fi procedat, dacă ar fi avut timpul necesar. Îmi venea să râd. Ca şi când el se „băgase“, nu se trezise acolo, pur şi simplu. Cât priveşte ce-ar fi făcut… Himere! Se enerva. „Nu se poate aşa, domnule Popescu, dacă porneşti pe un drum, mergi până la capăt.“ Nu cunoştea încă bine mecanismul politicii de la centru. În schimb, făcuse observaţii pertinente la judeţ. Fusese câţiva ani

prim-secretar de tineret la Iaşi, secondându-l pe Ion Iliescu. Îi cunoştea mai bine decât mine particularităţile. Ca subordonat, dispui de un unghi de studiu mai favorabil. Spunea că e orgolios şi arogant. Nu suporta obiecţiile, şi dacă încăpeai pe mâna lui ieşeai terfelit. Ironie, chipurile, dar plină de sadism. Legătura lui în Secretariat, la Bucureşti, fusese Bobu. Că acela n-avea opinii proprii în nici o privinţă şi că îşi făcuse o coloană vertebrală de cauciuc, nu mai constituiau noutăţi, dar îl observase şi acum, în detenţie, fiindcă ocupaseră aceeaşi celulă în Rahova. „Ştia că suntem ascultaţi — mă ţintuia el cu privirea, vrând să vadă cum reacţionez la ce spune — şi declara răspicat: «Lăsaţi că ştie conducerea noastră ce face! Eu am încredere în conducerea noastră».“ Toma se aştepta poate să mă scandalizez, dar văzând că râd izbucnea şi el în râs. „E comic?“ întreba. „Comic al dracului! Asta e salvarea noastră, transformăm în ilaritate grotescul.“

Foamea, monotonia, frigul acţionau deosebit asupra nostră: eu îmi pierdeam verva, a lui se înteţea, eu deveneam placid, el vibrant. Fireşte, şi una şi alta aveau caracter nervos. Spiritul de contrazicere al tovarăşului meu de abstinenţă atingea apogeul. Asta nu mă deranja, dar manifesta o intransigenţă absolută. Alteori atingea extrema opusă: devenea blând, fraternal, îngăduitor şi râdea cu poftă de propria-i incisivitate. Mă gândeam că nimerise rău în CPEx, tocmai în faza degenerativă. Nu avusese ce să-l încânte şi să-l stimuleze, şi nu mai găsise nici teren de afirmare. Prin anii ’60-’70 sagacitatea lui psihologico-politică ar fi fost apreciată şi s-ar fi putut afirma ca un militant de şcoală nouă. A durat prea puţin eflorescenţa politică a regimului muncitoresc, de aceea nici nu s-au acumulat destule amintiri memorabile.

După vreo săptămână a nins.Trezindu-mă dimineaţa, l-am găsit pe Toma la fereastră, înfofolit, privind afară. „A îngheţat arteziana, m-a informat. E ger.“ Da, începuse gerul şi în celulă. Usturimea oaselor, iritarea mucoasei nazale, contractura diafragmei, chircirea plămânilor! Stăteam sub pături şi ridicam vocile ca să ne facem auziţi. Înghiţeam tot mai greu lichidul, îl mestecam, pentru a stimula secreţia salivară aproape oprită. Nu ne mai era foame de mult, gândul nu ni se mai ducea la mâncare, nici

mirosul de fiertură de pe culoar nu ne mai reţinea atenţia. Ultima săptămână a fost grea, mergeam împleticit, ameţeam, respiram anevoie, uneori vedeam negru. Nu ne mai bărbierisem de la izolare (nu ni se permiteau obiecte ascuţite de niciun fel) şi aşa, scofâlciţi, galbeni, cu feţele năpădite de peri, puteam fi luaţi drept drogaţi la dezintoxicare. În afară de Ion Radu nu ne mai cerceta nimeni. Elementul de senzaţie al grevei noastre se consumase. Unii poate uitaseră că mai existăm, alţii ne credeau nebuni şi se aşteptau la ce e mai rău.

În a optsprezecea zi ne-a scos din starea de catalepsie fizică şi morală vestea că în ziua următoare se va pronunţa sentinţa la recurs. Pătrundea vag în urechile noastre forfota de afară. Colegii se pregăteau într-o febrilitate anxioasă. Fireşte, noi nu eram în situaţia de a ne deplasa. A doua zi, după plecarea grupului la Curtea Supremă, cineva ne-a atras atenţia să deschidem difuzorul din celulă. Pe la ora 11, cred, s-a transmis în direct momentul citirii documentului de către şeful completului de judecată. Pentru că nu se putuse dovedi nici o vinovăţie, grupul CPEx era achitat şi eliberat fără întârziere — după doi ani de detenţie abuzivă. Greva foamei lua şi ea sfârşit.

Rectitudinea şi suveranitatea justiţiei

Chiar la câteva minute după ce vocea grăbită, egală şi ternă — voce de impostaţie, nu de sonoritate — a magistratului de la Curtea Supremă a terminat de transmis sentinţa, de o precizie laconică, gardienii s-au repezit şi au tras puternic, dintr-odată, zăvoarele de fier ale celulei. Au deschis uşa larg, trântind-o de perete, şi au lăsat-o aşa, proiectând în golul luminos gesturi echivoce, oprite la jumătate, din care deduceam parcă intenţia plecăciunii de rit vechi, mănăstiresc. Au stat o clipă ca nişte vestitori ai libertăţii, apoi s-au retras de o parte şi de alta, lăsând valul venit de departe să pătrundă şi să purifice încăperea. Au defilat prin faţa deschiderii, chemaţi ca la o trâmbiţă, în pelerinaj, gardieni, asistente medicale, plantoane, doctori, aducând omagii care ţineau de cine ştie ce vechi cutume ale închisorii.

Când au sosit proaspeţii hirotonisiţi ai libertăţii, ne-au găsit cu porţile deschise, expuşi privirilor ca în vitrină, comunicând cu fluxul culoarului, cu viaţa largă a închisorii, ca belferii cafenelelor pariziene în plin Champs Elisées trecând în revistă mişcarea străzii. La rândul său, grupul venea cuceritor, de parcă ar fi spart o cetate şi toţi apărătorii s-ar fi predat, lăsând podul de trecere ridicat pentru totdeauna. Şi mai aproape de adevăr mi se părea asemănarea cu nişte pescari trăgând o plasă grea, din adâncul mării, cu un banc de miracole. Erau gravi, înfioraţi, stăpâniţi, înfăşuraţi în nimburi ce mai mult îi ascundeau decât îi deschideau. Nu zâmbeau, nu se bucurau, supunându-se unei porunci severe de autocontrol. Aşteptaseră momentul revenirii în celulă. S-au eliberat dintr-odată şi i-am văzut înmuiaţi, răpuşi de

emoţie. Au început să vorbească — neinteligibil şi incontinent — intrând şi ieşind fără astâmpăr pe uşile, şi la ei acum larg deschise, amestecându-se cu numeroşii clienţi de ocazie ai culoarului, dezbrăcându-se şi îmbrăcându-se într-o febrilitate dezordonată, luată mereu de la capăt. Bătea un vânt fierbinte, un Siroco surescitant, făcând ca totul să contrasteze cu rigiditatea uscată şi mută dinainte, cu spiritul încleştat şi rece al închisorii.

Unii au pătruns în celula noastră, îmbrăţişându-ne şi felicitându-ne ca pentru o contribuţie certă, confirmată oficial, la natura sentinţei. Manea Mănescu a izbucnit în plâns, lăsându-şi capul amărât pe umărul meu. Am ieşit cu toţii în curte, în aerul aspru, tăios al iernii, ca şi când în hrubele îngheţate ar fi fost prea cald şi ne-am fi înăbuşit.

Mă mişcam de colo-colo cu încetinitorul, oboseam, mi se tăia respiraţia. Participam la verva orală, dar tabloul vivant îmi punea un nod în gât, pentru că îl simţeam efemer, lovit de nulitate în chiar embrionul său. Nu se îndura nimeni să se întoarcă în celulă. M-am aşezat pe o bancă şi am purtat conversaţii. Am descris în jurnal ciudata stare de neverosimilitate premoniţială. Nici acum nu reuşesc să-mi explic impermeabilitatea la certitudinea comunicatului oficial, apăsătoarea senzaţie de eroare a bucuriei naive, nejustificate. Poate că nu a fost decât dificultatea adaptării, trecerii de la psihologia cimentată în doi ani de luptă cu vane speranţe, la inundaţia siguranţei eclatante, fulgerătoare, neprevăzute. Nu găsisem nici un indiciu al voinţei puterii de a-şi asuma greşeala, al flexibilităţii ei morale, al renunţării la ecuaţia falsă. Fapt este că, spre seară, când efervescenţa era încă în toi, difuzoarele, lăsate deschise în celule, au transmis cererea Procuraturii Generale de a se deschide recurs extraordinar. Vestea a fost primită de unii ca un duş rece; constituia semnul indubitabil că sentinţa nu întrunea asentimentul puterii politice şi că aceasta nu avea de gând să se resemneze. Alţii s-au oprit din peroraţiile exuberante, au reflectat un timp şi au decis, printr-un gest ferm, că nu e niciun pericol, cursul luat de justiţie părându-li-se ireversibil. Câţiva chiar nu se mai puteau opri din alunecarea extatică; nu mai aveau urechi pentru nimic, se consacraseră plenar paranormalului.

A doua zi, lotul CPEx a părăsit Jilava încurajându-i, cât se putea, pe cei rămaşi. M-am despărţit de Tomiţă (diminutivul lui de mezin al CPEx-ului) privindu-mă în oglinda chipului lui, şi viceversa. Aveam obraji de naufragiaţi şi priviri de tebecişti. Dar gesturile lui erau acum mai puţin ascuţite şi chipul mai puţin colţuros, indiciu că se opera în adânc o primă rotunjire şi înmuiere. Nu ştiu ce am spus fiecare, am râs, pecetluind o prietenie călită în lungul şir al festinurilor hibernale. Oamenii cred că cel mai bine se apropie unii de alţii la mese îmbelşugate, dar nu cunosc euforia foamei — nu cea animalică, sălbatică, ci una distilată în retortele voinţei de a dovedi ceva. Să învăţăm să ne apropiem, cât de puţin, de factura omului ce trăieşte şi biologic din sine.

Am aflat ulterior cum s-a receptat afară, în centrele de putere, sentinţa — considerată act sfidător, scăpare a justiţiei de sub control, nesupunere, anarhie. Opinia publică n-a reacţionat. Mass-media a transmis informaţia şi atâta, convinsă de mult că învinuirile sunt o invenţie, dar neavând probitatea să o spună deschis. Aşa-zisele organizaţii revoluţionare şi-au văzut de treabă, nici chiar în timpul serbărilor de la sfârşitul anului n-au folosit întâmplarea ca pretext de agitaţie. Se săturaseră să mişte un fanion fals. Politicienii n-au suflat un cuvânt în public. Doar telefonul funcţionase intens, până la înroşirea firului. Generalii noştri au primit informaţii de la colegi despre ce se petrecuse în cabinetul apărării (nu cel mai important în dispozitivul politic preocupat de proces, dar semnificativ). Şeful Procuraturii Generale îi suna pe miniştri ca să-i liniştească: „Nu vă faceţi griji, am înaintat recurs extraordinar, îi vom condamna. S-au luat toate măsurile.“ Chiar preşedintele Curţii Supreme, luat din scurt, a dat asigurări. De altfel, vorbind cu Alexandra „s-a scăpat“ (după expresia preşedintelui ţării însuşi) şi a divulgat planul: „Îi vom condamna, după care vor fi graţiaţi.“

Prima grijă a fost să intrăm în posesia documentului elaborat de completul de judecată. A fost o lectură captivantă. Autorii s-au prefăcut la început că iau în serios raţionamentul procuraturii. Bine, păreau să spună, să presupunem că ar fi vorba de infractori, şi să ne folosim de instrumentele

penalului. Urma circumscrierea strictă a faptelor, urmându-se evoluţia evenimentelor, dându-se fiecărui segment real interpretarea univocă a legii, recapitulându-se etapele şi concluzionându-se. Logica elimina astfel gradual, în crescendo şi exhaustiv tensiunea falsă indusă de inventatorii scenariului. Se distingeau clar urzeala rară, străvezie a rechizitoriului, silogismele grosiere, căznite, ce se voiau vârfuri de săgeţi. Pe alocuri sentinţa împrumuta (în mod intenţionat, nu involuntar) caracter de lecţie, investind vidul, pentru un moment, cu funcţia şi valoarea ipotezei. Fină speculaţie didactică pe marginea unor teze scrise de studenţi ignari, folosită pentru relevarea reversului. Nu ne aflam însă la catedră, într-un seminar, ci în plină exercitare publică, legală, a profesiei, şi mă întrebam cum e posibil să circule paralel, cu autoritate de acte oficiale, o îngrămădeală de inepţii, şi acest elevat concept demonstrativ. Paralelismul reliefa două şcoli diametral opuse, două ideologii la antipod, două maniere de abordare a realităţii prin prisma principiilor, criteriilor şi metodologiei dreptului.

Dar, în conjunctura dată, cel mai mult impresiona moralitatea profesională a autorilor. Hotărârea secţiei militare a Curţii Supreme de Justiţie a fost semnată de coloneii Dorin Silviu Sabău şi Bogdan Savin Graur. Completul fusese alcătuit din trei, însă unul cedase în final la ingerinţa puterii şi a conducerii instituţiei. Cei doi erau ofiţeri tineri, integral consacraţi raţiunilor superioare ale profesiei. Ţinuta intelectuală, înalta competenţă săreau în ochi, însă şi mai remarcabile, în ordinea valorilor sociale, erau rectitudinea, libertatea lăuntrică ce reabilitau magistratul subordonat, minimalizat şi compromis de putere. Nu-mi imaginam că asupra lor nu se exercitaseră presiuni, că nu fuseseră avizaţi cu privire la riscurile şi dezavantajele opţiunii făcute. Ţi se spune clar că te poţi aştepta la trese de general sau la o mutare, cu ocazia primei rocade, în cine ştie ce fund de provincie, într-un minor tribunal de regiment. Au fost corupţi de putere magistraţi consacraţi, pentru un avantaj de confort, pentru o simplă treaptă sau un adaos la leafă. Cei doi jurişti au renunţat concret şi făţiş la ceva, ca să-şi exercite dreptul de conştiinţă, şi au înfruntat cu siguranţă ameninţări (mai mult sau mai puţin transparente) şi pericole ce de obicei pe

tineri îi sperie. Mai ales când se află la o cotitură spectaculoasă a carierei. Îmi pare rău că nu am putut intra în posesia unor informaţii exacte despre evoluţia lor ulterioară, pentru a vedea în ce măsură rigoarea profesională s-a tradus în pierderi. Aşa cum nu ştiu dacă prestaţia — de înaltă calificare şi exemplară demnitate — din acel proces, a reprezentat, cum ar fi fost normal, o trambulină de prestigiu, nu neapărat spre titluri şi ranguri, ci spre o binemeritată glorie în ateneul dreptului românesc.

Recent, cunoscutul ziarist Ion Cristoiu s-a întreţinut la televizor cu generalul magistrat în retragere Ion Panaitescu, în legătură cu procesele politice postdecembriste. În context, fostul nostru judecător a ţinut să-şi exprime admiraţia faţă de opera juridică a colegilor de la secţia militară a Curţii Supreme de Justiţie, care au pronunţat achitarea CPEx. Elogiul conţinea, poate, şi o firească invidie, ca şi regretul că, la fond, în completul din care făcuse parte, nu s-a ridicat la aceeaşi altitudine. Domnia sa a adus însă în faţa opiniei publice o mare noutate: ordinul de introducere a recursului extraordinar a fost dat în după-amiaza de 12 decembrie 1992 — într-un acces de îngrijorare şi nerăbdare paroxistice — de cine credeţi? Chiar de preşedintele ţării, aflat atunci pe aeroportul Otopeni, în drum spre nu ştiu ce destinaţie internaţională presantă. S-a subliniat dimensiunea manipulării la care a fost supusă justiţia în procesul CPEx. Unanimi în veştejirea murdarei înscenări, preopinenţii au omis, din păcate, să menţioneze nevoia stringentă a dezavuării oficiale a măsluirii, a rejudecării procesului, pentru reabilitarea atât a magistraturii siluite, cât şi a victimelor ei, batjocorite în totalul dispreţ al legii.

O pânză de Hieronymus Bosch

A treia rundă a procesului — şi ultima, în succesiunea demersurilor legale! Completul de judecată în recurs extraordinar: plenul mare, de şapte, al Curţii Supreme. Singura surpriză, preşedintele! Şeful instituţiei, însuşi juristul Teofil Pop, cel căruia îi făcusem o vizită după ieşirea din închisoare, pentru a prezenta omagiile cuvenite reprezentanţilor militari ai colectivului. Îmi lăsase o impresie incertă deşi, dincolo de manierele impecabile ale autorităţii publice, potenţate agreabil de un intelectualism receptiv, se recomandase expres printr-o anecdotică plină de tâlc. Vorbind de dimensiunea etică a magistratului, demnitarul a susţinut că termenul trebuie nuanţat, înlocuit, chiar, cu sintagma „dimensiunea etică nativă“. Întrucât domnia sa căpătase de timpuriu atribuţii de conducere în sistemul juridic, revenindu-i îndatorirea de a alcătui completuri de judecată, a fost obsedat de teama de a nu greşi. Observând, cercetând, reflectând, şi-a dat seama că fiecare om păstrează activ, fără să-şi dea seama, în toate împrejurările vieţii, mai ales în momentele marilor decizii, un vector structural de ordin psihic înnăscut. Sub acest unghi susţinea că îşi examinează subalternii şi îi distribuie în delicatele însărcinări. Aşa se făcea că nu-şi putea reproşa prea multe erori, criteriul confirmându-şi valabilitatea. Fusese ferit de mustrările de conştiinţă tipice celor ce pronunţă sentinţe nedrepte, dar şi celor care îi pun pe respectivii în situaţia de a o face. M-a asigurat că principiul va guverna şi la numirea completului pentru recursul extraordinar, astfel că nu exista nici un motiv de îngrijorare.

Mărturisesc, logica mi s-a părut forţată, fiindcă aceşti vectori înnăscuţi ai oamenilor sunt cel mai greu detectabili, cum recunoscuse demnitarul, chiar de către cei în cauză, darămite de şefii ierarhici, puşi îndeobşte în contact cu reflexele profesionale. Găseam însă de bun augur faptul că acest important personaj se arăta conştient de rolul fondului psihic al judecătorului. Încercam să mă conving, la despărţire, că demnitarul ştie ce spune, deşi profesiunea lui de credinţă îmi răsuna în urechi mai mult ca o anecdotă de ocazie.

Şi iată, completul era prezidat chiar de domnia sa în persoană, ceea ce la prima vedere ar fi fost de natură să ofere o garanţie în plus. Dacă nu mi-ar fi răsărit spontan întrebarea: dar pe domnia sa cine-l certificase sub pretenţiosul şi subtilul raport? (E drept, după primele sedinţe s-a retras.)

Acestea nu erau decât speculaţii abstracte, fără nici o valoare practică în evaluarea auspiciilor sub care începea procesul. Mai demne de atenţie începeau să fie protestele avocaţilor faţă de încălcarea normelor procedurale de către complet. Solicitaseră amânarea intrării în fondul dezbaterilor, pe motivul, perfect legal, că doi-trei inculpaţi se aflau în spital. Preşedintele s-a consultat de formă cu magistraţii din imediata vecinătate, în dosul copertelor unui dosar pus în faţa gurii ca paravan, şi a respins cererea fără nici o motivaţie. Nici măcar până a doua zi nu avea chef să aştepte, ba nici o pauză circumstanţială nu era dispus să acorde, pentru a separa cât de cât procedura de fond. A poruncit intrarea imediată în dezbateri, dând pentru început cuvântul procurorului.

Din grupul avocaţilor s-a ridicat un murmur dezaprobator, de care completul a binevoit să nu ia act. „Începem sub auspicii proaste“, se îngrijorau ei, atât în particular cât şi în public. Simţeau o aversiune din partea completului şi nu ştiau pe seama a ce să o pună — dacă era naturală, izvorâtă din severitatea ierarhică a instanţei, ori comandată, derivând dintr-o nouă regie. Se vedea limpede că se imprimă un artificial ritm alert, procedura se comprimă la maxim, ţinta fiind grăbirea deznodământului. Nici chiar procurorul de şedinţă nu reuşea să intre în cadenţa expeditivă cerută de complet, căci el simţea nevoia să se exprime laborios, folosind la

formulele tolerante încercate şi altă dată, situându-se chiar sub noul rechizitoriu, deşi acesta nu mai păstra nimic din vechile acuzaţii, prezentând un amalgam de raţionamente din care judecătorii puteau să-şi aleagă ce voiau. Probabil că această constatare au făcut-o şi observatorii de pe tuşe, iar puterea n-a mai fost dispusă să rişte, să se lase la discreţia cursului firesc al înfruntării de tribunal.

A treia sau a patra zi, nu-mi mai amintesc, dimineaţa, în Sala paşilor pierduţi am răzbătut printr-o îmbulzeală neobişnuită. Era ca la intrarea principală a unui mare stadion, într-o zi de meci pentru sferturile de finală europene. Nu numai ca aspect exterior, extrem de pestriţ, ci şi ca psihologie. Publicul avea întipărit pe faţă acelaşi iraţional fanatism întunecat. După vreo oră, timp în care uşa sălii de judecată se tot deschidea intempestiv, ca sub o mare presiune, în incintă a năvălit o masă de indivizi agitaţi, cu figuri împietrite. S-au infiltrat până în primele rânduri, luând în stăpânire întreg spaţiul şi strângându-ne ca în cleşte. Era chiar populaţia întâlnită în sala paşilor pierduţi. Consternaţi, ne mutam privirile de la lumea impertinentă şi agresivă la tribuna judecătorilor, aşteptând o intervenţie salvatoare. Instanţa, deşi stânjenită, se arăta neobişnuit de pacientă. Muta dosarele de colo-colo, într-o ostentativă atitudine de lucru, preocupată doar de dezbateri. Printre rânduri fuseseră plantaţi poliţişti, în număr suficient de mare ca să menţină ordinea, dar abia mai distingeam ici-colo culoarea uniformei; era clar, acceptaseră cu resemnare scoaterea din uz. Între timp, mulţimea scosese la iveală suluri de cârpă cu inscripţii de miting. Câţiva reuşiseră să lipească o bandă pe care scria roşu: „Moarte comuniştilor!“

Starea mea de spirit oscila între curiozitate şi groază, între privilegiul de a vedea pe viu, de aproape, o lume patibulară şi primejdia creată pentru ţinuta procesului în care eram implicaţi, pentru liniştea, seriozitatea şi corectitudinea muncii judiciare. La o frază a avocatului ce tocmai invoca sentinţele celor două procese anterioare, invadatorii au dat drumul şi la sonor. În sală s-a revărsat o grindină de imprecaţii. L-au făcut slugoi al comunismului, i-au cerut să spună câte milioane de dolari a primit ca să ne scoată basma curată. Îşi îndreptau arătătoarele, ca nişte ţevi de pistol, spre

capul şi pieptul lui. Atacul s-a extins, înglobându-i şi pe ceilalţi, al căror nume, curios, agresorii îl ştiau. Rafala l-a atins şi pe Cerveni. Evident, această drojdie ieşită din canalele de scurgere ale Bucureştilor avea un cap, un scenariu, interpreta texte scrise dinainte. Majoritatea erau figuranţi plătiţi cu ora, animând prin simpla prezenţă un tablou vivant, dar câţiva aveau experienţă de profesionişti, ştiau ce fac. Cerveni se stăpânea cu greu, îl vedeam în postura vedetei ofensate de propriii fani, nu de cei ce ar fi contat în ochii săi, ci de plebea informă, inconştientă şi deşănţată. I se adresa unuia aflat în preajmă şi gesturile îi trădau dezgustul. Se simţea compromis nu fiindcă fusese obiectul blamului, ci pentru că imunda adunătură îndrăznea să se revendice de la propriile-i principii, oferind o imagine a gradului până la care acestea pot fi discreditate.

Gesticulaţia scandalizată a corpului de pledanţi l-a constrâns, în cele din urmă, pe preşedintele completului să spună câteva cuvinte. Dar deliberat anodine, fără rigoare şi convingere. De altfel cine se uita în gura lui? Vandalii nici nu l-au auzit, şi dacă da, n-au dat doi bani pe trăncăneala sa. Sala mare a Tribunalului Suprem era în ghearele lor, pe cine reprezenta un oarecare, în robă? Dacă şi-ar fi dat ifose l-ar fi asimilat cu nenorociţii pe care veniseră să-i execute. Gălăgia s-a înteţit, se mişcau prin lăcaşul dreptului ca nişte beţivani într-o cârciumă de mahala. Omul în robă, evident în cunoştinţă de cauză, dar neavizat asupra manierelor comandoului, excedat, înfricoşat, a anunţat pauză. Completul a spălat putina, iar hoarda a blocat ieşirile, ne-a vârât la mijloc şi a strâns laţul.

Ceea ce a urmat este indescriptibil. Am încercat de mai multe ori să evoc această scenă, oral sau în scris, şi n-am reuşit să debitez decât banalităţi ori gongorisme reci, artificioase, care mă lăsau pe mine însumi indiferent. Ce-mi scapă? m-am întrebat mereu. Ce se refuză descripţiei? Într-o singură frază s-ar putea spune aşa: Ne-au băgat la mijloc şi ne-au batjocorit, ne-au ameninţat că ne jupoaie de vii şi ne dau foc, ne-au ordonat să ne omorâm singuri şi doar că nu ne-au scos ochii. Dar aşa a fost? Aceasta este o convenţională şi inexpresivă consemnare de proces-verbal. Ar trebui, în primul rând, desfăşurată gama întreagă a epitetelor scoase din gunoi. Am

reţinut puţine, şi extrase din context nu au rezonanţă. Ar trebui reprodusă tonalitatea vocilor de beţivi, compunând o cacofonie, încărcată de tensiunea josniciei. Dar pentru aceasta ar fi necesară pana unui maestru al componisticii muzicale sau sagacitatea plastică a unui estet al sunetelor. Cea mai relevantă ar fi creionarea portretelor degeneraţilor, demonstrând înfricoşătoare abateri de la fizionomia umană. Îmi vine în minte o pânză a lui Hieronymus Bosch, cu chipurile asistenţilor împătimiţi de ură şi jubilaţie ai unei crucificări. Dar aceia erau totuşi negustori, meşteşugari, funcţionari din vechea Iudee, exprimând o gândire restrictivă, în timp ce mulţimea noastră era compusă din: vagabonzi, alcoolici, lombrozieni, unii poate alienaţi mintal. O lume de ospiciu, de lazaret al drogaţilor, de peşteră a tâlharilor. Deviaţii lui Bosch purtau veşminte decente, unele chiar preţioase, elegante după criteriul epocii, patibularii noştri erau rufoşi, murdari, purtau semnul azilului de noapte, al căminului stradal. Ar fi fost nevoie de un Heronimus Bosch al zilelor noastre ca să surprindă, cu fineţea artei sale, primitivismul chipurilor. Printre ei, îndeplinind funcţia de şefă adjunctă (şef părea a fi un zdrahon ţigănos, cu mustăcioară, despre care am aflat ulterior că ar fi sindicalist de demonstraţii), se agita o femeie relativ tânără, având părul gălbui spălăcit şi răspunzând la numele de Rebecca. Ea personifica vântul nebuniei, răscolind masa de manevră cu gesturi dezordonate şi ţipete guturale, cu priviri tulburi, îndreptate spre cei ce i se păreau prea apatici. La un moment dat, pentru a da exemplu, sau pentru că alunecase psihic, s-a repezit la Suzana Gâdea şi i-a smuls peruca, agitând-o ca pentru a o plesni.

Mi se par indescriptibile condiţia umană sub linia de toleranţă a civilizaţiei, stridenţa josniciei, imaginea decrepitudinii vivace. Una peste alta, aveam în faţa ochilor un spectacol la care toate artele ar fi trebuit să concureze pentru a-l imortaliza în valoarea lui de unicat al scelerateţei. Eram încă în zodia inaugurată de reprezentaţia de la Târgovişte, al cărei spirit se regăsea, iată, în tot ce avea contingenţă cu ţelurile politice ale noii puteri.

Apoi a reintrat completul de şapte al Curţii Supreme, prizonier docil al bandei, instalate în sala de judecată până la pronunţarea sentinţei. O sentinţă

pe măsura celor o sută de asesori populari veniţi din grotele unde puterea îşi păstra aparatul stradal. La plecare, o echipă mobilă ne aştepta în stradă, trecând efectiv la actul lapidării. Bolovanii pocneau pe capotele Daciilor în care ne îngrămădeam, şi prin parbriz vedeam chipuri descompuse. Am făcut un preinfarct şi nu m-am mai prezentat la proces. Alţii, la fel de demoralizaţi, au renunţat la autoapărare. Doar câţiva vajnici au rămas în sală, ca şi bieţii avocaţi, expuşi oprobriului la fiecare intervenţie în exercitarea dreptului juridic. Exact ce se dorise, exact climatul propice pentru arbitrariul nestânjenit.

În zilele următoare, gardienii au făcut o destăinuire: chiar în clădirea prestigioasei instituţii, personajul feminin scatologic ce purta numele de Rebecca, fusese văzut încasând stipendiile cuvenite haitei. Şi mai semnificativ, şeful comandoului, ţigănosul cu mustăcioară, a fost primit de preşedintele ţării, şi posturile de televiziune au transmis strângerea de mână cordială a celor doi, fără să ştie ce infamie pecetluiau. De altfel, individul a urcat apoi treptele partidului de guvernământ până la condiţia de „baron“ central, ca să folosesc un termen de presă impropriu.

Sărind peste etape, peste absenţi (mai mult de jumătate), peste dovezi, chiar peste revendicările procurorului, respirând gură la gură cu pegra Bucureştilor, completul de judecată (ales cu siguranţă după vectorul „înnăscut“ al corectitudinii morale) a anulat toate sentinţele anterioare şi a condamnat CPEx-ul pentru infracţiunea de omor deosebit de grav, pronunţând pedepse cu închisoarea între opt şi cincisprezece ani. Sentinţă irevocabilă, fără drept de apel. Se încheia astfel, în afara oricărui criteriu de drept, a doua mare şi murdară răfuială a puterii cu propriul ei trecut, de care nu putea să se spele decât în abjecţie.

Ultima redută

CPEx fusese ultimul reziduu organizatoric al partidului comunist, strivit juridic, după o confruntare întinsă pe aproape trei ani, de o bandă de derbedei.

PCR, anulat prin proclamaţia arbitrară a unor oarecari, instalaţi la Televiziune de nu se ştia cine, îşi primise sentinţa de execuţie fără niciun cuvânt. Colosul de patru milioane îngenunchease şi-şi pusese singur capul pe butuc. Nu mai era atunci decât un morman de lut amorf! Mai existase doar prin verva deşănţată a lui Nicolae Ceauşescu. Monoteism care la moartea idolului tutelar se destramă automat — cu lăcaşuri sfinte, prelaţi, icoane, odăjdii şi prapori. Organe, organizaţii, sedii, puzderie de salariaţi, unii cu împuterniciri de guvernatori locali, s-au aneantizat la o simplă mişcare de baghetă. Nu mai aveau putere reală, rămăseseră recuzita unui joc de umbre. Degetele mâinii ce proiectau pe pereţi himerice artefacte chinezeşti. Nu cred că a mai existat în istorie o construcţie politică şi statală, arogându-şi rolul conducător absolut în societate, atât de friabilă, lipsită de substanţă, coeziune, instinct de conservare şi forţă reactivă, ca partidele comuniste din Europa răsăriteană — în frunte chiar cu portdrapelul comunismului mondial, triumfătorul hegemon al revoluţiei şi războiului civil din Rusia. Un regim care îşi dă aere, şi mizează totul pe aparenţe, ajunge să creadă că iluziile sunt invulnerabile.

Acum cădea şi CPEx; în realitate el nu mai fusese un organ executiv de conducere politică, dar în neghiobia ei, noua putere îl învestise retroactiv cu cele mai teribile prerogative. Tocmai acest adevăr elementar nu l-am

perceput în toată amploarea, atunci când ne-am elaborat strategia de luptă cu puterea uzurpatoare şi cu instrumentul ei juridic de opresiune.

Ne-am fixat, ca linie de conduită, defensiva activă, replica logică şi corozivă la aberantele învinuiri aduse de executiv. De această misiune cred că ne-am achitat, apărându-ne nu numai pe noi, ci şi un principiu. Manipulatorii evenimentelor din decembrie vruseseră să se derobeze de grava răspundere a sângelui vărsat inutil, insinuând că fosta putere poartă vina. Cât nu s-au zbătut pentru a realiza acest transfer de responsabilitate! Obligaseră justiţia să conteste datoria autorităţilor de a apăra ordinea publică şi securitatea constituţională a statului. Dar cel mai scandalos, puneau masacrul de după 22 decembrie sub auspiciile vechii puteri, deşi aceasta nu mai exista. Stupidele pretenţii au fost spulberate, astfel că ultima sentinţă de condamnare, din vara lui 1992, a fost motivată juridic prin raţionamente aeriene, absolut nejuridice: că dacă îl demiteam pe Ceauşescu am fi evitat răul produs ulterior, că dacă am fi fost mai categorici nu i-am fi întărit hotărârea de a aplica ordinele date.

O poziţie ofensivă a fost exprimată la adresa asasinatului căruia i-au căzut victime fostul preşedinte al României şi soţia sa. Din păcate, n-a fost integrată dezavuării scenariilor extrem de dăunătoare (vezi fabulaţia „teroriştilor“, măsura iresponsabilă a împărţirii armelor, stârnirea luptelor de stradă, deciziile care au aruncat societatea în haos economic, aţâţarea vrajbei etnice şi naţionale etc.). Cel mai regretabil, CPEx nu a folosit tribuna publică a procesului pentru a se pronunţa în temele majore ale momentului, acut controversate de noile centre de influenţă. Era atunci la ordinea zilei, şi a rămas în bună măsură, negarea globală a regimului muncitoresc de 45 de ani. Pornindu-se de la reprimarea politică brutală şi de la crimele săvârşite în primii ani ai dictaturii proletariatului, comunismul românesc era taxat în ansamblu ca iad. De asemenea, speculându-se penuria de marfă din perioada rambursării datoriei externe, se pretindea că o jumătate de secol românii au murit de foame. În improvizaţiile propagandistice de moment, chiar principalul atu al comunismului — ani de zile obiect al elogiilor străinătăţii — şi anume industrializarea României,

devenea pretextul unei ocări. Comentatori lipsiţi de rigoare se întreceau în a-i găsi industriei socialiste noduri în papură: ba că e prea mare, ba că e prea mică, ori ineficientă, înapoiată, lipsită de forţă calificată de muncă etc. Se uita că ea singură rambursase în câţiva ani datoria externă, asigurând un comerţ exterior de anvergură, mereu excedentar, că dispunea de creanţe respectabile în lumea a treia. Despre reţeaua urbanistică nouă, cu milioane de locuinţe decente, se spunea că e o moştenire împovărătoare. Chiar despre marea armată proletară ridicată din mediul rural, se proferau cele mai descalificante epitete. Nu mai vorbim de noile magistrale bucureştene, de Casa Poporului — programate în acea fantezie febricitantă să fie demolate (până când arhitecţii şi decoratorii străini le-au restabilit valoarea). Lucrările hidrografice, canalele, sistemul de irigaţii pentru patru milioane de hectare, deveniseră şi ele calul de bătaie al criticilor de ocazie. Îmi reproşez că, de la tribuna procesului, n-am polemizat mai angajat cu aceşti denigratori, nu am luat ferm apărarea marilor creaţii materiale ale poporului român. Aşa cum nu m-am înscris destul de persuasiv în pledoaria pentru prestigiul ştiinţei româneşti, al învăţământului, culturii, sportului, sănătăţii, ocrotirii bătrânilor, femeilor şi copiilor.

Prevalându-se de tăcerea generală, dezorientată şi laşă, în faţa detractorilor rubricii pozitive a bilanţului de o jumătate de secol, puterea a dat semnal verde pentru jefuirea şi ruinarea patrimoniului naţional. Într-un deceniu, din industria de prim rang a României s-a ales praful, forţa de muncă ocupată a scăzut la o treime, îngroşându-se armata şomerilor şi trimiţându-se milioane de oameni ca argaţi în ţările vest-europene. Paralel, mecanismele de cercetare, instrucţie, educaţie şi asistenţă sanitară au intrat într-o criză fără sfârşit.

În al doilea rând, CPEx a pierdut ocazia de a se înscrie în dezbatere pe marginea aşa-zisului „proces al comunismului“. Ce se înţelege prin respectiva sintagmă? Trecerea în revistă a suferinţelor, provocate de opresiunea de clasă, a unor pături sociale, în anii de început, sub autoritatea sovietică? O asemenea investigaţie istorică ar fi fost îndreptăţită, scoţând în evidenţă înrâurirea nefastă a învingătorilor (citeşte: cotropitori) străini. Şi,

mai ales, permiţând repararea nedreptăţilor, despăgubirea materială a celor frustraţi, cinstirea memoriei victimelor. Ar fi fost o recuperare istorică, o lecţie de înţelepciune naţională, un pas spre reconsolidarea unităţii româneşti. Aşa cum fusese, înainte, comemorarea carnagiului de la 1907, când ţărănimea a stropit glia cu sânge, plătindu-şi revendicările (într-o anumită măsură satisfăcute până la urmă) cu 11 000 de morţi. Sau a represiunilor antimuncitoreşti din 1929 şi 1933, ori a înecării în sânge, în 1941, a rebeliunii legionare. Dar nu la ideea de reconsiderare istorică, revanşă morală şi despăgubire materială pentru victimele răfuielii sovietice cu trecutul nostru, se reducea „procesul comunismului" — concept eronat prin definiţie. Agitatorii ţinteau mai departe: să aducă la bară întreaga gestiune politică a regimului muncitoresc de 45 de ani şi să condamne public, definitiv şi irevocabil, ideologia şi morala egalitariste. A intenta proces practicii guvernamentale, ce include strategia economică, linia socială, politica externă, finanţele, apărarea şi aşa mai departe, înseamnă a face, de acum încolo, absolut imposibilă asumarea răspunderii de a conduce şi gospodări ţara. Este fără precedent în experienţa statală universală să expui programele de guvernare a societăţii — atât de diverse, în funcţie de doctrinele şi opţiunile de partid — riscului de a cădea, la schimbarea puterii, sub jurisdicţia penalului, atrăgând după sine trimiterea protagoniştilor în închisoare. Înseamnă înscăunarea arbitrariului istoric absolut, a vendetei şi bunului plac.

Dar conceptul vehiculat cu îndârjire în primii ani după înlocuirea guvernării comuniste, al cărui ecou şi azi se mai face auzit, include şi condamnarea doctrinei. Ideologia cu rădăcini în socialismul utopic, în mişcarea socialistă europeană afirmată din secolul al XIX-lea, în comunismul internaţional reprezentat de partide parlamentare în democraţii dezvoltate, ar fi urmat să fie pusă la zid şi interzisă. Critica marxistă a capitalului, ideea egalităţii sociale a claselor şi indivizilor, propunerile de perfecţionare a organizării societăţii pornind de la conflictele între clase, dreptatea şi echitatea — toate trebuiau abrogate, scoase în afara legii, considerate rău public, sancţionate ca infracţiuni. Despre această

obstrucţionare a marilor curente de idei europene şi de aiurea, a libertăţii de gândire şi exprimare pentru cele mai largi categorii sociale, din nefericire CPEx nu s-a pronunţat la modul cuvenit. În mare, s-a adăugat „corului tăcerii“, ca atâtea segmente ale societăţii inhibate, ca atâţia oameni inteligenţi, cu vederi progresiste, îngroziţi de o agresivitate inchizitorială.

A treia temă gravă, pusă în circulaţie de extremişti, faţă de care n-am luat atitudinea cuvenită, a fost lustraţia. Purificarea societăţii de persoanele implicate în gospodărirea ţării sub vechiul regim. Intuind periculosul reflex al revanşei, ce funcţionează la noi cu ocazia alternanţelor puterii, încă din 22 decembrie m-am dus la TV pentru a susţine ideea că fără câteva sute de mii de oameni, de prim rang intelectual, afirmaţi în regimul anterior, nu ne vom putea descurca, indiferent de culoarea politică a noii echipe. Mi s-a zădărnicit intenţia, presupunându-se, la cartierul general, că vreau să candidez la cine ştie ce funcţie. În închisoare n-am mai atacat chestiunea decât tangenţial. Din păcate, greşeala s-a comis. Guvernul i-a alungat din industrie pe cei mai buni manageri şi s-a dispensat de remarcabilii specialişti de sinteză. Intoleranţii au cerut ca ideea să fie şi legiferată, pentru ca „cei vechi“ să fie de plano excluşi din treburile cetăţii. Lustraţia a funcţionat şi funcţionează nu numai prin partajarea societăţii între noi şi vechi, ci şi între „ai lor“ şi „ai noştri“. Când vine la guvernare un partid, personalul de execuţie se schimbă în toate compartimentele şi la toate eşaloanele. Nu e vorba de garniturile politice. Mă refer la masa aparatului de specialitate, ieşită de sub protecţia criteriului valorii şi competenţei, subordonată clientelismului de partid. Şi, cu toate acestea, radicalii şi-au exprimat mereu nostalgia după o lege a anatemei. (Aproape nu-i mai poate atinge decât pe urmaşi, căci majoritatea „titularilor“ au căzut sub auspiciile legilor naturii, victorioase în concurenţa cu „puriştii“.)

În sfârşit, nu ne-am spus părerea despre noua stângă românească, disputată la timpul respectiv de partidul lui Iliescu şi partidul lui Verdeţ. Cât de cât ne pricepeam la acest subiect, în ciuda faptului că cel puţin primul, numai cu numele rămâne în aripa de la care se revendică. A domnit şi domneşte o confuzie totală în legătură cu ideea de stânga (şi cu cea de

dreapta, de altfel), pe care nimeni nu s-a obosit s-o împrăştie, căci e benefică. De ce stânga? Prin ce stânga? Pe cine reprezintă ea? Prin ce se deosebeşte de dreapta? Sunt întrebări ivite la primul contact cu tema. La o cercetare aprofundată, stânga se volatilizează de tot, satisfăcând doar noţional nomenclatorul eşichierului politic. Cel mai paradoxal, la noi proletariatul nu mai este reprezentat de nicio doctrină, iar partidele ce speculează sigla socialismului, nici ocazional nu se referă la clasa ce a născut cândva conceptul. Nu mai puţin straniu este că, în societatea românească, intelectualitatea pare să fi renunţat complet la ideea dreptăţii sociale, ce o particularizase istoric, făcând-o avanpost al progresului. Suntem o ţară cu un proletariat şi o intelectualitate de dreapta, şi cu partide pretins de stânga. Etalăm o nouă aşezare a claselor şi doctrinelor în forumul cetăţii! Doar în timpul campaniilor electorale îi auzi pe analiştii politici exclamând miraţi: „Dar noi avem două Românii — una a bogaţilor şi alta a săracilor!“ Evident, aşa e în orice regim capitalist. Numai că politicienii ar dori ca societatea să facă abstracţie de linia de demarcaţie ce o divide net şi radical, şi să subscrie, măcar în ziua opţiunii electorale, unitar şi solidar, pentru unul şi acelaşi concept social. Dar dacă avem două Românii, inevitabil trebuie să avem şi două doctrine, însă numai una este reprezentată real, expresiv şi convingător. Cealaltă nu-şi mai găseşte definirea politică.

Consider că, abţinându-ne de la comentarea acestui vălmăşag al punctelor cardinale româneşti, am făcut un compromis, satisfăcându-i pe unii şi dezamăgindu-i pe alţii. Fireşte, pentru orice absenţă există justificări. Fiind lipsiţi de informaţie obiectivă, luni de zile neputând cerceta nici presa, în detenţie orizontul ni s-a îngustat. Nu aceasta se urmărise? Poate unii dintre noi nu şi-au regăsit opţiunile în noua stângă, de aceea nu s-au simţit răspunzători pentru destinul ei. După sancţionarea drastică a câtorva „colţoşi“, prin pedepse penale speciale, administrate în prima fază a procesului, s-a instalat şi teama de represalii. Şi chiar în cercul nostru, ideile veritabile de stânga, dacă nu s-au estompat, s-au retras într-un strat mai obscur şi imobil al conştiinţei, intrând în repaus sau conservare. Ca să nu mai vorbesc de o lipsă îndelungată de exerciţiu al autonomiei politice,

determinată de monopolul reprezentativităţii impus pentru sine în PCR de Nicolae Ceauşescu. Nu am încercat nici vreo coordonare a poziţiei politice, deşi ne-am aflat împreună mai mult ca altădată. Explicabil, în condiţiile în care o recrudescenţă a militantismului ar fi răsunat în gol, societatea părând vidată de orice impulsuri ale gândirii socialiste.

Odată cu CPEx, în România a căzut ultima redută a comunismului.

„Omorâţi-vă!“

Aceasta îşi dorise puterea cu ardoare, pentru a scăpa de strigoiul propriului trecut şi, totodată, ca să se elibereze de obsesia concurenţei. Odată CPEx-ul înmormântat definitiv la Jilava, cine să-i mai pună ei în faţă oglinda şi adevăratul chip, ascuns sub masca distorsionată a zâmbetului emblematic? Apelase la vermina bucureşteană, se dăduse pe mâna pegrei, ar fi recurs la orice ticăloşie ca să se descotorosească de noi.

Unul dintre sloganurile zbierate de „haită“, în sala celui mai mare tribunal românesc, fusese: „Sinucideţi-vă! Altfel vă jupuim de vii. Vă dăm foc!“ Căci moartea li se părea celor ce-i trimisese soluţia ideală. Închisoarea ne scotea din circulaţia publică, dar ne conserva ca pe un corp delict periculos. Ei ar fi vrut să dispară din noi orice urmă. Pe Ceauşescu îl asasinaseră, batjocorind legea şi justiţia. Pe noi ar fi trebuit să ne secere cu mitraliera — un Dan Iosif, un Voican Voiculescu ar fi făcut-o, mărturisiseră public, însă pierduseră ocazia. Mai convenabil li se părea acum să se folosească de propria noastră mână. „Sinucideţi-vă, sinucideţi-vă, sinucideţi-vă!“, scandau cu ochii dilataţi lombrozienii revărsaţi în aula Curţii Supreme. Cineva o să spună: „Doar nu vă luaţi după dezaxaţii ăia! Eraţi oameni cu judecată, nu copii“. Eu răspund: „Trebuie să cunoşti forţa malefică a terorii psihologice de masă“. Ţi se întunecă mintea, dai bir cu fugiţii, te duci unde te îndeamnă exterminatorii.

Aşa a făcut sărmanul Ioan Totu. Într-o noapte, după sentinţă, prins în cleşte — între ecoul ţipetelor isterice ale oamenilor cavernei şi imaginea terifiantă a celulei de la Jilava —, simţind clipă de clipă în obraz răsuflarea

îngheţată a KGB-ului şi a agenţilor lui români, a clacat. A făcut exact ce i s-a poruncit în acel halou halucinant de magie neagră: şi-a pus capăt zilelor.

Plimbându-ne prin curticica interioară de la Jilava, călcând prin praful solului arid din vara uscată, sau prin zăpada îngheţată a iernilor ca briciul, am scrutat împreună zarea destinului. Colonelul Panaitescu mi-a spus că pe noi doi primiseră ordin să ne pună în prima linie a condamnărilor, fiindcă fuseserăm colţoşi în proces, sau ne bucuram de aversiunea dreptei. Totu şi cu mine cunoşteam însă adevărul. Noi doi eram febleţea KGB-ului.

Pe mine mă avertizase fioroasa instituţie, prin gura revistei *Literaturnaia Gazeta*, exact cu un deceniu în urmă, în 1982: „Ai să sfârşeşti rău, domnule!“ Negru pe alb! Scurt şi cuprinzător! Ştiam deci. Nu numai pentru antisovietismul romanului *Pumnul şi Palma*. Pe răbojul meu se aflau şi altele: ofensiva de la *Scânteia* împotriva dogmatismului şi antiromânismului, poziţia atihegemonică din reuniunile naţionale şi internaţionale, naţionalismul istoric. Chiar mă gândeam: după zece ani, după o mie de ani, ohrana ţaristo-comunistă se ţine de cuvânt. N-ai cum să te fereşti, răsuflarea ei îngheţată îţi suflă în faţă pe vecie.

Pe Totu nu-l avertizase nimeni, dar era destul de inteligent să înţeleagă. Şi el intrase în conflict cu hegemonismul URSS. Reprezentase ţara la CAER şi trebuise să se opună sistematic „liniei comune“ de încorsetare economică a României. Nu numai că se opunea dar, dintr-o bucată cum era de felul lui, le-o spunea de la obraz, iar câteodată se vedea nevoit să părăsească adunarea trântind uşa. Sovieticii notau la catastif, aşteptând vremea socotelilor.

La Jilava, Totu se făcuse taciturn, abia îşi descleşta fălcile ca să rostească un cuvânt, parcă şi auzeam zgomotul oaselor maxilarelor forţate în efortul vorbirii. Aceasta e faza cea mai neagră a deznădejdii îndârjite — când nu mai găseşti rostul cuvintelor. Cât pălăvrăgim, încă pertractăm cu viaţa şi cu oamenii, cu soarta, n-am epuizat şansele, posibilităţile, n-am ajuns la fundul sacului, nu ne-am trezit în faţa neantului. Cuvintele sunt un drog, vânturându-le ne încântăm cu iluzii, plutim în lumea himerelor. Când ni se arată spectrul zădărniciei, amuţim. Totu se făcuse pământiu la faţă.

Pielea i se scorojise ca o bucată de lut uscat. Doar privirile îi rămăseseră galeşe, ca ale unui copil bolnav care a înţeles că nu mai are scăpare. Mergea alături de mine, în ritmul paşilor mei, în cadenţa aceleiaşi muzici interioare grave, dar ştiam că e o consonanţă abstractă.

Abia înaintea eliberării temporare, când sentinţa achitării stârnise eronata vibraţie optimistă în colonie, a vorbit. Pe faţa lui mohorâtă tremura un început de zâmbet, lingoarea din priviri începuse să se spargă. S-a oprit din mers şi m-a privit ţintă. Îndârjirea disperată era încă la locul ei, o vedeam. Mi-a spus apăsat: „Să ştii… Aici nu mai mă întorc“. Se comunicase la radio cererea Procuraturii Generale de recurs extraordinar, şi câtorva le pierise cheful. „Ei…“ am făcut, echivoc, în sensul că vom vedea ce-o să fie, că mai e până atunci, să nu ne pronunţăm pe loc. Dar înţelesul micii lui propoziţiuni era clar.

M-am gândit, după aceea: de ce luase această hotărâre extremă? Îi repugna într-atât celula? Fireşte, pentru toţi carcera reprezenta răul maxim — unul existenţial, biologic, moral, psihic, filozofic. De multe ori m-am gândit că ar fi de o mie de ori preferabil un glonţ. Dar ideea sinuciderii mi se părea de o monstruozitate inumană şi mai mare, şi nu prevala în cumpănă. Totu mi se părea un om dârz, beneficiind de acea duritate lăuntrică a pietrei, specifică atavismului ţărănesc român. Alt resort determina însă straniul, fatalul angajament luat în momentul singurei noastre înseninări. Care? Nici după ce s-a sinucis n-am înţeles. Abia când, întâmplător, fostul meu coleg de la *Scânteia*, ziaristul Ioan Erhan, evocând propriul trecut, mi-a făcut perceptibilă presiunea pe care o suporta şi o respingea Totu la întâlnirile de la CAER. Atunci am avut revelaţia adevăratelor mobiluri ale tragicei hotărâri.

Nu mai putea face faţă iminentei răzbunări a KGB-ului. Ştia că e, implacabil, victima balaurului cu multe capete şi puzderie de gheare. Nu mai vedea rostul rezistenţei, înţelegea că nu mai poate scăpa. La sentinţa finală a celor şapte de la Curtea Supremă, împreună cu subsemnatul şi încă doi sau trei, Totu avea cea mai mare condamnare — 14 ani. Unica lui replică la această bezmetică sancţiune a fost un gest scurt, răspicat, de

voinţă. Opoziţia în închisoare nu-l mai satisfăcea. I se părea trenantă şi neconcludentă. Pentru firea lui dârză, altceva apărea pe măsură: o lovitură dată fiarei peste bot chiar cu frânghia pe care avea să şi-o lege de gât. „Vreţi sânge? Vreţi viaţa mea? Iată, aceasta e!“ — şi le-a aruncat-o în obraz, ca pe o mână de noroi. Cam în felul în care procedase deţinutul acela îndârjit, ce şi-a scos splina şi a lovit cu ea ostentativ de tablia mesei.

Fireşte, mesajul lui Totu avea şi trimitere, purta pe plic adrese precise. Mereu îmi vorbea de cele două umbre tutelare ale crimelor postdecembriste — Roman şi Iliescu — pe care le asimila cu fiara kaghebistă şi cu răul străin revărsat asupra României în „anii de început“. Când a făcut declaraţia sa incendiară, calmă, cu voce coborâtă, confidenţială parcă, în plin proces („Ne judecă trădătorii de ţară! Poate că o să vie vremea să-i judec şi eu pe ei. Aş face-o, chiar dacă ar trebui să mănânc pământ“), la acest pământ se gândea Totu — cel din cimitir. A fost modul lui de a se revanşa: le-a dăruit, ca o expresie a dispreţului absolut, propriul leş atârnând în ştreang.

I-a urmat la rând Ion Radu, un om de cu totul altă factură intelectuală şi psihică. Nu-i cunosc CV-ul, ştiam vag despre el că fusese activist sindical şi că, printr-o putere de muncă ieşită din comun, dinamism organizatoric şi instinctul angajării în focul bătăliilor, promovase rapid şi spectaculos, până la rangul de vicepreşedinte al guvernului. În 22 decembrie 1989 şi-a dezvăluit însă punctul slab — labilitatea psihică, de nebănuit la un buldozer în stare să niveleze munţi şi să dezrădăcineze păduri. Pur şi simplu, când a auzit că sistemul se prăbuşise, s-a aruncat pe fereastră. L-am găsit la Jilava încă bandajat la mâini, dar cu potenţialul energetic refăcut, şi în stare de sedare psiho-somatică. Conducea o sală de detenţie cât o cazarmă, în care am fost oaspete câteva zile, manipula cantităţi impresionante de hrană adusă din afară de rudele lui şi, generos, îi ajuta să supravieţuiască, cel puţin caloric, pe nevoiaşi şi nedescurcăreţi. Se pare că aceasta era o trăsătură de caracter fundamentală la el: să aibă grijă de cineva, să-şi asume răspunderi în protejarea celor mai slabi, să scoată din impas, dacă nu situaţii economico-organizatorice de dimensiune naţională, persoane aflate în

imediata apropiere. Aşa a ajuns în postura de ocrotitor al lui Ioan Toma şi a mea, în cele 19 zile de grevă a foamei.

Era un bărbat robust, dar agil, cu ochi strălucitori, impenetrabili din cauza negrului intens. Nu-i prea plăcea să vorbească, prefera să asculte şi să acţioneze, punând mereu ceva la cale şi izbucnind intempestiv direct în miezul acţiunii — una pentru care alţii s-ar fi pregătit zile în şir. Cum am spus, în timpul grevei ne aducea „meniul“ (apă preparată în mai multe feluri) dar mai importantă era prezenţa lui la crăpătura uşii, de unde ne sufla mesaje, fiind singura legătură cu o lume ce ne ignora sau ne dispreţuia. La revenirea în închisoare, după condamnarea definitivă — căci s-a întors la Jilava, împreună cu noi toţi — m-a consultat asupra oportunităţii de a intra el însuşi în greva foamei. L-am întrebat cum stă cu secreţiile gastrice, dacă nu-l deranjează acidul clorhidric, şi deşi s-a arătat viteaz, după o singură zi a renunţat. A fost eliberat medical pentru nu ştiu ce tratament, a meditat un timp, izolându-se şi de familie şi, în final, s-a împuşcat cu o armă grea, pentru urşi, spulberându-se. Şi el a dovedit că renunţarea la cuvânt, sau neîndemânarea cuvântării, sunt fatale în situaţiile-limită, căci omul se exprimă atunci numai prin fapte, or, acestea sunt univoce şi ireversibile.

De ce s-a împuşcat Ion Radu? Au circulat zvonuri despre o pretinsă implicare în închegarea unui partid de stânga, mai radical decât al lui Verdeţ. Nu s-a evidenţiat nimic relevant. S-a sinucis pentru că nu putea pune partidul pe picioare, sau pentru că i-a parvenit vreo ameninţare ultimativă din partea puterii? De ameninţări directe nu prea se temea, cum nu se temuse de banda exterminatorilor la Curtea Supremă. Asemenea primejdii, cu formă materială detectabilă, ştia să înfrunte. La o adică, se putea lua la trântă cu haidamacii. Chiar mi-a spus că numai gura e de ei. Pe el altceva îl stresa, încă din 22 decembrie: forţele oculte a căror răsuflare otrăvită o simţea venind din toate punctele cardinale. Cu acestea nu ştia să lupte, să se descurce, nu avea ac de cojocul lor. Şi-a dat seama că sunt atotputernice şi în închisoare şi afară, că oriunde se va afla, va rămâne dependent de ele.

Energia şi neastâmpărul organizatoric, ce făcuseră din el un demiurg al efemerelor construcţii, deveniseră nu numai nefolosibile, ci şi toxice. Lâncezeala îl speria. În primele luni de puşcărie — era atunci singurul demnitar la Jilava — neavând ce face, prelucra poezii populare, încântându-i pe gardieni. Apoi gătise şi dereticase în marele salon, îi mai ajutase pe alţii, ne adoptase pe noi, cei de la izolare. Se epuizaseră însă posibilităţile de acţiune. Se ducea la fund, văzând cu ochii. Încercase să se ducă şi el la izolare, dar nu-i permisese stomacul. Cu haita teroriştilor s-ar fi luptat, dar vedea că se extinde, luând sub stăpânire totul: politica, economia, instituţiile publice, chiar viaţa privată. Se vedea pus la zid. A recurs şi el la propria fiinţă, ca obiect al unei ultime acţiuni spectaculoase. Nu pentru ecou public. Pentru descărcarea depozitului de energie condensată în sine, pentru o finală, oricât de scurtă, ridicare la statura dinamismului ce-l propulsase în societatea dispărută.

Călăreţul fără cap

Când îi pusese pe troglodiţii aceia să zbiere la noi (în sala de judecată a Curţii Supreme): „Omorâţi-vă!“, puterea postdecembristă îşi pierduse răbdarea. I se părea că Jilava „lucrează“ prea încet şi ne îndemna să colaborăm, să grăbim opera acesteia. O nemulţumise ritmul lent în care începusem să murim în detenţie. Eram o mulţime, douăzeci şi ceva, şi nu-şi dăduseră sufletul decât Nicolae Giosan, Gheorghe Rădulescu, generalul Macri (victimă colaterală) şi dacă nu mă înşel, Miu Dobrescu. Cam puţin, într-adevăr, în decurs de doi ani, căci executivul mizase pe sucombarea noastră în masă. Această nemulţumire o exprimau ritos, în declaraţii publice, Dan Iosif şi Voican Voiculescu, „terminatorii“ de specialitate ai echipei: „Ei, păi dacă ştiam, îi aşezam în balcon şi-i lichidam de atunci, cu o rafală de mitralieră“.

Giosan a fost ucis la întoarcerea de la doctor, cred, cel ce confirmase că e cardiac şi trebuie să se bucure de regim special. Era un om vesel, flegmatic, excelent specialist în ştiinţele agricole, pe care Ceauşescu îl aprecia, dar cum îi plăcea să-i mute pe toţi de colo-colo, îl făcuse să aterizeze la pupitrul Marii Adunări Naţionale. În închisoare avea o privire mirată, marcând neputinţa organică de a înţelege ce caută acolo. De altfel, cam acesta era handicapul general: incapacitatea adaptării nu numai la condiţia materială a detenţiei, ci şi la ideea eşuării în ţarcul concentraţionar. Întâlnindu-ne la Jilava, şi reconstituindu-ne traiectoria prin închisori, descoperisem că am fost o vreme vecini de celulă la Rahova. Nu ştiusem, crezându-ne în deşert, astfel că n-am putut comunica nici prin ciocănituri în

perete. Şi aici eram despărţiţi, locuind la extreme. Deodată, mi se anunţă stingerea lui din viaţă. A fost, la Jilava, primul contact violent cu absurditatea morţii, una care-şi pierduse naturaleţea şi ne pândea ca un saltimbanc iute şi sângeros.

Apoi a fost disjuns din proces Gogu, ruinat în ultimul hal şi expediat să moară afară. Ne întrebam ce-o să facă el singur, în lume. Bătrân, bolnav, cu toate aparatele de orientare sfărâmate în scurta dar bulversanta detenţie. A ajuns, săracul, într-un azil evreiesc. Românii nu l-au primit pe nicăieri, nu i-au găsit niciun culcuş. Frumos din partea evreilor, merită toată gratitudinea gestul lor de mărinimie şi solidaritate umană. În astfel de situaţii iese la iveală stofa unei etnii şi comunităţi. Cel puţin a avut unde să moară Nea Gogu, între oameni, sub priviri calde şi blajine — nu ca un câine pe maidan. A mai apucat să-i dea un interviu lui Adrian Păunescu, uitând de idiosincrazii (infiltrate probabil şi acestea de alţii), dar citindu-l, m-am speriat. Acolo se vedea cel mai bine busola spartă, mersul împleticit, pierderea direcţiei şi a orizontului. I s-au publicat vorbirea incoerentă, fraza sincopată, gândurile învălmăşite — şi bine s-a făcut! E un document revelator despre efectul nimicitor al detenţiei asupra unui intelectual de 75 de ani; a ieşit din închisoare izbit de toţi pereţii. S-a stins acolo, în azilul evreiesc, la scurt timp după „eliberare". Nicio floare de adio n-am putut să-i duc. Nici în ce cimitir îi odihnesc oasele nu ştiu. Am trimis un ferpar la presă, exprimând durerea unui fost coleg de celulă.

La moartea lui Miu Dobrescu am fost la cimitir; cred că era în scurtul *intermezzo* al libertăţii ipotecate de Procuratură. Slăbise, sărmanul, se ofilise şi se fărâmiţase de tot, nu mai rămăsese decât o umbră copilărească. Suferea de dureri de prostată şi de retenţii urinare, şi nu ştiu cine îl învăţase să stea în picioare, într-o anumită poziţie şi să se bâţâie. Poza aceasta căpătase pregnanţa unei jalnice efigii; aproape întotdeauna îl vedeam la o parte de grup, cu picioarele desfăcute, înfipte în pământ, cu capul ridicat spre cer, cuprins de tremur, ca la rugăciune. Tensiunea arterială i se ridica de regulă peste 20, dar în ciuda ruinei fizice rămânea senin sufleteşte, surâdea, bunătatea nativă răzbătându-i mai ales în voce, una subţiată, şi

parcă suferinţa începuse să-l amuze. S-a dus în nefiinţă într-un tremur uşor al imaginii, ca un nor destrămat, luat de vânt.

Apoi a murit Mihai Gere. După ce şi-a incinerat soţia — la acest ceremonial am asistat — s-a dus şi el pe lumea cealaltă. Au avut cancer, dar n-au făcut caz de boala lor, de parcă ar fi suferit de un reumatism oarecare. Căderea în WC-ul turcesc de la Rahova o fi fost primul semnal. Gere era un bolnav discret, un puşcăriaş orgolios, cu pretenţii de veteran, un taciturn cu rare explozii orale — când ieşea la iveală, irepresibil, copilul din el. Suferea de o constipaţie rebelă şi toaleta din închisoare, expusă ca la panoramă, îi complica enorm fiziologia. Aceasta a grăbit boala lui de colon. A murit într-un halou de taină, apropierea stingerii din viaţă fiind tratată ca o chestiune strict personală. Măcar în moarte a avut intimitatea dorită. Cu ciudăţenii de om tacticos, iniţiat în şcoala vieţii, se înconjurase de aura târzie a micului burghez pedant, ce nu permite să se vadă cum îl macină pe dinăuntru suferinţa şi moartea.

Cred că i-a succedat Cornel Pacoste. Pe el îl surprinseseră „evenimentele“ la Timişoara, probabil într-o deplasare, şi ca atare a intrat în procesul cadrelor locale. A făcut un stagiu în închisoarea bănăţeană şi, când a venit la Jilava, era deja marcat — m-am îngrozit când mi-a spus că tensiunea lui arterială atinge frecvent valoarea fantastică de 30. Boala îl consuma, devenise străveziu, uneori se clătina pe picioare. Până la urmă a paralizat şi l-au „externat“ val-vârtej. După ce m-am operat, l-am vizitat acasă. O mână îi rămăsese bună, cu ea îşi ridica picioarele şi le aşeza ca pe obiecte. Între perne, pe canapea, privea toată ziua sticla televizorului şi-şi ştergea saliva cu batista. Se bucura când îi intram în casă cu Alexandra, şi o ruga pe Geta, soţia lui, să ne miluiască pe fiecare cu câte un pahar de vin. Înţelegeam greu ce spune, de aceea prefera să râdă, făcând sforţări considerabile. N-am prins de veste când s-a stins, grăbindu-se parcă, rezolvându-şi moartea expeditiv. La câteva zile s-a prăpădit apoi şi ea, deşi lăsa impresia că e un monument al sănătăţii. Se prefăcea, ca să echilibreze cât de cât panorama morbidă a casei şi familiei ei.

Nicu Ceauşescu n-a murit sub auspiciile penitenciarului — devenise „om liber“, de aceea cineva ar putea obiecta că-l vâr în şirul morţilor Jilavei. În realitate, de mult se stinsese între zidurile celulei. Ea i-a supt vlaga, l-a scheletizat, i-a răpit somnul şi pofta de mâncare, l-a amuţit şi l-a trecut în rândul marionetelor de pâslă. Ca să poată supravieţui moral, îşi acceptase moartea fiziologică. Nu invoca fatalitatea, dar ea i se citea pe obrazul descărnat, rigid. Diferitele completuri de judecată îi schimbau mereu încadrarea juridică, dar discret, în *sotto voce* îi pronunţaseră condamnarea la pedeapsa capitală. Semăna cu acei candidaţi la scaunul electric ce-şi aşteaptă execuţia ani şi ani. Ei îşi pierd emoţia, pentru că-şi iau adio de la lume de mai multe ori, despărţirea de viaţă devenind o formalitate plicticoasă, mereu amânată. Singura noutate în macabra scenetă a fost cadrul — a murit departe de ţară şi de oamenii care-i repudiaseră tinereţea.

Între timp, nu ştiu exact când, a părăsit lumea Bălan, primul secretar de la Hunedoara, închis pentru că îşi mutase scaunul în Banat. În prima perioadă a detenţiei — venise cu lotul „Timişoara“ — părea, printre stafiile ce eram, un Goliat înzăuat. Făcea impresia că poate ridica doi de-ai noştri într-o mână. Calm, cumpănit, sigur pe sine, împărţea cuvinte reconfortante; o mică discuţie cu el te întrema, fiindcă exprima răbdare, rezistenţă şi încredere în fondul uman. Când s-a răspândit zvonul că are cancer, a început să se ascundă. Aproape a dispărut din tabloul penitenciarului. Ştia că nu mai poate inspira optimism, că statura lui, încă impozantă, şi faţa liniştită de înţelept, riscau să ne demoralizeze, ca o marcă a deziluziei şi zădărniciei. N-am mai schimbat cu el niciun cuvânt şi când îl întâlneam îi respectam solitudinea şi pecetea tăcerii întipărită pe faţa blândă. L-au trimis să moară acasă şi a dispărut definitiv din raza noastră vizuală, ca într-o demonstraţie fachirică, unde puterea nu există decât în spirit.

„Moartea la Jilava“ chiar asta este — tăierea rădăcinilor vitale. Ca în povestea călăreţului ce mai galopează un timp, deşi o sabie subţire ca firul de păianjen i-a secţionat gâtul, şi pe mândra faţă de sub coif s-a aşternut paloarea, iar pleoapele s-au lăsat, ca de plumb.

Au mai decedat în suită: Suzana Gâdea, Constantin Dăscălescu, Gheorghe Pană. N-a mai produs nici o mirare, replică sau reflecţie moartea Suzanei. Pe ea o ştiam de mult candidată. Mai făcea paşi mici spre dubă, spre sala procesului, spre celulă, dar ca o jucărie căreia i-a rămas un mic fragment de arc nedestins. Murise Suzana chiar la Jilava, viaţa ei se scursese în podeaua de ciment din fantomaticul „Pavilion al lăuzelor", iar afară, în jalnica libertate a epavelor, i s-a consumat ultima bucăţică de bandă metalică răsucită cu cheia unui destin hain.

Dăscălescu a trecut meteoric prin Jilava. A mimat o alienare mintală în limitele fanteziei sale sărace, eminamente politice, şi a obţinut disjungerea — cu siguranţă prevăzută în scenariile tenebroase ale decembrismului. Dar baia jilavistă, cât de scurtă a fost, dacă nu i-a luat minţile, cum simulase, i-a răpit vitalitatea. Ajuns afară, unde fusese anulat politic, n-a găsit resurse decât pentru a vegeta. Nimeni nu l-a mai văzut şi n-a mai auzit de el, până în ziua când a murit. Şi poate nici atunci, vestea morţii răspândindu-se tardiv, când evenimentul se ştersese din amintirea imediată, şi circula ca un fapt divers, estompat de ceaţa timpului.

În sfârşit — Pană, ultimul până în clipa când fac această consemnare. În închisoare îi fuseseră afectate funcţii ale sistemului nervos central: îi tremurau mâinile, se bâlbâia. Ultima jumătate a frazei o înlocuia cu un oftat. De la Jilava a ieşit terminat. Auzeam pe câte cineva că s-a întâlnit cu el într-o piaţă sau pe o stradă lăturalnică. Întreba: „Nu dai o ţuică?" Nu ştiu de ce-i trebuia, nu era băutor, poate punea întrebarea ca o nadă, pentru a face din cel întâlnit interlocutor de o oră, în penumbra discretă a cârciumii. Rămăsese singur, abia îşi ducea zilele cu pensia de femeie de serviciu, fixată de „decembrişti" (ca şi nouă, celorlalţi jilavişti), şi supravieţuia prin inconştienta încăpăţânare genetică a băiatului de la ţară împins înainte de valul democraţiei muncitoreşti. Cineva mi-a spus că ar fi intrat în faza incipientă a bolii Alzheimer — ceea ce dovedeşte că Jilava s-a emancipat, generând la distanţă şi boli moderne, de sorginte americană.

Mă întreb: oare acest bilanţ, însumând jumătate din efectivul „lotului CPEx", o fi pe placul autorilor morali ai crimei, i-o mulţumi, convingându-i

că nu mai era nevoie să ne îndemne, prin gura purtătorilor lor de cuvânt din sala Curţii Supreme, la suicid? Sau ne-ar fi vrut înşiraţi pe năsălie, chiar până la unul? Aşa, trântiţi, ca nişte popice, cum ne visau secerătorii profesionişti ai guvernului.

Dacă tot nu sunt satisfăcuţi de thanatica recoltă, pot să le ofer o consolare: „Nici noi nu ne simţim prea bine“ — cum spun hazoşii bântuiţi de premoniţii, după ce înşiră pomelnicul ultimilor dispăruţi. Paul Niculescu-Mizil şi subsemnatul am făcut operaţii pe cord, Curticeanu şi Andrei şi-au extirpat tumori, Lina Ciobanu a avut accident cerebral. Şi aşa mai departe. Purtăm în noi moartea Jilavei, suntem „călăreţii fără cap“ cu gâturile secţionate de lama subţire a urii decembriste.

„Puterea morală“

În vara lui 1992 (al treilea an de detenţie), de cum m-a văzut la vorbitor, Alexandra mi-a spus, importantă şi misterioasă: „Avem de vorbit!“ Mă gândeam la încurcături „afară“. Dar ea a scos din geantă un volum şi mi l-a înmânat cu gravitatea celui ce face surprize: „Uite, ţi-a apărut *Timpul lepros*.“ M-am gândit că a adus şpalturile pentru corectură. E drept, ceea ce îmi dădea, cu coperte ilustrate, arăta a lucrare finită, dar nu eram familiarizat cu genul de tipărituri computerizate. Ştiam că s-au eliminat anumite faze ale procesului tipografic şi că se poate face şi reface orice. „Ce corectură? m-a adus cu picioarele pe pământ. Cartea e pe piaţă. Trebuie să vorbim despre lansare.“ Am luat-o, am pipăit-o, am întors-o pe toate părţile. Cuprindea jurnalul de închisoare din ’90-’91, până în momentul achitării — cea care lipsise de obiect greva foamei, fiind chiar corolar al acesteia, cum ne plăcea, lui Toma şi mie, să credem. Nu prea mă încânta faţa grafică a volumului. Un fel de caiet de şcoală sau carte veche de astrologie cu text des, impenetrabil, ilizibil. Nici ilustraţia de copertă nu mi se părea cine ştie ce: o scenă de tribunal compusă la calculator. Tratasem cu editura Intact, în scurtul răstimp al „libertăţii dezvinovăţite“, dar nu mă aşteptasem ca în lipsa mea tipărirea să intre într-o asemenea acceleraţie. Nu mi se mai întâmplase să scot o carte fără lecturi exigente în faza finală, atunci când textul se grupează definitiv în faţa ochilor şi orice inadvertenţă sau asonanţă dă alarma. Dar comentariul apărea zadarnic, faptul era împlinit. Am căzut de acord cu propunerea de lansare, făcută de editură şi m-am dus în celulă să văd ce-a ieşit. Citind, m-am luat cu mâinile de păr: sărituri de cuvinte şi

fraze, de pagini întregi, substituirea după ureche a unor termeni neînţeleşi, agramatisme, construcţii lexicale neşlefuite. O catastrofă! Am înnegrit paginile, într-un reflex maşinal, dar ca exerciţiu gratuit. Locuiam în aceeaşi celulă cu Tomiţă — ne învăţasem împreună în timpul grevei foamei — şi a apărut şi el cu un exemplar. Citeam paralel, el punctând prin exclamaţii anumite paragrafe, eu gemând de amară neputinţă.

Câteva zile mai târziu mă aflam singur în curte şi-mi rumegam necazurile. A apărut Ion Dincă. M-am hotărât să ies din apatia meditativă şi i-am adresat nu ştiu ce întrebare anodină. A răspuns crispat, cu o voce gâtuită. Ce spunea? Încet-încet mi s-a descifrat sensul vorbirii înăbuşite: mă înjura. Mă înjura de mama focului. Dar scabros, ca un ţigan măturător de prin halele oborului. Stătea în picioare, încordat, şi-şi debita tirada într-un fluviu oral neîntrerupt, interminabil. M-am văzut deodată la marginea Bucureştilor, în apropierea gropilor cu gunoi, printre cocioabe de carton şi tablă, cu noroiul până la glezne. Mi s-a făcut greaţă, m-am ridicat şi m-am dus în celulă cu o insuportabilă greutate pe umeri. Mă simţeam năclăit în zoaie de sus până jos. Şocul agresiunii verbale, absolut imprevizibile, de neconceput, un fel de întoarcere a lumii cu josul în sus, îmi luase graiul; ore în şir n-am fost în stare să articulez un cuvânt. Numai ce revedeam în faţa ochilor figura crispată a lui Dincă, buzele lui agitate, ţesând ca o suveică mizerabilele înjurături, şi mă treceau sudorile; stomacul se convulsiona ca pentru a elimina un arici, un ghem de şerpi, o broască râioasă. Chipul şi şuieratul vocii lui m-au obsedat zile, săptămâni, luni. O asemenea experienţă nu mai trăisem. Nu avusesem de-a face cu derbedei, nu mă înjurase nimeni toată viaţa — şi aveam aproape 65 de ani — nu mai fusesem stropit nici cu a suta parte din trivialitatea revărsată atunci de Dincă asupra mea. Fireşte, n-am vrut să mai ştiu nimic de acest om, l-am ocolit de la distanţă; numai zărindu-l, diafragma mi se contracta şi recăpătam senzaţia insuportabilă de batracian sau reptilă în stomac.

Ei bine, în volumul său de memorii, publicat după ieşirea din închisoare, Silviu Curticeanu mă condamnă fără drept de apel pentru ieşirea din ringul obscen unde m-a provocat Dincă. „N-a avut tăria morală să-l

înfrunte pe Dincă“ („dificilul Dincă“, sau ceva asemănător, este epitetul folosit, ca să-l particularizeze pe agresor). Am stat şi m-am gândit. „Interesant tip, Curticeanu“, mi-am zis în cele din urmă. Mi s-a revelat reprezentarea pe care şi-o făcuse el despre incident. L-ar fi înjurat pe el. Dincă spurcat, slinos, ca la uşa cortului? „Păi stai, nenicule! Cu mine ţi-ai găsit naşul!“ Îi administra replica adecvată, cu cea mai exemplară tărie morală posibilă. Numai că aici memorialistul se supraaprecia. Chiar dacă pe loc, la primul schimb de directe, ar fi făcut cât de cât faţă, la runda următoare claca fatalmente. Dincă l-ar fi făcut grămadă sub avalanşa fanteziilor scatologice culese din cel mai autentic folclor de Dămăroaia. Cum şi-ar mai fi dovedit Curticeanu tăria morală mai departe? Recurgând la pumni, probabil, la pumni şi la picioare, sau la muniţia existentă în curtea Jilavei. Aici mi-e greu să spun de partea cui ar fi fost superioritatea. Poate era cu adevărat terenul cel mai propice pentru afirmarea „tăriei morale“ a memorialistului. Cine ştie de ce abilităţi şi antrenamente o fi dispunând? Se baza, probabil, pe ceva, când îmi arunca în faţă acel dispreţ suveran. Până la urmă, ar fi dat un spectacol public, în aer liber, memorabil chiar pentru Jilava. Ar fi împărţit galeria drept-comunilor în două tabere, cum se întâmplă spontan în sălile de box, bucurându-se amândoi de glorie şi aplauze, indiferent de scor — pentru generoasa delectare oferită gratis deţinuţilor. Poate s-ar fi adunat şi CPEx-ul *in corpore*, şi nu doar ca suporter, ci ca să susţină faptic pe unul sau pe altul.

S. Curticeanu înfăţişează în memoriile sale mobilul „supărării“ lui Dincă (şi a altor câţiva colegi, care preferaseră să-şi consume nemulţumirea în linişte). După el, divulgasem în *Timpul lepros* straşnice secrete personale ale cepeexiştilor — că au slăbit, că şi-au pierdut puterea, că nu mai au chef de vorbă, că unuia îi tremură mâna, altuia picioarele, că vădesc felurite efecte ale opresiunii politice, juridice şi penitenciare la care fuseseră supuşi. În fruntea celor „turnaţi“ mă aflam eu însumi, cu toate prăbuşirile mele morale şi fizice. Nu ştiu ce pretenţii avusese memorialistul, să fac din bărbaţii striviţi de nedreptate eroi ai rezistenţei atletice, cavaleri de fier, suflete de cremene? Recunosc, am fost departe de această mentalitate

hollywoodiană, dimpotrivă, doream să sugerez, prin câteva tuşe, „căderea“ oamenilor politici în vârstă, terfeliţi prin închisori, acuzaţi de crime închipuite, blamaţi de corul bezmetic al „decembriştilor“. Crezusem că poporul român trebuie să afle adevărul, să ştie ce face şi ce urmăreşte puterea cu noi, să nu facilităm prin tăcere, discreţie, minimalizare, programul exterminator la care ne supunea.

Pentru a mă pedepsi că am vorbit, Curticeanu m-a lovit în „locul sensibil“, mi-a persiflat apartenenţa la literatură, punându-mi în ghilimele calitatea de scriitor. Chiar aşa, ori de câte ori venea vorba de subsemnatul, căruia îi omitea numele (ca să nu cadă în acelaşi păcat, al „delaţiunii“), nota laconic: „scriitorul“. Adică, aşa-zisul scriitor.

Întrebarea pe care nu încetez să mi-o pun, după lectura memoriilor lui Curticeanu, este aceasta: chiar, în ziua de astăzi, dovada tăriei morale a devenit înscrierea fără sfială în dialogul abjecţiei? Pentru că, este la mintea cocoşului, invectivelor nu li se poate răspunde cu formule de politeţe, înjurăturilor de surugiu sau de grăjdar nu li se pot opune expresii salonarde sau de pension. Dacă refuzi să-i ţii hangul unui mahalagiu şi te retragi, înseamnă că eşti slab, lipsit de vână şi rectitudine morală? Poate în societatea post-decembristă s-a impus acest criteriu al supravieţuirii, cerut de noile relaţii, de noul model social, dar a plasa sumbra fatalitate în tabloul moralei, nu este oare proba abdicării de la civilizaţie, a corupţiei spiritului? Nu spun că Dincă îmi apărea ca un produs al decembrismului, ci că, fără să-şi dea seama, Curticeanu exprimă o mentalitate inspirată din respectiva „Competiţie a valorilor“.

Timpul lepros a scăpat de haina samizdatului (doar că nu fusese tipărit în închisoare) după 13 ani, în versiunea grafică a editurii Viitorul Românesc.

Moartea ca stare de spirit

După reîncarcerarea mea — ca urmare a anulării achitării — n-am mai găsit puterea să continuu jurnalul de detenţie. De altfel, în toamnă m-am îmbolnăvit grav, ajungând la un pas de septicemie. Am contractat o infecţie a căilor urinare, tratată aproape două luni cu nişte amărâte de pilule luate la recomandarea colegilor, suferinzi şi ei, cândva, de ceva cât de cât asemănător. Mă contaminasem cu nenorocitul de „pioceanic“ — bacilul Jilavei, blazonul ei microbian ţinut în secret de comisiile şi rapoartele sanitare, cel mai rezistent, cu forme de manifestare perfide şi distrugătoare, devenit în faza avansată letal. Boleam, abia târându-mă de colo-colo, febril, nedormit (mergeam la toaletă de 15-20 de ori pe noapte), cu dureri chinuitoare, dar nu reuşeam să stârnesc nici măcar compasiunea cadrelor sanitare. În principiu se apreciase că ar fi cazul să fiu văzut la o clinică de specialitate, dar nu aveam niciodată acces în duba urgenţelor pentru Bucureşti. Mă prezentam dimineaţa la punctul de îmbarcare, însă efectivul era întotdeauna complet, alteori duba nu mergea la Fundeni, unde trebuia să ajung. Nu aveam cui să mă plâng, mi se arăta că rămân şi alţii pe dinafară. Ghinionul ar fi ajuns să fie poate fatal, dacă într-o dimineaţă nu m-ar fi recunoscut, printre drept-comunii adunaţi de plecare, doctoriţa de ochi a închisorii. După ce s-a lămurit, şi-a scos propriul pacient din dubă. „Măi ăsta, cum te cheamă, cu ochii, ia dă-te jos de acolo, că nu e nici o grabă cu tine. Nu orbeşti tu până săptămâna viitoare. Pe tine putem să te tratăm şi aici.“ M-a dat în primire gardianului pentru Fundeni, un om vizibil plictisit de îndeletnicirea nu prea agreabilă de a plimba puşcăriaşii prin spitale. Era

o dubă lungă, îngustă, ca un vagon, în întregime din tablă, probabil din secolul celălalt, ruginită, stâlcită, cu stranii cuşete de tren în care abia încăpeau doi-trei inşi. N-am mai găsit loc, majoritatea pasagerilor îşi zdrăngăneau lanţurile de la picioare de o manieră manifest inospitalieră. Gardienii au acceptat să rămân pe culoar, în picioare, clătinat şi smucit la fiecare pas, izbit cu capul de tavanul metalic, hurducând prin gropile şoselei şi ale periferiilor Capitalei.

Nu ştiu de ce, pentru prima dată m-a apucat o jale de orfan, de om al nimănui. De unde veneam şi unde mă duceam? Nu interesau pe nimeni boala mea, viaţa sau moartea mea. Urcasem întâmplător în dubă, întâmplător avea să mă vadă sau să nu mă vadă un specialist, şi cu totul întâmplător să supravieţuiesc sau să mă sting. O singurătate cosmică mă cuprindea în carul acela vechi şi întunecat, de fier vechi. Făceam parte dintr-o expediţie spre galaxia nimicului absolut. Prin crăpătura de la uşi, vedeam mahalaua bucureşteană plină de bălţi, noroaie, mormane de gunoi şi câini de pripas. Nimic nu mi se părea familiar, locurile ţineau de alt secol, sau se schimbaseră cu altele, cu un cartier de favele sud-americane. Nici mai departe, pe artere importante, imaginea nu se schimba. Pietoni leneşi priveau duba cu ochi dilataţi de o neputinţă bolnavă, de singurătate resemnată, nepăsătoare. M-a luminat această blazare generală într-un destin damnat şi mi-am zis că dacă e să mor, mai bine acum decât altă dată.

În spital, după ce şi-a repartizat prin diferitele clinici deţinuţii cu lanţuri, gardianul m-a plantat pe o bancă şi s-a dus să-mi aranjeze consult la urolog. Aş fi vrut să mă vadă profesorul Proca, dar cineva a spus că lipseşte. M-a consultat medicul de gardă şi mi-a luat urina la analiză. Devenise aproape vâscoasă. A clătinat din cap a rău. Abia într-un târziu m-a recunoscut — eram slab, nebărbierit, desfigurat de boală — şi a stabilit să revin peste câteva zile pentru un diagnostic documentat. L-a rugat pe gardian să-şi noteze şi să asigure prezenţa mea în spital în ziua stabilită. I-am reţinut numele şi i-am transmis prin cineva Alexandrei că în ziua cutare voi fi la Fundeni. Gardianul s-a achitat cu seriozitate de obligaţia lui şi, la

data indicată, m-a dus personal la doctor. Începusem să văd în paznic un mic sprijin, mă agăţam de vaga lui bunăvoinţă ca înecatul de pai.

A doua oară am găsit-o în spital pe Alexandra. Trebuia să lase impresia că nu mă cunoaşte, pentru că întâlnirea ar fi devenit suspectă. Până la urmă nu s-a mai putut preface. I-am şoptit numele medicului şi s-a dus să-l caute. S-a întâmplat să-i ceară relaţii despre acela tocmai profesorului Proca, pe care nu l-a identificat. Profesorul a glumit: regreta că nu poate să-i fie de folos, dar şi că mai tânărul colaborator e căutat de o doamnă atât de distinsă. Am intrat în posesia rezultatelor analizei şi, cu urografia la zi, am ajuns în cabinetul profesorului. Ne cunoscusem bine, îmi făcuse consulturi de rutină înainte de '89. M-a invitat să iau loc. Înainte de a vorbi a închis ochii, aşa cum faci pentru a întrerupe temporar curgerea timpului şi a trage o cortină peste prezent, deplasându-te înapoi, în altă epocă, restabilind firele rupte şi culoarele de comunicaţie obturate sau pentru o reculegere lângă mort. I-a deschis din nou şi viaţa a început să curgă iarăşi — aceasta nouă, prezentă, ineluctabilă, asupra căreia trebuia să ne concentrăm. N-a clătinat capul ca urologul de gardă, dar cu o voce stinsă, stinsă de tot, mi-a spus că nu e bine. Avea să încerce să dreagă lucrurile. Mi-a compus schema unui tratament radical pentru combaterea infecţiei, la capătul căruia urma să mă opereze. Institutul Medico-legal a căzut de acord că toate acestea nu se pot face în condiţiile detenţiei şi mi-a acordat o suspendare limitată a executării pedepsei. M-am mai chinuit o lună înainte de operaţie şi vreo trei după (suportând consecinţe neprevăzute), timp în care, întâlnindu-mă mereu cu profesorul Proca, ne-am împrietenit de-a binelea. A fost un chirurg excepţional, mentor, conducător de şcoală medicală, intelectual fin cu lecturi alese, om afabil, practicant dăruit al cultului prieteniei. Am continuat să ne vedem la clinică, atât în timpul exercitării mandatului său de manager, cât şi apoi, când rămăsese simplu consultant, dar polariza mai departe, în sala de operaţie, ardoarea pacienţilor şi admiraţia respectuoasă a colegilor. M-a mai operat o dată, şi am avut largi schimburi de vederi de ordin istorico-social şi moral, în chichineaţa sa de „tolerat“ de la etajul al IV-lea al marii clinici de urologie, căreia îi pusese bazele şi îi consacrase faima.

Pe loc, profesorul Proca m-a scos din cea mai gravă depresie încercată vreodată, în care se îmbinau marasmul înfrângerii totale pe frontul fără reguli şi fără lege al justiţiei şi neputinţa organismului de a mai face faţă nenumăratelor încercări ale detenţiei. Cu această ocazie mi-am dat seama că moartea, în afară de cauzele ei ineluctabile — este şi o consecinţă a stingerii combustiei sufleteşti, cea care electrizează celula, o reîncarcă energetic şi coordonează, sub tensiunea „harului“, componentele miraculoasei maşinării. Dirijorul ocult al metabolismului meu bazal cedase în toamna aceea târzie, şi motorul fiziologic intrase în colaps. Imaginea citadină de noiembrie, văzută din duba ocnaşilor în lanţuri, îmi năruise ultimii stâlpi de susţinere. Mă descoperisem atât de singur fiindcă mă părăsise propriul eu, sufletul mi se pustiise ca un deşert. Oraşul părea un vagabond mâncat de lepră, cu fluierele picioarelor înălbite. Abandonul mă bântuia ca un uragan şi sunt convins că, rezemându-mi capul de tinicheaua vagonului, mi-aş fi putut da sufletul pe loc. Închisoarea, nedreptatea, zădărnicia, oraşul muribund dansau într-o horă halucinantă, îndemnându-mă la dispariţie.

Prima contrarietate ieşită în cale m-a trezit şi aceasta a fost clătinarea din cap a urologului ce îmi cânta prohodul. M-a revoltat obiectivitatea indiferentă a sentinţei medicale, cinismul blazat al consemnării răului. Totul s-a împotrivit în mine şi, în această contrazicere biologică, spiritul a renăscut. Fără să ştiu, începeam să mă pregătesc de luptă. La aceasta s-a adăugat, abia schiţată, aproape inobservabilă, solidaritatea gardianului, pe care radarul instinctelor a detectat-o şi exagerat-o special, ca să-şi facă din ea cârje. Apariţia pe culoarele spitalului a Alexandrei, deşi nu avea biata de ea nici o putere, trebuind chiar să se disimuleze, a picurat afectivitate în noua tentă a tabloului. Când profesorul Proca s-a decis să intervină, bătălia a fost definitiv câştigată. Spiritul se întorsese la uneltele sale, deşertul fusese repopulat cu un „eu“ ruşinat de intenţia trădării şi cele patru luni grele de suferinţă aveau asigurarea victoriei. Am depăşit momentul, fiindcă am avut şansa unor întâmplări favorabile — oricât de mărunte —, dar şi fiindcă un rest de har a speculat ce s-a găsit în cale ca să-şi resuscite esenţa. Nu cedase în întregime, fie pentru că nu-i venise sorocul, fie pentru că

toamna aceea dezolantă îmi mai trimitea, totuşi, fiori lirici, cum făcuse cu mine acest anotimp al culorilor şi luminilor duioase, încă din copilărie. Toate sunt legate strâns în misteriosul complex al naturii: vitalitate organică, fluid astral inspirator, imagistică terestră, mesaj al anotimpurilor, mici întâmplări cotidiene care-i aduc pe semeni în prim-plan.

„Puritatea transcendentală“

La ieşirea din spital, editura Viitorul Românesc mi-a cerut să particip la un interviu fluviu cu directorul, Viorel Ştirbu, şi colaboratorul său, Ioan Tecşa, fără subiect delimitat, întrebări prestabilite şi limite spaţiale. Un fel de „Ce-o ieşi“ — defulare a acumulărilor istorice, slalom printre regimuri sociale, întâmplări şi personaje memorabile, definiri şi delimitări prezente, concluzii de o viaţă. Raport gâfâit al maratonistului, după ieşirea din cursă. Evocare a peripeţiilor, făcută de o cătană trecută în rezervă, stând pe marginea unui şanţ, la o ţigară de tabac prost. Nu prea mă ţineau curelele, dar spiritul ardea de nerăbdare să intre în galopul anarhic, fără itinerar şi staţii, zăbală şi hăţuri. Puteam să sorb în goană câmpiile, luând-o razna, fluturându-mi coama, ascultând şuieratul timpului pe lângă ureche.

Dialogul şi înregistrarea ne-au luat trei luni încheiate. Adesea nu mai puteam suporta scaunul, şi vorbeam culcat pe canapea, făcând pauze; continuam totuşi într-o îndârjire senină, dictată trupului suferind de spiritul descătuşat. Au ieşit cam o mie de pagini, dar la dactilogramă le-am redus la jumătate, compunând o carte eseistico-memorialistică intitulată *Am fost şi cioplitor de himere*. Pe la jumătatea procesului tehnic de tipărire, Viorel Ştirbu s-a recuzat, deşi el ţinuse hangul dialogului din partea editurii, rămânând, pe postul realizatorului, doar cu Tecşa. De altfel, din cauza dificultăţilor financiare, cartea n-a mai apărut la Viitorul Românesc, fiind preluată de Ion Cristoiu, pe atunci directorul *Evenimentului zilei* şi şeful editurii *Expres*. S-a bucurat de un tiraj respectabil pentru noile vremuri (cinci mii de exemplare) şi s-a difuzat mulţumitor. Drepturile de autor

antecalculate nu s-au respectat, reducându-se la un acont de un milion şi jumătate. Evident, în ordinea istoriei literare, aceasta nu are nici o relevanţă, dar eu eram la capătul a trei ani de închisoare, timp în care nu primisem nici amărâta de pensie drastic ajustată de executiv. Nu dispuneam de economii şi, în afara nevoilor de subzistenţă, aveam cheltuieli medicale.

Evenimentul zilei a publicat în foileton câteva capitole, făcând publicitate şi atrăgând atenţia comentatorilor — unii s-au grăbit să mă acuze că m-aş fi lepădat de comunism, alţii că-l denigrez pe Dej, care mă numise consilier prezidenţial de presă, iar fiul unui fost lider m-a ameninţat că mă dă în judecată pentru întinarea memoriei părintelui său ş.a.m.d. Extrasele ofereau probabil o imagine distorsionată, căci la apariţia cărţii, enervările s-au calmat. A fost şi o lansare la librăria „Sadoveanu", prezentarea făcând-o George Pruteanu, bucuros să mă poată considera scriitor recuperat, coleg intrat în sfârşit în comunitatea de breaslă cu arme şi bagaje. Au scris articole elogioase Adrian Păunescu, Ion Cristoiu şi alţi câţiva, iar poetul m-a invitat la o festivitate a fundaţiei sale ca să-mi decerneze un premiu literar.

De acest premiu se leagă una dintre cele mai dezagreabile amintiri ale vieţii. Nu m-aş fi dus la festivitate, dacă n-aş fi preţuit în mod deosebit preţuirea lui Adrian Păunescu, faţă de el nutrind şi un profund sentiment de gratitudine. Premiile literare insinuează ierarhii de valoare artificiale, sunt un fel de mici gale ale modei sau, şi mai rău, aranjamente de grup, servicii reciproce ale oamenilor de cultură bine plasaţi, coterii. În opinia publică este contestat până şi premiul Nobel, considerat instrument politic, monedă de schimb la bursa influenţelor mondiale, expresie a competiţiei dintre centrele de putere. Prin urmare, m-am dus, şi prima impresie produsă de mediul ambiant, de atmosferă, a fost favorabilă. Am întâlnit intelectuali cunoscuţi, vechi amici, câteva figuri reprezentative din galeria personajelor momentului, atent selectate. Se afla de faţă şi preşedintele României, distins la rându-i pentru nu ştiu ce merite de stat. Domnea un climat de calm, raţionalitate şi voie bună — ca o excepţie fericită la tensiunea socială stresantă a etapei istorice.

Mă întreţineam cu Ştefan Andrei, ieşit temporar, tot pe motive medicale, de la Jilava, ascultând cu o ureche ce spune el şi cu alta ce spun laureaţii la microfon. La un moment dat a venit rândul prozatorului F. Neagu. Din cauza dicţiei deficitare — părea că hăpăie dintr-un castron cu găluşti fierbinţi — nu-i înţelegeam discursul. Printre sunetele stâlcite, mi-am descoperit însă numele şi am ciulit urechea. Ei bine, omul nu mulţumea pentru premiu, nu comenta în vreun fel evenimentul, mă bălăcărea pe mine. De la primele cuvinte intrase în tema lui postdecembristă predilectă, devenită obsesie. Mi-am închipuit că se pronunţă asupra ultimei cărţi şi, oricât m-ar fi dezgustat prezenţa numelui meu în gura acestui om, un punct de vedere cât de cât articulat despre *Cioplitor de himere* mă interesa. Speranţă deşartă. Vorbitorul nu făcea decât să mă ocărască. Nu-mi mai amintesc decât un epitet, acela de „neisprăvit“, în jurul căruia îndruga vrute şi nevrute. Neisprăvit? Ce i-o fi sugerat cuvântul acesta? În limba română se foloseşte la caracterizarea cuiva care nu şi-a terminat şcoala, n-a învăţat o meserie, iar când s-a apucat de ceva n-a dus nimic la bun sfârşit. Nu avea noţiunea termenilor, era ameţit de băutură — cum se spunea că este mai toată vremea — sau pierduse orice rigoare?

Îmi părea rău că trebuie să părăsesc adunarea, dar nu aveam încotro. Nu puteam reproşa gazdei întâmplarea, oricând pot apărea asemenea defecţiuni în reuniunile publice. Dacă rămâneam, trebuia să mă duc la microfon şi să-i dau replica, iar frumoasa festivitate ar fi degenerat în harţa a doi bătrâni nebuni. Pentru aşa ceva veniseră oamenii acolo? Am preferat să mă retrag, limitând incidentul. După consumarea evenimentului m-a sunat acasă Adrian Păunescu şi s-a scuzat, invitându-mă să trimit totuşi o replică pentru revista lui de a doua sau a treia zi. Am mai primit telefoanele câtorva intelectuali, care se simţiseră lezaţi personal de cele întâmplate. Careva m-a felicitat pentru ideea de a pleca, fiindcă-l auzise pe „nebun“ afirmând că nu s-ar da în lături de la „o luptă corp la corp“. Să te ferească Dumnezeu să ai de-a face cu maniaci sau obsedaţi! Dai de la tine şi fugi, îi laşi să-şi facă mendrele şi îţi vezi de treabă. Dacă ai puţină glagorie; dacă nu, te tăvăleşti cu ei prin haznale.

Am primit ecouri încurajatoare la *Cioplitor de himere*. Mi-au telefonat şi persoane necunoscute, inclusiv din provincie, m-au oprit oameni pe stradă. Se refăcea contactul dintre mine şi cititorii care-mi trimiseseră ani de zile scrisori. Dacă n-aş fi fost atât de „expeditiv“ (în realitate grăbit, şi prea concentrat pe vectorii centrali ai vieţii) aş fi avut acum saci de corespondenţă pe marginea a ceea ce am publicat. Mesajele din masă mi-au refăcut gustul de scris. Pentru mine contează enorm captarea interesului destinatarilor a ceea ce pun pe hârtie. În gura omului celui mai simplu mă uit fascinat. În orice opinie găsesc un miez de adevăr, o idee nouă, altă pistă, şi reflectez îndelung nu numai cu o proaspătă inspiraţie, ci şi cu bucurie.

Mai aveam de publicat poeziile scrise în închisoare. Le-am organizat într-un volum intitulat *Ieslea minotaurului* şi m-am apucat să caut editură. Am aflat astfel că poezia nu mai e prizată în România nici de edituri, nici de reţeaua de difuzare, nici de cititori. S-a oferit să mi-o publice proprietarul editurii Paco (Alexandra îi vânduse armele mele de vânătoare confiscate de Procuratură şi returnate la achitare). Cu această ocazie am aflat că omul lucrase într-o direcţie a Ministerului de Interne, profilată pe literatură şi „patronase“ Uniunea Scriitorilor. Domnul Achim mi-a tipărit, într-adevăr, volumul de poezii, dar nu s-a aventurat să-l încredinţeze reţelei de difuzare, mulţumindu-se să-l vândă ici-colo prin mica-i firmă. Societăţile de difuzare sunt lacome de bani, percep taxe însumând de la o treime la o jumătate din preţul de vânzare al cărţii, jefuindu-l pe editor, sărăcindu-l pe autor, căruia nu-i mai rămâne nimic. *Ieslea minotaurului* n-a ajuns în librării, nici la chioşcuri sau tarabe, tot ce-am putut face a fost s-o trimit personal câtorva oameni de cultură. Cartea n-a avut nici o rezonanţă, nu s-a scris nimic despre ea şi nici opinii directe n-am recoltat. Poate şi de aceea m-am concentrat ulterior exclusiv asupra eseului şi memorialisticii, iar mai târziu, când am început să mă acomodez cu noua viaţă, asupra romanului. *Ieslea minotaurului* nu mi-a adus nici un ban, am fost mulţumit să scap măcar de insinuările că editorul pierde, şi că în mod normal ar trebui să particip la deficitul financiar. Pe volumul de eseuri *Eclipsă în cetatea Soarelui*,

publicat de editura Globus (de asemenea cu lansare la librăria „Sadoveanu“) am încasat un milion şi jumătate. Doar pe cartea de memorialistică *Elefanţii de porţelan*, tipărită la editura revistei *Bucureşti-Match*, am primit un onorariu mai substanţial, trei sau patru milioane de lei — în realitate puţin, dar reprezentând totuşi o cifră avuabilă.

După aceste experienţe — era vorba de cinci apariţii în decurs de câţiva ani, jumătate petrecuţi în închisoare — m-am convins că în România postdecembristă nu numai că nu se poate trăi din scris, dar acesta nu asigură nici măcar o uşoară ameliorare a condiţiei omului fără alte venituri decât pensia sau salariul de minimă subzistenţă. Odată trasă concluzia, eliberat de orice iluzii, m-am consacrat cu toate forţele rămase neconsumate proiectelor literare. Un editor ar spune: „Vedeţi? Ieşită de sub dependenţa condiţiei pecuniare, gândirea creatoare se dezvoltă mai lejer şi, mai presus de orice, capătă «puritate transcendentală»“.

La morgă

Pioceanicul m-a adus în pragul septicemiei şi m-a suit pe masa de operaţie, dar în acelaşi timp mi-a agravat, în lanţ, toate afecţiunile cronice. Reîntoarcerea în mediul Jilavei, notoriu focar bacterian, prezentând şi un grad de poluare a aerului şi apei neegalat la noi, asigurând totodată condiţii excelente pentru putrezirea oaselor, lipsea de logică orice tratament. Medicii puneau pe hârtie concluzia, dar IML-ul, singurul în măsură să prelungească întreruperea detenţiei, „nu avea încredere“, indiferent din partea cui ar fi venit recomandările. Exista o reţea de specialişti (colaboratori, probabil) dispersaţi pe la diferite spitale, de la care trebuia să aduci confirmări.

Întocmirea dosarului medical la trei sau şase luni o dată reprezenta un calvar. Stăteai zile în şir la cozi ca să intri la specialiştii împuterniciţi, dar aceştia cereau investigaţii, pentru care aşteptai alte zile. Înarmat cu rezultatele, o luai de la capăt, pentru a obţine consulturile de rigoare. Adunai, în sfârşit, certificatele, alcătuiai dosarul şi-l înaintai comisiei IML. Aceasta te programa, dar expertiza nu se făcea întotdeauna la data fixată, fiindcă mai lipsea câte un membru sau chiar reprezentantul penitenciarului. Te puteai prezenta de câteva ori până să fii adus în faţa comisiei. Uneori se aprecia că mai lipseşte, totuşi, ceva şi făceai o nouă incursiune prin spitale. Ca să fii sigur că nu depăşeşti termenul de prelungire a întreruperii, trebuia să începi colindul prin reţeaua sanitară bucureşteană chiar imediat după ce obţineai aprobarea. Comisia IML îţi spunea astăzi că ţi-a acceptat întreruperea, şi mâine porneai după noi adeverinţe.

Acest chiţibuşar IML nu este altcineva decât morga municipală: o hardughie cât toate zilele, plasată într-o mahala noroioasă (unde se termină toate mijloacele de transport în comun), pustie ca un hangar şi în care, aruncându-mi privirile pe uşi deschise, aveam surpriza să descopăr leşuri omeneşti întinse pe năsălii metalice. Pe porţile instituţiei intrau din când în când taxiuri cu coşciuge; familiile îşi luau în primire cadavrele aparţinătoare, ciopârţite. Cu toată stima pentru genul respectiv de medici, nu înţelegeam de ce li se cere să-i cerceteze şi pe vii. Ca şi când moartea acestora ar fi fost iminentă, şi trebuia constatată *ante factum*. E drept, chestiunea îi privea numai pe deţinuţi şi de aceea consultul avea o semnificaţie metaforică, morga fiind împuternicită să-i gestioneze şi pe „morţii civili“.

Această a doua faună a IML-ului, care de bine de rău mai respira, merita tot interesul. Spun „de bine de rău“ fiindcă unii deţinuţi erau aduşi în cărucior sau pe braţe, în timp ce alţii plesneau de sănătate, afişând o vigoare şi o prosperitate incompatibile cu penitenciarul. Unii fuseseră ridicaţi de pe paturi de spital, scoşi chiar de la reanimare, în timp ce alţii abia dăduseră cu nasul prin închisoare, pentru a constata că nu e de ei.

Pe culoare întâlneam familiile „eroilor“ luptei infracţionale. Numeroase, puternice, alcătuite din câte şase-şapte persoane (tineri, bătrâni, femei, copii) respirând forţă şi convingerea că pot răzbi oriunde. Şi chiar răzbeau. Bărbaţii expuneau cu mândrie burţi sferice de origine recentă, dezvelite sub pulpanele sacourilor de gata, sau între borurile ilechiurilor de catifea şi susţinute de curele late cu catarame mari, sclipitoare, cercetând şi cântărind totul din ochi. Femeile cu şolduri ca nişte crinoline, cu grămezi de aur la gât, la încheieturile mâinilor şi în gură, îşi chemau plodurile, îşi susţineau socrii şi soacrele de modă veche, şi comunicau cu bărbaţii printr-un alfabet de surdomuţi vindecaţi. Surprindeam schimburi furişate şi grăbite de priviri cu persoanele încadrate de gardieni. Acestora nu le lipseau certificatele, aduceau cu asupra de măsură, şi cel mult mai veneau o dată, de formă, ca să nu bată la ochi, sau fiindcă uitaseră să ungă o rotiţă, la prima vedere neglijabilă, dar cu rostul ei şi aceea. Am început să-i recunosc,

fiindcă reveneau în aceleaşi formaţii ca să prelungească libertatea „factorilor activi“, însărcinaţi să asigure bunăstarea şi puterea clanului. Până când treaba se punea pe roate şi la justiţie şi scăpau definitiv de obsesia hardughiei cu leşuri inerte şi leşuri vii, recuperabile.

Cei purtaţi pe braţe şi aduşi în cărucior nu erau toţi, cum crezusem, deţinuţi vechi, produsul eroziunii penitenciare, ci şi infractori proaspeţi, trimişi de avocaţi să facă dosar medical pentru a-şi schimba calitatea de agresor cu aceea de victimă şi pentru a obţine judecarea în libertate. Cu alte cuvinte, se jucau şi farse pe sălile goale, cu reverberaţii macabre, unde ne purta destinul paşii.

Noi am fost întâmpinaţi la IML, de la bun început, cu ostilitate politică nedisimulată, ca şi când morga devenise peste noapte un straniu sediu al partidelor de dreapta. De-acolo, aversiunea anticomunistă de factură medicală s-a extins, pe căi subterane, în oraş, în clinici, printre ucenicii cunoscuţi şi necunoscuţi ai lui Asclepios. Cererile noastre de investigare şi tratament erau respinse *de plano.* Se refuzau toate avizele medicale solicitate de completul de judecată. La Jilava ni se spunea deschis să nu mai cerem nimic la IML, fiindcă acolo nu suntem judecaţi ca pacienţi, ci ca rivali politici. Şi, efectiv, oricât de bolnavi am fost, nu ne-am mai adresat morgii ani de zile.

Dar IML-ul dăduse tonul şi făcuse prozeliţi. Primul meu medic de familie, ajuns profesor universitar, a refuzat să-mi elibereze un certificat privitor la maladiile înscrise în dosarul întocmit de el însuşi la Elias. M-am adresat celui ce-l succedase, dar omul începuse o ascensiune şi nu voia să rişte. M-a respins, la rându-i. Şeful unei clinici m-a internat pentru investigaţii, dar odată diagnosticul stabilit a refuzat să mă trateze şi m-a trimis înapoi în celulă. La spitalul militar, un radiolog m-a dat afară din cabinetul de consultaţii. Mă dusesem cu recomandare pentru radiografie. „Nu mai sunteţi cine aţi fost, mi-a spus. Mai terminaţi cu pretenţiile.“ „Şi ce să-i spun cardiologului?“ l-am întrebat. „Că eu nu vă stau la dispoziţie“, şi mi-a întors spatele.

La IML exista o doctoriţă care a declarat franc: „Pe mine să nu se conteze sub nici o formă în privinţa CPEx-ului“. A respins toate certificatele medicale ce atestau ciroza lui Nicu Ceauşescu sub semnătura unor somităţi universitare. A respins certificatele celorlalţi. Se constituise acolo un mic nucleu de medici, eşuaţi după toate aparenţele în profesie, ce-şi juraseră să conteste aprioric întregul tablou al morbidităţii deţinuţilor politici comunişti. Au făcut-o ani de zile.

După operaţie, am prezentat la IML actele semnate de profesorul Proca. Echipa „de baraj“ m-a trimis cu ele, pentru conformitate, la alt medic. Din fericire, era un fost student al profesorului. „Cum să vă certific ce a semnat profesorul meu? s-a scandalizat. Ce scrie el, pentru mine e literă de evanghelie. Mi-e şi ruşine să contrasemnez.“ A făcut-o, totuşi, şi mi-a întins hârtia cu o plecăciune.

Când justiţia mi-a acordat prima întrerupere a detenţiei pe caz de boală, am cerut audienţă la directorul IML-ului — un respectat specialist în materie, de asemenea cu rang universitar — căruia i-am înfăţişat rolul nefast jucat de instituţia sa în lichidarea fizică a fruntaşilor fostului regim politic. Muriseră destui şi continuau să moară în indiferenţa cvasigenerală a oamenilor în halat alb. „De dumneavoastră depinde conservarea restului de viaţă din aceşti oameni bolnavi, roşi de puşcărie. Se va dovedi cu timpul că învinuirile atribuite sunt false, că procesele au fost înscenate, că ei sunt în realitate asasinaţi din motive politice. Acceptaţi să fiţi complici la asasinat?“ Distinsul om de ştiinţă a fost receptiv, atitudinea IML-ului s-a schimbat în perioada următoare, dovedind mai multă obiectivitate. Fiindcă nimic altceva nu ceream. Noi nu ne susţineam cauza cu bani, ca burtoşii cu centuri late, de pe culoarele morgii, nu ne puteam pune nădejdea decât în onestitatea slujitorilor lui Esculap.

Propria tranziţie

Relaţia — mai intensă ca niciodată în cursul vieţii, cu reţeaua sanitară şi unele instituţii de stat (de care depindeam în întregime) — cerea concesii, atât de ordin civic-moral, cât şi de natură materială. Oricât de mult îmi repugna ideea de „atenţie“ (eufemismul şperţului), consulturile medicale, analizele, obţinerea certificatelor şi avizelor, programările, respectarea scadenţelor etc. impuneau „contribuţii“. Am fost nevoit să cedez icoane şi tablouri scoase de sub sechestru (picturi contemporane achiziţionate din expoziţii, de care m-am despărţit greu) şi să înjghebez pliculeţe (plate, anemice) cu atotputernica, indispensabila, euforizanta valută forte, devenită brusc etalonul seriozităţii oricărui solicitator public. Asigurările sociale au acceptat ca în perioada întreruperii medicale a detenţiei să beneficiez de drepturile de pensionar care îmi fuseseră anulate. Am găsit oarecare similitudine între pensia mea şi a unei foste bucătărese de cantină, al cărei soţ, cândva plutonier de miliţie, primea cât ambii la un loc. Pensia calculată în 1990, la împlinirea vârstei legale şi cu vechime completă, fusese micşorată de aproximativ zece ori. Aici se reflectau dispoziţia premierului Roman ca demnitarii vechiului regim să nu primească indexări pentru inflaţie, ca şi alte arbitrarii abuzuri ale puterii.

În aceste condiţii nici vorbă să refuz propunerea, avansată din amabilitate colegială, de Ion Cristoiu — întâlnit prima dată în casa lui Ioan Toma — de a face un anumit consilierat pe lângă cotidianul său. Redacţia îmi trimitea presa şi eu compuneam un tablou săptămânal, din care reieşea cum se înscrie *Evenimentul zilei* în competiţia ziaristică generală, pe

capitole şi rubrici. Îndeletnicirea îmi plăcea şi, recunosc, găseam oarecare recompensă în dovezile de luare în consideraţie a opiniilor puse pe hârtie. Nu era de lepădat nici avantajul pecuniar, ce-mi asigura aproape încă o pensie (oricât de modeste erau cele două surse de câştig la un loc).

Micul consilierat mi-a permis lectura sistematică a principalelor publicaţii — pe care n-aş fi avut posibilitatea să le cumpăr — şi urmărirea atentă, în lumina parametrilor profesionali de bază, a proceselor calitative din interiorul presei. Pe baza rapoartelor săptămânale înaintate *Evenimentului zilei* aş fi putut întocmi un curs de ziaristică, dacă o instituţie şcolară ar fi fost interesată de aşa ceva, sau dacă eu aş fi avut un spirit speculativ mai dezvoltat. Exerciţiul mi-a prins însă bine, cel puţin sub raportul păstrării mobilităţii minţii şi al iluziei morale că sunt de folos. Nu mai vorbesc de conştiinţa racordării la dinamismul social, întreţinută chiar de aparenţe: în fiecare zi, un şofer urca la etajul şapte şi îmi punea în braţe un maldăr de ziare, şi o dată pe săptămână prelua din mâna mea un plic voluminos. Pe această cale îmi exprim gratitudinea faţă de Ion Cristoiu, asigurându-l că, oricât de puţin i-a folosit în practica redacţională rodul muncii mele, pentru mine această „aflare în treabă“ a fost benefică pe toate planurile.

Cele câteva vizite făcute la *Evenimentul zilei* mi-au permis să respir din nou aerul în care trăisem primii douăzeci de ani ai vieţii publice. În cabinetul directorului am întâlnit câţiva dintre matadorii publicisticii româneşti, printre care George Pruteanu, Sorin Roşca Stănescu, Gheorghe Voicu, a căror evoluţie ulterioară m-a convins că *Evenimentul zilei* a fost în acei ani pepinieră de ziarişti competenţi, îndrăzneţi, norocoşi. Din păcate, în paginile ziarului respectiv, ca şi ale altor cotidiane şi periodice, răzbăteau — nu înţelegeam prin ce mijloace — şi condeie boante, spirite necultivate, superficiale, lipsite de vocaţie, chiar obscure. Unii s-au cernut, probabil, în sita neiertătoare a timpului, dar prin straniile pârtii deschise de „pionieri“, au continuat să se strecoare în presa centrală destui neaveniţi, greu de suportat de cititori, ca şi de propriii lor colegi, şi care-şi fac un rău imens lor

înşile, fiindcă în această profesie lipsa calităţilor specifice se răzbună crunt, ducând inevitabil la plafonare şi ratare.

Colaborarea mea la *Evenimentul zilei* s-a curmat odată cu plecarea lui Ion Cristoiu. Succesorul la cârma ziarului nu mi-a dat niciun semn de interes; recunosc, nici eu lui. Am simţit că acolo s-a schimbat nu numai bagheta, ci şi partitura, orchestra executând altă muzică, prea simplistă ca să merite oboseala unei cronici. Dar venea acum din fosă şi un aer igrasios; noua conducere nu s-a dat în lături să se mire, chiar în paginile ziarului, că a găsit un stat de colaborare cu numele meu, lăsând să se deducă faptul că nu era decât o sinecură. Nu-mi imaginez că Ion Cristoiu păstrase proba materială a seriozităţii muncii mele — s-ar fi adunat un maldăr prea mare de hârtii — dar cel puţin ultimele, câteva din ele, trebuie să fi rămas pe acolo, putând servi ca mostră pentru cineva onest.

Trăiam într-o condiţie de cvasilibertate ipotecată. Reşedinţa mea oficială era închisoarea Jilava; primisem dreptul de a respira afară doar până mă vindecam sau muream. Ursitoarele nu se decideau nici pentru una, nici pentru alta, astfel că nu mai beneficiam nici de patul de celulă, dar nici de un acoperiş propriu în lumea liberă. Unde aş fi locuit dacă nu mă căsătoream în închisoare cu Alexandra, sau dacă ea nu ar fi avut un cuib într-un bloc bucureştean? Iliescu şi ai săi m-au dat afară, în timpul detenţiei, din apartamentul pe care-l ocupam cu fiica mea la etajul întâi al unei clădiri din Heleşteului. În cele două cămăruţe repartizate lângă podul Grant s-a mutat, cum era firesc, fiica, iar mie puterea mi-a asigurat, pentru 14 ani, locuinţă gratis într-un penitenciar de „elită“. Toate fuseseră aranjate cum nu se poate mai echitabil. Contractul de 14 ani era arhisuficient pentru cât mai aveam de trăit, nici nu ar fi fost nevoie să uzez până la sfârşit de avantajele conferite. Numai că eu făcusem greşeala să mă îmbolnăvesc şi încurcasem iţele.

I-am trimis un memoriu preşedintelui Iliescu pentru a-l întreba dacă după patruzeci de ani de muncă nu crede că am dreptul la câţiva metri pătraţi locuibili, în afara instituţiei de ocrotire juridică ce mă adăpostise trei ani. L-am mai întrebat şi altele. De exemplu, afirmase sus şi tare, cu acea

bine cunoscută apatie plictisită dar sentenţioasă ce-i e proprie (în cazul de faţă transformată într-o furie scurtă, ca o ploaie acidă), că ne merităm soarta fiindcă stătusem lângă Ceauşescu până în ultima clipă. Îl întrebam: „Şi dacă Ceauşescu te-ar fi lăsat mai departe în guvern şi în CPEx, n-ai fi stat lângă el tot până la sfârşit? Pentru asta ai fi meritat închisoarea?“ Poate că această întrebare i-a făcut sângele să fiarbă — ca lui Roman, când a auzit că avem neruşinarea să şi vorbim. Oricum, a considerat absolut firesc să n-am la bătrâneţe un acoperiş propriu deasupra capului. N-a pus însă nici măcar un funcţionar din armata birocraţilor prezidenţiali să-mi comunice că, da, pentru motivele invocate (şi pentru altele, nemărturisite public) merit să stau sub cerul liber. Cu atât mai mult, cu cât îmi părăsisem patul repartizat prin grija puterii.

O oarecare ameliorare a condiţiilor materiale mi-au adus colaborările publicistice la *Vremea* şi *Totuşi Iubirea* ale lui Adrian Păunescu. Cea mai interesantă pentru mine a fost susţinerea rubricii zilnice „Panorama tranziţiei“. Articolul cotidian al editorialiştilor ajunsese modă, reeditând practicile jurnalismului interbelic. Nu experimentasem această periodicitate, deşi lucrasem la ziare, cel mult susţinusem o rubrică săptămânală. De scris am scris zilnic, de când mă ştiu — pentru alţii sau pentru mine — şi uneori mult peste textul unui editorial, dar nu ştiam cum e presiunea predării la tipografie, în fiecare dimineaţă, a articolului propriu, indiferent dacă ai chef sau nu, dacă îţi iese sau ţi se strică pasienţa. Am imaginat un dialog, credeam că e mai atractiv pentru lector decât monologul, şi am adoptat clişeul clasic al contrazicerilor şi completărilor reciproce dintre mentor şi ucenic. Nu ştiu cât de incitante au fost temele şi maniera expunerii, dar personal am ajuns la concluzia că tirania cadenţei cotidiene obligatorii îţi forţează mâna. Până la urmă găseşti oricând un subiect, dar mai mare este impactul celor ce ţi se impun singure, ce izbucnesc intempestiv şi torenţial din condei. În periodicitatea impusă, se instalează o monotonie a tonului, un didacticism belferesc, o tehnică a demonstraţiei din ce în ce mai plictisitoare. În ciuda artificiilor publicistice (titlu şocant cu accent ultraactual, fraze bombastice de debut, finaluri în suspensie etc.) tonusul

comunicării cu cititorul scade, rubrica începe să se învăluie în vagi, transparente dar obositoare pânze de păianjen. După mine, trebuie să scrii la comanda instinctului, nu a calendarului.

Rubrica a luat sfârşit odată cu încetarea apariţiei ziarului *Vremea*, iar evenimentul a coincis, paradoxal, cu redobândirea deplină a libertăţii mele civice.

Colacul

Cvasilibertatea scauţionată medical a durat patru ani. Împreună cu cei aproape trei ani de detenţie propriu-zisă, însumează şapte ani de viaţă trăită sub auspiciile închisorii.

Pâinea mea nu mai purta amprenta dinţilor de şobolan, nu mai mâncam ciorbă de cartofi cu coajă şi slănină necurăţată de păr, nu-mi mai odihneam ciolanele pe saltea de paie spartă ş.a.m.d., ceea ce era o uşurare, dar înfruntam stresul alergăturii prin spitale şi al dependenţei de umorile comisiilor, îndurând fluctuaţia emoţională a nesiguranţei, uneori mai traumatizantă decât certitudinea negativă. Şi apăsarea invizibilă a stigmatului juridic, împreună cu obsesia că e vizibil, că stăruie ca un nimb negru în jurul făpturii.

În realitate, oamenii nu percepeau nici un stigmat şi nici un nimb, acestea erau secreţii ale imaginaţiei torturate. Societatea etala alte criterii de judecată decât instanţa care mă condamnase. Am intrat în instituţii, am frecventat locuri publice şi case particulare, am întâlnit cunoscuţi şi necunoscuţi, m-am salutat cu oamenii pe stradă; nicăieri nu am citit în ochii cuiva o umbră de învinuire, expresia repulsiei fireşti faţă de culpabili, jena contactului cu produsul maşinii penale de selecţie. Nici chiar cele două amărâte de femei care au strigat după mine „N-ai mai murit, mă?“ nu se confundau cu vreo sentinţă instituţională, nu mă apostrofau în numele concluziilor oficiale şi nu aveau habar de vreun stigmat justiţiar; mă înjurau aşa, de plăcerea lor, ca expresie a libertăţii de a bălăcări un „fost“ fără teamă de consecinţe şi, hai să zic, a unei uri personale. Nu, societatea nu-şi

însuşise versiunea plămădită în cancelariile puterii, mă aprecia sau mă repudia în raport strict cu ideea pe care şi-o făcuse până atunci despre persoana mea. După cum îmi dădeam seama, mulţi şi uitaseră incidentul juridic, sau îl păstrau în memorie ca fapt consumat, depăşit. De altfel, începusem să public din nou şi unii mă abordau sub acest singur aspect, legând de trecut modul meu de manifestare într-o continuitate directă cu perioada judiciară în paranteză.

Eu însumi uitam uneori că sunt deţinut, că port povara unei condamnări de 14 ani (din care nu executasem decât trei, restul absorbindu-se parţial în ideea de posteritate). Apăruseră prin presă, ici-colo, sugestii despre o posibilă şi bine-venită amnistie, în care să se anuleze şi erorile juridice, să se stingă şi cauzele dezbinării naţionale. Ideea reconcilierii îşi făcea drum. Avocatul meu, Cerveni, politician proeminent de dreapta, susţinea că propunerea amnistiei trebuie făcută în parlament de un partid de stânga. Mi-a sugerat să-l contactez pe Ilie Verdeţ, preşedintele Partidului Socialist al Muncii, convins că celălalt partid, presupus de stânga, nu are nici interesul, nici autoritatea morală să o facă.

M-am întâlnit de două-trei ori cu Verdeţ la sediul PSM şi am examinat împreună teza. (Nu mi-a propus niciodată să intru în partidul lui. Se făcuseră insinuări prin presă, în 1990, că aş fi fost cooptat în comitetul director al PSM, călătorind în străinătate pentru a reprezenta interesele stângii muncitoreşti. Am dat o replică într-un ziar şi acest gen de presupuneri, credeam eu dirijate, a încetat. De altfel, mă aflam în închisoare.) Puneam lipsa de afabilitate cu care mă primea acum Verdeţ — contrastând flagrant cu afectivitatea din trecut — pe seama acelei intervenţii nu prea prietenoase. Poate îl afectase şi faptul că nu-i pusesem la dispoziţie, cu ultimele puteri de rector, sediul academiei de partid, la care râvnise după „răsturnare“. Oricum, s-a angajat să facă din ideea amnistiei o cauză de partid şi m-a rugat să-i dau un text de ţinută parlamentară. În convorbiri telefonice mi-a întreţinut mereu impresia că va acţiona, dar nu făcea nimic şi l-am lăsat în pace.

Între timp, al doilea om în PSM devenise Adrian Păunescu şi ideea închiderii dosarului CPEx a preluat-o el, bineînţeles cu alt aplomb teoretic, altă forţă percutantă, altă mobilitate publică — şi în ultimă instanţă cu dorinţa reală de a o materializa. Convingându-se că amnistia e problematică (în primul rând fiindcă nu era dorită de partidul de guvernământ, mai ostil CPEx-ului decât opoziţia de dreapta), şi-a propus ca ţintă imediată, realistă şi uşor de susţinut, graţierea prin prerogativele preşedintelui ţării. A început campania prin publicaţiile sale, cu o strategie pledantă şi o perseverenţă greu, dacă nu imposibil de ignorat. Preşedintele a cedat, dar numai în parte, promulgând graţieri pentru membrii supleanţi ai CPEx. Se prevala de ideea că aceştia au avut răspunderi politice mai mici, dar în realitate observatorii au dedus că era vorba de reflexe egotiste, de o atitudine „pro domo“, căci el însuşi deţinuse această calitate şi voia să sugereze că „la o adică“, aparţine grupului „absolvit“. Raţionament meschin, fireşte, ca şi modul în care conceda să răspundă unui comandament politic de dimensiuni naţionale. Dăduse o rezolvare încâlcită, obscură, fără semnificaţii univoce şi fără orizont. Împărţea CPEx-ul în categorii arbitrare, sugera un criteriu parajuridic şi parasocial de culpabilitate, oferea comentatorilor o şaradă, se ferea din nou de implicarea bărbătească într-o ecuaţie a cărei soluţie era exclusiv de competenţa sa. Ceva caracteristic unei linii de conduită ambigue, duplicitare, diplomaţiei periferice.

De la acest moment şi până la oprirea integrală şi definitivă a detenţiei foştilor membri ai conducerii PCR au mai trecut, cred, mai bine de doi ani. În acest răstimp, dosarul procesului s-a dezagregat, a putrezit de la sine. Unii cepeexişti au murit, alţii au fost graţiaţi, o parte au ieşit înainte de vreme pentru „bună purtare“, conform prevederilor legale în vigoare, astfel că, la un moment dat, nu mai rămăsesem sub auspiciile penitenciarului decât şase inşi. Adrian Păunescu nu l-a slăbit o clipă pe Ion Iliescu, devenind „memento“-ul lui public neiertător şi fatal.

Îmi aduc aminte de câteva ieşiri la rampă spectaculoase. Când s-a împuşcat Ion Radu, de pildă. A strigat de s-au cutremurat zidurile: Încetaţi teroarea! Opriţi crimele drapate în democraţie şi libertate! Drapate şi în teza

autoliniştitoare pentru torţionari: „Se sinucid din remuşcare.“ Minţiţi, le spunea, ca să vă potoliţi propriile remuşcări, dacă aţi avea vreuna. Le cereţi remuşcare pentru că şi-au închinat viaţa, mai bine sau mai rău, cum s-au priceput, românilor? Altă dată, pe la începutul lui 1995, m-a căutat la telefon şi m-a întrebat cum aş argumenta eu raţiunea instituţiei graţierii. Mi-am exprimat părerea că este o formă de corectare a eventualelor erori juridice, nerecunoscute încă de instanţă, dar aflate în zona dubiilor opiniei publice. Precum şi de intervenţie extrajuridică după ce, la un anumit timp de la sentinţă, apar elemente noi, neevaluate în proces. Ambele consideraţiuni se aplicau perfect cazului nostru — când sentinţa nu convinsese o mare parte a opiniei publice, şi când rapoartele SRI şi comisiei parlamentare conţineau o mulţime de elemente noi în apărarea CPEx-ului. Adrian Păunescu a inclus aceste opinii în editorialul său din *Vremea* pe care îl încheia aşa: „Simpla ură anticomunistă nu mai ajunge pentru a-i ţine în continuare pe aceşti oameni, bătrâni şi bolnavi, sub teroare. Instituţia graţierii dă voie capului ţării să intervină acolo unde nu sunt clare toate probele de culpabilizare. Dar aici, unde nici o probă nu se susţine?“

Preşedintele îşi înfunda urechile (ca Odiseu legat de catarg) şi mergea înainte în sângeroasa lui răzbunare împotriva presupuşilor „pretendenţi“ la drepturile „proprii“ (înnăscute şi imprescriptibile). La sfârşitul lui ’96 a pierdut alegerile şi a început să-şi strângă catrafusele de la Cotroceni. Adrian Păunescu, speriat că-l pierde, l-a pus sub tirul unei exasperări îndârjite. Preşedintele, aflat la sfârşit de mandat, pretextase, nu ştiu pe unde, că nu poate da curs cererii lui A.P. fiindcă nu are dreptul să facă graţieri „în grup“. Justificări infantile, sau de o şmecherie răsuflată! Într-un articol fulminant (peste câteva zile I.I. dădea în primire) A.P. l-a pus la zid: „Nu ne duce cu preşul, onorabile, nu suntem copii mici. Cine spune să-i graţiezi în grup? Ia-i pe rând, unul câte unul. Uite, începe cu Dumitru Popescu. Nu părăsi corabia până nu-ţi faci datoria. Nu-ţi lăsa în cală, legaţi fedeleş, prizonierii personali!“ Cam acesta era sensul mesajului vehement, neconcesiv, transmis de un om sătul de palavre, de eschive, de ipocrizia lui Pilat din Pont.

În ultima zi a autorităţii sale prezidenţiale epuizate, I.I. a semnat decretele de graţiere pentru cei şase — pe care nu se îndurase să-i lase din braţe, păstrându-i ostatici sau gaj, înăuntrul cine ştie căror tenebroase planuri politice. În sfârşit, i-a cedat. Nu ştia dacă se va mai întoarce vreodată în palatul voievodal, şi chiar dacă mai spera, o fi avut revelaţia că în viitoarea epocă CPEx-ul încătuşat nu-i va mai fi de niciun folos. De fapt, exploatase valoarea de schimb a acestei monede până la secare. O demonetizase el însuşi, prin lipsă totală de acoperire. Storsese CPEx-ul de toată valoarea sa politică „de întrebuinţare“, ba chiar de sânge şi de viaţă. Fireşte, dacă ar fi câştigat alegerile, ne-ar mai fi ţinut cel puţin patru ani la Jilava. E o fire strângătoare…

În esenţa logicii dialectice, pe noi ne-a scos din detenţie nu aşa-zisa stângă, ci aşa-zisa dreaptă — bineînţeles involuntar, inconştient. Nu pot să uit discuţia cu venerabilul liberal Ionescu Quintus, întâlnit la Jilava unde venise în control în calitate de ministru al Justiţiei. Se cunoştea bine cu Manea Mănescu, apelase de multe ori la el pe când antecedentele liberale îi cauzau neplăceri. Ne-a spus: „Domnii mei, cunosc situaţia, dar nu de mine depinde soarta dumneavoastră. Sunteţi clienţii puterii «decembriste», nu ai noştri. Colegii dumneavoastră v-au băgat în închisoare. Mă depăşeşte, mă depăşeşte…“ Nu, nu-l depăşea, doar că nu prevedea modul în care îl va putea constrânge, într-o zi, pe „coleg“, să ne lase din gheare.

E de la sine înţeles că libertatea primită din mâna colegului nu-mi producea nici o plăcere. Aş fi scuipat pe ea. Dar nu aveam de ales. El ştia că o să molfăim colacul, de foame, oricât de mult îl dispreţuiam pe „binefăcător“.

Elev

Student

Ziarist

Tânăr demnitar

Manager cultural

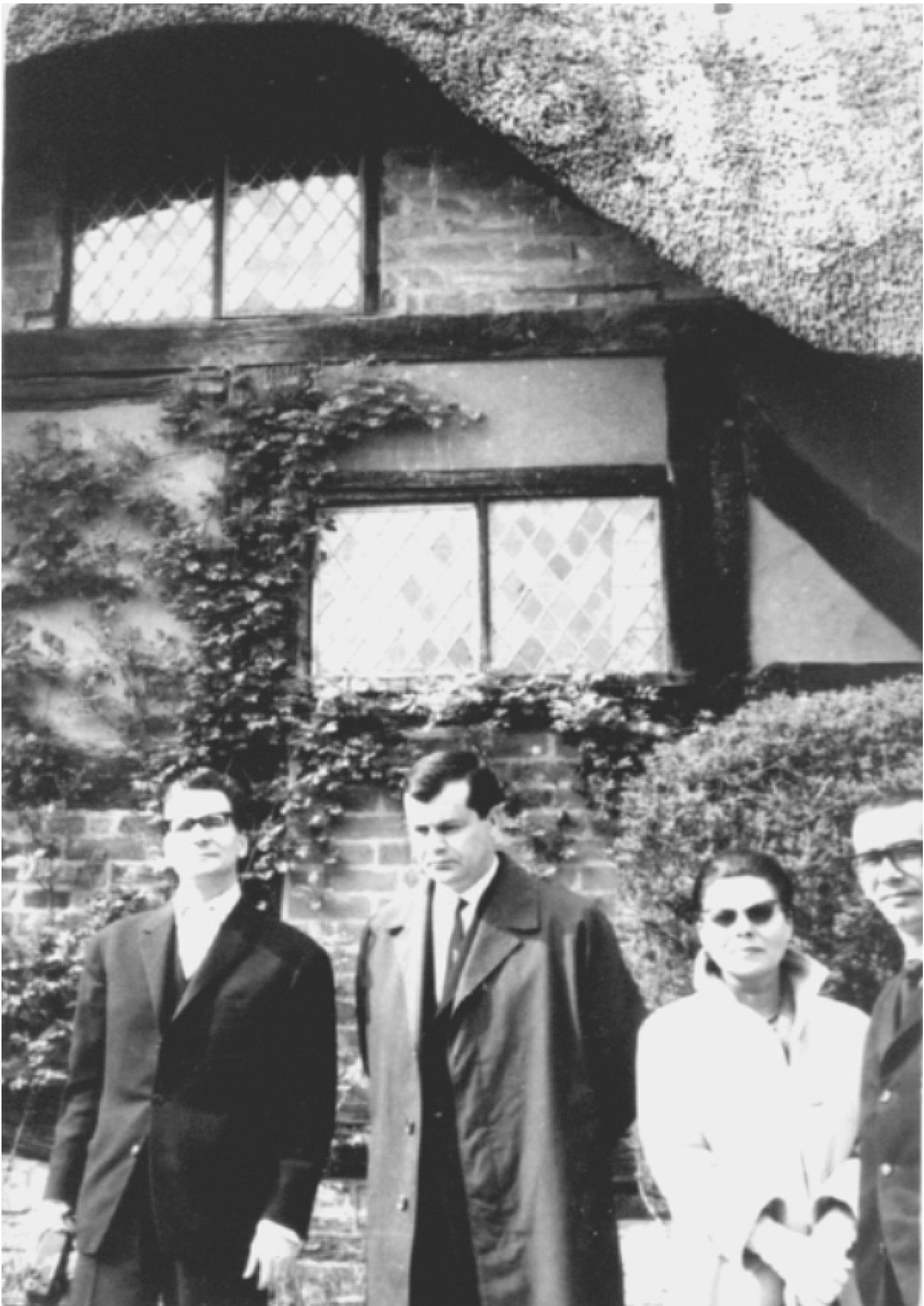
Prozator

Rector

Deţinut politic

Cu Marcela Rusu, Radu Beligan şi regizorul Lucian Giurchescu la Stratford, oraşul de baştină al lui Shakespeare

Cu regizorii Lucian Giurchescu şi Călin P. Floroian la Oxford

În Anglia, la o expoziţie

Printre zgârie-nori

Cu guvernul Chinei la masa tratativelor în 1978

În cabinetul lui Iános Kádár

La Londra, în mijlocul bancherilor britanici

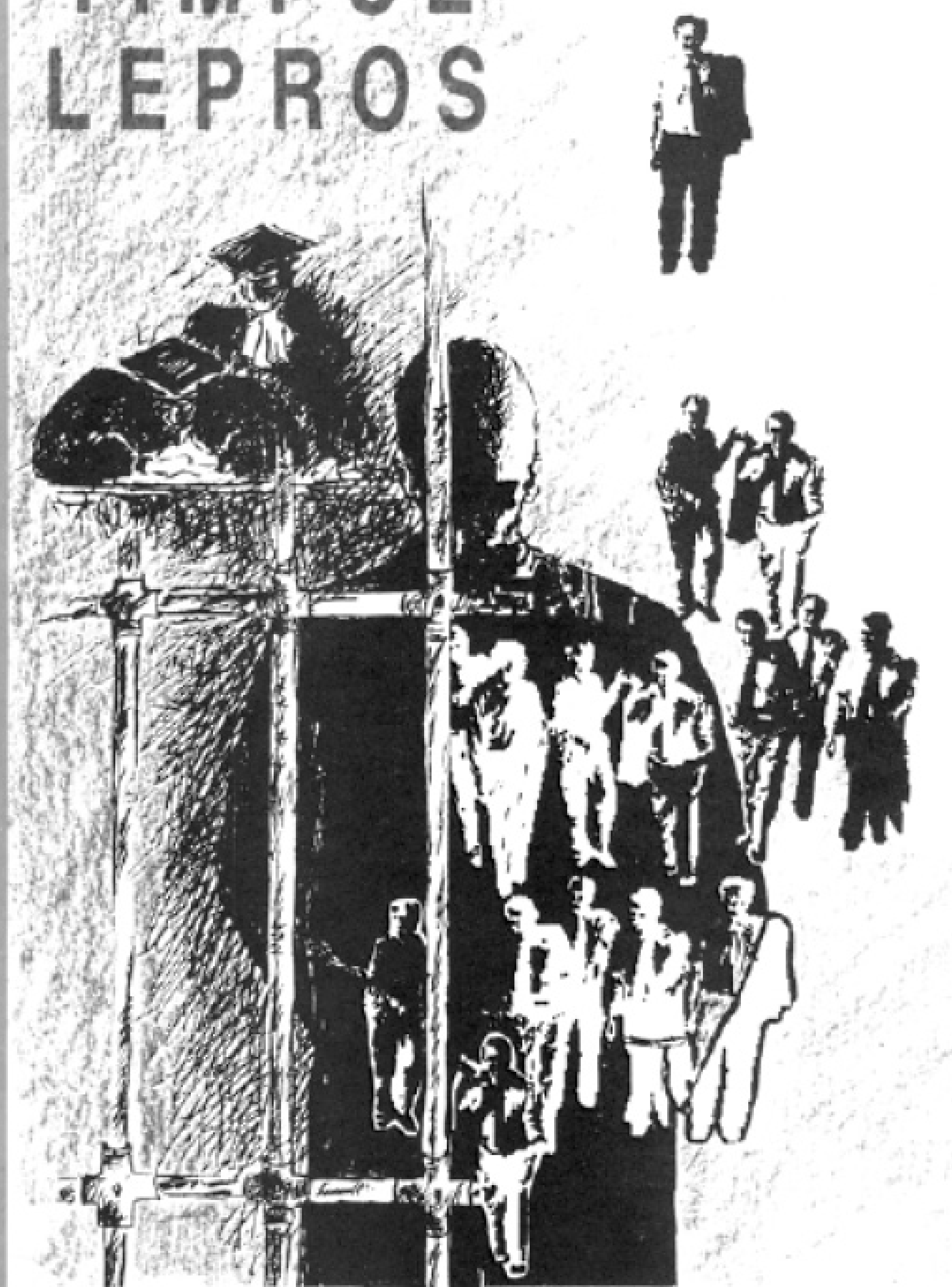
În Siberia, la Irkuţk

Cu socialiştii portughezi, la Lisabona

La funerariile lui Tito, 1980

TIMPUL
LEPROS
Dumitru Popescu

Jurnal de detenţie apărut în 1992

Dumitru Popescu

POEZII

SCRISE ÎN ÎNCHISOARE

IESLEA MINOTAURULUI

Editura PACO

Coperta volumului de poezii din detenţie (1994)